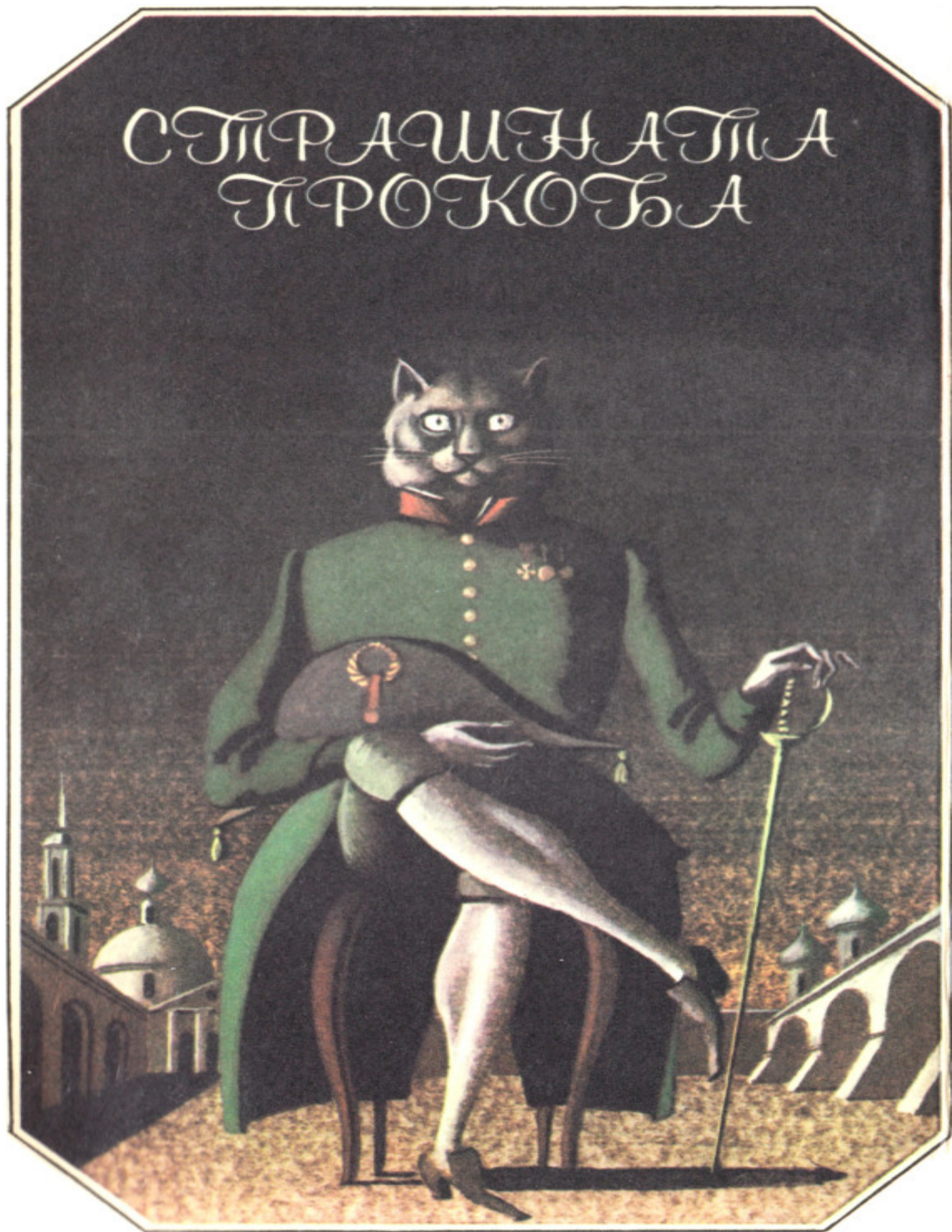

СТРАШНАТА
ТИПОЛОГА

СТРАШНАТА ПРОКОБА

Превод: Маргарита Миланова, Филип Гинев, Симеон Владимиров,
Атанас Далчев, Константин Константинов, Лиляна Минкова, Илиана
Владова

chitanka.info

Измислица — вълшебна и „магьосническа“, образи — фантастични, подсказани от народни предания, от легенди и приказки, фантастична гротеска, утопична мечта за прекрасно далечно бъдеще — всичко това откриваме в творчеството на мнозина руски писатели от първата половина на XIX век.

Сборникът „Страшната прокоба“ ни въвежда в този фантастичен свят на творбите, създадени от руските писатели на миналото столетие.

Книгата включва повестите на прославените класици на руската литература — А. Пушкин и Н. Гогол, на известните руски писатели Е. Баратински и В. Одоевски, а също така на автори, малко познати на българския читател — А. Бестужев-Марлински, А. Погорелски, О. Сомов, О. Сенковски.

ВАЛЕНТИН КОРОВИН АНТОНИЙ ПОГОРЕЛСКИ 1878–1836

Под този псевдоним излиза в печата Алексей Перовски (1787–1836) — естественик, историк, филолог и писател. Той е извънбрачен син на велможата от епохата на императрица Екатерина II граф Алексей Разумовски. А. Перовски получава отлично начално образование. През 1805 г. постъпва в Московския университет и през 1807 г. го завършва с научната степен доктор на философските и словесните науки, присъдена му за три лекции, изнесени на немски, френски и руски език, по-късно издадени в отделна брошура. След завършване на университета Перовски постъпва на държавна служба.

Литературните възгледи и вкусове на Перовски се формират под влияние на творчеството на известния руски писател сантименталист Н. Карамзин, чийто горещ поклонник бил, както и на поетите В. Жуковски, П. Вяземски. Жанрово първите литературни творби на Перовски са балади и сантиментални идилии.

През 1811 г. благодарение усилията на Перовски при Московския университет се образува Дружество на любителите на руската словесност, което просъществува до 1830 г. Дружеството издава сборници от литературни произведения и фолклорни материали, урежда литературно-музикални вечери и популярни лекции.

Както повечето напредничави руски дворяни, Перовски преживява дълбоко патриотичния подем, предизвикан от Отечествената война на руския народ против нашествието на войските на Наполеон през 1812 година. Той постъпва в действащата армия, отличава се в партизанските действия в Русия и в сраженията при Дрезден и Кулм. През 1813 г. е назначен за адютант на своя зет, княз Репнин, руски генерал-губернатор на Саксония. През време на двегодишното си пребиваване в Дрезден Перовски изучава най-новата немска литература, запознава се с писатели, художници, учени,

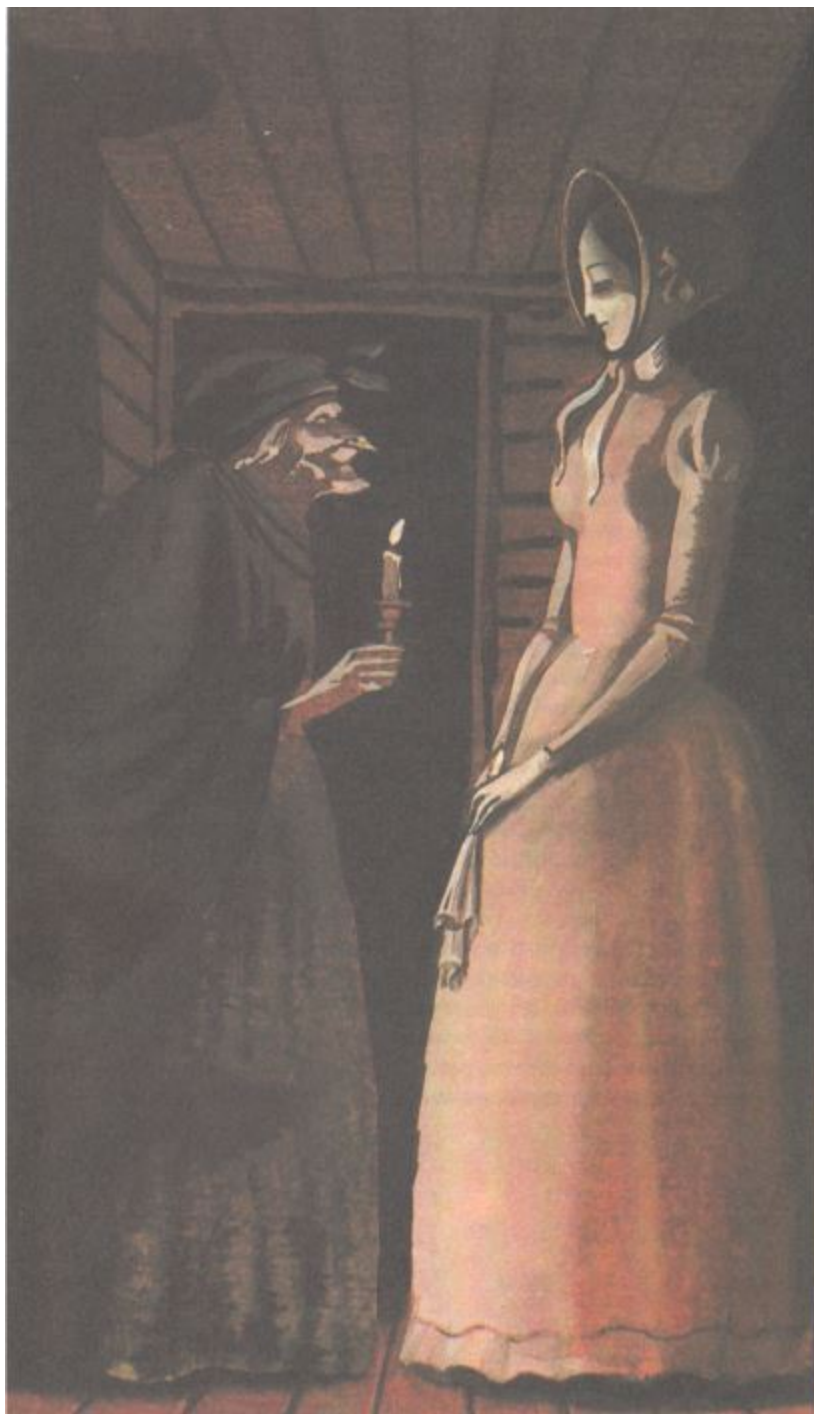
посещава литературните салони. Дрезден е бил един от основните центрове на немския романтизъм. Творчеството на неговите най-известни представители — Ернст Теодор Амадей Хофман, Лудвиг Тик, Клемент Брентано — поражда дълбок интерес у Перовски. Влиянието на вълшебните приказки, фантастичните повести и на целия тайнствен свят на немските романтици се чувствава силно в оригиналните творби на Антоний Погорелски.

След връщането си в Русия Перовски се сближава с напредничавите литератори на своето време. През 1820 г. става член на Свободното общество на любителите на руската словесност, което съществува в Петербург от 1816 г. В него членуват и литератори декабристи — К. Рилеев, Ф. Глинка, В. Кюхелбекер.

След смъртта на А. Разумовски (1822 г.) Перовски става наследник на имение в Украйна, напуска службата и се установява да живее в него заедно със сестра си графиня А. Толстая и нейния син, по-късно известния през миналия век писател Алексей К. Толстой.

През 1825 г. сп. „Новости литературы“ отпечатва повестта му „Лафертовската симидчийка“ — първата руска фантастична повест, веднага получила висока оценка от критиката. В едно писмо топло се отзовава за нея и А. Пушкин. През 1828 г. Перовски издава сборник романтични повести „Двойникът, или Моите вечери в Малорусия“. През 1830 г. е отпечатано началото на романа му „Монахинята“, излязъл в Русия в отделни издания през 1884 и 1886 година.

**АНТОНИЙ ПОГОРЕЛСКИ
ЛАФЕРТОВСКАТА СИМИДЧИЙКА**

Петнадесетина години преди Москва да бъде изгорена, недалече от Проломната застава имаше малка дървена къщурка с пет прозореца откъм фасадата и с малка таванска стая над средния прозорец. Посред малкото дворче с овехтяла ограда се виждаше кладенец. В дъното от двете страни имаше два полусрутени хамбара, единият от които бе приютил няколко кокошки и пуйки; те мирно съжителстваха на

укрепления по средата прът. В градината пред къщата две-три офики се издигаха над касиса и малинака и сякаш с пренебрежение ги гледаха. Досами входа бе изкопано малко мазе в земята за съхранение на продукти.

В тази сиромашка къщичка се пресели пощенският раздавач в оставка Онуфрич с жена си Ивановна и дъщеря си Маря. Още на младини Онуфрич изкара двадесетгодишна военна служба и получи ефрейторски чин, сетне още толкова години продължи честно и почтено да работи в московската поща; никога не бе наказван за никакви провинения и накрая излезе в оставка, като получи пенсия по инвалидност. Къщата беше негова собствена, наследена от наскоро споминала се престаряла леля. Приживе тази бабичка бе известна в цялата Лафертовска махала като *Лафертовската симидчийка*, тъй като занаятът ѝ бе да продава медени макови питки, които тя печеше с особен майсторлък. Всеки ден, независимо от времето, бабичката излизаше рано сутрин и тръгваше към Проломната застава с кошница на главата, пълна с макови питки. Щом стигнеше градската порта, тя постилаше чиста кърпа, изсипваше кошницата и грижливо подреждаше питките. Оставаше там чак до вечерта, без да предлага стоката си някому, като я продаваше в дълбоко мълчание. Щом започнеше да се мръква, тя прибираще питките пак в кошницата и с бавни стъпки потегляше за дома си. Войниците, които стояха на караул, я обичаха, защото понякога ги гощаваше безплатно със сладките макови питки.

Но този ѝ поминък беше само външно прикритие на съвсем други занимания. Късно вечер, когато в някои части на града светваха фенерите, а около нейния дом се разстилаше нощна тъмнина, хора с различни звания и състояния плахо се приближаваха до нейната къщурка и тихичко чукаха на портата. Голямото вързано куче Султан със силен лай възвестяваше идването на чужд човек. Бабичката отваряше вратата, с дългите си кокалести сухи пръсти улавяше за ръка посетителя и го въвеждаше в ниската си къща. Там, при мъждукащата светлина на кандилото, върху клатушкащата се дъбова маса имаше тесте карти, на които от честата употреба едва можеше да се различи карото от купата; на зиданата печка бе сложено червено медно джезве, а на стената висеше сито. Бабичката, предварително приела драгovolното заплащане на госта, взимаше картите или джезвето и

ситото според обстоятелствата. От устата ѝ красноречиво се изливаше река от пророчества за бъдещите блага и опиянените от сладка надежда посетители често на излизане я възнаграждаваха два-три пъти по-щедро, отколкото при влизане.

По такъв начин животът ѝ течеше спокоен с тези занимания. Истина е, че зад гърба ѝ завистливите съседи я наричаха врачка и вещица, но пред нея се усмихваха подлизурски, кланяха ѝ се и ѝ викаха бабо. Донякъде това уважение към нея се появи, откак един от съседите направи донос до полицията, че Лафертовската симидчийка се занимава с непозволени неща — гледа на карти и на кафе, и дори се познава с подозрителни хора! Още на следващия ден пристигна един полицай, влезе в къщата, дълго строго обискирва и на излизане заяви, че нищо не е намерил. Не се знае какви средства бе употребила почтената бабичка, за да докаже своята невинност, пък и не е там работата! Достатъчно е, че доносът бе намерен за неоснователен. Сякаш самата съдба покровителствуваше бедната симидчийка, тъй като скоро след това синът на доносника, доста палаво момче, както тичаше из двора, падна върху пирон и си избодде окото; после жена му се подхлъзна случайно и си навехна крака; най-накрая като капак на всичко най-добрата му крава, без да боледува, изведнъж умря. Отчаяният съсед едвам умилюстиви старицата със сълзи и подаръци и оттогава всички съседи наоколо се отнасяха към нея с нужното уважение. Само онези, които отиваха да живеят далеч от Лафертовската махала, например до Пресненските езера, в Хамовники или на Пятница, имаха смелостта да я наричат гласно вещица. Те твърдяха, че са видели как в тъмните нощи върху покрива на бабата каца голям гарван с яркопламтящи очи; други се кълняха, че любимият ѝ черен котарак, който всяка сутрин я изпраща до портата, а вечер я посреща, не е никой друг, а самият дявол.

Тези слухове най-сетне стигнаха и до Онуфрич, който поради службата си влизаше свободно в прустовете на много къщи. Онуфрич беше набожен човек и много се разтревожи, че родната му леля се е сприятелила с дявола. Дълго не знаеше как да постъпи.

— Ивановна — продума той най-после една вечер, като вдигна крака и полегна на смиреното ложе, — Ивановна, реших! Утре ще отида при леля и ще се помъча да я убедя да зареже проклетия си

занаят. Слава богу, вече деветдесет навършва, а на тези години е време да се покае, време е да помисли за душата си.

Намерението на Онуфрич хич не се хареса на жена му. Всички смятаха Лафертовската симидчийка за богата и Онуфрич беше единственият ѝ наследник.

— Драги мой — отговори му тя, като го милваше по намръщеното чело, — моля те, не се бъркай в чуждите работи. Достатъчно свои грижи си имаме. Ето на, Маша порасна вече, идва време да я омъжим, а без зестра как ще намерим годеник? Нали знаеш, че леля ти обича нашата дъщеря, тя ѝ е кръстница и когато опре до сватбата, няма на кой друг да се надяваме освен на нея. Та ако ти е жал за Маша, ако ме обичаш поне малко, остави добрата старица на мира. Нали знаеш, мили мой...

Ивановна искаше да продължи, но забеляза, че Онуфрич бе захъркал. Тя го погледна тъжно и си спомни, че преди години я слушаше не така хладнокръвно; обърна се на другата страна и скоро и тя захърка.

На следващата сутрин, когато Ивановна все още спеше дълбоко, Онуфрич стана тихичко, помоли се смирено пред иконата на Николай Чудотворец, натърка с вълнено парцалче лъскавия орел и пощенския монограм на фуражката и облече мундира си. Сетне обърна за кураж голяма чаша първак. Закачи тежката сабя, прекръсти се още веднъж и тръгна за Проломната застава.

Бабата го посрещна радушно.

— Хей, хей, племеннико! — започна тя. — Каква напаст те накара тъй рано да излезеш от къщи, да дойдеш толкова надалеко? Е, добре си ми дошъл, заповядай, седни.

Онуфрич седна до нея на пейката, изкашля се и не знаеше как да започне. В този момент бабата му се стори по-страшна от турската батарея преди тридесет години. Най-после събра смелост.

— Лельо! — каза той с решителен глас. — Дойдох да си поговорим за нещо важно.

— Казвай, миличък. Слушам те — отговори бабата.

— Лельо, не ви остава много живот, време е да се покаете, време е да се отречете от сатаната и от магиите му.

Старицата не му даде да продължи. Устните ѝ посиняха, очите кървяха, носът силно се заудря по брадата ѝ.

— Марш от дома ми! — развика се тя, задъхана от злоба. — Марш, обеснико!... Нека проклетите ти крака завинаги се подкосят, ако още веднъж стъпиш на прага ми!

Тя вдигна кокалестата си ръка... Онуфрич се изплаши безумно. Краката му изведнъж си възвърнаха отдавна изгубената пъргавина, той на един дъх се спусна по стълбата и бегом стигна до дома си, без да се оглежда.

Оттогава всички връзки между старицата и семейството на Онуфрич прекъснаха. Така минаха няколко години. Маша стана пълнолетна и беше прекрасна като майски ден; момците лудееха по нея; старците я гледаха и въздъхваха по отминалата младост. Но Маша беше бедна и сватовници не идваха. Ивановна все по-често си спомняше старата леля и все не можеше да се успокои.

— Баща ти — казваше тя често на Маша — тогава нещо се чална! Кой го караше да си пъха носа там, дете не му е работа! Сега ще си останеш стара мома.

Преди двадесетина години, когато Ивановна беше млада и хубава, тя не би се отказала да придума Онуфрич да поиска прошка от леля си и да се сдобри с нея, но откак розовият цвят на бузите и отстъпи място на бръчките, Онуфрич се сети, че е глава на семейството, и горката Ивановна с горчивина трябваше да се откаже от предишната си власт. Онуфрич не само не приказваше за бабата, но строго забрани на жена си и дъщеря си да я споменават. Въпреки това Ивановна реши да се сближи с лелята. Без да смее да действа открито, тайно от мъжа си, тя реши да посети бабата и да я увери, че нито тя, нито дъщеря ѝ са съпричастни към глупавите постъпки на племенника ѝ.

Най-после се яви благоприятен за намеренията ѝ случай. Онуфрич бе командирован на мястото на разболял се стационарен надзирател и Ивановна едва скри радостта си, когато се сбогуваше с мъжа си. Щом го изпрати до заставата, неизбърсала още сълзите си, тя грабна дъщеря си под ръка и забърза към къщи.

— Машенка — каза ѝ тя, — бързо се облечи хубаво, ще отидем на гости.

— На кого, майчице? — попита Маша с учудване.

— На добри хора — отговори майката. — По-бързо, Маша, не губи време, вече се стъмва, а пътят е дълъг.

Маша отиде до огледалото, окачено на стената, хубаво среса косите си зад ушите и закрепил дългата тъмноруса плитка с кокалено гребенче; след това облече червена памучна рокля, върза копринено шалче на врата, завъртя се пред огледалото още един-два пъти и каза на майка си, че е готова.

Из пътя Ивановна и призна, че отиват при лелята.

— Докато стигнем до нея — каза тя, — ще се стъмни и ние сигурно ще я заварим. Гледай, Маша, да ѝ целунеш ръка и да ѝ кажеш, че след като не си я виждала отдавна, си се затъжила за нея. Тя първо ще се сърди, но аз ще я умилостивя. Да не сме виновни ние, че моят старец е мръднал.

Така разговаряйки, те стигнаха до къщата на бабата. През затворените капаци проблясваше светлинка.

— Гледай да не забравиш да ѝ целунеш ръка — повтори пак Ивановна, докато се приближаваха до портата.

Султан силно залая. Вратата се отвори, бабата протегна ръка и ги въведе в стаята. Тя ги взе за нейните вечерни гости.

— Милостива госпожо лельо! — започна Ивановна.

— Да вървите по...! — закрещя старицата, щом позна племенницата си. — За какво сте дошли? Нито ви знам, нито искам да ви знам.

Ивановна започна да ѝ обяснява, да хока мъжа си и да я моли за прошка, но бабата беше неумолима.

— Казвам ви, пръждосвайте се! — викаше тя. — Иначе!...

Тя замахна с ръка.

Маша се изплаши, спомни си заръката на майка си и със силни ридания се хвърли да ѝ целува ръце.

— Бабо, госпожо! — мълвеше тя. — Не ми се сърдете, толкова се радвам да ви видя пак!

Сълзите на Маша трогнаха бабата.

— Стига си плакала — каза тя, — аз на тебе не се сърдя; зная, че за нищо не си виновна, дете мое! Не плачи, Машенка! Колко си пораснала и си се разхубавила! — Тя я потупа по бузата. — Седни до мене — продължи тя, — седнете, моля, Марфа Ивановна. Как се сетихте за мен след толкова много време?

Ивановна се зарадва на този въпрос и заразказва как уговаряла мъжа си, но той не я послушал, как им забранил да я навестяват, как

им било мъчно и накрая, възползвайки се от отсъствието на Онуфрич, дошли да ѝ поднесат най-дълбоките си почитания. Старицата нетърпеливо изслуша разказа на Ивановна.

— Тъй да бъде — рече тя, — аз не съм злопаметна; но ако искрено желаете да забравя миналото, обещавайте, че във всичко ще ме слушате! При това условие ще ви приема и ще направя Маша щастлива.

Ивановна се закле, че ще изпълни всичките ѝ заръки.

— Добре — промълви бабата, — сега си тръгнете със здраве, а утре вечер Маша да дойде сама при мен, но не по-рано от единадесет и половина. Чу ли, Маша? Ела сама.

Ивановна понечи да отговори, но старицата не я остави да продума. Стана, изпроводи ги от къщата и хлопна подире им вратата.

Нощта беше тъмна. Те дълго вървяха, хванати за ръце, без да разменят нито дума. Когато стигнаха до запалените фенери, Маша страхливо се огледа и наруши мълчанието.

— Майко — каза тя полугласно, — утре как ще тръгна сама при баба, и то към дванадесет часа през нощта?...

— Нали чу, че ти каза да идеш сама. Всъщност аз ще те изпратя до средата на пътя.

Маша млъкна и се замисли. Когато баща ѝ се скара с лелята, Маша беше едва на тринадесет години, тогава тя не разбираше причините за скарването и само съжаляваше, че повече не я водят при добрата старица, която винаги я галеше и черпеше с медените си макови питки. Откак напълни годините, Онуфрич никога не ѝ заговори по този въпрос, а майка ѝ винаги се отзоваваше добре за бабата и хвърляше цялата вина върху Онуфрич. Така онази вечер Маша с удоволствие тръгна с майка си. Но когато старицата ги посрещна с хули, когато Маша видя на трепкащата светлина на кандилото нейното посиняло от злоба лице, сърцето ѝ се сви от страх. Докато Ивановна надълго и нашироко ѝ обясняваше всичко, тя си представи мъгляво всичко онова, което през детството си беше слушала за бабата... Ако старицата не беше я държала за ръката, тя би избягала оттам. И тъй, можете да си представите какви чувства ѝ навяваше мисълта за идния ден.

Когато се завърнаха у дома, Маша със сълзи на очи замоли майка си да не я праща при бабата, но молбите ѝ бяха напразни.

— Колко си глупава — казваше ѝ Ивановна, — от какво се страхуваш? Аз ще те изпратя почти до къщата и по пътя никой няма да те пипне, а пък беззъбата баба няма да те изяде!

На следващия ден Маша през цялото време плака. Започна да се стъмва и това още повече засилваше нейния ужас, но Ивановна сякаш нищо не забелязваше, та почти насила я облече.

— Колкото повече плачеш, толкова по-зле за тебе — каза тя. — Какво ще каже бабата, когато види зачервените ти очи?

Междувременно кукувицата на стенния часов ник изкука единадесет. Ивановна напълни устата си със студена вода, пръсна Маша в лицето и я помъкна подире си.

Маша следваше майка си като жертва, водена на заколение. Сърцето ѝ силно тупаше, краката ѝ едвам се мърдаха — така стигнаха до Лафертовската махала. Няколко минути още повървяха заедно, но щом Ивановна отдалече мярна трепкащата между капациите светлина, пусна ръката на Маша.

— Сега продължавай сама — каза тя, — по-нататък не смея да те изпращам.

Отчаяна, Маша се хвърли в краката и.

— Стига си се превземала — извика майката строго. — Какво ще ти стане? Бъди послушна и не ме ядосвай!

Горката Маша събра сетни сили и с тихи стъпки се отдалечи от майка си. Наближаваше дванадесет часът; никого не срещна и отникъде, освен от къщата на старицата, не проникваше светлина. Сякаш всички жители в тази част на града бяха измрели; наоколо царуваше мрачна тишина. Само шумът от собствените ѝ стъпки кънтеше в ушите ѝ. Най-после стигна къщурката и с трепереща ръка докосна портата... В далечината часовникът от камбанарията на черквата „Никита Мъченика“ удари дванадесет. В тишината на черната нощ камбанният звън се разнасяше и долиташе до слуха като трепетен ехтеж.

В къщата котаракът измяука дванадесет пъти... Тя се стресна и понечи да избяга... Но изведнъж кучето силно залая, портата изскърца и дългите пръсти на старицата я хванаха за ръката. Маша не помнеше как прекрачи прага, как влезе в стаята на бабата... Когато се съвзе, видя, че седи на пейката, че пред нея стои бабата и разтрива слепоочията ѝ с мравчен спирт.

— Колко си напласена, гълъбице моя! — думаше тя. — Е, тъмнината навън е чудесна, но ти, дете мое, не ѝ знаеш още цената и затова се страхуваш. Почини си малко; време е да се заловим за работа!

Маша не проронваше нито дума. Уморените ѝ от плач очи следяха всяко движение на бабата. Старицата издърпа масата на средата на стаята, извади една тъмночервена свещ от шкафа, запали я и я сложи на масата, а кандилото угаси. Стаята се изпълни с розова светлина. Като че ли цялото пространство между пода и тавана се изпълни с кървавочервени нишки, които се пръскаха на всички посоки — те ту се свиваха на кълбо, ту пак се разплитаха като змии.

— Прекрасно — каза старицата и хвана Маша за ръката. — Сега върви след мен.

Маша трепереше от главата до петите; тя се боеше да върви след бабата, но още повече се страхуваше да не я разсърди. Едвам се изправи на краката си.

— Дръж се здраво за фустата ми — добави старицата — и върви след мен... не се бой от нищо!

Тя тръгна да обикаля масата, като произнасяше провлачено някакви неразбираеми думи; пред нея плавно стъпваше черният котарак с бляскащи очи и вирната опашка. Примижала, Маша вървеше с несигурни стъпки след бабата. Тя обиколи масата три пъти по три, като продължаваше да припява тайнствените думи, съпроводвана от мъркането на котарака. Изведнъж спря и млъкна... Маша неволно отвори очи — все същите опънати кървави нишки във въздуха. Зърна случайно черния котарак и го видя облечен в зелен мундир, стори ѝ се, че вместо кръгла котешка главичка има човешко лице, което блещи очи право в нея... Тя извика силно и падна безчувствена на земята...

Когато се свести, дъбовата маса беше на мястото си, тъмночервената свещ я нямаше, а на масата както и преди гореше кандилото; бабата седеше до нея и я гледаше в очите весело.

— Каква страхливка си ти, Маша! — каза ѝ тя. — Но няма значение, и без тебе си свърших работата. Честито, скъпа, честит годеник! Аз добре го познавам, пък и на тебе трябва да ти харесва. Маша, чувствавам, че малко ми остава да живея на този свят; твърде бавно тече кръвта ми из жилите, а понякога и сърцето ми спира... Моят верен другар отдавна ме зове там — тя погледна котарака, —

където изстиналата кръв ще се сгрее пак. Ще ми се още да поживея под светлото слънчице, ще ми се още да се порадвам на златните парици... но скоро ще удари последният ми час. Какво да се прави! Каквото ми е писано, това ще бъде. Ти, моя Маша — продължи тя, целувайки я с изсъхнали устни по челото, — ти ще притежаваш моите съкровища; винаги съм те обичала и с желание ще ти отстъпя мястото си! Но изслушай ме внимателно: при тебе ще дойде годеник, определен от онази сила, която управлява повечето бракове... За тебе измолих този годеник; бъди послушна и се омъжи за него. Той ще те обучи на науката, която ми помогна да събера целия си имот; с общите ви усилия той ще се удвои и прахът ми ще бъде спокоен. Ето ти този ключ. Пази го добре — повече от очите си. Нямам право да ти кажа къде са парите ми, но щом се омъжиш, всичко ще ти се разкрие!

Старицата сама ѝ окачи на врата малко ключе на черен шнур. В тази минута котаракът силно измяука два пъти.

— Вече минава два — каза бабата. — Сега си върви вкъщи, мило дете! Сбогом! Може би повече няма да се видим...

Тя изпрати Маша, влезе пак в къщата и затвори вратата.

На бледната лунна светлина Маша бързаше за вкъщи. Тя беше доволна, че нощната ѝ среща с бабата свърши, и с удоволствие си мислеше за своето бъдещо богатство. Ивановна отдавна я чакаше с нетърпение.

— Слава богу — каза тя, щом я видя. — Бях се уплашила вече да не ти се е случило нещо. Казвай по-бързо какво прави при бабата!

Маша беше готова да я послуша, но от умора не можеше да приказва. Тъй като видя, че очите ѝ направо се затварят, Ивановна възпря любопитството си до другата сутрин, съблече милата си дъщеря, настани я в леглото и тя веднага заспа дълбоко.

На другата сутрин Маша едвам събра мислите си. Струваше ѝ се, че всичко случило се бе само тежък сън, но когато случайно видя ключето на врата си, се увери, че всичко е наяве и подробно го разказа на майка си. Ивановна не беше на себе си от радост.

— Видя ли колко хубаво направих — рече тя, — че не те послушах?

Двете прекараха целия ден в сладки мечти за бъдещото благополучие. Ивановна строго забрани на Маша да разправя каквото и да било на баща си за срещата с бабата.

— Той е упорит и сприхав — продума тя, — може само да развали всичко.

Онуфрич пристигна ненадейно на следващия ден късно вечерта. Станционният надзирател, когото трябваше да замества, неочаквано бързо оздравял, поради това взел първата пощенска кола за Москва и се прибрал.

Преди още да обясни на жена си и дъщеря си защо толкова бързо се е върнал, при тях влезе негов стар другар, който беше стражар в Лафертовската махала близо до къщата на симидчийката.

— Лелята предаде богу дух! — каза той, преди да ги поздрави. Маша и Ивановна се спогледаха.

— Господи, успокой душата ѝ! — възкликна Онуфрич и смирено скръсти ръце. — Да се помолим за покойницата, тя има нужда от нашите молитви.

Той зачете молитва. Ивановна и дъщеря ѝ се кръстеха и кланяха, но на ума им бяха очакващите ги съкровища. Изведнъж и двете се сепнаха... Стори им се, че през прозореца покойницата ги гледа и им кима от улицата. Онуфрич и пазачът усърдно се молеха и нищо не забелязваха.

Въпреки че беше вече късно, Онуфрич тръгна за дома на лелята. По пътя старият му другар разказа всичко, което знаеше около нейната смърт.

— Вчера — каза той — леля ти както винаги се прибра. Съседите забелязаха, че прозорците ѝ светят. Но днес тя не дойде на Проломна и те решиха, че е болна. Вечерта намислиха да влязат в стаята ѝ, но не я заварили жива — така разказват някои за смъртта на старицата. Други твърдят, че миналата нощ в къщата ѝ ставало нещо невероятно. Около дома ѝ бушувала силна буря, докато навсякъде времето било съвсем спокойно. Кучетата от цялата махала се събрали под нейния прозорец и високо виели; отдалече се чувало мяученето на нейния котарак... Колкото до мен, аз спях спокойно миналата нощ, но другарят ми, който дежуреше, ме уверява, че видял едни дълги редици от подскачащи светлинки чак от Веденските гробища до нейния дом, които сякаш се свирали под портата и изчезвали една след друга. Казват, че се чувал невероятен шум, свиркане, смях и викове чак до разсъмване. Странното е, че никъде не могат да намерят черния ѝ котарак!

Онуфрич с тъга слушаше разказа на пазача и не му отговаряше нито дума. Така те стигнаха до дома на покойницата. Забравили страха, който бабата внушаваше приживе, услужливите съседки бяха я вече окъпали и облекли в нова рокля. Когато Онуфрич влезе в стаята, старицата лежеше на масата. До главата ѝ бе седнал един псалт и четеше от псалтира. Онуфрич благодари на съседките, прати да купят свещи, поръча ковчег, разпореди да донесат пиене и хапване за тези, които ще прекарат нощта при покойницата, и си тръгна за дома. На излизане той не можа да се престаши да целуне ръка на лелята.

Погребението бе определено за следващия ден. За себе си и дъщеря си Ивановна взе под наем черни рокли, и двете бяха целите в траур. Отначало всичко вървеше, както му е редът. Само Ивановна, сбогувайки се с лелята, изведнъж отскочи назад, пребледня и цялата се разтрепера. Уверяваше всички, че ѝ прилошава, но след това тихичко призна на Маша как ѝ се сторило, че покойницата отворила уста и искала да я ухапе за носа. Когато решиха да вдигнат ковчега, той стана толкова тежък, сякаш се изпълни с олово, и шестима широкоплещести пощаджии едва го изнесоха и сложиха на колата. Конете силно пръхтяха и едва тръгнаха.

Тези подробности и собствените ѝ впечатления накараха Маша да се позамисли. Тя си спомни по какъв начин покойницата бе събрала своите съкровища, притежаването на които не ѝ се стори особено приятно. Понякога окаченият на шията ѝ ключ притискаше гърдите ѝ като камък и неведнъж тя възнамеряваше да разкаже всичко на баща си, да се посъветва с него, но Ивановна строго я наблюдаваше и непрекъснато ѝ внушаваше, че ако не слуша заръките на бабата, ще направи всички нещастни. Демонът на користолюбието изцяло завладя душата на Ивановна и тя изгаряше от нетърпение час по-скоро да дойде нареченият годеник и да открие тайната как да получат съкровището. Макар че мислите за покойницата ѝ навяваха страх и само при спомена за нея на челото и избиваше студена пот, в душата ѝ алчността към златото беше по-силна от страха и тя непрекъснато натякваше на мъжа си да се преместят в Лафертовската махала, уверявайки го, че хората ще ги укоряват, ако продължават да живеят под наем, след като имат собствена къща.

Междувременно Онуфрич, след като отслужи годините си и излезе в оставка, се замисли за спокоен живот. Мисълта за къщата,

особено след като се сетеше от кого я наследява, пораждаше у него неприятни чувства. Той дори неволно се стряскаше всеки път, когато му се случваше да влиза в стаята, където бе живяла старицата. Но Онуфрич беше набожен и благочестив и вярваше, че никакви зли сили не могат да добият власт над чистата съвест, ето защо, разсъдил, че му е по-изгодно да живее в собствена къща, отколкото да наема квартира, реши да превъзмогне отвращението си и да се премести.

Ивановна много се зарадва, когато Онуфрич нареди да се пренесат в лафертовската къща.

— Ще видиш, Маша — каза тя на дъщеря си, — сега годеникът скоро ще дойде. Как ще си заживеем само с пълна къща злато! Как ли ще се учудят предишните ни съседи, когато влезем в двора им с твоята каляска, да речем, с четири впрегнати коня!

Маша мълчаливо я гледаше и тъжно се усмихваше. От известно време съвсем друго и бе на ума.

Няколко дни преди разговора им (те бяха още в старата квартира), една сутрин, както си седеше умислена до прозореца, покрай нея мина един млад, добре облечен мъж, погледна я и учтиво свали шапка. Маша също му кимна и без да знае защо, изведнъж се изчерви! След малко същият млад мъж се върна, обърна се, мина повторно и пак се върна. Всеки път той я гледаше и всеки път Машиното сърце тупаше силно. Тя беше навършила седемнадесет години, но до този момент не беше ѝ се случвало сърцето ѝ така силно да бие, когато някой минаваше покрай прозореца. Това ѝ се стори странно и след обеда седна до прозореца, за да види дали пак ще почне да бие силно сърцето ѝ, когато мине младият мъж... Така тя чака до вечерта, но никой не се появи. Накрая, когато запалиха свещите, тя се дръпна от прозореца и цяла вечер беше умислена и тъжна, ядосваше се, че не успя да повтори опита със сърцето си.

На другия ден, щом се събуди, Маша скочи от леглото, бързо се изми, облече се и седна до прозореца. Погледът ѝ бе насочен натам, откъдето вчера дойде непознатият. Най-после тя го видя; очите му я търсеха отдалече, а когато се приближи погледите им сякаш случайно се срещнаха. Маша несъзнателно сложи ръка на сърцето си да почувствува дали то бие силно. Младият мъж забеляза движението ѝ и без да го разбира, също сложи ръка на сърцето си... Маша се сепна, изчерви се и се отдръпна назад. След това до вечерта не се приближи

до прозореца от страх да не види младия мъж. Въпреки това той не излизаше от ума ѝ; тя се мъчеше да мисли за други неща, но усилията ѝ бяха напразни.

За да се разсее, реши да отиде на гости при една вдовица, която живееше наблизко. Когато влезе при нея, за свое най-голямо учудване видя в стаята същия непознат, когото напразно се мъчеше да забрави. Маша се изплаши, изчерви се, сетне пребледня и не знаеше какво да каже. В очите ѝ блеснаха сълзи. Непознатият пак не я разбра... Тъжно ѝ се усмихна, въздъхна и излезе навън. Тя се обърка още повече и се заплака от яд. Разтревожената съседка я настани да седне до нея и попита какво я е огорчило. Маша сама ясно не разбираше защо плаче и затова не можеше да назове причината; тя твърдо реши да избягва непознатия, който я накара така да плаче. Тази мисъл я поуспокои. Взе да бърбори със съседката, разказа ѝ как са вкъщи и че може би скоро ще се местят в лафертовската къща.

— Много жалко — каза вдовицата, — жалко, ще изгубя добри съседни, пък и не само аз ще съжалявам. Познавам един човек, който много ще съжалява, когато научи новината.

Маша пак се изчерви, искаше да попита кой е този човек, но не можа да продума нито дума. Услужливата съседка правилно отгатна мислите ѝ, защото продължи тъй:

— Не познавате ли младия мъж, дето излезе сега от стаята? Може би не сте забелязали дори, че той вчера и днес мина покрай вашата къща; но той ви видя и нарочно се отби у нас, за да ме разпита за вас. Не зная дали греша, или не, но ми се струва, че вие силно развълнувахте горкото му сърце! Какво има толкова да се изчервявате! — добави тя, защото видя, че Машините бузи пламнаха. — Той е млад, хубав мъж и ако се харесва на Маша, може би скоро ще се стигне до сватба.

При тези думи Маша неволно се сети за бабата.

„Ах — каза си тя, — дали това не е определеният за мен годеник?“ Но тази мисъл веднага отстъпи място на друга, не тъй приятна. „Не може да бъде — помисли си тя — такъв хубав момък да има връзка с покойницата. Той е тъй мил, чудесно облечен, та едва ли би могъл да удвои имането на бабата!“

Съседката същевременно продължаваше да ѝ разправя, че макар и от еснафско потекло, той има добро и благоразумно държание и е

продавач на сукно. Големи пари няма, но заплатата му е хубава и кой знае? Може би господарят му някой ден ще го вземе за съдружник?

— И тъй — добави тя, — послушай добрия съвет, не отказвай на момъка. Парите не правят щастieto! Ето баба ти, прости ми, господи, беше пълна с пари, а къде се дяна всичко това?... Казват, че черният котарак също изчезнал, няма го никакъв, и парите и те!

Вътрешно Маша беше напълно съгласна с мнението на съседката; струваше ѝ се, че е по-добре да е бедна, но да живее с милия непознат, отколкото богата и да принадлежи бог знае на кого! Тя едва не разказа всичко, но се сети за строгата забрана на майка си и страхувайки се от своята слабост, побърза да стане и да се сбогува. Но на излизане тя не се стърпя и попита за името на непознатия.

— Казва се Улиян — отговори съседката.

От този момент Улиян не излизаше от главата на Маша; всичко в него, дори името му, ѝ харесваше. Но за да му принадлежи, тя трябваше да се откаже от съкровищата, оставени от бабата. Улиян не беше богат и сигурно нито баща ми, нито майка ми — мислеше си тя — няма да ме дадат на него! Тя още повече се увери, че е така, защото Ивановна непрекъснато ѝ говореше за очакващите ги богатства и щастливия живот, който ще започнат. Страхувайки се от гнева на майка си, Маша реши да не мисли повече за Улиян. Тя се мъчеше да не се приближава до прозореца, избягваше всички разговори със съседката, насилваше се да изглежда весела, но образът на Улиян се връза в сърцето ѝ.

Междувременно настъпи денят, когато трябваше да се преместват в лафертовската къща. Онуфрич отиде там преди жена си и дъщеря си, като им каза да тръгнат с багажа, приготвен още предишния ден. Пристигнаха две шейни, коларите с помощта на съседите изнесоха сандъците и мебелите. Ивановна и Маша взеха по един голям вързоп и малкият керван пое бавно към Проломната застава. Когато минаваха покрай дома на съседката, Маша неволно вдигна очи: до отворения прозорец стоеше Улиян с наведена глава, цялото му лице изразяваше дълбока печал. Маша като че ли не го забеляза, обърна глава на другата страна, но потоци горчиви сълзи рупнаха по бледото ѝ лице.

В къщата отдавна ги чакаше Онуфрич. Той се разпореждаше къде да наредят докараните мебели и обясняваше как смята да подреди

новото жилище.

— В този килер ще бъде спалнята ни — каза той на Ивановна, — в малката стая до него ще сложим иконите, а тук ще бъде и гостната, и трапезарията. Маша може да спи в горната стая. Никога не съм живял тъй нашироко, но не зная защо, душата ми се стяга. Дано и тук сме така щастливи, както бяхме и в тесните стаи!

Ивановна неволно се усмихна. „Почакай малко! — помисли си тя. — В какви палати само ще заживеем!“

Обаче радостта на Ивановна се изпари още същия ден. Щом настъпи вечерта, из стаите започна да се чува пронизително свиркане и кепенците на прозорците се разтропаха.

— Какво става? — запита Ивановна.

— Вятърът — отговори хладнокръвно Онуфрич, — сигурно кепенците не се затварят добре. Утре ще ги стегна.

Тя млъкна и погледна многозначително Маша, тъй като намираше свиренето на вятъра сходно с гласа на старицата.

През това време Маша кротко си седеше в ъгъла и не чуваше нито свиренето на вятъра, нито тропанането на кепенците: тя мислеше за Улиян. За Ивановна най-страшното беше това, че май само на нея ѝ се причу гласът на старицата. След вечерята излезе в пруста, за да прибере остатъците от скромната им трапеза, приближи се до шкафа, сложи свещта до себе си на пода и започна да нарежда чиниите. Изведнъж чу шумолене и някой лекичко я чукна по рамото... Обърна се... Зад нея стоеше покойницата, облечена в същата рокля, с която беше погребана!... Със сърдито лице тя вдигна ръка и се зацани с пръст. Ужасена, Ивановна извика силно. Онуфрич и Маша се втурнаха към пруста.

— Какво ти е? — извика Онуфрич, защото я видя, че цялата трепери и е бяла като платно.

— Лелята! — заекна тя... Искаше да продължи, но лелята пак се появи пред нея... Лицето ѝ изглеждаше още по-сърдито и още по-строго ѝ се зацани. Думите замряха на устата на Ивановна.

— Остави мъртвите на мира — отговори Онуфрич, хвана я за ръка и я заведе в стаята. — Помоли се на бога и привидението ще изчезне. Хайде да си лягаме, време е за сън!

Ивановна си легна, но покойницата, все така сърдита, беше пред очите ѝ. Онуфрич спокойно се съблече и се замоли на висок глас.

Ивановна забеляза, че колкото повече се вслушваше в молитвите, толкова повече избледняваше образът на покойницата, докато накрая съвсем изчезна.

Маша също прекара нощта неспокойно. Когато влезе в стаята, ѝ се стори, че пред нея се мярна сянката на бабата, но не в този страшен вид, в който се явяваше пред Ивановна. Лицето ѝ беше весело и тя мило ѝ се усмихваше. Маша се прекръсти и сянката изчезна. Първоначално тя сметна това за игра на въображението и мисълта за Улиян прогони мисълта за бабата; легна си много спокойно и скоро заспа. Ненадейно около полунощ нещо я събуди. Стори ѝ се, че някаква студена ръка я гали по лицето... тя скочи. Пред иконата гореше кандилото и в стаята нямаше нищо особено, но сърцето ѝ се сви от страх — тя ясно чуваше как някой стъпва и тежко въздиша... След това вратата като че ли се отвори и изскърца... и някой слезе по стълбите.

Маша трепереше като лист. Напразно се мъчеше пак да заспи. Стана от кревата, нагласи фитила на кандилото и отиде до прозореца. Беше тъмна нощ. Отначало нищо не видя, след това ѝ се стори, че на двора до кладенеца пламнаха две слаби светлини. Те ту угасваха, ту пак пламваха, после като че ли пламнаха по-силно и Маша ясно видя до кладенеца покойната си баба, която ѝ махаше с ръка да дойде... Черният котарак беше седнал зад нея и очите му в гъстата тъмнина светеха като огънчета. Маша се отмести от прозореца, хвърли се в кревата и се зави презглава с одеялото. Дълго ѝ се струваше, че бабата обикаля из стаята, търси из къшетата и я вика по име. Дори ѝ се стори, че бабата иска да дръпне одеялото. Маша още по-добре се уви в него. Най-после всичко утихна, но Маша така и не заспа цяла нощ.

На следващата сутрин тя реши да каже на майка си, че ще разправи всичко на баща си, ще му даде получения от бабата ключ. Снощи, изплашена, Ивановна сама мислеше да се откаже от всички съкровища, но когато на следващото утро слънцето изгря и с ярки лъчи освети стаята, страхът ѝ изчезна, сякаш не го бе имало. Вместо него въображението ѝ пак нарисува веселите картини от бъдещия щастлив живот. „Та нали покойницата няма да ме плаши вечно — помисли си тя, — Маша ще се омъжи и бабата ще миряса. И какво ли иска пък сега? Да не би да се гневи, задето нямам никакво намерение да пазя

съкровищата й? Не, леличко, ядосвай се, колкото си щеш, а ние ще им видим сметката на твоите парици!“

Напразно Маша молеше Ивановна да ѝ позволи да разкрие тайната на баща си.

— Ти сама прогонваш щастиято си — отговаряше майката, — почакай поне два дни. Ще дойде годеникът ти и всичко ще се нареди.

— Два дни! — повтори Маша. — Няма да мога да изкарам и една нощ дори като миналата.

— Глупости — възрази Ивановна. — Може би още днес всичко ще свърши.

Маша не знаеше какво да прави. От една страна, чувствуваше необходимост да разкаже всичко на баща си, а от друга — страхуваше се да не разсърди майка си, която никога не би ѝ простила. Зачудена какво да стори, какво да реши, тя излезе и дълго се разхожда умислена по най-усамотените улици на Лафертовата махала. Накрая, без да измисли нещо, се върна у дома. В пруста я посрещна Ивановна.

— Маша — каза тя, — ела бързо да се преоблечеш. Вече повече от час годеникът ти е при баща ти и те чака.

Машиното сърце силно се разтуптя и тя се качи в стаята си. От очите ѝ рукнаха сълзи. Представи си Улиян в онзи печален вид, в който го видя последния път. Забрави, че трябва да се облича. Строгийт глас на майка ѝ прекъсна всичките ѝ размисли.

— Маша, дълго ли още ще се докарваш? — викаше отдолу Ивановна. — Ела тук!

Маша бързо слезе, облечена в същата рокля, с която беше излизала. Отвори вратата и се стъписа! На пейката до Онуфрич седеше един невисок на ръст мъж в зелен сюртук. Погледна я същото онова лице, каквото тя бе видяла преди у черния котарак. Спря се на прага, без да може повече да помръдне.

— Ела по-близо каза Онуфрич, — какво ти стана?

— Тате! Това е черният котарак на баба — отговори Маша, сочейки госта, който по много странен начин обръщаше глава и умилно я гледаше с почти съвсем примижали очи.

— Ти си се побъркала! — извика ядосан Онуфрич. — Какъв котарак? Това е господин титулярният съветник^[1] Аристарх Фалелеич Мърканов, който ти прави чест и моли за ръката ти.

При тези думи Аристарх Фалелеич стана, пристъпи плавно, доближи се и поиска да ѝ целуне ръка. Маша силно извика и се отдръпна. Онуфрич скочи сърдит от пейката.

— Какво значи това? — развика се той. — Ама че си неучтива като селска мома!...

Но Маша не го слушаше.

— Тате! — каза му тя, загубила самообладание. — Ваша воля! Това е черният котарак на баба! Кажете му да си махне ръкавиците и ще видите, че има нокти.

С тези думи тя излезе и се скри в стаята си.

Аристарх Фалелеич си мърмореше нещо тихо под носа. Онуфрич и Ивановна бяха съвсем объркани, но Мърканов се приближи до тях все така усмихнат.

— Нищо, господине — каза той, силно фъфлейки, — нищо, госпожо, моля, не се сърдете! Утре пак ще дойда и милата годеница ще ме посрещне по-добре.

След това се поклони още няколко пъти, извивайки приятно кръглия си гръб, и излезе навън. Маша гледаше през прозореца и видя как Аристарх Фалелеич слезе по стълбата и тръгна с бавни стъпки, но щом стигна до ъгъла, изведнъж хукна да бяга с все сила. Голямото съседско куче със силен лай се втурна мълниеносно подире му, но не можа да го настигне.

Удари дванадесет часът — време за обед. Тримата седнаха на масата, без да продумат нито дума, и на никого не му се ядеше. От време на време Ивановна поглеждаше Маша, която седеше със сведен поглед. Онуфрич също беше умислен. Към края на обема донесоха писмо. Той го распечата и лицето му грейна от радост. След това стана, бързо навлече новия сюртук, взе шапката и бастуна и беше готов да излезе.

— Онуфрич, къде отиваш? — попита Ивановна.

— Скоро ще се върна — отговори той и излезе.

Щом затвори вратата, Ивановна започна да се кара на Маша.

— Лошо момиче! — каза ѝ тя. — Значи така обичаш и почиташ майка си? Значи така слушаш родителите си? Но да знаеш, че ще те вкарам в пътя. Само да посмееш утре, когато дойде Аристарх Фалелеич, пак да правиш глупости!

— Майко — отговаряше през сълзи Маша, — що ви слушам, само не ме омъжвайте за котарака на баба!

— Какви глупости дрънкаш? Засрами се, госпожице, всички знаят, че той е титулярен съветник.

— Може и да е така, майко — отговори бедната Маша, ридаяйки горчиво, — но той наистина е котарак!

Колко ѝ се кара Ивановна, колко я увещава, тя обаче непрекъснато повтаряше, че в никакъв случай няма да се омъжи за котарака на бабата. Накрая, разгневена, Ивановна я изпъди от стаята. Маша се качи горе и отново горчиво заплака.

След известно време тя чу, че баща ѝ се върна вкъщи, малко след това я повикаха. Тя слезе долу. Онуфрич я хвана за ръка и я прегърна нежно.

— Маша — каза той, — ти винаги си била добро момиче и послушна дъщеря! — Маша заплака и целуна ръката му. — Сега можеш да ни докажеш, че ни обичаш! Слушай ме внимателно. Мисля, че си спомняш за военния лавкаджия, за когото често съм ви разправял и с когото се сприятелихме по време на турската война. Тогава той беше беден и аз имах възможност да му направя важни услуги. Но се наложи да се разделим и ние се заклехме вечно да си спомняме един за друг. Оттогава минаха тридесет години и аз съвсем изгубих следите му. Днес на обед получих писмо от него. Той отскоро е в Москва и е научил къде живея. Побързах да отида при него, можеш да си представиш колко се зарадвахме и двамата. Приятелят ми успял да стане предприемач, забогатял и сега се преместил тук да живее на спокойствие. Щом разбра, че имам дъщеря, се зарадва. Ние се спогодихме и аз те сватосах за единствения му син. Старите хора не обичат да си губят времето — довечера и двамата ще бъдат у нас.

Маша още по-горчиво заплака, тя си спомни за Улиян.

— Слушай, Маша — каза Онуфрич, — иска те Мърканов — богат човек, когото всички в околността познават. Ти не пожела да се омъжиш за него. Да си призная, макар че титулярен съветник не може да бъде котарак или котарак — титулярен съветник, но и на мен той ми се стори подозрителен. Обаче синът на моя приятел е и млад, и хубав момък и ти нямаш никакви причини да му отказваш. И тъй, това е последната ми дума: ако не искаш да дадеш ръката си на онзи, когото

ти избрах, бъди готова утре сутринта да приемеш предложението на Аристарх Фалелеич... Върви и си помисли.

Огорчена, Маша се върна в стаята си. Тя отдавна бе решила за нищо на света да не се омъжва за Мърканов, но да принадлежи на друг, а не на Улиян — не, това и се стори жестоко! След малко при нея дойде Ивановна.

— Мила Маша — каза ѝ тя, — послушай моя съвет. Все едно трябва да се омъжиш или за Мърканов, или за търговеца — откажи на последния и избери първия. Баща ти, макар и да казва, че търговецът е богат, ама аз си знам стоката! За него всеки е богат, който има стотина рубли в джоба. Маша, помисли си само колко много пари ще имаме... а пък Мърканов наистина не е лош. Макар и да не е съвсем млад, но колко е учтив и мил! На ръце ще те носи.

Маша плачеше и нищо не отговаряше, а Ивановна помисли, че тя е съгласна и излезе, за да не забележи мъжът ѝ, че увещава дъщеря си. Междувременно Маша от немай-къде реши заради баща си да жертвува любовта си към Улиян. „Ще се опитам да го забравя — каза си тя, — нека татко да е щастлив от моето послушание. Аз и бездруго съм виновна пред него, задето се свързах с бабата пряко волята му!“

Щом се стъмни, Маша тихичко слезе по стълбите и се запъти право към кладенеца. Едвам стъпи на двора, около ѝ се завъртя вихрушка, като че ли земята се разтрепера под краката ѝ... Една дебела жаба с отвратително крякане се хвърли точно срещу нея, но Маша се прекръсти и решително тръгна напред. Приближавайки се към кладенеца, тя чу жален вопъл, който идваше направо от дъното. Тъжен, черният котарак седеше на кладенеца и мяучеше унило. Маша обърна глава на другата страна и пристъпи още по-близо, без колебание дръпна шнура от врата си, а с него и получения от бабата ключ.

— Вземи си подаръка! — каза тя. — Не са ми притрябвали нито твоят годеник, нито твоите пари. Вземи го и ни остави на мира.

Тя хвърли ключа право в кладенеца. Черният котарак извресця и скочи подир него — водата в кладенеца силно заклокочи... Маша си тръгна. От гърдите и се смъкна тежък камък. Когато се приближи към къщи, тя чу непознат глас. Онуфрич я посрещна на вратата и я хвана за ръка.

— Ето я моята дъщеря! — каза той и я заведе до почтения белобрад старец, седнал на пейката. Маша му стори дълбок поклон.

— Онуфрич — продума старецът, — запознай я с годеника.

Маша срамежливо се огледа — до нея стоеше Улиян! Тя извика и падна в обятията му...

Не съм в състояние да опиша възхищението на двамината любовници. Онуфрич и старецът разбраха, че те вече се познават — това удвои радостта им. Ивановна се утеши с новината, че бъдещият сват има няколкостотин хиляди чиста пара в зложната къща. Улиян също се учуди на тази новина, тъй като никога не бе мислил баща му да е толкова богат. След две седмици се венчаха.

В деня на сватбата, вечерта, когато в дома на Улиян по време на вечерята веселите гости пиех за здравето на младите, в стаята влезе познатият ни стражар и събщи на Онуфрич, че точно когато Маша се венчавала, покривът на лафертовската къща рухнал, а след него и цялата къща.

— И без това нямах намерение да живея повече там — каза Онуфрич. — Седни при нас, мой стари приятелю, налей си чаша вино и пожелай на младите щастие и — многая лета!

[1] Според съществуващата в Русия до 1918 година гражданска таблица за ранговете — система на йерархията във военното и гражданското ведомство в Русия, — всички граждански чиновници се делят на четиринадесет класа (ранга). Най-високият е I клас, най-ниският — XIV. Титулярният съветник е чин от IX клас. — Б.р. ↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН

ОРЕСТ СОМОВ

1793–1833

Орест Сомов (1793–1833) е писател, журналист, критик. Художествените си произведения печата под псевдонима Порфирий Байски.

Произхожда от старинен дворянски род. Завършва философия в Харковския университет. Свободно си служи с френски, италиански и немски език. Започва да пише стихове и проза в университета. В първите му стихотворения е отразен интересът към героичните периоди от руската история, към народното творчество. През 1818 г. се премества в Петербург и влиза в Свободното дружество на любителите на руската словесност. Тук става професионален журналист, чиито произведения излизат в много списания и алманаси от онова време. В началото на двадесетте години се сближава с литераторите декабристи. Това се отразява на литературната му дейност, която се развива под влиянието на идеологията на декабристите. Както поетите декабристи, той защитава национално-самобитния характер на литературата, ратува за поезия с високи граждански чувства, за творческа свобода, нескована от закостенелите правила на класицистичното изкуство. Младият литератор излиза в защита на романтичното изкуство и със статията му „За романтичната поезия“ от 1823 г. се открива полемика за романтизма. През 1826 г. е привлечен към следствието по процеса на декабристите, но е освободен от арест поради доказаното му неучастие в заговора.

От 1827 г. прави опити в прозата, участва активно в „Литературная газета“, основана от А. Пушкин и приятеля му — поета А. Делвиг. В края на двадесетте и началото на тридесетте години в списания и алманаси се появяват повести и разкази на О. Сомов. В тях той рисува картини от украинския селски бит, широко използва народни поверия и мотиви и в известна степен е предшественик на

ранната проза на Н. Гогол. Написва и редица фантастични повести въз основа на украински народни предания. Обръща се и към руския фолклор („Кикимора“, „Върколак“), и към руския бит („Самоубийцата“). В последните години от живота си се занимава активно с критика като привърженик на романтичното течение в литературата. Голям интерес предизвикват прегледите му на руската литература и статиите му, посветени на поемите на А. Пушкин и Е. Баратински.

През 1823–1833 г. излизат „Роман в две писма“ и повестта „Майка и син“, в които рисува картини из живота на руската провинция.

ОРЕСТ СОМОВ
ВЪРКОЛАК

„Що за заглавие?“ — ще кажете или ще си помислите, драги мои читатели. (За кой автор читателите не са драги!) И аз, чул или отгатнал въпроса ви, отговарям: какво да правя! Виновен ли съм, че неуморните ми съвременници, романтичните поети в стихове и проза са разграбили вече всички други интересни заглавия? Корсари, Пирати, Гяури, Регенати и дори Вампири, които едни след други връхлитаха

поколението читатели или на лунна светлина се промъкваха в будоарите на сантименталните красавици. Въображението ми е толкова препълнено с всичките тези живи или мъртви страшилища, че сякаш и сега чувам зад гърба си как вампирът скърца зъби или виждам как „от гробовната белина на дяволското око на Регената се отделя кървавата му зеница...“. Наплашен от тия ужасии, и аз, макар и на шега, намислих да ви поизплаша, дами и господа! Но тъй като не съм надарен с мрачното въображение на лорд Байрон, нито с живата четка на Уолтър Скот, пито дори със скърцащото перо на господин Д'Арленкур и подобните нему и самата ми муза е така своеволна, че често се смее през сълзи и трепери от страх, аз, подчинявайки се на капризността на пола й, давам свобода на въображението си да върви като сляпо накъдето тя го поведе. За оправдание на моето заглавие ще кажа само, че исках да ви даря с нещо *ново, небивало*, а доколкото помня, простонародните върколаци досега още не са плашили добрите хора в света на книгите. Бих могъл вместо върколак да измисля нещо друго или да го заменя с някакъв върл разбойник, но всичко ново, както вече имах честта да ви обясня, е разграбено от други, а в нашите книжарници сега са залегнали такива големи шайки разбойници — невинаги клеймосани (във всеки случай не с клеймото на гениалността), но винаги печатни, — че ако мишките и мухълът не бяха опълчили срещу тях своето Santa Hermandad^[1], порядъчните хора мира нямаше да имат от тях.

Мислех да напиша тези уводни думи като разговор на някой от моите приятели с някакъв мой неприятел, но се побоях, че веднага ще ме обвинят в подражание. А признавам си, никак не ми се щеше да ме обявят за подражател... Нека да творим нещо свое, господа мои сподвижници на попрището на хартията и перото, нещо свое! Искам да ви дам похвален пример, затова ще изобразя един непоказван досега народен *върколак*.

В едно село... Драги мои читатели, надявам се, че няма да ме питате как се казва това село, в коя губерния и уезд се намира. Задоволете се с това, което ще ви разкажа, и не искайте от мен повече.

И така, слушайте нататък...

Имало едно време един старец на име Ермолай. Всички знаели, че той се мие с роса, че събира разни билки, че ходи и непрестанно си шепне нещо в дългите, бели мустаци, спи с отворени очи и пр., и пр. Какво повече? Значи е магьосник, и то зъл магьосник — така се приказвало за него в селото. Трябва да кажа, че селото било разположено до голяма, вековна гора, а къщата на Ермолай се намирала на самия му край, почти в гората. Ермолай не бил женен, но петнадесетина години преди времето, в което се запознаваме с него, прибрал да отглежда едно сираче, което дотогава всички селяни наричали бездомния Артюша, а сега дали от уважение към магьосника, или заради високия ръст и снажност на момчето, започнали да го наричат Артъом Ермолаевич: никой не знаел или не помнел кой е истинският му баща, още по-малко се интересувал да го знае.

Артъом бил личен момък: висок, набит, бял и румен, дето се вика — пращял от здраве. То наистина, какво му струвало на магьосника да отгледа своя храненик? Селяните били уверени, че го е закърмил с мляко от прилепи, че нощем самодиви му решили буйната глава, а лицето му е бяло и румено, защото старецът го е мил с мартенски сняг, нашепвайки магьоснически слова. Едно не можели да разберат добродушните селяни: защо старият Ермолай, преродил, така да се каже, Артъом от мършаво, бледно момченце в як червенобузест момък, не го е научил на ум и разум? Защото Артюша бил от прост по-прост: две думи свестни не можел да свърже, до сто не можел да преброи, без да сбърка, и невинаги отговарял вярно, когато го питали коя му е дясната ръка и коя лявата. Така наивно гледал с големите си сиви очи, така простодушно зяпал и така смешно се препъвал, когато му се наложело да тича, че селските моми скришом му се подигравали и си шепнели за него: „Хубав като маков цвят, а глупав като пън.“ В селото му излязъл прякор *зяпналият шаран*, но не го казвали високо, а скришом от магьосника, защото се бояли да не го обидят чрез храненика му.

Но все пак мнозина започнали да си дават сметка, че злият старец се досеща за присмехите на селяните над осиновеното му момче. В селото изведнъж взел да се губи дребният добитък: на едного не се върнат от паша чифт овце, на другото три или четири кози, на трети се затрият всичките агнета. Пастирите неведнъж били виждали как от гората изведнъж изскача голям-преголям вълк, грабва една или

две овце, прегризва им гърлата, метва ги на гърба си и — за един миг — ги отмъква в гората. Колкото и да му викали, окали — не му мигало окото. Колкото и да насъсквали по него кучетата, те побягвали с подвити опашки, като се озъртали страхливо. Селяните скоро взели да се досещат, че туй не ще е обикновен вълк, ами върколак. После проумели и друго: че този върколак не ще да е друг, ами самият Ермолай Парфентиевич.

Нямало какво да правят. Всички се бояли от магьосника, макар че, право казано, дотогава той не бил правил никакво зло на селото. Но нали все пак бил магьосник! Да се оплачат от него — де ще намерят правда, щом дори свещеникът отказал да го прокълне? Да го претрепят — грехота, макар да бил магьосник. И после тия работи толкова миришат на публично наказване с бой и на заточение, че кой ще посмее да вдигне ръка върху него? Че и друго — ами ако след смъртта си вземе да излиза от гроба и да души вече не овце, а хората, които са го озлобили с преждевременното изпращане на оня свят? Колкото и да умували селяните, колкото и да обсъждали тази работа на селското събрание, нищо не измисляли. Не им оставало нищо друго, освен да отпуснат ръце, да се вайкат с прехапани устни и да се молят на светиите за себе си и стадата си.

В същото село живеела една мома хубавица на име Акулина Тимофеевна. Лицето ѝ било румено като ябълка, очите — огън, веждите — гайтанени — с една дума родила се с всички хубости и чарове на красавиците от старите руски песни и приказки. Само тя никога не се присмивала на глупавия Артюша, а напротив — застъпвала се за него пред другарките си и казвала, че е момък и половина. Хитрата мома си направила сметката, че старият Ермолай е много богат и на такава възраст, че не му остава да живее много на тоя свят и че единствен наследник на богатството му ще бъде Артъом Ермолаевич. Така мило поглеждала Артъом, така нежно му казвала при среща: „Здравей, юначе!“, че той, колкото и да бил прост, забелязал нейната приветливост. Често, изпъчен и наперен, пристъпвал до нея и подхващал приказка — не да речеш умна, но все пак с такива думи, които се харесвали на хубавицата и на които тя охотно отговаряла. Накратко: Акулина Тимофеевна скоро спечелила пълното доверие на саможивия Артюша — още по-често започнал той да се спира при нея и облизвайки се, да ѝ извиква с глупав смях: „Здравей, Акуля“, като

приятелски я тупвал с тежката си лапа по бялото, закръглено рамо и се разтапял пред нея... Да, разтапял се в пълния смисъл на думата, защото бузите му пламвали още по-силно, очите му ставали по-мътни и по-глупави, а алените му устни никак не можели да се затворят и все повече набъбвали и лъсвали от влага като натопена във водка вишна. Момата взела сериозно да се позамисля как да си нареди живота: с помощта на брачна халка и венчило да прибере Артъом и бъдещото му имущество.

Най-подир към нея се обърнали мъдри селяни с молба да им помогне в тяхната беда. „Ти си ни, Акулина Тимофеевна, рекли, най-голямата умница в селото, а знаем и туй, че приятелят ти Артъом Ермолаевич си е малко ахмак, макар да е син на човек с такава благообразна бяла брада. Помогни ни, а ние с каквото можем ще ти се отплатим. Голямата ни молба към теб е само една: тъй да го подпиташ, че да сме досущ сигурни дали истински вълк ни дави овцете, или — да ни е простена таз приказка — Ермолай Парфентиевич се превръща на върколак и си прави шеги с нас?“ Акулина Тимофеевна помълчала малко, като поклащала главица в размисъл: бояла се да не разгневи магьосника, дето знае всичко, що става на света, ама пък я съблазнявали и подаръците... кой ли не се блазни от подаръци? Попитайте адвокатите, попитайте съдиите, попитайте тогава и оногова (не искам да ги назовавам по име) — всеки, ако не с думи, с поглед ще ви напомни старата поговорка: „Прекален светец и богу не е драг!“ И Акулина Тимофеевна в този смисъл била ако не закоравяла грешница, не и прекалена светица. Помислила, помислила — и обещала на селяните да се погрижи за тяхната работа.

На другия ден, като се срещнала с Артъом, била още по-приятеллива и ласкава с него, а горкият Артъом съвсем се разтапял пред нея — бузите му пламтели като огън, устните му съвсем подпухнали. Дяволицата го потупала галъовно с пълничките си пръсти по бузата и му рекла:

— Артюша, душо! Продумала ти бих една думичка, ама се боя да не ни чуе твоят старият. Де е той сега?

— Кой го знае! Скита като горски дух из гората, та таквозинка, май че дере лико за зимата.

— Каж ми, моля ти се: нищо особено ли не си забелязал у него?

— Бога ми, не съм.

— Пък хората какви ли не работи разправят за него: че бил магьосник, че бродел из гората като върколак и давел овцете околоръст.

— Не думай тъй, изгоро моя, че чак ме хваща страх от приказките ти.

— Чуй, ясен мой соколе, нали няма да загубиш нищо, ако го следиш и подир туй ми кажеш вярна ли е мълвата, що се носи за него из село. Старият те обича, нищо няма да ти направи.

— Няма да загубя нищо, но какво ще спечеля?

— Ами туй, че още повече ще те обичам, ще се омъжа за теб и ще си живеем богато.

— Тъй ли? Кажи тогаз що да сторя?

— Направи така: недей заспива през нощта и наблюдавай кога твоят старият захване магиите си. Тръгне ли нанейде, и ти подире му. Скрый се в някой ъгъл или зад някой храст и си отваряй очите. После ще ми разкажеш какво си видял.

— Брей! Че то страшно! И нощем. Ами кога ще спя?

— После ще се наспиш. Затуй пък как ще си отспиш до насита, мили мой, като ти стана жена. Няма да ходиш тогаз ни дърва да цепиш, ни вода да мъкнеш: аз ще върша всичко вместо тебе, пък ти ще се излежаваш на печката и ще си хапваш от готовото ядене.

— Харно! Ще те послушам: ще почна да следя стария. Само че дали няма да ме натупа?

— Не бой се, няма да научи, а ако стане нещо, ще дойда да си призная, че аз съм те подучила.

— Е, тъй може! Само да не ме издадеш, ей!

— Ти пък, как може! Хайде, върви, миличък.

— Довиждане тогаз, душо моя!

Колкото и да бил прост, Артъом не бил много от страхливите: боял се от осиновителя си и го уважал, но дали поради слабия си ум, или вродена храброст, не знаел страх от свръхестественото. Може би старецът, като го възпитавал в щастливо невежество, се стараел да го предпазва от всяка мисъл за магьосници, за зли духове и други подобни, за да не се породи у момчето подозрение по отношение на самия него и да не забележи онова, което трябвало да крие.

Настанала нощта. Както обикновено Артъом си легнал рано, завил се презглава, но не спял и се слушвал спи ли старецът. Вечерта

била тъмна. Старецът се въртял в постелята си и си мърморел нещо под носа, но когато изгряла месечината, Ермолай станал, облякъл се, взел нещо от раклата, която била до главата му, и излязъл от къщи, без да скръцне вратата. В същия миг бил вече на крака и Артъом, наметнал си салтамарката и също така тихо излязъл. Спотаен в пруста, той проследил накъде тръгнал старецът и щом видял, че се отправил към гората, сподирил го, но вървял все в сянка... Нали и най-наивният човек има някаква природна съобразителност и я използва, когато трябва да измами някой друг, по-силен и по-хитър от него. Но да оставим сега съобразителността на наивниците и да видим какво прави нашият Артъом.

Проследил стареца чак до най-гъстата гора, като се прикривал край оградите, прокрадвал се зад храсти и дори, когато се налагало, пълзъл като гущер. Сред тази гъста гора имало поляна, а сред поляната — трепетликов пън, висок почти половин човешки ръст. Стариият магьосник се запътил право към него и ето какво видял Артъом от своето прикритие, за каквото му служел най-близкият до поляната лещак.

Лунните лъчи падали право върху отсечения дънер на трепетликата и на Артъом му се струвало, че дънерът белее и блести като сребърен. Стариият Ермолай тихо обиколил три пъти дънера и при всяка обиколка мърморел полугласно такова заклинание: „В морето Океан, на острова Буян, на голата поляна луната осветява трепетликовия пън; около пъна вълк рунтав обикаля, в зъбите му всичкият рогат добитък. Месечко, месечко, златни рогца! Куршумите разтопи, ножовете притъпи, тоягите раздроби, звяр и човек в страх хвърли, да не хванат сивия вълк, кожуха му топлия да не одерат.“ Нощта била толкова тиха, че Артъом ясно чувал всяка дума. След това заклинание стариият магьосник застанал с лице към месечината, забил в сърцевината на пъна малък нож с медна дръжка, праметнал се през него три пъти тъй, че третият път паднал с глава към страната, от която светела месечината. Едва се праметнал трети път, Артъом гледа: стареца го няма, а вместо него се появил грамаден и страшен сив вълк. Злият звяр навирил муцуна, погледнал месечината с кървавите си очи, подушил въздуха на четирите страни, завил със страшен глас и хукнал навън от гората толкова бързо, че скоро вдън земя потънал.

През всичкото това време Артъом треперел от страх като трепетликов лист. Зъбите му толкова бързо и силно тракали един в друг, че на тях можел да счука четвърт крина булгур; а устните му може би за пръв път от рождението му се събрали, свили се и посинели. Но като изчезнал върколакът, той се съвзел и ободрил, макар и след доста време. Казват, че простотията е по-лоша от лошотията, но това невинаги е вярно. На мястото на нашия Артъом умен човек щял да хукне да бяга презглава от гората и де кого срещне, да му рече да се пази от магьосници, а нашият Артъом постъпил, както ей сега ще видим, ако не по-умно, поне по-смело. Пристъпил до дънера, позамислил се, почесал си рошавата глава и взел да обикаля около него и да повтаря каквото бил чул от стария магьосник. Отгоре на всичко застанал с лице към месечината, праметнал се три пъти през ножчето с медната дръжка и след третия път гледа — стои на четири крака, муцуната му източена напред, дрехата му се превърнала в дълга, пухкава козина, а лешовете ѝ се проточили като рунтава опашка, която се влачела след него — също метла.

Зачуден на тази бърза промяна на образа и дрехите му, той опитал да изрече дума — и какво мислите? Вместо човешки глас чуло се вълчо виене; опитал да затича — ново чудо! Краката му не се заплитали вече както преди един в друг.

Новият върколак не можел да говори, но не бил загубил способността си да разсъждава, разбира се, толкова, колкото разсъждавал обикновено в човешкия си образ. Да си призная, никога не съм чувал върколаците с вълча кожа да стават по-умни, отколкото са били като човеци. Та нашият Артъом се спрял и се позамислил как да използва новия си образ за своя стода и удоволствие. Хрумнала му мисъл, достойна за главата, в която се родила: спомнил си колко често селските момци му се присмивали. „Я да взема — рекъл си, — сега пък аз да им се присмея: ще отида сутринта в селото и ще се нахвърля върху всекиго... как ли ще се плашат от мен тия смелчаци! Ама първом да легна да се наспя: в тази шуба ще ми е топло и меко дори на влажната трева...“ Речено — сторено: нашият Артъом или върколак се заврял в лещака, легнал и му ударил здрав сън.

Много ли спал, малко ли, не зная със сигурност, само че когато се събудил, слънцето било вече доста високо. Той се поотръскал, погледнал се и на дневната светлина новите му одеяния му се сторили

толкова забавни, че го напушил смях: искал да се закикоти, но вместо това се чул такъв иронизителен, отривист вълчи вой, че горкият Артъом сам се изплашил от него. Щом се съвзел и разбрал, че се е изплашил от собствения си смях, закискал се още по-силно и се раздал още по-силен и пронизителен вълчи вой. Нямало какво да прави: колкото и да му било смешно, ще не ще, трябвало да се въздържа, за да не си спуска сам тъпанчетата. В този миг си спомнил вчерашното намерение — да се присмее на връстниците си, селските момци. Тръгнал към селото. Срещал по пътя си селяни, които отивали на нивите си. Като видели отдалеч необикновено големия смел вълк, никой от тях не се досещал, че това е глупавият Артъом, всички си мислели, че е оня върколак — баща му, старият магьосник Ермолай. Затова всеки селянин се кръстел, закривал си очите с ръце и повтарял: *чиба от мен, чиба от мен!* Това още повече размивало глупавия Артъом, още повече разпалвало желанието му да отиде в селото. Никога никой не се бил боял толкова от него, колкото сега: каква радост! Ами какво ли ще бъде в селото? Как ли ще се изпоплашат всички, как ли ще викнат: вълк! Ще вземат да насъскват кучетата по него, да го сподирят с „а!“, „у!“, с колове и вили, а той — все едно че нищо: него не го лови ни тояга, ни желязо, ни куршум и кучетата се боят от него... Голям смях ще падне!

И наистина цялото село се вдигнало срещу сивия кръвник. Изпърво срещналите го бягали от него, селянките бързо прибрали и затворили овцете и козите си в кошарите и самите те се изпокрили по къошетата: всички знаели, че това не е обикновен вълк. Но скоро се намерили смелчаци, викнали по цялото село, че най-после трябва да се справят със стария магьосник, и се насъбрали цяла тълпа: кой с тояга, кой с брадва, кой с дървото, с което залоствали вратнята — наобиколили вълка и аха да се нахвърлят върху му. Отначало той се държал храбро, спускал се ту срещу едного, ту срещу другиго, наежвал се, оголвал зъби и ги тракал. Но най-после страхът му надвил: знаел, че по силата на магията не могат да го убият дори да му строшат ребрата от бой, но могат да му оскубят козината и да му откъснат опашката и тогава как ще се яви пред строгия си баща с разкъсана салтамарка и откъснати пешове? Беда!

Вярно, че не се намерил смелчак, който да му излезе насреща: всички викали, окали само отдалеч, но нито един не излизал напред. А

кучетата изобщо не могли да насъскат. Те се изпокрили по колибките си и нос не подавали. Затова пък всички хора стояли в кръг и той никак не можел да си пробие път между тях. Че и друга беда: нашият върколак нищо не бил ял от предишната вечер и празният му стомах високо протестирал.

Какво да прави? И кой да му каже дали баща му вече не се е прибрал в селото и дали няма да научи за неговите щуротии. Бре да му се не види! До какво довежда безразсъдството! Ами той забравил да види как баща му си е върнал човешкия образ! И сега клетият Артъом ще умре от глад или ще се стопи от мъка във вълчата си кожа... Затреперали му и четирите крака и той легнал на земята, свил се на кълбо и скрил глава между предните си лапи.

Питали се селяните що да сторят с върколака: дали да го заровят жив в някоя яма, или да го вържат и да го предадат на общинското управление? През това време мълвата за страхливостта на върколака се пръснала вече из селото и жените намерили смелост да излязат на улицата. Една мома дори се приближила до кръга от селяни около мнимия вълк: тази смела девойка била Акулина Тимофеевна. Тя тозчас разбрала каква е работата, помолила селяните да ѝ сторят път, влязла в кръга и таквиз умни думи им рекла:

— Добри хора! Не дразнете звяра, щом той самият, както се види, чака присъдата на селяните. Ако убиете върколака, много няма да спечелите, а ще си имате сума разправи. Нали съм чувала, че в съдилищата и върколаците, ако имат пари, по се оправят от честния бедняк. Чуйте ми съвета: идете си по живо по здраво вкъщи, а този върколак ще го закарам у нас и ви давам дума, че тъй за самите вас ще бъде по-добре.

Всички селяни били наострили уши да я слушат и се чудели и маели каква им е умница тази хубавица. Никой от тях не можел да измисли нещо по-умно от онова, що им рекла тя. Послушали ги и си тръгнали всеки по пътя си. Тогава тя отвързала от плитката си пъстрата панделка и пристъпила към върколака, който в този миг се помръднал и сам проточил врат, като да знаел какво е намислила девойката.

Акулина Тимофеевна му вързала панделката през врата и го повела към дома си. По глупостта и страхливостта на върколака тя тутакси отгатнала кой е той. Вкарала го в празния си килер, нахранила

го с каквото намерила, постлала му в ъгъла прясна слама. После го захокала за безразсъдната му непредпазливост. Горкият Артъом, смръщил жалко и същевременно смешно вълчата си муцуна, ронел сълзи от мътно-червените си очи и навярно би заревал като малко дете, ако не се боял, че ще завие като вълк и отново ще вдигне на крак цялото село. Момичето го заключило в килера и го оставило там да си почива и да скърби колкото си ще.

Вечерта Акулина Тимофеевна отишла при стария Ермолай, хвърлила се в краката му, разказала му каквото знаела и поела всичката вина върху себе си. Старият магьосник вече знаел всичко, много бил ядосан на Артъом и повтарял: „Пада му се, нека походи във вълча кожа!“ Но молбите и сълзите на тъжната красавица били толкова красноречиви и убедителни, че и старецът почти се разчувствувал от тях. Пъхнал в пояса си известния ни вече нож с медна дръжка, взел под полата си един тенекиен фенер и тръгнал с девойката. Щом влязъл в килера, първо издърпал здравата ушите на мнимия вълк, който през това време правел такива гримаси, каквито не прави нито звяр, нито човек, и виел толкова силно и пронизително, че едва не оглушил и стареца, и момичето, и цялото село. След като го наказал по този начин, магьосникът обиколил три пъти около върколака и си шепнел нещо под носа. После го накарал да легне по корем и да простре и четирите си лапи и с магическия си нож му срязал кожата на кръст, от врата до опашката и напряко през гърба. Разпраната салтамарка паднала на сламата и в същия миг Артъом скочил прав с отворената си уста, с детинския си поглед и с много, много зачервени уши. Като се отърсил и потрил рамене в стената, той паднал в краката на приемния си баща и с хлипане го замолил с жален глас: „Виновен съм, тате! Прости ми!“ Старецът го нахокал бащински и му простил.

Акулина Тимофеевна много се харесала на стария Ермолай: той забелязал, че тя е природно умна, и си рекъл, че е по-добре да вземе такава умна жена за осиновеното си момче, което с нея след смъртта на баща си поне няма да пропилее онова, което старият сребролюбец бил събрал на такава скъпа цена — греховно натрупаните си жълтици и рубли.

Накратко: след три дни цялото село яло и пило на сватбата на Артъом Ермолаевич с Акулина Тимофеевна. И макар всички да знаели, че старият Ермолай е зъл магьосник, малцина се отказали от неговото

опияняващо пиво и сладък мед. Скоро след това Ермолай продал къщата и нивите си и заедно с младоженците, с осиновеното си момче и булката му, се преселил в някакво далечно село, където нищо не били чували за него. Разказват, че прекарал там последните години от живота си мирно и честно, правел добрини и помагал на бедните, поради което си умрял кротко и бил погребан в гробищата като добър човек заедно с всички други починали съселяни. Разправят още, че Артъом, след като поживял няколко години с умната си и съобразителна жена, станал наполовина по-малко прост отпреди и дори в зрелите си години бил избран за селски кмет. Какво е правил и струвал, не зная, само че в селото всички до един говорели, че Акулина Тимофеевна е най-първата от всички умни булки.

ЕПИЛОГ

Мнозина смятат, че всяка приказка, басня или разказче трябва да завърши с поука; че всяко повествование трябва да има нравствена цел и че печатното слово трябва да служи на обществото като спасително противоядие срещу пороците. Какво мислите по този въпрос, драги читатели, и с каква поука ще ми препоръчате да завърша тази истинска или най-малкото правдоподобна история? Ако питате мен — не можах да измисля нищо друго, освен следната поука: *който няма вълчи нрав, не бива да се предрешва като вълк*. Поука близка до ума и ясна, и струва ми се — ако не ме подвежда честолюбието — такава, която с нищо не е полоша от онази, която покойният Ломоносов, вечна му лирическа слава, е прикрепил към своята басня „Вълкът овчар“^[2].

[1] Santa Hermandad (*исп.*) — свято братство. Така са се наричали разузнавателните команди на Инквизицията в Испания. — Б.р. ↑

[2] От баснята поука кратка чуйте, господа, от мен: не става за лисица онзи, който е за вълк роден. — Б.а. ↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН

АЛЕКСАНДЪР БЕСТУЖЕВ

1797–1837

Александър Бестужев (1797–1837), който пише под псевдонима Марлински, е роден в знатно, но обедняло семейство, известно с широките си научни, философски и литературни интереси. Расте в отбрано общество от учени, писатели и артисти, които се събирали у баща му. Много и жадно чете от богатата домашна библиотека. През 1806 г. го пращат да учи в Минния кадетски корпус, но точните науки не привличат момчето, рано проявило литературна дарба. През 1816 г. е зачислен като юнкер в драгунски полк. След година е произведен офицер.

Литературната кариера на младия, остроумен и блестящ гвардейски офицер започва от 1818 г. През 1820 г. става член на Свободното дружество на любителите на руската словесност, а през 1822 г. се запознава с един от ръководителите на Северното дружество на декабристите — поета Рилеев, с когото издават алманаха „Полярная звезда“ (1823–1825). Чрез него пропагандират революционните си идеи. В Северното дружество Бестужев е приет през 1824 г., а от 1825 г. влиза в неговия ръководен орган — Върховната дума. Бестужев е активен организатор на въстанието от 14 декември. След разгрома му доброволно се предава на властите и е осъден, както и братята му Николай и Михаил, на двадесет години каторга, заменена със заточение в Сибир. През 1829 г. е разжалван в редник и зачислен в Кавказката армия. През 1836 г. отново е произведен в първия офицерски чин, а през следващата — 1837 г. загива в сражение.

Литературната си дейност започва като поет и критик.

Най-голяма известност му донасят острополемичните му критични статии. В тях се изявява като безусловен привърженик на романтизма и противник на класицистичните литературни форми. Той е за борческо, ярко, политически и граждански воюващо изкуство.

Привличат го изключителните личности, силните характери, противопоставени на пошлата светска тълпа. От 1821 г. започва да пише проза — повести на исторически теми. В някои от тях подлага на критика в духа на декабристките възгледи феодалнодворянския строй. В други създава образи на борци за национална и гражданска свобода, възпява патриотизма. В навечерието на въстанието от декември 1825 г. заедно с К. Рилеев написва знаменитите „Агитационни песни“, с които се стреми да привлече на страната на революционното дворянство широки слоеве от градското население — войници и занаятчийски работници.

Бестужев не прекратява литературната си дейност и като заточеник в Сибир, и в Кавказ. През тридесетте години пише повести и разкази из живота на петербургското виеше общество. Пак тогава написва и фантастичните си творби. В много негови произведения от тридесетте години действието се развива в Кавказ, негови персонажи са герои от легендите и преданията на кавказките народи. В цялото си творчество Бестужев остава убеден романтик, направил много за победата на романтизма, утвърдил неговите принципи както в съдържанието, така и във формата на своите произведения, характеризиращи се с приповдигнат, хиперболичен стил и метафоричен слог.

АЛЕКСАНДЪР БЕСТУЖЕВ
СТРАШНАТА ПРОКОБА

Посвещава се на Пьотър Степанович Лутковски^[1]

*Отдавна казват ни прибързаните
отрицатели на чудесата: няма дух на
тъмнината; но все пак вярваме във духове,
приятели, и неизвестното тъй мами ни
сърцата!...*

... Тогава бях влюбен, влюбен до безумие. О, колко са се лъгали онези, които, заблудени от насмешливата ми усмивка, от разсеяните ми погледи, от небрежните ми думи в средата на красавици, са ме смятали за равнодушен и студен. Не са знаели те, че дълбоките чувства рядко се проявяват външно именно защото са дълбоки; но ако можеха да надникнат в душата ми, да я видят и разберат, биха се ужасили! Всичко онова, за което обичат да дрънкат поетите, с което така лекомислено си играят жените, което така престорено показват любовниците, у мен кипеше като разтопена мед, над която дори парите, ненамерили изход, лумват в пламък. Но винаги са ми били смешни до съжаление хората с шекерени сърца, които прекаляват с въздишките си; били са ми жалки до презрение отявлените женкари с тяхната студена възторженост, с техните заучени признания в любов и винаги ми се е струвало най-лошото нещо на света да попадна в тяхното число.

Не, не бях такъв; в любовта ми имаше много странност, необикновеност, дори абсурдност; можех да остана неразбран, но да бъда смешен — никога. Пламенната, мощна страст е като лава; тя помита и изгаря всичко по пътя си; в саморазрущението си изпепелява всички пречки и макар и за миг превръща в кипящ котел дори студеното море.

Така обичах аз... нека я наречем например Полина. Всичко, което жената може да събуди, всичко, което мъжът може да почувствува, беше събудено и почувствувано. Тя принадлежеше на друг, но това само увеличаваше цената на нейната взаимност, само раздражаваше по-силно сляпата ми страст, лелееща надежда. Сърцето ми би се пръснало, ако го затворех в мълчание; аз го излях пред любимата жена като препълнен съд — говорех ѝ пламенно и думите

ми намериха отзвук в сърцето ѝ. И досега, щом си спомня уверенията, че ме обича, всяка моя фибра затрептява като струна и ако насладите на земното блаженство могат да бъдат изразени в звуци, без съмнение ще бъдат подобни звуци! Когато за пръв път докоснах с устни ръката ѝ — душата ми изчезна в това докосване! Стори ми се, че се превъплътих в мълния — така светкавично, въздушно, огнено беше това чувство, ако би могло да се нарече чувство.

Но блаженството ми беше кратко: Полина беше толкова строга, колкото и прелестна. Тя ме обичаше както никога не съм бил обичан дотогава, както никога няма да бъда обичан в бъдеще: нежно, страстно и безупречно... Онова, което бе заветно за мен, на нея ѝ струваше повече сълзи, отколкото бяха моите страдания. Тя така доверчиво се отдаде на защитата на моето великодушие, толкова благородно умееше да спаси себе си от укор, че би било нечестно да излъжа доверието ѝ.

— Мили! Ние сме далеч от порока — говореше тя, — но винаги ли сме далеч от слабостта? Който подхранва често тази сила, си подготвя падение; трябва да се виждаме колкото може по-рядко!

С кървящо сърце ѝ дадох дума да избягвам всякакви срещи с нея.

Бяха минали вече три седмици, откак не бях виждал Полина. Трябва да ви кажа, че служех още в Северския конноегерски полк и тогава бяхме разквартирувани в Орловска губерния... позволете ми да премълча кой уезд. Ескадронът ми бе на квартира близо до именията на мъжа на Полина. Навръх Коледа полкът ни получи заповед да се прехвърли в Тулска губерния и аз проявих достатъчно твърдост, за да замина, без да се сбогувам с нея. Признавам, че повече ме възпря страхът да не издадем тайната си в присъствието на други, отколкото скромността. За да заслужи уважението ѝ, трябваше да се откажа от любовта си и аз издържах на изпитанието. Напразно ме канеха околните помещици на прощални празненства; напразно другарите ми, почти всеки от които имаше сърдечна връзка, ме увещаваха да се върна от похода, за да отида на бал — упорито отказвах.

Вечерта преди Нова година извършихме третия преход и се спряхме на денувка. Лежах сам-самичък на походното си легло в задимената селска къща, изпълнен с черни мисли и с тежка мъка на сърцето. Отдавна не бях се усмихвал от сърце, дори в другарски кръг: разговорите им ми бяха станали непоносими, веселостта им предизвикваше у мен раздражение, тяхното внимание към мен —

досада, че не ме оставят на мира; можех на воля да се отдам самотен на тъжното си настроение, защото всичките ми другари се бяха пръснали по гостувалия; толкова по-мрачно ми беше на душата: в нея не можеше да проникне нито един отблясък от външната веселост, никакво случайно развлечение.

Но ненадейно пристигна конен куриер от един приятел, който ме канеше да гостувам вечерта на предишен негов хазяин, княз Лвински. Молеха ме непременно да отида: у тях пирът бил в разгара си, красавиците — звезда до звезда, момците-юнаци — цял рой и шампанското се леело като река. В постскриптум, уж мимоходом, ми съобщаваше, че там ще бъде и Полина. Аз пламнах... Нозете ми трепереха, сърцето ми бушуваше. Дълго ходих из стаята, дълго лежах като унесен от треска; но бурното движение на кръвта ми не утихваше, бузите ми пламтяха алено, като отблясък на душевния ми пожар; неуморното ми сърце тупаше звучно в гърдите ми. Да отида или не на тази вечер? Да я видя още веднъж, да вдъхна един въздух с нея, да се наслушам на гласа ѝ, да ѝ промълвя последно *прости!* Кой би устоял на такива изкушения? Скочих в шейната и препуснах назад, към селото на княз Лвински. Когато тръгнах, беше към два часа по пладне. След като изминах двадесет версти с моята шейна, наех от една станция пощенска тройка и благополучно препусках още двадесет и две версти. От тази станция трябваше вече да се отбием от главния път. Снажният кочияш с буйните си коне обеща да ме докара за един час в селото на княза, на осемнадесет версти далеч.

Качих се — давай!

Беше вече тъмно, когато потеглихме от двора, но улицата гъмжеше от народ. Момци с кадифени калпаци и сини кафтани се разхождаха, хванали се за поясите на другарите си; моми със заешки кожухчета с лице от яркожълт плат ходеха на групи; навред се носеха празнични песни, във всички прозорци мъждукаха светлилки и пред много врати пламтяха запалени борини. Моят сърцат кочияш, застанал на капрата на шейната, гордо подвикваше „Барда!“ и кипрейки се, кимаше на познати, много доволен, щом чуеше да казват за него: „Я виж, наш Альоха препуска! Накъде си тръгнал, соколе?“, и други подобни. Като се измъкнахме от тълпата, той се обърна и ме предупреди:

— Дръж се сега, господарю! — Затисна дясната си ръкавица под лявата мишница, махна с оголената си ръка над тройката коне, подвижна им и те се извиха като вихър! Дъхът ми секна от бързия им галоп: те ни понесоха.

Като пъргава лодка върху гребените на вълните се премятеше, преваляше и подскачаше от едната страна на другата нашата шейна; моят кочияш, опрял крак на кобилищата на впряга и подръпвайки мощно поводите, дълго се бори с буйствуващата сила на застоялите се коне; но мундщущите само подклаждаха тяхната ярост. Те се носеха напред, мятаха глави и подлагаха димните си ноздри на вятъра, като вдигаха снежна вихрушка над шейната. Всеки от нас е толкова свикнал с подобно пътуване, че аз, хванат за капрата, си лежах преспокойно и се любувах на бързото препускане. Никой чужденец не може да изпита тази дива наслада — да се носиш на бясна тройка, бърза като мисълта, и във вихъра на полета да вкусваш една непозната нега на шемета. Мечтите ми вече се пренасяха на бала. Господи, как ли ще изплаша и зарадвам Полина с неочакваното си появяване! Укори, ласки; мирът е сключен и аз вече се нося с нея във вихъра на танците... И свистенето на въздуха ми се струваше музика, а мяркащите се край нас огради, гора — пъстри тълпи гости в бесен валс... Викът за помощ на кочияша ме извади от този унес. Грабнах двата повода и така дръпнах главата на средния кон, че той се закова и едва не се изхлузи от хамута. Измъчените бегачи най-после спряха, като биеха с крак и пръхтяха, и когато облакът скреж се слегна и ветрецът разнесе парата, кълбяща се над конете, попитах кочияша:

— Къде сме? — Той завързваше скъсания тръбен ремък и потягаше амуницията.

Кочияшът се озърна уплашено наоколо.

— Дай боже да се оправя, господарю! — отговори той. — Отдавна свърнахме от главния път, за да поизпотим по преспите тия дорчовци, и сега нещо не мога да позная къде е това място. Дали е Прошкин рид, или пък Андроновото сечище?

Не можех да го превиша нито с педя в неговите топографски догадки; изгарях от нетърпение да пристигна по-скоро и нервно удрях крак в крак, докато моят момък търчеше наоколо да търси пътя.

— Намери ли го?

— Лоша работа, господарю! — отвърна той. — Да не чуе дяволът, ама май сме се наврели при Черното езерце!

— Толкова по-добре, братко! Щом мястото ти е познато, колко му е да се измъкнем оттук; сядай в шейната и шибай конете!

— Какво ти по-добре; от това място не е лесно да се измъкнем — възрази кочияшът. — Тук чичо ми видял русалка: да видиш ти — седяла си на един клон и се поклащала, косицата си решила — ама една косица, ум да ти зайде; пък и хубава била — не можел да ѝ се нагледа. И гола-голеничка, както я майка родила.

— И какво, чичо ти целунал ли хубавицата? — попитах аз.

— Пазил те бог, господарю, да си правиш таквиз шеги! Ще ни чуе и тъй ще ни насади, че докато сме живи, ще я помним. Чичо толкоз се уплашил, че не само не успял да се прекръсти или да о̀кне, за да я прогони, ами не можал и да ахне, когато тя го зърнала и като се закикотила, като запляскала с ръце — и се гмурнала във водата. От тази магия, господарю, той цял ден се мотал все около туй място и като се върна вкъщи, дума не можеше да изрече, само мучи като добиче! А кръстникът Тимоша Кулак лани срещнал тук караконджул; да видиш ти — преобразил се на свиня и току му се хвърля в нозете. Добре, че Тимоша знае де е слабото място на дявола: като се спуснал връз свинята, че като я хванал за ушите, тя взела да го блъска и да квичи, като да я колят; влачила го тъй до първи петли и чак на разсъмване го намерили край вратнята на Гаврюшка, оня, дето има хубава щерка. И какви още чудесии стават тъдява!... Едноокият Серьога да ти разкаже...

— Я остави тия приказки за друг път — рекох му, — нямам време, пък и желание да се занимавам с такива страхотии!... Ако не искаш русалката да те умори от гъделичкане или да спиш с рибите под леден юрган, търси по-скоро пътя.

Газихме преспи до колене. За наша беда облачна пелена бе покрила небето и през нея се сипеше тихо пухкав сняг; не виждахме месечината и не можехме да разберем къде е изток и къде запад. Лъжлив отблясък между дърветата ни примамваше ту надясно, ту наляво... Ей сега, мислим си, ще открием пътя... Като наближим — окаже се бряг на дол или сянка на някакво дърво. Само птичи и заешки следи бяха бродирали тайнствени фигури по снега. Унило позвъняваше звънчето върху дъгата на впряга и повтаряше всяка наша тежка крачка,

конете пристъпваха с провесени глави; кочияшът, бледен като платно, шепнеше молитви и мърмореше, че дяволът ни е подвел, че трябва да обърнем шубите си с вълната навън и така да ги облечем^[2] — и току се кръстеше. Аз затъвах в снега и високо роптаех против всичко и всички, побеснял от яд, а времето течеше — къде е най-послед този проклет път? Трябва човек да е бил в подобно положение, да е влюбен и да бърза за бал, за да си представи гнева ми в този момент... Щеше да бъде много смешно, ако не бе много опасно.

Но ядът не ни изведе на стария път и не ни откри нов; образът на Полина, който танцуваше пред мен, и ревността, че тя се върти сега с някой щастливец, слуша ласкателствата му, може би им отговаря, никак не ми помагаша в търсенето. В тежката си мечта шуба аз можех да вървя само разкопчан, поради което вятърът ме пронизваше и вледеняваше потта по тялото ми. Краката ми, обути в леки ботуши за танц, бяха мокри и премръзнали до коленете. Положението ни беше такова, че трябваше да мислим не за бала, а за живота си, за да не свърши той в пустото поле. Напразно се ослушвахме: никъде не се чуваше човешки глас, дори птичи полет и прошумоляване на диво животно. Само пръхтенето на нашите коне или биенето на копитата им от нетърпение и от време на време дрънченето на звънчето, разтърсвано от юздата, нарушаваха околното безмълвие. Мрачно стърчаха отстрани групи ели, като загърнати със снежни савани мъртъвци, прострели към нас вледенените си ръце; храстите, отрупани със сняг, сплитаха сенките си върху бледната повърхност на полето; гнили обгорели дънери вееха белите си коси и приемаха мечтателни образи. Но всичко това не носеше и следа от човешки крак или ръка... Наоколо ни цареше тишина и пустош!

Младият ми кочияш не беше облечен като за път и пронизан от студа, заплака.

— Съгрешил съм, види се, пред бога — рече той, — та ме наказва с таква смърт. Да умреш като татарин, без изповед! Тежко е да се разделиш с белия свят, преди още да си опитал меда му. Да беше барем през постите, а то тъкмо за Нова година. Ох, как ще изпищи майка ми! Как ще се наплаче моята Таня!

Трогнат бях от искрените жалби на добрия момък; дал бих мило и драго да ми е така скъп животът и на мен, да вярвам и аз така горещо в любовта и предаността. Но за да разсее оборващия го сън на бялата

смърт, заповядах му пак да тръгне наслуки, та движейки се да запази топлината си. Вървахме така още половин час, когато изведнъж момъкът извика радостно:

— Ето я, ето я!

— Какво? — попитах го, като подскачах по дълбокия сняг към него.

Кочияшът не ми отговори; коленичил, той с възторг разглеждаше нещо. Беше конска следа. Уверен съм, че нито един бедняк не е бил така радостен при намирането на торба злато, както се зарадва моят момък на този сигурен признак и надежда за живот. И наистина, скоро излязохме на оживен дърварски път. Конете, сякаш усетили близостта на топъл обор, радостно наостриха уши и зацвилиха. Ние стремглаво полетяхме по пътя. След четвърт час бяхме вече в едно село, моят кочияш го позна и ме закара право в къщата на заможен селянин — негов познат.

Увереността върна бодростта и силите на премръзналия момък и той не влезе в къщата, докато не разгря с тичане по улицата в кочанелите си членове, не разтърка със сняг ръцете и бузите си, дори докато не разкара и подреди конете. На мен ми бяха премръзнали само краката, затова ги разтрих в пруста до зачервяване със сукнения парцал и след пет минути седях вече на почетното място в стаята пред сложената трапеза, усърдно черпен от гостоприемния стопанин — вместо на бал попаднах на селска седянка.

При влизането ми всички станаха, поздравиха ме с учтив поклон и пак си седнаха. После само от време на време с намигване и шепнене разменяха по някоя дума за неканения гост. Булките, седнали една до друга с низани с мъниста диадеми, личните моми с разноцветни забрадки, с дълги плитки, в които бяха вплетени триъгълни шнолки с висулки или златоткани панделки, седяха по пейките тясно притиснати, за да не позволят да се пъкне между тях някой дявол — разбира се, дух, а не човек, защото много момци бяха намерили начин да се заврат между тях. Юнаци с конопени или басмени рубашки с украсени с галони коси яки и със сукнени кафтани се усукваха около момите или събрани на групи, си подхвърляха шеги, чупеха лешници, а един от най-веселите, накривил калпак, дрънкаше на балалайка „Изпод дъба, изпод бряста...“. Белобрадият баща на стопанина лежеше на печката, обърнал лице към нас, поклащаше глава и наблюдаваше

игрите на младежите; като от достойна за рамка картина, от горния одър надничаха две или три живописни детски главици, които гледаха надолу, току захлупвайки лице върху ръцете си, и се прозяваха. Дойде ред и на новогодишното разиграване на късмети. Когато пуснаха петела в кръга с посипани по краищата поименно наречени купчинки овес и ечемик и със заровени в тях пръстени и той удостоеше с вниманието си някоя от тях и клъвнесе от зрънцата, това беше сигурен знак за сватба на наречения или наречената... После покриха с чинийка една чаша, в която бяха поставени парченце нафора, въгленчета, чието значение никак не можах да разбера, и момински пръстени, и всички подхванаха обредни песни — тази лотария на съдбата и на нейните присъди. Слушах с тъга звучните напеви, на които пригласяше разтърсването на жребиите в чашата.

*Слава господу в небето,
слава царю на земята!
Правдата да побеждава,
както слънцето изгрява!
Да си имаме и злато,
да живееме богато!
Да се коне не изяздват
и одежди не износват!
На велможите ни — слава!
Бог с добро да ги дарява!
Да наспори много жито,
да е челядта ни сита!
Да текат реките пълни
с бистра вода до морето,
а пък малките речици
да ни карат воденици!*

*Песента ни нека слушат
дядовците за разтуха,
а момците — за поука!
Две дъги са разцъфтели
като лехи в небесата,*

*две радости на момата
отредила е съдбата —
с либето да се венчаят,
в мир и любов да живеят.
Заплувала ми е щука
от Новгород чак до тука.
Сребърна и е главата,
гръб — от маргарит и злато,
очите — елмази светли,
перки — шлейф многоцветен.
Щуката е верен знак —
някой ще пътува пак.*

На всекиго песента обещаваще добруване и слава, но като се постоплих, не мислех да доизслушвам безкрайните и вечни предсказания по късметчетата в чашата; моето сърце беше далеч и самият аз бих полетял след него. Взех да увещавам момците да ме откарат до имението на княза. За тяхна чест, макар и за мое огорчение, трябва да кажа, че никакво заплащане не ги съблазни да напуснат сърдечното веселие. Всеки отказваше под предлог, че конят му е слаб или изморен. Един нямал шейна, на друг подковите на конете били без шипове, трети го боляла ръката.

Стопанинът ме уверяваше, че би изпратил сина си да ме откара и без пари, но дал чифт добри свои коне да превозят до града съдебния заседател... Чашките се обръщат често, а главата на човека е една и сигурно вече трети ден празнуват по тоя край.

— И да ти кажа още, твоя милост — обади се един разтропан момък, като тръсна къдри, — нощ е вече, и то срещу Нова година. Дори и нашите моми, дето от нищо се не боят — като се гадае за либето им, не ги е страх да изтърчат зад плевника на къра да чуят сватбен камбанен звън, или в старата баня, да ги погали домашният дух с рошавата си лапа, та да им се падне богатство, — и те днес са подвили опашки... Нали вечерта срещу Нова година е дяволски сенокос.

— Стига си приказвал страхотии, Ванка! — подвикнаха му няколко тънки гласчета.

— Какво стига? — продължи Ванка. — Я попитай Оришка: как е изглеждала дяволската сватбена процесия, дето е видяла вчера, като се е оглеждала в огледалото на месечина зад плевника? Препускали, свиркали, подвиквали... като живи-живенички. Тя дума, че едно дяволче, преобразило се като сина на горенския кмет Афонка, току я канело: качи се, та качи се в шейната. Просто искало да я измъкне измежду другарките й. Добре, че умът й не е толкова къс, та да се съгласи.

— Не, ваша милост — обади се друг, — и да ни посребриш, едва ли някой ще се наеме да те откара! Двайсетина версти трябва да се обикаля около езерото, а да караш по леда — то е беля работа; пълно е с пукнатини и разтопени места; ще си направи шега дяволът и ще отидеш да ловиш раци в джобовете си.

— Тъй си е — рече трети. — Тая вечер дяволите ще заговяват: един на друг ще си дърпат плячката от ноктите.

— Стига сте дрънкали — възрази отраканият момък. — Дяволите заговявали. Черният ангел или както се казва по книжките, Етиоп, всякогаж стои зад лявото рамо на човека и без да мигне, дебне да го тласне към грях. Не сте ли чували що е станало у Пятница в Манастирище миналата Коледа?

— Що е станало? — извикаха множество любопитни. — Молим те, Ванюша, разкажи, само да не ни накараш да умрем от страх.

Разказвачът хвърли поглед към вратата, към прозореца, към лицата на слушателите, провлече „така-а“, оправи с дясната ръка къдрите си и започна:

— Събрали се били, както ние, на седянка. Момците се били маскирали, ама си направили таквиз страшни муцуни, че и денем да ги видиш, ще се скриеш зад печката, а не да се хванеш на тяхната игра. Обърнали си кожусите наопаки, сложили си по две педи носове и рога като на коза, а в зъбите по един въглен — зинали като ламии. Хрумнало им и таквоз нещо — петел пристигнал, яхнал върху рак, а смъртта с коса — на кон. Обуцарят Петрушка бил конят, та той ми разказа всичко, що било.

Разиграли се те, като лястовички пред буря, но не щеш ли, дяволът подсторил един момък, та си рекъл: „Я да взема да открадна от покойника, дето лежи в параклиса, савана и лентата от челото, да се увия, да се набеля с вар и да дойда на седянката като мъртвец!“ На

лошото сме чевръсти: доде помисли, и изтърчал до параклиса — да му се чудиш, де е намерил храброст да го стори. Изплашил всички до смърт: изпокрили се кой де свари — младо и старо... Но когато той се разсмял със своя си глас и взел да се кръсти и вери, че е жив човек, гръмнал смях, по-силен от уплахата. Разприказвали се, тоз едно, онзи друго, докато станало полунощ и било време вече момъкът да отнесе обратно погребалните вещи. Поканил някой от другарите си да го придружи — никой не ще; като поизтрезнял, свили се и крилете на смелостта му — хванал го страх, а приятелите се опъват да отидат с него. Покойникът отдавна бил известен като магьосник и никой не щял дяволите да му извият главата към гърба да си брои следите. Щом значи си взел савана на заем, връщай си го! Отде-накъде ние да сърбаме попарата, що си надробил.

И не щеш ли — докато преброят до две... чуват, някой се приближава по скриптящия сняг... и право към прозореца: чук, чук...

— Божията сила да ни пази! — извика изведнъж стопанката, вперила изплашени очи в прозореца. — Нашият дом е светен! — повтори тя, без да откъсва поглед от онова, което я беше поразило. — Вижете, вижете, някакъв страшен човек надзърта тук!

Момите извикаха и се притиснаха една до друга; момците се спуснаха към прозореца, а по-страхливите с опулени очи и отворени уста поглеждаха на двете страни и не знаеха що да сторят. И наистина на замръзналото стъкло като че се показва нечие лице... но когато отвориха прозореца — навън нямаше никой. Нахлуващата в топлата стая мъгла се завъртя из нея и затъмни за малко светлината на борината. Всички се поуспокоиха.

— Привидяло ви се е — рече разказвачът, едва съвзел се и той от уплахата, — гласът му беше пресеклив и неравен. — Но чуйте що станало по-нататък: скоро ще му се види краят. Когато изпоплашените хора в стаята набрали смелост да попитат „Кой чука?“ — оня отвън отговорил: „Аз съм, мъртвецът, дойдох за савана си!“ Като чул туй, юнакът, увит в него, свалил от себе си гробищната пелена и лентата и ги захвърли през прозореца. „Не го приемам! — викнал магьосникът и изскърцал със зъби. — Откъдето го взе, там да ми го даде!“ И саванът пак се озовал наред стаята. „Ти се подигра с мен, като ме покани на седянката — викнал мъртвецът със страшен глас, — ето ме! Направи чест на госта си да го изпроводиш до неговия дом, до последния твой и

мой дом!“ Разтреперани, всички взели да се молят на светиите, а виновникът седял, клетият, ни жив, ни умрял и чакал злата си гибел. А през това време мъртвецът ходел околоръст и викал: „Дайте ми го, иначе всички зло ви чака!“ Опитал да се провре през прозореца, но за щастие рамката била ръсена със светена вода, та го обгорила като огън; изревал и отскочил назад. Натиснал той портата и дъбовото дърво, с което била залостена, станало на прах... Заизкачвал се по стъпалата на входа... Тежко скърцали гредите под стъпките на вампира; кучето с квичене се завряло под коритото в пруста и всички чули как ръката на мъртвеца паднала върху резето. Напразно четели срещу му молитви против привидения и уроки — нищо не го хващало... Вратата със скърцане се завъртяла на пантите и мъртвецът — бух в стаята!

При тези думи на разказвача вратата на стаята, на която седяхме, се отвори, сякаш някой бе подслушвал, та да влезе тъкмо в този миг. Не може да се опише с какъв ужас извикаха гостите, наскачаха от пейките и се стълпиха под иконите. Много момичета, закрили лица с ръце, ги захлупиха на гърбовете на съседките си, като че ли ще се спасят от опасността, когато не я виждат. Очите на всички, устремени към вратата, очакваха да зърнат там най-малкото скелет, загърнат в саван, ако не и самия дявол с рога; и наистина — кълбящата се на вратата мразовита пара можеше да се вземе за адски серен дим. Най-после парата се разсея и всички видяха, че влезлият имаше съвсем човешки вид. Той се поклони приветливо на събраните в стаята, макар да не се прекръсти пред иконите. Беше строен мъж с разкопчан втален кафтан, под който се виждаше кадифена жилетка. Шалвари от същия плат се спускаха върху лачените му ботуши; пъстър персийски шал два пъти обвиваше врата му, в ръцете си държеше особена на вид боброва шапка с козирка. С други думи — дрехите му показваха, че е или търговски пътник, или пълномощник по откупите. Имаше правилно, но бледно като платно лице, черните му угаснали очи бяха безжизнени.

— Помози бог! — рече той с поклон. — Моля ви да си продължавате спокойно седянката и ти, стопанино, да не се безпокоиш за мен. Спрях във вашето село за малко: да нахраня моя раванлия; имам малко работа тук наблизо.

Като видя мен, човек в мундир, поклони ми се много нехайно, дори прекалено нехайно за положението си, и сдържано рече, че е на услугите ми. После поиска позволение да седне близо до мен и

заговори за това-онова. Разказваното от него беше много интересно, забележките му резки, шегите му — хапливи. Личеше, че се е въртял доста между светски хора като посредник на забранени удоволствия или като блуден търговски син, купил с цената на всичкото си богатство жалка опитност, пропилял със златото си и здраве, и добър морал. От думите му лъхаше някаква насмешка над всичко, което хората са свикнали да уважават, поне външно. Не от лъжливо самохвалство или от лицемерно смирение разказваше той за своите порочни наклонности и постъпки: не, това беше вече вкоренена, студена поквара. Презрителна зла насмешка над всичко около него непрестанно играеше на лицето му и когато насочеше към мен пронизващия си поглед, по кожата ми неволно пробягваха студени тръпки.

— Вие, господине — рече ми той след известно мълчание, — се любувате на невинността и веселостта на тези прости хорица, нали, като сравнявате суката на градските балове със селските седенки? Ще ви кажа — лъжете се. Никъде няма вече и помен от невинност. Гражданите казват, че тя е полско цвете, селяните сочат блестящите витрини, сякаш тя е затворена в тях като в позлатена клетка, а всъщност тя е погребана в старовремските книги, на които нашето време вярва единствено, за да ги отрича. А веселостта, господине? Аз може би ще разиграя за ваше забавление тази маймуна, която вие наричате веселост. Бутилка вишновка за момците, малко сладкиши за булките и шест аршина панделки за момите — това е селският рай; колко му е?

Той излезе и когато се върна, донесе от шейната си всичко, за което беше споменал. Като човек опитен в тази работа, седна в средата и с напълно селска реч, с разните му поговорки и закачки, взе да черпи със захарни петлета, да дарява на най-хубавичките жени панделки, копчета за сукмани, обици със стъкълца и други подобни дрънкулки, като наливаше на момците вишновка и дори придума някои булки да опитат от сладкото питие, Седянката забръмча като кошер, очите на момците засвяткаха, неприлични думички почнаха да се отронват от устата им, а момите хубавици, на които непознатият нашепваше на ухото закачливи приказки, се смееха вече много по-ласкаво, макар че попоглеждаха скришом съседите си. За довършване на картината той се приближи до една икона, пред която забучената борина ронеше

въгленчета върху стар тиган, зае се да я оправя и уж без да иска я угаси. Десетина минути се пипка в тъмното да раздухва пламъка и в това време сред взривове от общ смях се чуваха звуците на много откраднати целувки. Когато борината отново пламва, всички вече скромно седяха по местата си; во непознатият лукаво ми посочи пламналите бузи на хубавиците. Скоро се почувствуваха разложителните последици от неговото присъствие. Пийналите селяни взеха да спорят и да се карат; селянките поглеждаха със завистливо око дружките си, на които се бяха паднали повече дрънкулки. Много момци в изблик на ревност упрекваха своите изгори, че прекалено са любезничели с непознатия гост; някои съпрузи се заканваха вече на половинките си, че с юмруци ще им докажат любовта си, дето са намигвали на други; дори дечурлигата от високия одър се биеха за орехи.

Скръстил ръце на гърдите, странният непознат с доволна, но иронична усмивка съзерцаваше последиците от своите дяволии.

— Това са хората! — каза ми той тихо... но тези три думи съдържаха много. Разбрах какво искаше да каже: че в градове и села, във всякакви състояния и възрасти хората са с еднакви пороци; те изравняват глупостта на бедните и богатите; различни са зальгалките, за които ламтят, но вдетиняването им е еднакво. Поне това изразяваха насмешливият му поглед и тонът на думите му; или най-малкото на мен така ми се струваше.

Но скоро разговорът с това покварено същество, както и песните и селските игри, ми омръзнаха; мислите ми отново потекоха по привичното си русло. Подпрял лакът на масата, мрачно и разсеяно отговарях на въпросите, гледах наоколо си и неволен ропот се надигаше в сърцето ми, сякаш препълнено с пелин. Непознатият погледна часовника си и ми рече:

— Скоро ще стане десет часът.

Добре, че беше така — жадувах за тишина и самота.

В този момент един от момците с червеникави мустаци и открито лице, вероятно окуражен от почерпката на непознатия, се приближи до мен с поклон.

— Искам да те попитам нещо, твоя милост — рече той, — имаш ли юнашки кураж?

Погледнах го с усмивка: въпросът му много ме учуди.

— Ако някой по-умен от теб ми зададеше такъв въпрос — отвърнах му, — щеше да отнесе отговора по гърбилата си.

— О, твоя милост — възрази той, — мигар се съмнявам, че каквито са ти широки плещите, на цяла дузина ще излезеш насреща дори без да засучиш ръкави; всеки руски юначина я има тази храброст. Думата ми е не за хора, ваше благородие. Искам да зная, боиш ли се от магьосници и от дяволи?

Смешно беше да го разубеждавам; напразно щях да го уверявам, че не вярвам на такива неща.

— От дяволи се боя още по-малко, отколкото от хора! — беше отговорът ми.

— Хвала ти, твоя милост! — рече момъкът. — Най-последно си намерих другар. И значи няма да се уплашиш, ако се сблъскаш лице в лице с дявола?

— Дори ще го хвана за носа, приятелю, ако можеш да го накараш да се подаде от този умивалник...

— Добре тогава, ваше благородие — промълви той, снишил глас, наведен над ухото ми, — ако искаш да погадаеш за нещо в живота си, ако имаш като мен някоя изгора, хайде да вървим — да отидем на едно място; ще видиш всичко, което ще се случи с тях и с нас в бъдеще. Ама да не се уплашиш, ей, ваше благородие: за такова гадание трябва юнашко сърце. Та какво, идваш ли, или не?

Искаше ми се да отговоря на този Дългопол гадател, че или е глупак, или самохвалко и че никак не ми се ще за негово забавление или заради простотията му да се занимавам с подобни глупости. Но в този миг срещнах насмешливия поглед на непознатия, който сякаш казваше: „Искаш, приятелю, с благоразумни думи да прикриеш страхливостта си! Знаем ви вас, свободомислещите дворянчета!“ Към този поглед той прибави и съвет, макар че нямаше как да е чул поканата за гадание.

— Не вярвам да отидете — рече той със съмнение. — Какво свястно, дори забавно можеш да очакваш от такива хора!

— Напротив, ще отида!... — възразих сухо. Искаше ми се да постъпя напук на този непознат. — Отдавна ми се ще да разтворя като орех бъдещата си съдба и да се запозная по-отблизо с дявола — казах на гадателя. — С какви заклинания ще го призовем от ада?

— Сега той снове по земята — отговори ми момъкът, — и е близо до нас, отколкото си мислите; трябва да го накараме да стори желаното по наша повеля.

— Гледайте той да не ви накара да се подчините на неговото желание — обади се гордо непознатият.

— Ще направим страшно гадание — пошепна ми на ухото момъкът, — ще призовем дявола на волска кожа. Веднъж вече той ме е носил на такава кожа по въздуха и каквото видях и чух там — промълви той преbledнял... — не е за... Но ти сам ще опиташ всичко, ваше благородие.

Спомних си, че в бележките към „Красавицата на езерото“ („Lady of the lake“) Уолтър Скот цитира писмо на шотландски офицер, който устроил точно такова гадание, и с ужас споделя, че човешкият език не може да изрази страха, който той брал. Любопитен бях да видя как у нас се извършва подобно гадание, остатък от езичеството в разни краища на Европа.

— Да тръгваме веднага — рекох, като опасвах сабята си и обувах изсъхналите си ботуши. — Днес май ми е било писано да се разправям с коне и дяволи! Да видим кой от тях ще ме докара до целта!

Бях прекрачил прага, когато непознатият с израз на привидна загриженост ми рече:

— Грешка правите, че тръгвате, господине: въображението е най-злият вълшебник и кой знае какво ще ви се стори, че виждате!

Благодарих му за съвета, като добавих, че отивам само за да се позабавлявам и че имам достатъчно ум да забележа измамата, както и трезва глава и твърдо сърце, за да не ѝ се поддам.

— Тогава нека се сбъдне отреденото! — произнесе след мен непознатият.

Момъкът се отби в съседната къща.

— Снощи у нас заклаха черен като катран вол, без нито едно светло петънце — рече той, измъквайки прясно одрана кожа, — тя ще ни бъде летящото килимче. — Под мишница носеше червен петел, три ножа блестяха на пояса му, а от пазвата му се подаваше гърло на бутилка, според обяснението му — някакво биле, брано през нощта срещу Еньовден. Младата месечина беше пробягала вече половината небе. Вървахме по улицата бързо и момъкът ми обърна внимание, че нито едно куче не ни залая; дори онези, които срещахме, се шмугнаха

под вратните и само поглеждаха оттам с ръмжене. Изминахме около верста и половина. Селото се скри зад баира и ние свърнахме към гробищата.

Вехта, затисната от снега, дървената църквица стърчеше край полусъборената ограда и сянката и се проточваше надалеч, сякаш бе път към гробищния свят. Редиците от кръстове, тленни паметници на гниещи под тях жители на селото, смирено се скланяха над могиликите на гробовете и няколко ели с поскърцване люлееха черните си клони, клатени от вятъра.

— Тук! — рече момъкът и хвърли на земята кожата нагоре с козината. Лицето му съвсем се измени: вместо пламтящата руменина се покри със смъртна бледност; досегашната му приказливост се замени с тържествена тайнственост. — Тук! — повтори той. — Това място е скъпо на Онзи, когото ще призоваваме: тук в разни времена са погребани трима любимци на ада. За последен път ти напомням, ваше благородие: ако искаш, можеш да се върнеш, но почнем ли магията, не се озъртай, каквото и да ти се привида, колкото и да те викат, и не се кръсти и моли... Нямаш ли на врата си талисман?

Отговорих му, че нося на гърдите си малка иконка и кръстче, подарени ми от родителите с благословия.

— Свали ги, господарю, и ги закачи например на този гроб: сега ще ни пази нашата храброст.

Послушах го доста неохотно. Чудно нещо: като че ли ми стана по-страшно, когато магнах благословените от родителите ми вещи, придружавали ме от детинство; стори ми се, че останах съвсем сам, без оръжие и защита. А през това време моят гадател с тайнствени заклинания започна да обикаля около кожата. Начерта с нож пътечка, поръси я с течността от шишето и после, като задуши петела, за да не кръкне, отрязва му главата и поля с кръвта му за трети път омагьосания кръг. Наблюдавах го и попитах:

— Няма ли да варим в котел черна котка, та вещиците, нейни роднини, да ни дадат откуп?

— Не! — отвърна заклинателят, като заби ножовете в триъгълник, — черна котка се вари, за да ти се лепят красавиците. Цялата работа е да избереш от кокалчетата на котката едно, което, нарекъл ли си го на някоя и докоснеш ли го, тя ще си загуби ума по тебе.

„Скъпо биха платили за такова кокалче в столиците — помислих си аз, — тогава и умът, и любезността, и красотата, дори щастието на глупците пет пари няма да струват в сравнение с него.“

— Но нищо — продължи той, — такава сила може да се получи и на Еньовден. Постава се жаба в пробита брезова кутийка, казва се заклинанието и се пъхва жабата в мравуняк, та да закрепци тя с човешки глас; сутринта, когато бъде вече изядена, в кутийката ще остане само едно чаталче и една кукичка: тази кукичка е сигурна въдица за сърцата; а ако любовната ти мъка е много голяма, пипни чаталчето и всичката ти дотогавашна любов ще се изпари яко дим.

„Колкото до забравата — помислих си аз, — каквито са нашите дами, не им е нужна никаква магия.“

— Време е! — рече гадателят. — И помни, ваше благородие: ако ти е мила душата, не се озъртай. Любувай се на месечината и чакай да видиш какво ще стане.

Загърнат в мечата си шуба, аз легнах на вълшебната волска кожа и оставих другаря си да си прави магиите колкото си ще. Мисълта ми обаче отново и отново се връщаше към въпроса: отде се взема у този човек такава увереност? Той можеше ясно да види, че не съм лековерен, следователно, ако мисли да ми вземе ума с разни номера, след час, след два ще ми станат ясни измамите му... При това — какъв интерес има да ме мами? Никой няма да посмее нито да ме ограби, нито да ми открадне нещо... Впрочем случва се тайните сили на природата да са достъпни за съвсем невежи хора. Колко лековити треви и хипнотични средства са в ръцете на прости хорица... Ами ако?... Засрамах се от самия себе си, че зърното на съмнението бе покълнало в главата ми. Но щом човек постави въпросителна на нещо, значи, че не вярва непоколебимо в него и кой знае колко може да се отклони махалото на съмнението?... За да отвлека мислите си от света на духовете, които може би ни окръжават незримо и ни влияят неусетно, приковах поглед към месечината.

„Тиха страна на мечтите! — мислех си. — Нима си населена само с нашите мечти? Защо литват така любовно към теб въздишките и мислите човешки? Защо е така мило на сърцето твоето сияние, като приятелски поздрав или майчина милувка? Не си ли ти родно светило за земята? Не си ли другарка в съдбата на обитателите ѝ като нейна спътница в странничеството ѝ в ефира? Прелестна си ти, звезда на

покоя, но нашата земя, обиталище на бури, е още по-прекрасна и затова не вярвам на мисълта на поетите, че е отредено нашите сенки да литнат към теб, че затова именно ти привличаш сърцата и мислите ни! Не, ти може да си била люлка, родно място на нашия дух; там може би е разцъфтяло неговото детинство и той обича да лети от новата си обител към познатия му, но забравен твой мир; но не е писано на теб, тихата страна, да бъдеш приют на буйната младост на душата човешка! В полета ѝ към усъвършенствуване на нея са ѝ отредени още по-прекрасни светове и още по-тежки изпитания, защото светлите мисли и изтънчената чувствителност се купуват на висока цена!“

От докосването на тази искра душата ми се запали; образът на Полина, надарен от въображението ми с всички прелести, витаеше пред мен...

„О! Защо не живеем във век на вълшебства — помислих си, — та дори с цената на кръвта си, на душата си да купим временно всевластие — тогава ти щеше да бъдеш моя, Полина... моя!“

В това време другарят ми, коленичил зад мен, произнасяше тайнствените си заклинания, но гласът му постепенно затихваше и ромолеше вече като ручей под снежна преспа...

— Иде, иде!... — възкликна той и падна ничком. На гласа му отвърщаше в далечината шум и тропот, като че ли вихър извиваше фъртуна по заснежения път, като че ли удари на чук кънтяха по камъните му... Заклинателят млъкна, но шумът постепенно нарастваше и приближаваше... От болезненото напрежение на очакването дъхът ми неволно секна и студ пробяга по членовете ми... Земята кънтеше и трепереше — не изтърпах и се озърнах...

И какво да видя? Бутилката беше празна и до мен хъркаше пиян падналият ничком заклинател на духове! Аз се разсмях — още повече че пред мен спря конят на непознатия, който минаваше с шейната си покрай нас. И той с удоволствие се разсмях при тази среща.

— Нали ви казах, ваша милост, че не бива да вярвате на този глупак. Добре, че не ви е дотягал дълго, като е побързал още отначало да се напие за храброст; чудно ли е, че от преливане такива гадатели виждат чудеса!

А същевременно от погледа на зловещите му очи сърцето ми се смразяваше и коварната му усмивка показваше, че се наслаждава на

моето смущение, заварил ме в състояние на уплашено дете в тъмна нощ, объркан.

— Как попадна тук, приятелю? — попитах вездесъщия непознат, малко недоволен от назиданията му.

— Достатъчно е да си помислите за мен, господине, и аз съм вече пред вас... — отговори той лукаво. — Научих от стопанина, че искате да отидете на бала на княз Лвински; казаха ми, че тия селендури не се съгласили да ви откарат, затова с удоволствие се поставям на услугите ви — и аз пътувам нататък за тайна среща с една благородна госпожа. Мога да ви се похваля, че моят раванлия кон бяга като дявол от тамян, а през езерото е не повече от осем версти!

Не можех да посрещна отрицателно такова предложение. Скочих от радост и се спуснах да прегърна непознатия. Да пристигна дори в полунощ, за да я видя дори за миг... това беше чудесно, това беше примамливо!

— Много съм ти задължен, приятелю! Готов съм да ти дам всичките пари, които нося! — извиках аз и се качих в шейната му.

— Запазете си ги — отвърна непознатият, като сядаше до мен. — Ако ги употребите по-добре от мен, безразсъдно ще бъде да ми ги давате, ако ли пък така лошо, както и аз — ще бъде безсмислено!

Поводите се опънаха и конят полетя по леда на езерото като стрела, пусната от стоманен лък. Чуваше се само стърженето на шините, свистенето на въздуха, цепен от бързия раванлия. Дъхът ми секваше и сърцето ми замираще, като виждах как нашата шейна прелита през пукнатини на леда, как се извива и върти по краищата на разтопени места. През това време непознатият ми разказваше всички тайни похождения на местните дворяни: един ухажвал жената на предводителя, друга отишла на гости на нашия майор маскирана; грети вместо на следата на вълк попаднал на следата на съседа си и едва не претрепал звяра в спалнята на жена си. Нашият полковник си поделил с губернатора не знам колко хиляди, за да зачертае сметката за квартируване... Прокурорът неотдавна получил баница с плънка от злато, за да потули делото на помещика Ремницин, който пребил от бой свой крепостен селянин, и прочие и прочие.

— Учудвам се колко много клюки се носят тук — рекох, — и още по-чудно ми е отде можеш да ги знаеш ти.

— Да не мислите, господине, че среброто тук има друг курс или съдийската съвест е по-скъпа, отколкото в столиците? Или смятате, че огънят тук не обгаря, жените не са лекомислени и мъжете не носят рога! Надявам се, че тази мода няма да остарее до края на света! Вярно е, че сега повече говорят за честност в съдилищата и повече се правят на скромни в обществото, но то е само за да си показват цената. В големите градове е по-лесно да се прикрият авантюрите; тук, обратно, господине, няма нито модни магазини, нито ложи с решетки, нито наемни карети, нито посещения при бедни; наоколо съществува безбройна досетлива прислуга и на всяка крачка — дечурлига. Мина модата да се ходи за гъби и още не са станали навик разходките на кон, та горките нежни сърца, за да си уредят среща, трябва да чакат мъжът да отиде на далечен лов или голям църковен празник у съседите, или пък бурна нощ, та дъждът и вятърът да заличат следите на храбрия обожател, който не се бои нито от зъбите на кучетата, нито от езика на съседките. Впрочем, господине, вие ги знаете тези работи не по-зле от мен. На бала ще бъде звездата на тукашните красавици, Полина Павловна.

— Това не ме интересува — отвърнах студено.

— Наистина ли? — подхвърли непознатият и ме погледна насмешливо-внимателно. — Готов съм да заложа бобровия си калпак и като добавка — главата си, че отивате там заради нея... И наистина, отдавна е време да пресушите с целувки сълзите й, както сте го направили преди три седмици, в пет часа следобед, когато сте стояли пред нея на колене!

— Сатана ли си ти, или човек?! — изревах яростно, като хванах непознатия за яката. — Ще те накарам да признаеш от кого си чул тази клевета, ще те накарам, докато си жив, да мълчиш за онова, което знаеш.

Бях зашеметен и разгневен от думите на непознатия. От кого можеше да научи такива подробности за моята тайна? На никого и никога не съм я откривал; никога вино не е изтръгвало от мен бърливост; дори възглавницата ми не е чула издайническа дума. И изведнъж нещо, което бе станало между четири стени, на четири очи, на втория етаж и в стая, в която без съмнение никой не можеше да надникне, бе научено от такъв безделник! Гневът ми нямаше граници. Бях силен и вбесен и непознатият се огъна като тръстика в ръката ми;

повдигнах го от мястото му. Но той отмахна ръката ми като сламка и ме отблъсна, като че ли бях седемгодишно дете.

— Ще загубите с мен тази игра — рече той студено, но решително. — Заплахите за мен са монета без цена. И за какво е всичко това? Скърцащата врата не може да се накара да мълчи с чук, а с масло; при това самият аз имам интерес да мълча. Ето ни вече пред вратите на княжеския дом; помнете, въпреки недоверчивостта си, че съм ви вярно оръжие във всяко ваше смело начинание. Ще ви чакам да се върнете зад този ъгъл; желая ви успех!

Не бях се съвзел още, когато шейната се плъзна пред входа, непознатият ме остави там и изчезна. Влизам — вътре шум и блясък: селският бал беше, както се казва, в разгара си; танцьорите се въртяха със сърцато усърдие, дамите, въпреки полунощния час, бяха много бодри. Като ме видяха, наобиколиха ме любопитни и ме обсипаха с порой от въпроси и възклицания. Разказах им накратко за своите прежеждия, извиних се пред домакините, докоснах устни до ръкавиците на почетните старици, стисках ръце на приятелите, подхвърлях мимоходом по някоя любезна дума на дамите и бързо преминавах от една стая в друга, за да открия Полина. Намерих я далеч от тълпата, самотна, бледна, с обронена глава, сякаш венчето цветя върху нея и тежеше като олово. Като ме видя, тя радостно извика, на лицето ѝ пламна огнена руменина; искаше да стане, но бе отмаляла и отново се отпусна на креслото, закрила очи с ветрилото си, като че ли ослепена от внезапен блясък.

Овладейл, доколкото можах, вълнението си, аз седнах до нея. Направо и чистосърдечно ѝ поисках прошка, че не издържах на тежкото изпитание и разделяйки се с нея, може би навеки, преди да потъна в глухата, студена пустиня на светския живот, още веднъж исках да сгрея душата си с нейния поглед — или не: не за нейната любов бях дошъл, а за да се науча как да я разлюбя, да намеря в нея някакъв недостатък, да се скарам с нея, да бъда огорчен от нейните упреци, раздразнен от студенината ѝ, дошъл бях, за да ѝ дам повод да ме обвинява, та да ни бъде по-лесно да се разделим, ако тя има жестокостта да нарече вина непреодолимото любовно влечение, като се подчини на повелите на егоистичния разсъдък и нехае за внушенията на сърцето!... Тя ме прекъсна.

— Би трябвало да те упреквам — рече, — но съм толкова радостна, толкова щастлива, че те виждам, че съм готова да ти благодаря за изпълненото обещание. Оправдавам се и се утешавам с това, че и ти, твърд мъж, се поддаваш на слабост; и нима мислиш, че дори да бях достатъчно благоразумна и да можех да ти се сърдя, щях да отровя с упреци последните минути на нашата среща?... Приятелю мой, ти все още вярваш по-малко на моята любов, отколкото на благоразумието, от което толкова се нуждая. Нека радостните ми сълзи те уверят в противното!

Ако беше възможно, щях да падна в нозете ѝ, да целувам следите ѝ, да... аз бях въвн от себе си от възхищение!... Не помня какво говорех и какво ми казваше тя, но бях толкова радостен, толкова щастлив!... Хванати за ръце, ние се смесихме с танцуващите.

Не съм способен да опиша какво чувствавах, когато, обвинил тънкия ѝ стан с ръка, трепетна от наслада, с другата стисках нейната прекрасна ръчица. Като че ли кожата на ръкавиците ставаше жива и предаваше трепета на всяка фибра... като че ли цялото същество на Полина искреше! Когато се понесохме в лудешки валс, летящите, ароматни кичури на косата ѝ се докосваха от време на време до устните ми. Вдъхвах ароматния пламък на нейното дихание. Моите блуждаещи погледи проникваха през воала — виждах как бурно се повдигаха и спадаха белоснежните полукълба, вълнувани от моите въздишки, виждах как страните ѝ пламтяха от моя огън, виждах — не... нищо не виждах... подът изчезваше под краката ми. Струваше ми се, че летя, летя, летя със сладостно замиране на сърцето ми! За пръв път забравях светското приличие и самия себе си. Седнал до Полина, по време на котилъона, мечтаех, че сме само двамата на света; всичко друго се сливаше за мен като облак, раздухан от вятъра. Умът ми се въртеше в огнен вихър.

Езикът, този висш дар на небесата, беше последното средство за споделяне на нашите чувства; всяка нейна къдрица с вида си или докосването си до мен ми говореше за любовта ни; аз бях така щастлив и същевременно толкова нещастен. Сърцето ми се разкъсваше, препълнено от чувства; но нещо не ми достигаше... Молах я да ми позволи да произнеса последното си *обичам те* на свобода, да запечатам с целувка вечната ни разлъка... Тази дума разколеба

твърдостта ѝ! Който не е обичал, само той не познава слабости... Съдбоносното съгласие се отрони от устата ѝ.

Едва в края на танца забелязах мъжа на Полина, който, застанал до насрещната стена, ревниво следеше всичките ми погледи, нашите разговори. Той беше зъл човек, душевно низък. Като човек никога не бях го обичал, но сега, като мъж на Полина, го мразех и бях готов да го унищожа. И най-малкото ни сблъскване можеше да бъде съдбоносно за двамата ни — чувствавах това и се отдалечих. Половината час, който мина от обещанието на Полина и времето на срещата ни, ми се стори безкраен. Зад една дълга галерия се намираше малкият домашен театър на княжеския дом, в който вечер се даваха представления. Именно в него бяхме уговорили да се срещнем. Бродех из пустата зала, между обърнати столове и струпани една върху друга пейки. Лунната светлина, която падаше през прозорците, рисуваше по стените призрачни цветя и дървета, отразени от кристалите на замръзналите стъкла. Стената чернееше като пещера и безредно разместените по нея кулиси изглеждаха като притаили се великани. Всичко това обаче спря вниманието ми само за миг. Дори да изпитвах страх пред безтелесните същества, не в такъв момент той би намерил място в гърдите ми: целият бях изпълнен с очакване, целият пламтах. Удари два часа след полунощ и трептящият звън на камбаната затихна като роптание на нощен пазач, недоволен, че са го събудили: звънът разтърси до дъно душата ми... Треперех като в треска, а главата ми гореше — аз изнемогнах, аз се разтапах. При всяко изскърцване, при всяко почукване ме обливаше студена пот... И най-послед желаният миг настана: вратата се отвори с лек шум, на нея се появи като димна сянка Полина... още крачка и тя лежеше на гърдите ми!!! Дълго, дълго продължи безмълвието, запечатано от безкрайната целувка на раздялата... най-послед Полина го прекъсна.

— Забрави, че съществувам — каза тя, — че съм те обичала, че те обичам, забрави всичко и прощавай!

— Да те забравя! — възкликнах аз. — И ти искаш да разбия последната брънка на утешението в желязната верига на живота ми, който отсега нататък съм осъден да влача като затворник! Да изтръгна от сърцето си, да залича от паметта си мисълта за теб! Не, това никога няма да стане! Любовта беше моят живот и тя ще свърши само с живота ми!

И продължавах да я стискам в обятията си, адският огън течеше бурно по жилите ми... Напразно се мъчеше тя да се изтръгне, молеше ме, заклеваше ме; аз говорех:

— Още, още един миг щастие и ще се хвърля в гроба на бъдещето!

— Още веднъж прощавай — произнесе най-после тя твърдо. — Заради тебе аз забравих дълга си, пожертвувах семейния си покой, заради тебе пренебрегнах двусмислените погледи на приятелките си, насмешките на мъжете и заплахите на съпруга си. Нима искаш да ме лишиш от последното ми привидно благо — доброто ми име?... Не зная защо така замира сърцето ми и неволен трепет ме обхваща цялата; това е страшно предчувствие!... Но прощавай... време е вече!

— Късно е вече! — чу се глас откъм бързо отворилата се врата.

Изплаших се за Полина, хвърлих се срещу появилия се и ръката ми опря в гърдите му. Това беше непознатият!

— Бягайте! — каза той задъхан. — Бягайте! Търсят ви. Ах, госпожо, какъв шум предизвикахте с непредпазливостта си! — промълви той, като видя Полина. — Мъжът ви е бесен от ревност, разярен тича по следите ви... Вече е наблизно.

— Той ще ме убие! — извика Полина и се отпусна в ръцете ми.

— Дали ще ви убие не зная, госпожо, но навярно ще ви пребие. От него всичко може да се очаква. А че ще разгласи това пред цялото общество, няма съмнение. И без туй всички забелязаха, че двамата изчезнахте, и щом научих това, изтичах да ви предупредя.

— Какво да правя сега? — възкликна Полина, като чупеше ръце — каза го с такъв глас, че ми прониза душата: в него имаше укор, разкаяние и отчаяние.

Реших.

— Полина! — отвърнах ѝ. — Жребият е хвърлен, обществото е затворено за тебе; отсега нататък аз трябва да бъда за теб всичко, както ти беше и ще бъдеш за мен; отсега не ще бъдеш принудена да делиш любовта си, да принадлежиш на двама, без да си ничия. Под чуждо небе ще намерим убежище от преследванията и хорските предразсъдъци, а примерният ни живот ще изкупи престъплението ни. Полина! Времето ни е скъпо...

— Вечността е по-скъпа! — възрази тя, склонила глава на стиснатите си ръце.

— Идват, идват! — извика непознатият, който се върна от вратата. — Моята шейна е пред задния вход; ако не искате да загинете безполезно, вървете след мен!

Хвана ни и двамата за ръцете... Крачки на много хора се чуваха по коридора, в празната зала отекваха викове.

— Аз съм твоя! — пошепна ми Полина и ние бързо избягахме през сцената, по една тясна стълбичка надолу, към малка вратичка.

Непознатият ни водеше, като да беше вътрешен човек; конят му при нашето появяване зацвили. Завих в шубата си, оставена в шейната, едва дишащата Полина, скочих и аз в шейната и когато дочухме трясъка от строшаването на вратата на театъра, ние вече се носехме с всичката бързина на коня ни през селото, край плетове, надясно, наляво, надолу по баира — след миг ледът на езерото звучно затреця от подковите и плазовете. Студът беше страшен, но кръвта ми клокочеше като огнен поток. Небето се проясняваше, но в душата ми беше мрачно. Полина лежеше тиха, неподвижна, безмълвна. Напразно се мъчех да я убеждавам, да я утешавам с думите си, че самата съдба ни е съединила, че ако беше останала при мъжа си, целият ѝ живот щеше да представлява укори и обиди!

— Всичко бих понесла — възрази тя, — и бих го понесла търпеливо, защото бях още невинна, ако не пред хората — пред бога, но сега съм избягала жена и съм заслужила позора си! Не ще мога да скрия това чувство от самата себе си дори ако далеч, в чужбина, се възродя граждански в кръга на нови познати. Всичко, всичко можеш да обновиш у мен, всичко, освен престъпното ми сърце!

Ние се носехме напред. Душата ми беше смазана от скръб. „Ето го значи така желаното щастие, което не можех да си представя за възможно дори в най-пламенните си мечти — мислех си аз, — ето ги омайните думи *аз съм твоя*, които мечтаех да чуя като небесен глас! Чух ги, Полина е моя и аз съм толкова дълбоко нещастен, по-нещастен от когато и да било!“

Но докато нашите лица изразяваха душевна мъка, лицето на непознатия, седнал на капрата, се обръщаше към нас по-радостно от обикновено. Той се усмихваше коварно, сякаш се радваше на чуждата беда, и леденият поглед на очите му беше страшен. Някакво неволно чувство на отвращение ме отблъскваше от този човек, който така неочаквано ми се бе натрапил със съдбоносните си услуги. Ако вярвах

на вълшебство, бих казал, че някакво необяснимо обаяние се криеше в погледа му, че това е самият дявол — толкова зловна радост от падението на ближния, толкова студена, безчувствена насмешка прозираше в това бледно лице! Бяхме близо до другия бряг на езерото. И тримата мълчахме, розовееща мъглица бе забулила луната.

Изведнъж повя ветрец и донесе до слуха ни тропота на гонеща ни потеря.

— По-бързо, за бога, по-бързо! — извиках на придружвача ни, който позадържа бяга на коня си.

Той трепна и сърдито ми отвърна:

— Трябваше по-рано да си спомните това име, господине, или изобщо да не го споменавате.

— Карай по-бързо! — му подвикнах. — Не си ти, който ще ми даваш съвети.

— Добрата дума трябва да се приеме дори от дявола — отвърна той, задържайки като че ли нарочно коня си. — При това, господине, в Писанието е казано: „Блажен е, който е милостив и към животните!“ Трябва да жалим и това хайванче. Аз ще получа парите си, загдето ви возя; вие ще притежавате прекрасната госпожа; а какво ще получи конят ми за потта си? Обикновена дажба овес! Той не пие шампанско и неговият непретенциозен стомах не мели и не цени скъпите ястия, за които двуногите не жалят нито душата, нито тялото си. Тогава кажете — за какво да се съсипва той?

— Шибай коня, ако не искаш да те направя на парчета! — креснах му аз, като посегнах към сабята си. — Ей сега ще освободя шейната от излишен товар, а света от безделник като тебе!

— Не се горещете, господине — хладно ми отвърна непознатият. — Страстта ви заслепява и вие ставате несправедлив в нетърпението си. Сериозно ви уверявам, че конят се преумори. Погледнете каква пара се вдига от него и колко е запенен, как хрипти и се олюлява. Той никога не е возил такава тежест. За нищо ли смятате трима пътници... и тежкия ви грях отгоре? — добави той, като оголи зъби в зъл присмех.

Какво можех да направя? Чувствувах, че съм във властта на този безнравствен злодей. Продължавахме да се движим напред в ситен тръс. Полина лежеше като в забрава: нито моите ласки, нито близката опасност можеха да я извадят от това отчаяно безчувствие. Най-последно при бледата светлина на луната видяхме ездач, който галопираше с

всички сили след нас; с викове и удари той караше коня си да препуска по-бързо. Срещата ни беше неизбежна... И той ни настигна наистина точно когато започнахме да се изкачваме по стръмния бряг, след като бяхме заобиколили един заледен по краищата пробив в леда. Беше вече близко, едва не посегна към нас, когато хриптящият му кон в скока си нагоре се спъна и падна, като притисна ездача под себе си. Дълго се мъчи той да се измъкне, най-после изскочи изпод неподвижния труп и бясно се хвърли към нас. Беше мъжът на Полина.

Казах, че вече мразех този човек, който бе направил нещастна своята жена, но се сдържах: отговарях на упреците му учтиво, но твърдо; на обидите му кротко, но смело и решително заявих, че той за нищо на света няма да притежава вече Полина; че шумът само ще разгласи този нещастен случай и той ще загуби много, без да си върне нищо; че ако иска благородно удовлетворение, готов съм още утре да си разменим куршуми!

— Ето моето удовлетворение, подъл съблазнителю! — кресна мъжът ѝ и вдигна дръзка ръка...

И сега, като си спомня този съдбоносен миг, кръвта ми пламва като барут. Кой от нас не е надъхан от детинство с разбирането за неприкосновеност на дворянина, за честта на човека от благороден произход, за неговото достойнство? Много, много време изтече оттогава над главата ми. То я охлади, сърцето ми бие по-спокойно, но и досега, с всичките си философски правила, с цялата си опитност, не гарантирам за себе си и докосването ми с пръст може да взриви и мен, и посегналия. Представете си какво стана тогава с мен, гордия и буен младеж! Когато той замахна, притъмня ми пред очите: ударът не можа да засегне лицето ми, но засегна честта ми! Като лют звяр се хвърлих със сабята си срещу невъоръжения си враг и тя се вряза трижди в черепа му, преди той да падне на земята. Страшна въздишка, къс, но пронизителен вик, шурване на кръв от раните — това бе всичко, което в един миг остана от неговия живот! Бездушният труп падна на склона на брега и се търколи надолу върху леда.

Ненаситил още мъстта си, в бесния си порив изтичах по кървавата следа до езерото и опрян на сабята си, наведен над тялото на убития, жадно се вслушвах в шуртенето на кръвта, което ми се струваше признак на живот.

Изпитвали ли сте жажда за кръв? Дано никога не се докосва тя до сърцето ви; но за нещастие аз съм я виждал у мнозина и сам съм я изпитвал.

Природата ме е наказала с бесни страсти, които нито възпитанието, нито навиците можаха да обуздаят. В жилите ми течеше огнена кръв. Обидят ли ме, невероятно дълго можех да запазвам хладна умереност в словата и постъпките си, но тя изчезваше мигновено и бесът ме обхващаше. Особено видът на пролятата кръв, вместо да угаси яростта ми, наливаше масло в огъня и аз с някаква тигрова жадност бях готов да я източа от врага си капка по капка, подобно на тигър, вкусил омразната напитка. Тази жажда беше страшно утолена с убийството. Уверих се, че врагът ми е бездиханен.

— Мъртъв! — чух глас над ухото си. Вдигнах глава: беше неизбежният непознат с неизменния присмех на лицето си. — Мъртъв! — повтори той. — Нека мъртвите не пречат на живите. — И блъсна с крак окървавения труп в дупката в леда.

Тънката ледена кора, покрила водата, звучно се строши; струите плиснаха по краищата и убитият полека се отпрати към дъното.

— Това се казва: като във вода потънал — рече през смях моят придружител. Трепнах неволно — адският му смях и досега звучи в ушите ми. А аз дълго стоях неподвижен, вторачен в огледалната повърхност на дупката в леда, в която, при бледните лъчи на луната, ми се привиждаше ликът на моя враг. В това време непознатият вземаше шепи сняг от краищата на леда, засипваше с него кървавата диря от смъкналия се по брега труп и примъкна върху същото място трупа на издъхналия от умора кон.

— Какво правиш? — го попитах, излязъл от вцепенението си.

— Погребвам своето съкровище — отговори той многозначително. — Кой каквото ще да мисли, господине, но трудно ще бъде да ви уличат в престъпление: този господин е можел да падне от коня си, да се пребие и да потъне под леда. Ще дойде пролет, снегът ще се стопи...

— И кръвта на убития ще отиде на небето заедно с парите! — довърших аз мрачно. — Да вървим!

— Бог високо, цар далеко — рече непознатият, като че ли предизвиквайки на бой земното и небесното правосъдие. — Но наистина е време да вървим. Преди да се вдигне олелия, ще трябва да

се доберете до селото, оттам да препускате до вкъщи на отпочиналата си вече тройка и после да се постараете да заминете за чужбина. Белият свят е широк!

Спомних си за Полина и се спуснах към шейната; тя стоеше до нея на колене, със стиснати ръце и, изглежда, се молеше. Беше бледна и студена като мрамор. Ужасените ѝ очи бяха неподвижни. На всички мои въпроси отговаряше тихо:

— Кръв! По тебе има кръв!

Тези думи ми разкъсаха сърцето... но щеше да бъде гибелно да се бавим. Отново я загърнах в шубата си като заспало дете и шейната полетя.

Аз бих могъл да понеса бремето на злините, които се стовариха върху мен. Надъхан със светска нравственост, или по-точно — безнравственост, още пламтящ от мъст, под властта на бурни страсти, аз бях неспособен тогава на истинско разкаяние. Убийството на човека, който толкова силно ме бе обидил, ми се струваше осъдително само защото той беше невъоръжен. Отвлечането на чуждата жена смятах за себе си само приключение, но чувствавах колко важно бе всичко това за нея и видът на жената, която обичах повече от живота си, която погубих с любовта си, защото бе жертвувала за мен всичко, всичко приятно за сърцето и свято за душата — познанства, роднини, отечество, добро име, дори спокойствието на съвестта си и дори разума си... И с какво можех да я възнаградя в бъдеще за загубеното? Можеше ли тя да забрави вината си? Можеше ли да заспи безметежен сън в обятията, окървавени от убийството, да намери сладост в целувка, оставяща следа от кръв по устата — и чия кръв? На онзи, с когото я свързваха свещените връзки на брака! Под кое благотворно небе, на коя гостоприемна земя ще намери покой престъпното сърце? Може би ще намеря забрава в глъбините на взаимността? Но можеше ли слабата жена да отхвърли или заглуши съвестта си? Не, не! Моето щастие изчезна завинаги и самата ми любов към нея отсега нататък ще бъде адски огън.

Въздухът свиреше край ушите ми.

— Къде ме откарваш? — попитах придружителя си.

— Там, откъдето те взех — на гробищата! — отвърна той злобно.

Шейната влетя през оградата. Ние се носехме от гроб на гроб, закачахме кръстове и най-последно спряхме пред волската кожа, на която

правехме гаданието. Само че там предишният ми другар го нямаше. Всичко наоколо беше пусто и мъртво и аз неволно потръпнах.

— Какво значи това? — извиках гневно. — Твоите шеги са неуместни. Ето ти златото за проклетите ти услуги. Но закарай ме в селото, в дома ми.

— Аз вече получих възнаграждението си — отвърна той злобно — и твоят дом е тук, тук е брачното ти ложе!

При тези думи дръпна волската кожа: тя беше постлана над прясно изкопан гроб, в края на който бе спряла шейната.

— За такава хубавица заслужава човек да си даде душата — рече той и блъсна леката шейна... Ние полетяхме стремглаво в ямата.

Ударих си главата в края на гроба и загубих съзнание. Като в неясен сън ми се струваше само, че летя все по-надолу и по-надолу, че в дълбочината страшен кикот отговаря на стонове на Полина, която при падането се хващаше за мен и възклищаваше: „Дано поне в ада не ни разделят!“ Най-после паднах на дъното... След мен се сипеха буци пръст и сняг и ни затрупваха и задушаваша; сърцето ми изнемогваше, в ушите ми гърмеше и пищеше, чувах ужасни подсвирвания и вой; нещо тежко, косматото ми притискаше гърдите, навираше се в устата ми и аз не можех да помръдна безсилните си членове, да повдигна ръка, за да се прекръстя... Свършвах, но с необяснимо терзание на душата и тялото. С последното си трескаво движение отхвърлих от себе си притискащата ме тежест: това беше мечата ми шуба...

Къде съм? Какво става с мен? Студена пот се стичаше по лицето ми, целият треперех от ужас и от направеното усилие. Оглеждам се, спомням си случилото се с мен... И съзнанието ми бавно се връща. Да, аз съм на гробищата!... Около мен надничат кръстове. Над мен е забулената месечина; под мен — фаталната волска кожа. Другарят ми, с който правехме гадателката магия, лежеше до мен дълбоко заспал... Малко по малко се уверих, че всичко, което бях видял, е било само сън, страшен, зловещ сън!

„Значи това беше сън?“ — казвате вие почти недоволено. Приятели, приятели! Нима имате толкова извратен вкус, че съжалявате, загдето всичко това наистина не е станало? По-добре благодарете на бога, както му благодарих аз, че ме предпази от престъпление. Сън? Но какво друго е всичко преживяно от нас, ако не смътен сън? И ако не сте преживели заедно с мен тази нощ, ако не сте

изпитали изпитаното от мен в мечтата ми, значи не съм съумял добре да ви го разкажа. Всичко това съществуваше за мен, съществуваше страшно, като наяве, като в действителност. Тази прокоба отвори очите ми, заслепени от страст. Измамен съпруг, прельстена съпруга, разрушен, опозорен брак и — кой знае — може би кървава мъст, моя или по отношение на мен — това са последиците от безумната ми любов!!!

Зарекох се да не виждам повече Полина и сдържах думата си.

[1] Морски офицер, приятел на А. Бестужев, привърженик на идеите на декабристите. — Б.р. ↑

[2] Според народното поверие така човек можел да се избави от нечистата сила. — Б.р. ↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН

АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН

1799–1837

Александър Пушкин (1799–1837) е потомък на обеднял знатен дворянски род. Получил първоначалното си възпитание и образование в дома си, през 1811 г. е изпратен в току-що открития императорски лицей в Царское село край Петербург. Още там обръща вниманието на най-видните руски литератори с необикновената си поетична дарба.

Духовното съзряване на Пушкин става в бурното време на Наполеоновите войни, на патриотичния подем, предизвикан от Отечествената война на руския народ против нашествието на Наполеон през 1812 г., под влиянието на свободололюбивите идеи на зараждащата се идеология на декабристите. В годините на завършването на лицей (1817) Пушкин вече е широко известен в литературните среди. По това време пише множество свободололюбиви стихотворения и пристъпва към създаването на поемата си „Руслан и Людмила“, която е завършек на лицейския и следлицейския период от творчеството му. През 1820 г. властите, недоволни от свободололюбивите му и сатирични стихове, го заточват в южните области на Русия, където той прекарва четири години (1820–1824). Там се прониква от идеите на романтизма и ги възприема както в лириката, така и в поемите си („Кавказки пленник“, „Бахчисарайски фонтан“, „Братята разбойници“, „Цигани“). Последната си поема Пушкин завършва в родовото си северно имение Михайловское, близо до Псков, където отново е заточен заради конфликт с прекия си началник граф М. Воронцов и по подозрение в пропаганда на атеизъм.

В Михайловское Пушкин прекарва две години (1824–1826). Тук написва народната драма „Борис Годунов“, поемата „Граф Нулин“, много лирични стихотворения, продължава работата си над романа в стихове „Евгений Онегин“, започнат още в Южна Русия.

Михайловският период бележи преминаването на Пушкин към позициите на реализма.

След връщането си от заточение през 1826 г. Пушкин навлиза в нов етап от живота и творчеството си. След разгрома на въстанието на декабристите, останал верен на свободолюбивите си възгледи, той в много свои произведения се издига до изразяване на същността на социалните конфликти на своето време и същевременно се стреми да подскаже на царя мисълта за необходимост от преобразования. Във връзка с това се ражда темата за императора Петър I (поемата „Полтава“, романът „Арапинът на Петър Велики“ и др.). През 1826–1830 години поетът се обръща към прозата.

Плод на философските и социални размисли на Пушкин, на мислите му за пътищата на развитие на Русия и на нейната литература са творбите му от есента на 1830 година, която поетът прекарва в имението Болдино (голям брой лирични стихотворения, „Повестите на Белкин“, „Малките трагедии“ и др.). Пак тогава е почти завършен и романът „Евгений Онегин“. Тридесетте години са време на напрегнати духовни търсения на поета. Пушкин се изявява през това време не само като писател, а и като критик, историк, като обединител на прогресивните литератори, групирани отначало около „Литературная газета“, а после около списание „Современник“. Към това време се отнасят големите му прозаични творби „Дубровски“ (1833), „Капитанската дъщеря“ (1836), „Историята на Пугачов“, незавършената „История на Петър“, поемата „Медният конник“ (1833), многобройни стихотворения, в които Пушкин се обръща към основните въпроси на човешкия живот — любовта, творчеството, смъртта. През 1833 г. е написана и повестта „Дама пика“, включена в този сборник.

Творчеството на Пушкин е пример за хармонично прекрасно изкуство в руската и световната литература.

**АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН
МАЙСТОРЪТ НА КОВЧЕЗИ**

Не е ли всеки нов ковчег бял косъм в старата вселена?

Державин

Последните партушини на майстора на ковчези Адриян Прохоров бяха натоварени на катафалката и двата дръгливи коня за четвърти път се затътриха от Басманна към Никитска, където майсторът се преселваше с цялото си семейство. След като заключи дюкяна, той закова на вратата обява, че къщата се продава и дава под наем, и пеша се запъти към новото си жилище. Приближавайки се към жълтата къщичка, която толкова отдавна блазнеше въображението му и най-последно я беше купил за порядъчна сума, старият майстор на ковчези с учудване почувствува, че сърцето му не се радва. Като прекрачи непознатия праг и намери в новото си жилище бъркотия, той въздъхна за вехтата къщурка, където цели осемнадесет години всичко вървеше по най-строг ред; взе да се кара на двете си дъщери и на слугинята за мудността им и се залови да им помага. Скоро настъпи ред; иконостасът, долапът със съдовете, масата, диванът и креватът заеха определените им места в задната стая; в кухнята и гостната се настаниха изделията на стопанина: ковчези от всички цветове и разни размери, така също шкафове с траурни шапки, мантии и факли. Над вратата се появи форма, която изобразяваше дебел Амур с наведен факел в ръката, с надпис: „Тук се продават и облицоват ковчези, обикновени и боядисани, така също дават се под наем и се поправят стари“. Момичетата влязоха в стаята си. Адриян обиколи жилището си, седна до прозореца и заповяда да приготвят самовара.

Образованият читател знае, че Шекспир и Уолтър Скот са представили своите гробокопачи като веселяци и шегаджии, та с тази противоположност по-силно да смаят въображението ни. От уважение към истината ние не можем да следваме примера им и сме принудени да признаем, че характерът на нашия майстор на ковчези абсолютно отговаряше на мрачния му занаят. Адриян Прохоров обикновено беше навъсен и замислен. Той нарушаваше мълчанието си, кажи-речи, само за да сгълчи дъщерите си, когато ги завареше да стоят без работа и да зяпат през прозореца минувачите, или за да иска за своите произведения прекомерна цена от онези, които имаха нещастieto (а понякога и удоволствието) да се нуждаят от тях. И така, седейки до прозореца и пиейки седмата чаша чай, Адриян беше потънал както обикновено в печални размишления. Той си мислеше за поройния дъжд, който преди седмица беше срещнал до самата градска застава погребението на запасния бригадир. Много мантии се бяха свили от

дъжда, много шапки се бяха изкривили. Беше предвидил неизбежните разходи, защото старият му запас от погребални одеяния изпаднаше в жалко състояние. Надяваше се да си изкара загубата от старата търговка Трюхина, която вече около година се намираше на смъртно легло. Но Трюхина береше душа на Разгуляй и Прохоров се страхуваше да не би наследниците ѝ въпреки обещанието им да ги домързи да пращат за него толкова далеч и да се споразумеят с най-близкия доставчик.

Тези размишления бяха ненадейно прекъснати от три франкмасонски удара по вратата. „Кой е?“ — попита майсторът. Вратата се отвори и в стаята влезе човек, в когото от пръв поглед можеше да се познае немец занаятчия, и с весел вид се приближи до майстора. „Извинявайте, любезни съседе — каза той на онзи руски език, който и досега не можем да слушаме без смях, — извинявайте, че ви попречих... аз желяех час по-скоро да се запозная с вас. Аз съм обущар, името ми е Готлиб Шулц и живея отсреща, в къщичката, която е срещу вашите прозорци. Утре празнувам сребърната си сватба и моля вас и вашите дъщери да обядвате приятелски в моя дом.“ Поканата беше благосклонно приета. Майсторът на ковчези помоли обущаря да седне и изпие чаша чай и благодарение на открития характер на Готлиб Шулц те скоро се разприказваха дружелюбно. „Как върви търговията на ваша милост?“ — попита Адриян. „Е-хе-хе — отвърна Шулц, — криво-ляво. Не мога да се оплача. Макар че, разбира се, моята стока не е като вашата — живият може да мине без ботуши, а мъртвият без ковчег не може.“ — „Истина е — забеляза Адриян, — обаче ако живият няма с какво да си купи ботуши, няма що да се сърдиш, той си ходи бос; а бедният мъртвец си взема ковчеза и безплатно.“ Разговорът им продължи псе в тоя дух известно време още; най-после обущарят стана и се сбoguва с майстора на ковчези, като повтори поканата си.

На другия ден, точно в дванадесет часа, майсторът на ковчези и дъщерите му излязоха от портата на новокупената къща и се запътиха към съседа. Няма да описвам нито руския кафтан на Адриян Прохоров, нито европейските премени на Акулина и Даря, като в случая се отклоня от приетия от сегашните романисти обичай. Смятам обаче, че не е излишно да отбележа, че и двете моми си сложиха жълти шапки и червени обувки, което правеха само в тържествени случаи.

Тясната квартирка на обуцаря беше изпълнена с гости, повечето немци занаятчии с жените и калфите си. От руснаците служители беше само един стражар, чухонецът Юрко, който беше успял да спечели, въпреки скромния си чин, особената благосклонност на стопанина. Близо двадесет и пет години беше служил с този чин вярно и честно, както пощенският раздавач на Погорелски. Пожарът в дванадесета година, унищожавайки първопрестолната столица, беше помел и неговата жълта будка. Но веднага след изгонването на прага на мястото ѝ се появи нова, сивкава, с бели колонки в дорийски стил, и Юрко беше започнал да се разхожда около нея с алебарда и шаячна ризница. Той беше познат на повечето немци, които живееха около Никитската порта: някои от тях дори бяха нощували при Юрко в неделя срещу понеделник. Адриян веднага се запозна с него като с човек, от когото рано или късно можеше да има нужда, и когато гостите се наредиха на трапезата, те седнаха един до друг. Господин и госпожа Шулц и дъщеря им, седемнадесетгодишната Лотхен, обядвайки с гостите, същевременно носеха ядене и пиене и помагаха на готвачката да сервира. Бирата се лееше. Юрко ядеше за четирима; Адриян не му отстъпваше; дъщерите му се правеха на скромни; разговорът на немски език от час на час ставаше все по-шумен. Изведнъж домакинът помоли за внимание и докато отваряше една бутилка, високо произнесе на руски: „За здравето на моята добра Луиза!“ Полушампанското бликна в пяна. Домакинът нежно целуна руменото лице на четиридесетгодишната си дружка и гостите шумно пиха за здравето на добрата Луиза. „За здравето на любезните ми гости!“ — обяви домакинът, отваряйки втора бутилка — и гостите му благодариха, като отново пресушиха чашите си. И наздравниците се заредиха една след друга: пиха наздравица за всеки гост поотделно, пиха наздравица за Москва и за цяла дузина германски градчета, пиха наздравица за всички цехове общо и за всеки специално, пиха наздравица за майсторите и калфите. Адриян пи усърдно и толкова се развесели, че сам предложи някакъв шеговит тост. Изведнъж един от гостите, дебел хлебар, вдигна чашата и възкликна: „За здравето на онези, за които работим, unserer Kundleute!^[1]“ Предложението както всички други беше прието радостно и единогодушно. Гостите започнаха да се кланят един другиму, шивачът на обуцаря, обуцарят на шивача, хлебарят и на двамата, всички на хлебаря и тъй нататък. Посред тези взаимни

поклони Юрко се развика, обръщайки се към съседа си: „Хайде де! Пий, драги мой, за здравето на твоите мъртъвци.“ Всички се разкикотиха, но майсторът на ковчези се докачи и се намръщи. Никой не забеляза това, гостите продължаваха да пият и камбаните вече биеха за вечерня, когато станаха от трапезата.

Гостите се разотидоха късно и повечето от тях пийнали. Дебелият хлебар и книговезецът, чието лице сякаш беше в червена сахтиянова подвързия, отведоха под ръка Юрко в будката му, като спазваха в случая руската поговорка: „Взаем брашно тъпкано се връща“. Майсторът на ковчези се върна у дома пиан и сърдит. „Какво значи всичко това всъщност — разсъждаваше той гласно, — с какво моят занаят е по-непочтен от другите? Та да не би майсторът на ковчези да е брат на палача? На какво се смеят тези поганци? Да не би майсторът на ковчези да е панаирджийски палячо? Щеше ми се да ги поканя за новата къща, да им дам едно ядене и пиене: но няма го майстора! Ще поканя онези, за които работя — мъртъвците православни.“ — „Какво говориш, драги — каза слугинята, която в това време го събуваше. — Какви ги плешиш? Прекръсти се! Ще кани мъртъвците на веселба! Какъв ужас!“ — „Бога ми, ще ги поканя — продължи Адриян, — и още утре. Моля, заповядайте, благодетели мои, утре вечер у дома да се повеселим: ще ви нагостя с каквото бог дал.“ С тези думи майсторът на ковчези се отправи към кревата и скоро захърка.

Навън беше още тъмно, когато събудиха Адриян. Търговката Трюхина се беше поминала същата нощ и пратеник от нейния управител пристигна на кон при Адриян с тази вест. Майсторът на ковчези му даде за това десетаче за водка, облече се набързо, взе файтон и потегли за Разгуляй. Пред вратата на покойницата вече стоеше полиция и се разхождаха търговци, усетили като гарвани леш. Покойницата лежеше на масата, жълта като восък, но още необезобразена от тлението. Около нея се трупаха роднини, съседи и домашни. Всички прозорци бяха отворени; горяха свещи; свещениците четяха молитви. Адриян отиде при племенника на Трюхина, младо търговче с модерен сюртук, и му съобщи, че ковчегът, свещите, покровът и другите погребални принадлежности ще му бъдат доставени веднага в пълна изправност. Наследникът му благодари разсеяно и каза, че за цената няма да се пазари — за всичко разчита на

неговата съвест. Майсторът както винаги се закле, че няма да му вземе по-скъпо; размени си многозначителен поглед с управителя и потегли да върши работа. Цял ден снова с файтон от Разгуляй до Никитската порта; привечер уреди всичко и си тръгна пеша, като освободи файтонджията. Нощта беше лунна. Майсторът благополучно стигна до Никитската порта. При църквата „Възнесение“ му подвикна нашият познат Юрко и като го позна майстора, пожела му лека нощ. Беше късно. Майсторът приближаваше вече къщата си, когато изведнъж му се стори, че някой се приближи до неговата порта, отвори вратичката и се скри зад нея. „Какво ли значи това? — помисли Адриян. — Кой ли пак има нужда от мене? Дали не се вмъкна у дома крадец? Не ходят ли любовници при моите глупачки? И таз добра!“ И майсторът мислеше вече да повика на помощ приятеля си Юрко. В този момент още някой се приближи до вратичката и се канеше да влезе, но като видя тичащия стопанин, спря се и свали триъгълната си шапка. Лицето му се стори познато на Адриян, но в бързината не успя добре да го види. „Вие сте дошли при мен — каза задъхан Адриян, — влезте де, заповядайте.“ — „Не се церемони, драги — отвърна онзи глухо, — върви напред; показвай пътя на гостите!“ Адриян дори нямаше време да се церемони. Вратичката беше отворена, той тръгна по стълбите и онзи след него. Стори му се, че из стаите му се разхождат хора. „Каква е тази дяволщина!“ — помисли си той и побърза да влезе... но краката му се подкосиха. Стаята беше пълна с мъртъвци. Луната осветяваше през прозореца жълтите им и сини лица, хлътналите уста, мътните, полузатворени очи и изострените носове... Адриян с ужас позна в тях хората, погребани с негова помощ, и в госта, който влезе заедно с него, бригадира, погребан по време на поройния дъжд. Те всички, дамите и мъжете, наобиколиха майстора с поклони и приветствия освен един бедняк, неотдавна безплатно погребан, който, стеснявайки се и срамувайки се от дрипите си, не се приближи и стоеше смирено в ъгъла. Всички останали бяха облечени благоприлично: покойниците с бонета и ленти, мъртъвците служители с мундири, но с небръснати бради, търговците с празнични кафтани. „Виждаш ли, Прохоров — каза бригадирът от името на цялото почитаемо общество, — ние всички се вдигнахме при твоята покана; у дома са само онези, които вече не могат да станат, които съвсем са се разложили, и тези, от които са останали само кости без кожа, но и от тях един не можа да се стърпи

— толкова му се искаше да те посети...“ В този момент един малък скелет се промъкна през навалищата и се приближи до Адриян. Черепът му ласкаво се усмихваше на майстора. Тук-таме по него като на върлина висяха парчета светлозелено и червено сукно и вехт лен, а костите на краката му се блъскаха в големите кавалерийски ботуши като бутало в чутура. „Ти не ме позна, Прохоров — каза скелетът. — Помниш ли запасния гвардейски сержант Пьотър Петрович Курилкин, същия, на когото в хиляда седемстотин деветдесет и девета продаде първия си ковчег, и то чамов за дъбов?“ С тези думи мъртвецът му протегна костените си обятия, но Адриян, окопитвайки се, закрещя и го отблъсна. Пьотър Петрович се олюля, падна и целият се разпиля. Между мъртвците се понесе недоволен ропот; всички се застъпиха за честта на другаря си, нахвърлиха се срещу Адриян с ругатни и заплахи и клетият домакин, зашеметен от виковете им и почти задушен, изгуби самообладание, строполи се върху костите на запасния гвардейски сержант и изпадна в несвяст.

Слънцето вече отдавна огряваше леглото, на което лежеше майсторът на ковчези. Най-послед той отвори очи и видя пред себе си слугинята, която разпалваше самовара. С ужас си спомни всичките вчерашни произшествия. Трюхина, бригадирът и сержантът Курилкин смътно се мярнаха във въображението му. Той мълчаливо очакваше слугинята да поведе с него разговор и да му съобщи за последиците от нощните приключения.

— Здравата се успа ти, драги ми Адриян Прохорич — каза Аксиния, като му подаваше халата. — Идва да те търси съседът, шивачът, отбива се и тукашният стражар със съобщение, че днес приставът е именяк, но ти си почиваше и не искахме да те будим.

— А идваха ли за покойницата Трюхина?

— Покойница ли? Мигар е умряла?

— Ама че глупачка! Че нали ти ми помага да уреждаме погребението й?

— Какво приказваш, драги? Да не си мръднал нещо или още не ти е минало от вчерашното пиене? Какво погребение е имало вчера? Ти цял ден гуля при немеца — върна се пиян, строполи се в постелята и спа чак докато камбаните не удариха за литургия.

— Така ли? — запита зарадваният майстор на ковчези.

— То се знае, че е така — отвърна слугинята.

— Е, щом е така, давай по-скоро чая и повикай дъщерите.

[1] Нашите клиенти (нем.). — Б.р. ↑

АЛЕКСАНДЪР ПУШКИН

ДАМА ПИКА

Дама пика означава *тайно*
недоброжелателство.

Най-нова книга за
гадаене

I

*В студ, във дъжд и мъгли
те на карти били
често.*

*С главоломен залог —
да прости риска бог —
до сто.*

*С тебешир до зори
пишат сметки, пари
взети.*

*В студ, във дъжд и мъгли
те заети били.
Тъй заети.*

Веднъж играеха на карти у кавалериста гвардеец Нарумов. Дългата зимна нощ мина незабелязано; седнаха да вечерят в пет часа сутринта. Онези, които бяха спечелили, ядяха с голям апетит, останалите, разсеяни, седяха пред празните си чинии. Но поднесоха шампанското, разговорът се оживи и всички взеха участие в него.

— Какво направи, Сурин? — попита домакинът.

— Загубих както винаги. Трябва да призная, че нямам късмет: играя мирандол^[1], никога не се горещя, с нищо не можеш ме обърка, а все губя!

— И ни веднъж ли не се съблазни? Ни веднъж ли не заложи на руте^[2]?... Твоята твърдост ме учудва.

— А виждаш ли го Херман — рече един от гостите, като посочи младия инженер, — откак се е родил, не е вземал карти в ръце, откак

се е родил, не е прегънал нито едно пароли^[3], а седи до пет часа с нас и гледа играта ни!

— Играта ме занимава силно — рече Херман, — но не съм в състояние да жертвувам необходимото с надеждата да добия излишното.

— Херман е немец: той е пресметлив, това е! — забеляза Томски. — Ако някого не мога да разбера, туй е баба ми, графиня Ана Федотовна.

— Как? Какво? — развикаха се гостите.

— Не мога да проумея — продължи Томски — как баба ми не понтира!

— Та какво чудно има в това — рече Нарумов, — че една осемдесетгодишна старица не понтира?

— Че вие нищо ли не знаете за нея?

— Не! Наистина нищо!

— О, тогава слушайте!

Трябва да знаете, че моята баба преди около шестдесет години ходила в Париж и била там много популярна. Народът се трупал, за да види *La Venus moscovite*^[4]; Ришелъо^[5] я ухаждал и баба твърди, че той едва не се застрелял поради нейната жестокост.

По онова време дамите играели на фараон. Веднъж в двореца тя изгубила на доверие от Орлеански херцог^[6] твърде голяма сума. Когато се върнала вкъщи, баба, като си отлепвала изкуствените бенки от лицето и си отвързвала кринолина, казала на дядо за своята загуба и му заповядала да я заплати.

Покойният ми дядо, доколкото помня, беше нещо като иконом на баба. Той се страхуваше от нея като от огън; ала тогава, щом чул за тази ужасна загуба, излязъл от кожата си, донесъл сметките, показал ѝ, че за половин година са изхарчили половин милион, че край Париж те нямат нито краймосковското, нито саратовското имение, и отказал категорично да плати. Баба му ударила плесница и си легнала отделно, за да му даде да разбере, че е в немилост.

На другия ден тя заповядала да повикат мъжа ѝ, надявайки се, че домашното наказание му е подействувало, но го намерила непоколебим. За първи път в живота си стигнала с него до разсъждения и обяснения; мислела да го вразуми, като му доказвала снизходително, че от дълг до дълг има разлика както между принц и

каруцар. Къде ти! Дядо се бунтувал. Не, и толкова! Баба не знаела какво да прави.

Тя се познавала отблизо с един много бележит човек. Вие сте чували за граф Сен Жермен^[7], за когото разправят толкова чудесии. Знаете, че той се представял за вечния евреин, за изобретател на еликсира на живота и философския камък и прочие. Присмивали му се като на шарлатанин, а Казакова в „Записките“ си казва, че бил шпионин; впрочем Сен Жермен въпреки своята тайнственост имал много почтена външност и в обществото бил много мил човек. Баба и досега го обича безумно и се сърди, ако говорят с неуважение за него. Тя знаела, че Сен Жермен може да разполага с много пари. Решила да се обърне към него. Написала му писъмце и го помолила веднага да дойде при нея.

Старият чудак се явил на часа и я сварил ужасно разстроена. Тя му описала с най-черни бои варварството на мъжа си и му разказала накрая, че възлага цялата си надежда на приятелството и любезността му.

Сен Жермен се замислил. „Аз мога да ви услужа с тази сума — рекъл той, — но знам, че няма да бъдете спокойна, докато не ми се издължите, а не бих желал да ви вкарвам в нови грижи. Има друго средство: можете да спечелите отново загубеното.“ — „Но, любезни графе — отвърнала баба, — казвам ви, че нямаме никакви пари.“ — „Тук не са нужни пари — възразил Сен Жермен, — благоволете да ме изслушате.“ Тогавя той й открил една тайна, за която всеки от нас би дал мило и драго...

Младите картоиграчи удвоиха вниманието си. Томски запали лулата си, смукна и продължи:

— Същата вечер баба отишла във Версай, au jeu de la Reine^[8]. Орлеанският херцог държал банката; баба накратко се извинила, че не донесла своя дълг, скроила за оправдание някаква историйка и почнала да понтира срещу него. Тя избрала три карти, заложила на тях поред; и трите спечелили от първо раздаване и баба напълно си върнала загубеното.

— Случайност! — рече един от гостите.

— Приказки! — забеляза Херман.

— Може би картите са били подправени? — подзе трети.

— Не мисля — отговори важно Томски.

— Как — рече Нарумов, — ти имаш баба, която отгатва три карти подред, и досега не си научил нейната кабалистика?

— Ами, как не! — отвърна Томски. — Тя има четирима синове заедно с баща ми: и четиримата са отчаяни картоиграчи, а не е открила на нито един тайната си, макар това да не би било лошо за тях и дори за мене. Но ето какво ми разправи моят чичо, граф Иван Илич, като се кълнеше в честта си, че е вярно. Покойният Чаплицки, същият, който умря сиромаш, след като прахоса милиони, веднъж на младини загубил — доколкото си спомням, от Зорич — около триста хиляди. Той бил отчаян. Баба, която беше винаги строга към лудориите на младите хора, кой знае как, съжалила Чаплицки. Казала му трите карти, при условие да ги заложил една след друга, и поискала да ѝ даде честна дума, че повече никога няма да играе.

Чаплицки отишъл при своя победител: седнали да играят. Чаплицки заложил на първата карта петдесет хиляди и спечелил от първото раздаване; прегънал пароли, паролите — върнал си загубеното и дори спечелил...

Но време е да спим, вече е шест без четвърт.

И наистина, развиделяваше се; младите хора допиха чашите си и се разотидоха.

[1] Термин в играта. Означава залагане върху две карти и при сполука да се удвои залогът. — Б.пр. ↑

[2] Термин в играта. Означава залогът върху една и съща карта. — Б.пр. ↑

[3] Термин в играта. Означава удвоен залог. — Б.р. ↑

[4] Московската Венера (*фр.*). — Б.р. ↑

[5] Херцог Арман Ришельо, маршал на Франция (1696-1788), известен с лекомисленото си поведение. — Б.р. ↑

[6] Става дума за Филип, регент на Франция след смъртта на Луи XIV до навършването на пълнолетието на Луи XV (1715–1723) — Б.р. ↑

[7] Граф Сен Жермен — авантюрист, появил се в парижкото висше общество през петдесетте години на XVIII в. Умрял през 1787 г. — Б.р. ↑

[8] На карти у кралицата (*фр.*). — Б.р. ↑

II

Il paraît que monsieur est décidément pour les suivantes?

Que voulez-vous, madame? Elles sont plus fraîches.^[1]

Светски разговор

Старата графиня седеше в будоара си пред огледалото. Три момичета се въртяха около нея. Едното държеше бурканче руж, другото — кутийка с фуркети, третото — висока шапчица с огненочервени панделки. Отдавна повехналата графиня нямаше никакви претенции за красота, но беше запазила всички навици на младостта си, следваше строго модата от седемдесетте години и се обличаше също тъй дълго, също тъй старателно, както и преди шейсет години. До прозореца пред гергеф седеше една госпожица, нейна възпитаничка.

— Здравейте, grand'maman^[2] — рече влезлият млад офицер. — Bonjour, mademoiselle Lise^[3]. Grand'maman, идвам с една молба при вас.

— Какво има, Paul?

— Позволете ми да ви представя един от моите приятели и да го доведе при вас в петък на бала.

— Доведи го направо на бала, там ще ми го представиш. Беше ли вчера у * * *?

— Разбира се! Беше много весело; танцувахме до пет часа. Колко хубава беше Елецка!

— Их, мили мой! Какво хубаво има в нея? Такава ли беше баба й, княгиня Даря Петровна?... Чакай, не е ли много остаряла тя, княгиня Даря Петровна?

— Как остаряла? — отговори разсеяно Томски. — Вече седем-осем години, откак е умряла.

Госпожицата вдигна глава и направи знак на младия човек. Той си спомни, че от старата графиня криеха смъртта на нейните връстнички, и прехапа устни. Но графинята прие новата за нея вест твърде равнодушно.

— Умряла — рече тя, — а аз не знаех! Двете с нея бяхме удостоени за придворни дами и когато се представихме, императрицата...

И за стотен път разказа на внука си своята историйка.

— Хайде, Paul — рече тя после, — сега ми помогни да стана. Лизанка, къде ми е табакерата?

И отиде с момичетата зад паравана да довърши своя тоалет. Томски остана с госпожицата.

— Кого искате да представите? — попита тихо Лизавета Ивановна.

— Нарумов. Познавате ли го?

— Не! Военен ли е, или цивилен?

— Военен.

— Инженер ли?

— Не! Кавалерист. А защо мислехте, че е инженер?

Госпожицата се засмя и не отговори ни дума.

— Paul — извика графинята зад паравана, — прати ми някой нов роман, моля ти се, не от сегашните.

— Какъв тогава, grand'maman?

— Тоест такъв роман, дето героят да не души ни баща си, ни майка си и дето няма удавени. Ужасно се страхувам от удавници!

— Такива романи няма сега. Не искате ли руски?

— Мигар има руски романи?... Прати ми, миличък, моля ти се, прати ми!

— Извинете, grand'maman, бързам... Сбогом, Лизавета Ивановна! А защо мислехте, че Нарумов е инженер?

И Томски излезе от будоара.

Лизавета Ивановна остана сама: тя остави работата си и се загледа през прозореца. Скоро на едната страна на улицата иззад къщата на ъгъла се зададе млад офицер. Руменина покри бузите и; тя се залови пак за работата си и наведе глава над канавата. В това време влезе графинята, напълно готова.

— Поръчай, Лизанка — рече тя, — да запрегнат каретата и да идем да се поразходим.

Лизанка стана от гергефа и почна да прибира работата си.

— Какво правиш, мила моя! Да не си глуха! — извика графинята. — Заповядай по-скоро да запретнат каретата.

— Ей сега! — отвърна тихо госпожицата и изтича в антрето.

Слугата влезе и подаде на графинята книги от княз Павел Александрович.

— Добре! Благодарете му — рече графинята. — Лизанка, Лизанка! Закъде си се разтичала?

— Да се облека.

— Ще свариш, миличка. Седни тук. Я разтвори първия том; чети на глас...

Госпожицата взе книгата и прочете няколко реда.

— По-високо! — рече графинята. — Какво става с тебе, мила моя? Да не ти е спаднал гласът?... Почакай; приближи ми столчето, по-близко... Хайде!

Лизавета Ивановна прочете още две страници. Графинята се прозина.

— Остави тази книга — каза тя, — ама глупост! Изпрати това на княз Павел и поръчай да му благодарят... А какво става с каретата?

— Каретата е готова — отвърна Лизавета Ивановна, като погледна навън.

— А защо не си облечена? — рече графинята. — Винаги трябва да те чакам! Това, мила, е непоносимо.

Лиза изтича в стаята си. Не минаха две минути и графинята почна да звъни с все сила. Трите момичета се втурнаха през едната врата, а камердинерът през другата.

— Не чувате ли, че ви викам? — рече им графинята. — Кажете на Лизавета Ивановна, че я чакам.

Лизавета Ивановна влезе с връхна дреха и шапчица.

— Най-сетне, мила моя! — рече графинята. — Какви са тези премени! Защо?... Кого ще прелъстяваш?... А какво е времето? Изглежда, има вятър.

— Съвсем не, ваше сиятелство! Много е тихо! — отговори камердинерът.

— Вие винаги приказвате, без да мислите! Отворете горното прозорче. Така си и знаех: има вятър! И много студен! Да се разпрегне каретата! Лизанка, няма да излезем — само дето се обличахме.

„Ето какъв ми е животът!“ — помисли Лизавета Ивановна.

И наистина тя беше много нещастно създание. Горчив е чуждият хляб, казва Данте, и тежко е да се изкачваш по чужда стълба^[4], а кой може да знае колко е горчива зависимостта, ако не бедната възпитаничка на една знатна старица? Графиня***, разбира се, не беше лоша по душа; но бе своенравна и потънала в студен егоизъм, като всички стари хора, обичали достатъчно на времето си и чужди на сегашното. Тя участвуваше във всички суетности на висшето общество, мъкнеше се по баловете, където седеше в ъгъла, начервена и облечена по старата мода, като уродливо и необходимо украшение на балната зала; към нея с ниски поклони пристъпваха пристигащите гости като по установен обред и после никой вече не ѝ обръщаше внимание. Тя приемаше у дома си целия град, като спазваше строгия етикет и без да може да разпознае ничие лице. Многобройната ѝ прислуга, затлъстяла и побеляла във вестибюла и слугинската стая, правеше каквото си иска, като се надпреварваше да краде умиращата старица. Лизавета Ивановна беше домашната мъченица. Тя наливаше чая и получаваше мъмрения за излишното изразходване на захар; четеше на глас романи и беше виновна за всички грешки на автора; придружаваше графинята в нейните разходки и отговаряше за времето и уличната настилка. Беше ѝ определена заплата, която никога не ѝ изплащаха напълно; а искаха от нея да бъде облечена като всички, тоест като малцина. В обществото играеше най-жалка роля. Всички я познаваха и никой не я забелязваше: на баловете танцуваше само тогава, когато не достигаха vis-a-vis^[5], и дамите я хващаха под ръка всеки път, когато трябваше да отидат в тоалетната, за да поправят нещо в тоалета си. Тя беше самолюбива, чувствуваше дълбоко своето положение и се оглеждаше наоколо си, очаквайки с нетърпение своя спасител; но младите хора, пресметливи във вятърничавото си пустословие, не я удостояваха с внимание, макар Лизавета Ивановна да беше сто пъти по-мила от нахалните и студени моми, около които ония се увъртаха. Колко пъти, напускайки тихичко досадната и пищна гостна, тя отиваше да плаче в сиромашката си стая, дето имаше

параван, облепен с тапети, скрин, огледалце и боядисан креват и дето лоената свещ гореше мъждиво в бакърения свещник!

Веднъж — това се случи два дни след вечерта, описана в началото на тази повест, и седмица преди онази сцена, на която се спряхме, — веднъж Лизавета Ивановна, седнала до прозореца пред гергефа си, неочаквано погледна към улицата и видя един млад инженер, застанал неподвижно и вперил очи в прозореца ѝ. Тя наведе глава и отново се залови за работата си; след пет минути погледна пак — младият офицер стоеше на същото място.

Тъй като нямаше навик да кокетничи с минаващите офицери, тя престана да гледа към улицата и веза около два часа, без да вдигне глава. Повикаха за обед. Тя стана, взе да прибира гергефа си и когато погледна ненадейно към улицата, пак видя офицера. Това ѝ се стори доста странно. След обедата се приближи до прозореца с някакво безпокойство, но офицера вече го нямаше — и тя забрави за него...

След два дни, когато излизаше с графинята да се качи на каретата, тя пак го видя. Той стоеше досами входа, закрил лицето си с боброва яка; черните му очи святкаха под шапката. Лизавета Ивановна се уплаши, без да знае от какво, и се качи в каретата с необясним трепет.

Когато се върна къщи, тя изтича на прозореца — офицерът стоеше на предишното място, вперил очи в нея; тя се отдръпна, измъчвана от любопитство и вълнувана от едно съвсем ново за нея чувство.

Оттогава не минаваше ден младият човек да не се яви в определен час под прозореца на къщата им. Между него и нея се установили неугворени отношения. Седнала на мястото си над работата, тя чувствуваше неговото приближаване — вдигаше глава, гледаше го всеки ден по-дълго и по-дълго. Младият човек, изглежда, ѝ беше благодарен за това; тя виждаше с острия поглед на младостта как бърза руменина покрива бледите му бузи, колчем погледите им се срещаха. След седмица тя му се усмихна...

Когато Томски поиска позволение да представи на графинята своя приятел, сърцето на клетата девойка заби. Но щом научи, че Нарумов не е инженер, а кавалерист гвардеец, тя съжали, че с нескромния си въпрос е издала своята тайна пред вятърничавия Томски.

Херман беше син на порусен немец, който му бе оставил малък капитал. Твърдо убеден в необходимостта да заздрави своята независимост, Херман не посягаше и на лихвите, живееше само от заплатата си, не си позволяваше и най-малка прищявка. Впрочем той бе потаен и честолюбив и другарите му рядко можеха да се посмеят на излишната му пестеливост. Имаше силни страсти и огнено въображение, но твърдата му воля го спасяваше от обикновените заблуди на младостта. Така например, макар и картоиграч по душа, той никога не вземаше карти в ръце, защото смяташе, че състоянието му не му позволява (както казваше) *да жертвува необходимото с надежда да добие излишното* — а в същото време прекарваше цели нощи до масите на картоиграчите и следеше с трескав трепет различните обрати на играта.

Историята за трите карти подеждва силно на въображението му и цяла нощ не излизаше от ума му. „Ами ако — мислеше той на другата вечер, скитайки из Петербург, — ами ако старата графиня ми открие своята тайна! Или ми каже тези три сигурни карти! Защо да не опитам и аз щастието си?... Да ѝ се представя, да ѝ се докарам — да стана дори неин любовник — но всичко това изисква време, а тя е на осемдесет и седем години... може да умре след седмица... след два дни!... Пък и цялата тази история? Може ли човек да ѝ вярва?... Не! Сметка, умереност и трудолюбие: ето моите три сигурни карти, ето какво ще утрои, ще увеличи седем пъти моя капитал и ще ми даде спокойствие и независимост!“

Разсъждавайки така, той се озова на една от главните петербургски улици, пред къща със старинна архитектура. Улицата бе задръстена от екипажи, карети една след друга се приближаваха до осветения вход. От каретите всяка минута се изпружваше ту стройният крак на млада хубавица, ту звънтящ ботуш, ту чорап на ивици и дипломатическа обувка. Шуби и плащове се мярваха покрай величествения портиер. Херман се спря.

— Чия е тази къща? — попита той стражаря на ъгъла.

— На графиня *** — отговори стражарят.

Херман затрепера. Чудната история отново изникна във въображението му. Той почна да обикаля около къщата, като мислеше за нейната стопанка и странната ѝ способност. Късно се върна в скромното си кътче; дълго не можа да заспи и когато сънят най-сетне

го обори, присъניה му се карти, зелена маса, пачки банкноти и купчини жълтици. Той поставяше карта след карта, решително подгъваше ъглите им, печелеше непрекъснато, прибираше златото и туряше банкнотите в джоба. Когато късно вече се събуди, въздъхна за загубата на фантастичното си богатство, излезе пак да скита из града и пак се озова пред къщата на графиня ***. Някаква незнайна сила го привличаше тук. Той се спря и се загледа в прозорците. В един от тях съзря чернокоса главица, наведена вероятно над книга или над работа. Главицата се вдигна. Херман видя свежо лице и черни очи. Тази минута реши участието му.

[1] — Изглежда, че категорично предпочитате камериерките? — Как иначе, мадам, те са по-свежи (*фр.*). — Б.р. ↑

[2] Бабо (*фр.*). — Б.р. ↑

[3] Добър ден, госпожице Лиза (*фр.*). — Б.р. ↑

[4] Свободно предаден цитат от „Божествената комедия“ на Данте Алигиери (1265–1321). — Б.р. ↑

[5] Двойки (*фр.*). — Б.р. ↑

III

Vous m'crivez, mon ange, des lettres de quatre pages plus vite que je ne puis les lire.^[1]

Кореспонденция

Едва успя Лизавета Ивановна да си свали връхната дреха и шапката, и графинята прати да я повикат и заповяда пак да впрягат каретата. Те отидоха да се качат. В същото време, когато двама лакеи приповдигнаха старицата и я провряха през вратичката, Лизавета Ивановна видя до самото колело своя инженер; той улови ръката ѝ; преди да се опомни от уплахата, младият човек изчезна — в ръката ѝ остана едно писмо. Тя го скри в ръкавицата и през целия път не чуваше и не виждаше нищо. Графинята имаше навик да задава всяка минута в каретата въпроси: „Кой е този, когото срещнахме? Как се нарича този мост? Какво е написано там на табелата?“ Лизавета Ивановна този път ѝ отговаряше, без да мисли и не на място, и разсърди графинята.

— Какво става с тебе, мила моя! Какво стоиш като гръмната? Ти или не ме чуваш, или не ме разбираш!... Слава богу, аз не фъфля и още не съм изкуфяла!

Лизавета Ивановна не я слушаше. Когато се върнаха вкъщи, тя изтича в стаята си и извади от ръкавицата писмото; то не беше запечатано. Прочете го. Писмото съдържаше признание в любов: беше нежно, почтително и взето дума по дума от някой немски роман. Но тя не знаеше немски и беше много доволна от него.

Ала полученото писмо я безпокоеше извънредно много. За пръв път тя влизаше в тайни, близки отношения с млад мъж. Дързостта му я ужасяваше. Тя се обвиняваше в непредпазливо поведение и не знаеше какво да прави. Да престане ли да седи до прозореца и с невниманието си да охлади у младия офицер желанието за по-нататъшни преследвания? Да му върне ли писмото? Да отговори ли студено и

решително? Нямахте с кого да се посъветва, нямаште ни приятелка, ни наставница. Лизавета Ивановна реши да отговори.

Седна до писалището, взе перо, хартия — и се замисли. Няколко пъти почваше писмото си — и го късаше: изразите ѝ се струваха ту твърде снизходителни, ту твърде жестоки. Най-сетне успя да напише няколко реда, от които остана доволна. „Уверена съм — пишеше тя, че вие имате честни намерения и че не сте искали да ме оскърбите с необмислена постъпка; но нашето познанство не би трябвало да почне по такъв начин. Връщам ви писмото и се надявам, че няма да имам занапред причини да се оплаквам от незаслужено неуважение.“

На другия ден, щом видя идващия Херман, Лизавета Ивановна стана от гергефа, отиде в салони, отвори горното прозорче и хвърли писмото на улицата, като се надяваше на ловкостта на младия офицер. Херман изтича, взе го и влезе в сладкарницата. Когато разчупи печата, намери писмото си и отговора на Лизавета Ивановна. Той очакваше тъкмо това и се върна вкъщи, погълнат от своята интрига.

Три дни след това една младичка мамзел с живи очи донесе на Лизавета Ивановна бележка от модния магазин. Лизавета Ивановна я отвори с безпокойство, предвиждайки парични искания, и изведнъж позна почерка на Херман.

— Вие, душичке, сте сбъркали — рече тя, — тази бележка не е за мене.

— Не, тъкмо за вас е! — отговори смелото момиче, без да скрива лукавата си усмивка. — Благоволете да я прочетете!

Лизавета Ивановна прочете набързо бележката. Херман искаше среща.

— Не може да бъде! — рече Лизавета Ивановна, изплашена и от бързината на искането, и от начина, по който беше направено. — Това сигурно не е писано за мене! — И скъса писмото на дребни късчета.

— Ако писмото не е за вас, защо тогава го скъсахте? — рече мамзел. — Щях да го върна на оня, който го прати.

— Моля ви се, душичке — рече Лизавета Ивановна, пламнала от забележката ѝ, — занапред не ми носете писъмца. А на оня, който ви е пратил, кажете, че би трябвало да се срамува...

Но Херман не миряса. Лизавета Ивановна всеки ден получаваше от него писма ту по този, то по друг начин. Те вече не бяха преведени от немски. Херман ги пишеше, вдъхновен от страст, и говореше със

свойствения му език; в тях бяха изразени и непреклонността на желанията му, и хаосът на необузданото му въображение. Лизавета вече не мислеше да ги връща: тя се опиваше от тях; почна да им отговаря — и нейните писъмца ставаха все по-дълги и по-нежни. Найсетне тя му хвърли от прозореца следното писмо:

„Днес има бал у ***-ския посланик. Графинята ще бъде там. Ще останем докъм два часа. Ето ви случай да ме видите насаме. Щом графинята излезе, хората й вероятно ще се разотидат, във вестибюла ще остане портиерът, но и той обикновено се прибира в стаичката си. Елате в единадесет и половина. Тръгнете направо към стълбата. Ако видите някого в антрето, ще попитате вкъщи ли е графинята. Ако ви кажат, че не е — тогава няма какво да се прави. Ще трябва да се върнете. Но навярно няма да срещнете никого. Слугините си седят в тяхната обща стая. От антрето тръгнете наляво, вървете все направо до спалнята на графинята. В спалнята зад паравана ще видите две малки вратички: отдясно за кабинета, дето графинята не влиза никога; отляво за коридора, отдето почва една тясна вита стълба: тя води към моята стая.“

Херман трепереше като тигър, очаквайки уреченото време. В десет часа вечерта той беше вече пред къщата на графинята. Времето беше ужасно: виеше вятър, мокър сняг падаше на парцали; фенерите светеха мъждиво; улиците бяха пусти. Сегиз-тогиз креташе някой файтонджия с мършавата си кранта, търсейки с очи закъснял пътник. Херман стоеше само по сюртук, без да усеща ни вятъра, ни снега. Найсетне дойде каретата на графинята. Херман видя как лакеите извлякоха под мишници прегърбената старица, загърнатата със самурена шуба, и как подир нея, в тънко наметало, с глава, накичена със свежи цветя, се мярна нейната възпитаничка. Вратичката се хлопна. Каретата тежко потегли по рохкавия сняг. Портиерът затвори вратата. Прозорците угаснаха. Херман почна да обикаля опустялата къща; приближи се до

фенера, погледна часовника си — беше единадесет и двадесет минути. Той остана под фенера, втренчил очи в стрелката на часовника, очаквайки да изминат и останалите минути. Точно в единадесет и половина стъпи на графинината стълба и се изкачи в ярко осветеното антре. Портiererът го нямаше. Херман изтича по стълбата, отвори вратата за вестибюла и видя един слуга, който спеше под лампата в старинно изцапано кресло. С леки и твърди стъпки мина покрай него. Салонът и гостната бяха тъмни. Лампата ги осветяваше слабо от вестибюла. Херман влезе в спалнята. Пред иконостаса, изпълнен със старинни икони, мъждукаше златно кандило. Избелели, тапицирани с дамаска кресла и канапета с пухени възглавници, с олющена позлата, бяха наредени в печална симетрия около стените, облепени с китайски тапети. На стената висяха два портрета, рисувани в Париж от m-me Lebun. Един от тях изобразяваше мъж на около четиридесет години, румен и пълен, в светлозелен мундир със звезда; другият — млада хубавица с орлов нос, със сресани нагоре сколуфи и с роза в напудрената коса. По всички кътчета стърчаха порцеланови овчарчета, часовници за маса, изработени от прочутия Legoу^[2]; кутийки, рулетки, ветрила и разни дамски дрънкулки, изобретени в края на миналото столетие заедно с Монголфиеровия балон и Месмеровия магнетизъм. Херман мина зад паравана. Зад него се намираще малък железен креват; вдясно беше вратата за кабинета; вляво — другата — за коридора. Херман я отвори, видя тясната вита стълба, която водеше към стаята на бедната възпитаничка... Но се върна и влезе в тъмния кабинет.

Времето течеше бавно. Беше съвсем тихо. В гостната часовникът удари дванадесет; във всички стаи часовниците един след друг отбиха дванадесет — и всичко затихна пак. Херман стоеше, облегат на студената печка. Беше спокоен; сърцето му биеше равномерно като на човек, който се е решил на нещо опасно, но необходимо. Часовникът удари един и два часа сутринта — и той чу далечен тропот на карета. Обзе го неволно вълнение. Каретата се приближи и спря. Той чу как изтрака спуснатото стъпало. В къщата се засуетиха. Изтичаха хора, чуха се гласове и къщата се освети. В спалнята се втурнаха трите стари прислужнички и графинята, едва жива, влезе и се отпусна във волтеровското кресло. Херман погледна през една пролука: Лизавета Ивановна мина покрай него. Той чу припрените ѝ стъпки по стъпалата.

В сърцето му се обади нещо, подобно на угризение на съвестта, и отново затихна. Той се вкамени.

Графинята почна да се съблича пред огледалото. Отбодоха от главата ѝ шапчицата, украсена с рози; свалиха напудрената перука от побелялата ѝ, ниско остригана глава. Карфици се сипеха като дъжд около нея. Жълтата рокля, общита със сърма, падна в подпухналите ѝ крака. Херман беше свидетел на отвратителните тайнства на нейния тоалет; най-сетне графинята остана по нощница и нощна шапчица; в тази дреха, която прилягаше повече на старостта ѝ, тя изглеждаше по-малко ужасна и безобразна.

Като всички стари хора, графинята страдаше от безсъние. Щом се съблече, тя седна до прозореца във волтеровското кресло и отпрати прислужничките. Изнесоха свещите, стаята пак се освети само от кандилото. Графинята седеше цялата жълта, мърдаше провисналите си устни, като се поклащаше надясно и наляво. В мътните ѝ очи се изписа пълно отсъствие на мисъл; като я гледаше, човек би могъл да помисли, че клатенето на страшната старица става не по нейна воля, а под действието на скрит галванизъм.

Изведнъж това мъртво лице се промени необяснимо. Устните престанаха да мърдат, очите се оживиха: пред графинята стоеше непознат мъж.

— Не се плашете, за бога, не се плашете! — рече той с ясен и тих глас. — Нямам намерение да ви напакостя; дошъл съм да ви помоля за една милост.

Старицата го гледаше мълком и като че не го чуваше. Херман си въобрази, че е глуха, и като се наведе досами ухото ѝ, повтори ѝ същото. Старицата мълчеше както по-рано.

— Вие можете — продължи Херман — да направите живота ми щастлив и това няма да ви струва нищо: знам, че можете да познаете три карти поред...

Той млъкна. Графинята, изглежда, разбра какво искат от нея; тя сякаш търсеше думи да отговори.

— То беше шега — рече тя най-сетне, — кълна ви се! Беше шега!

— С това няма защо да се шегувате — възрази ѝ сърдито Херман. — Спомнете си Чаплички, комуто сте помогнали да си възвърне загубеното на комар.

Графинята явно се смути. Чертите ѝ издаваха силно душевно възмущение, но тя скоро изпадна в предишната безчувственост.

— Можете ли — продължи Херман — да ми кажете тези три сигурни карти?

Графинята мълчеше; той продължи:

— За кого пазите вашата тайна? За внуците си? Те са богати и без това; та те не знаят и цената на парите. Вашите три карти няма да помогнат на прахосника. Който не умее да пази бащиното си наследство, все пак ще умре в немотия въпреки всички демонски усилия. Аз не съм прахосник; аз знам цената на парите. Вашите три карти няма да пропаднат напразно за мен. Хайде!...

Той млъкна и с трепет зачака отговора ѝ. Графинята мълчеше; Херман падна на колене.

— Ако някога — рече той — сърцето ви е познавало обич, ако помните нейните възторзи, ако поне веднъж сте се усмихнали при плача на новороден син, ако нещо човешко е туптяло някога в гърдите ви, умолявам ви в името на чувствата, които сте имали като съпруга, любовница, майка — на всичко свято в живота, не отказвайте на молбата ми! Открийте ми вашата тайна! Защо ви е тя?... Може би тя е свързана с ужасен грях, с гибелта на вечното блаженство, с дяволски договор... Помислете: вие сте стара; не ви остава да живеете много — готов съм да взема греха ви върху душата си. Открийте ми само тайната си. Помислете, че щастието на един човек се намира в ръцете ви; че не само аз, но и децата ми, внуците и правнуците ми ще благославят паметта ви и ще я почитат като светиня...

Старицата не отвърщаше ни дума.

Херман стана.

— Стара вещице — рече той, стиснал зъби, — тогава аз ще те накарам да отговориш!...

При тези думи той извади от джоба си пистолет.

При вида на пистолета графинята за втори път изрази силно чувство. Тя закима с глава и вдигна ръка, сякаш да се закрие от изстрел... После се строполи възник... и остана неподвижна.

— Престанете да вършите детинщини — рече Херман, като взе ръката ѝ. — Питам ви за последен път: искате ли да ми кажете вашите три карти? Да или не?

Графинята не отговаряше. Херман видя, че е умряла.

[1] Вие ми пишете, ангел мой, писма от по четири страници побързо, отколкото успявам да ги прочета (*фр.*). — Б.р. ↑

[2] Жулиен Льороа (1686–1759) — прочут френски майстор на часовници. — Б.р. ↑

IV

7 mai 18**

Homme sans moeurset sans religion!^[1]

Кореспонденция

Лизавета Ивановна седеше в стаята си, още в своята бална премяна, потънала в дълбок размисъл. Щом се върна вкъщи, тя побърза да отпрати съненото момиче, което неохотно ѝ предлагаше услугите си — каза, че ще се съблече сама, и с трепет влезе в стаята си, дето се надяваше да намери Херман и не желаше да го намери. От пръв поглед се увери в отсъствието му и благодари на съдбата за пречката, поради която не бяха се видели. Седна, без да се съблича, и почна да си спомня всички обстоятелства, които я бяха завлекли за толкова кратко време толкова далече. Не бяха минали и три седмици от деня, когато за първи път видя през прозореца младия човек, и вече си кореспондираше с него — и той беше успял да изкопчи от нея нощна среща! Тя знаеше името му само защото някои от писмата му бяха подписани; никога не беше говорила с него, не беше чувала гласа му, никога не беше чувала за него... до тази вечер. Странно нещо! Тъкмо тази вечер на бала Томски, разсърден от младата княжна Полина ***, която както никога кокетничеше с други, желаше да ѝ отмъсти, като ѝ покаже равнодушието си: той покани Лизавета Ивановна и танцува с нея една безкрайна мазурка. През цялото време се шегуваше с нейното пристрастие към инженерите офицери, уверяваше я, че знае много повече, отколкото би могла да предполага, и някои от неговите шегички бяха така сполучливо насочени, че Лизавета Ивановна на няколко пъти помисли, че тайната ѝ му е известна.

— От кого знаете всичко това? — попита тя, смеейки се.

— От приятел на една известна вам особа — отговори Томски, — човек много забележителен.

— Че кой е този забележителен човек?

— Казва се Херман.

Лизавета Ивановна не отговори нищо, но ръцете и краката ѝ се вледениха...

— Този Херман — продължи Томски — е истински романтично лице: има профил на Наполеон, душа на Мефистофел. Мисля, че на съвестта му тежат поне три злодейства. Как побледняхте!...

— Боли ме глава... Та какво ви каза Херман — или как се казваше?...

— Той е много недоволен от своя приятел: казва, че на негово място би постъпил съвсем иначе... Дори предполагам, че Херман има намерения спрямо вас, поне много неравнодушно слуша влюбените възклицания на приятеля си.

— А къде ме е виждал?

— В черква, може би — на разходка!... Бог знае! Може би във вашата стая, през време на съня ви: от него може да се очаква...

Приближилите ги три дами с въпросите: „Oubli ou regret?“^[2] — прекъснаха разговора, който ставаше мъчително любопитен за Лизавета Ивановна.

Дамата, избрана от Томски, бе самата княжна ***. Тя успя да се обясни с него, като направи един кръг повече и още веднъж се завъртя пред своя стол. Когато се върна на мястото си, Томски вече не мислеше ни за Херман, ни за Лизавета Ивановна. Тя искаше непременно да възобнови прекъснатия разговор; но мазурката свърши и скоро след това старата графиня си тръгна.

Думите на Томски бяха само обикновено бърборене при мазурката, но те проникнаха дълбоко в душата на младата мечтателка. Портретът, нахвърлян от Томски, съвпаднаше с представата, която сама си бе съставила, и благодарение на най-новите романи това станало вече банално лице плашеше и пленяваше въображението ѝ. Тя седеше, скръстила голите си ръце, свела на откритата си гръд глава, още окичена с цветя... Изведнъж вратата се отвори и Херман влезе. Тя затрепера...

— Къде бяхте? — попита тя с уплашен шепот.

— В спалнята на старата графиня — отговори Херман, — оттам ида сега. Графинята умря.

— Боже мой!... Какво говорите?...

— И струва ми се — продължи Херман, — аз съм причината за нейната смърт.

Лизавета Ивановна го погледна и думите на Томски отекнаха в душата ѝ: *на душата на този човек тежат поне три злодейства!* Херман седна при прозореца до нея и всичко ѝ разказа.

Лизавета Ивановна го изслуша с ужас. И така, тези страстни писма, тези пламенни настоявания, това дръзко, упорито преследване, всичко това не е било любов! Пари — ето какво жадувала душата му! Не тя можеше да утоли желанията му и да го ощастливи! Бедната възпитаничка беше само сляпа помощница на един разбойник, на убиеца на нейната стара благодетелка!... Тя заплака горчиво в късното си мъчително разкаяние. Херман я гледаше мълком: сърцето му също тъй се късаше, но ни сълзите на клетата девойка, ни чудната прелест на нейната скръб тревожеха суровата му душа. Той не чувствуваше угризение на съвестта при мисълта за мъртвата старица. Едно го ужасяваше: невъзвратимата загуба на тайната, от която очакваше да забогатее.

— Вие сте чудовище! — рече най-сетне Лизавета Ивановна.

— Аз не исках смъртта и — отговори Херман, — пистолетът ми не е зареден.

Те замълчаха.

Настъпваше утрото. Лизавета Ивановна угаси догарящата свещ — бледа светлина озари стаята ѝ. Тя избърса разплаканите си очи и ги вдигна към Херман; той седеше на прозореца, скръстил ръце и страшно намръщен. В това положение напомняше удивително портрета на Наполеон. Тази прилика порази дори Лизавета Ивановна.

— Как ще излезете от къщата? — рече най-сетне Лизавета Ивановна. — Мислех да ви преведа по тайната стълба, но ще трябва да минем покрай спалнята, а се страхувам.

— Кажете ми как да намеря тази тайна стълба; сам ще изляза.

Лизавета Ивановна стана, извади от скрина един ключ и го даде на Херман с подробни наставления. Той стисна студената ѝ, безответна ръка, целуна наведената ѝ глава и излезе.

Той се спусна надолу по витата стълба и влезе пак в спалнята на графинята. Мъртвата старица седеше вцепенена; лицето ѝ изразяваше дълбоко спокойствие. Херман се спря пред нея, дълго я гледа, като че искаше да се увери в ужасната истина; най-сетне влезе в кабинета, напипа зад тапетите вратата и заслиза по тъмната стълба, вълнуван от странни чувства. По същата стълба, мислеше той, може би преди

шестдесет години, в същата тази спалня, в същия час, с везан кафтан, вчесан а l'oiseau royal^[3], като е притискал до сърцето си триъгълната шапка, се е прокрадвал млад щастливец, отдавна вече изгнил в гроба, а сърцето на престарялата му любовница днес престана да бие...

Под стълбата Херман намери врата, която отключи със същия ключ, и се озова в един прав коридор, който го изведе на улицата.

[1] 7 май 18 **

Човек, за когото няма никакви нравствени правила и нищо свято (фр.). — Б.р. ↑

[2] Забравя или съжаление? (фр.). — Б.р. ↑

[3] Като кралска птица (фр.). — Б.р. ↑

V

*Тази нощ ми се яви покойната баронеса фон В***. Тя беше цялата в бяло и ми каза: „Здравейте, господин съветник!“*

Шведенборг

Три дни след съдбоносната нощ в девет часа сутринта Херман се отправи към *** манастир, дето щяха да опяят тялото на покойната графиня. Той не чувствуваше разкаяние, ала не можеше да заглуши напълно гласа на съвестта, който му повтаряше: „Ти си убиецът на старицата!“ При малко истинска вяра той имаше множество предразсъдъци. Вярваше, че мъртвата графиня може да окаже вредно влияние върху живота му — и се реши да отиде на погребението ѝ, за да измоли от нея прошка.

Черквата беше пълна. Херман едва се промъкна през навалицата. Ковчегът беше поставен на богата катафалка под кадифен балдахин. Покойницата лежеше в него със скръстени на гърдите ръце, с дантелена шапчица и бяла атлазена рокля. Наоколо стояха домашните ѝ: слугите с черни кафтани с ленти с герб на рамото и със свещи в ръце; сродниците — деца, внуци и правнуци — в дълбока жалейка. Никой не плачеше: сълзите биха били *une affectatioz*^[1]. Графинята беше толкова стара, че смъртта ѝ не можеше да поразни никого, и сродниците ѝ отдавна гледаха на нея като на изживяна своето си. Млад архиерей произнесе надгробна реч. С прости и трогателни изрази той описа мирното успение на праведницата, чиито дълги години били тихо, умилително приготвяне за християнска кончина. „Ангелът на смъртта я взе — рече ораторът — бодърствуваща в благи помисли и в очакване на полунощния жених.“ Службата се извърши със скръбно приличие. Сродниците първи пристъпиха да се простят с тялото. После тръгнаха и многобройните гости, дошли да се поклонят на онази, която толкова отдавна участвуваше в техните суетни увеселения. След тях и всички домашни. Най-сетне се приближи

старата икономка, връстница на покойната. Две млади момичета я водеха под ръка. Тя нямаше сили да се поклони до земята — и едничка проля няколко сълзи, като целуна студената ръка на господарката си. След нея Херман се реши да приближи до ковчега. Той се поклони до земята и няколко минути лежа на студения под обсипан със смърчови клончета. Най-сетне се повдигна, бледен като самата покойница, покачи се на стъпалото на катафалката и се наведе... В тази минута му се стори, че умрялата го погледна присмехулно, намигайки му с едното око. Херман се отдръпна бързо назад, стъпи накриво и се строполи възник на земята. Вдигнаха го. В същото време изнесоха припадналата Лизавета Ивановна в преддверието. Този епизод смути за няколко минути тържествеността на мрачния обред. Между посетителите се понесе глух ропот, а съсухреният камерхер, близък роднина на покойницата, пошепна на ухото на застаналия до него англичанин, че младият офицер е неин извънбрачен син, на което англичанинът отговори студено: „Oh?“

Целия ден Херман беше извънредно разстроен. Когато обядваше в един уединен трактир, той като никога пи твърде много с надежда да заглуши своето вълнение. Но виното още повече разпали въображението му. Когато се върна вкъщи, тръшна се, без да се разсъблича, на кревата и заспа дълбоко.

Събуди се чак през нощта: луната осветяваше стаята му. Той погледна часовника: беше три без четвърт. Вече не му се спеше; седеше на кревата и мислеше за погребението на старата графиня.

В това време някой от улицата погледна в прозореца му и тутакси отмина. Херман не обърна никакво внимание. След минута чу, че се отваря вратата в антрето. Херман мислеше, че ординарецът му, пиян както винаги, се връща от нощната си разходка. Но чу непознат вървеж: някой ходеше, влачейки тихо чехлите си. Вратата се отвори, влезе жена в бяла рокля. Херман я взе за старата си дойка и се учуди какво е могло да я доведе по това време. Но бялата жена се плъзна и се озова изведнъж пред него — и Херман позна графинята!

— Дойдох при тебе против волята си — рече тя с твърд глас, — но ми е заповядано да изпълня твоята молба. С тройка, седмица и асо ти ще спечелиш поред, ала при условие че няма да залагаш повече от една карта в денонощие и че през целия си живот вече няма да играеш.

Прощавам ти моята смърт, ако се ожениш за възпитаничката ми Лизавета Ивановна...

След тези думи тя тихо се обърна, запъти се към вратата и се скри, влачейки чехлите си. Херман чу как хлопна вратата в пруста и видя, че някой пак го погледна през прозореца.

Дълго не можа да се опомни. Влезе в другата стая. Ординарецът му спеше на пода; с мъка го събуди. Беше пиян както винаги: от него не можеше да се научи нищо смислено. Вратата на пруста беше заключена. Херман се върна в стаята си, запали свещта и записа видението си.

[1] Престореност (*фр.*). — Б.р. ↑

VI

Атан̀де!

Как посмяхте да ми кажете атан̀де?

Ваше превъзходителство, аз казах атан̀де-

с.^[1]

Две неподвижни идеи не могат да съществуват заедно в човешкото съзнание, също тъй, както две тела не могат във физическия свят да заемат едно и също място. Тройка, седмица, асо — скоро заслониха във въображението на Херман образа на умрялата старица. Тройката, седмицата, асото не излизаха от главата му и трептяха на устните му. Щом видеше някоя млада девойка, той казваше: „Колко е стройна!... Истинска тройка купа.“ Питаха ли го: „Колко е часът?“, отговаряше: „Без пет минути седмица.“ Всеки мъж с корем му напомняше асо. Тройката, седмицата, асото го преследваха насън, като приемаха всички възможни видове: тройката цъфтеше пред него в образа на разкошно цвете, седмицата му се представяше като готическа порта, асото — като огромен паяк. Всичките му мисли се сляха в една — да се възползува от тайната, която беше му струвала скъпо. Той почна да мисли за оставка и за пътешествие. Искаше в игралните домове на Париж да изтръгне съкровището от омагьосаната Фортуна. Случаят го избави от главоболия.

В Москва се беше образувало дружество от богати картоиграчи под председателството на прочутия Чекалински, който беше прекарал целия си живот над картите и беше натрупал милиони, като печелеше полици и проиграваше пари в брой. Неговият дълъг опит му беше спечелил доверието на другарите, а гостоприемният дом, прекрасният готвач, приветливостта и веселостта му бяха извоювали уважението на публиката. Той пристигна в Петербург. Младежите нахлуха в дома му, като забравиха баловете заради картите и предпочетоха съблазните на фараона пред примамките на женкарството. Нарумов заведе Херман при него.

Те преминаха редица великолепни стаи, пълни с учтиви сервитьори. Неколцина генерали и тайни съветници играеха вист; млади хора, полулегнали на тапицираните с дамска канапета, ядяха сладолед и пушеха лули. В гостната на дългата маса, около която се тълпяха двадесетина играчи, седеше домакинът и раздаваше картите. Той беше около шестдесетгодишен, с най-почтена външност; главата му беше покрита със сребристобяла коса; пълното му и свежо лице изразяваше добродушие; очите блестяха, оживени от постоянна усмивка. Нарумов му представи Херман. Чекалински му стисна приятелски ръка, помоли го да не се стеснява и пак почна да раздава.

Играта продължи дълго. На масата имаше повече от тридесет карти. Чекалински се спираше след всяко раздаване, за да даде на играещите време да се разпоредят, записваше загубите, учтиво се вслушваше в техните искания, още по-учтиво оправяше излишния ъгъл, прегънат от разсеяна ръка. Най-сетне играта свърши. Чекалински размеси картите и се приготви да ги раздаде отново.

— Позволете да заложа на една карта — рече Херман, като протегна ръка зад един дебел господин, който понтиреше. Чекалински се усмихна и се поклони мълком в знак на покорно съгласие. Нарумов, смеейки се, поздрави Херман, задето е приключил с дългото постене, и му пожела щастливо начало.

— Готово! — рече Херман, като написа с тебешир сумата над картата си.

— Колко? — попита, присвил очи, Чекалински. — Извинете, не мога да видя.

— Четиридесет и седем хиляди — отговори Херман.

При тези думи всички глави се обърнаха мигновено и всички очи се впериха в Херман. „Той е полудял!“ — помисли Нарумов.

— Позволете да забележа — рече Чекалински с неизменната си усмивка, — че играта ви е силна: никой тук още не е залагал повече от двеста седемдесет и пет семпли^[2].

— Какво от това? — възрази Херман. — Ще биете ли картата ми, или не?

Чекалински се поклони с вид на също такова смирено съгласие.

— Исках само да ви съобщя — рече той, — че удостоен с доверието на приятелите си, аз не мога да хвърлям другояче освен срещу пари в брой. От своя страна аз, разбира се, съм уверен, че е

достатъчна вашата дума, но за да има ред в играта и сметките, моля ви да сложите парите върху картата си.

Херман извади от джоба си банков чек и го подаде на Чекалински, който, след като го погледна бегло, го сложи върху Хермановата карта.

Той почна да хвърля. Надясно падна деветка, наляво тройка.

— Спечели! — рече Херман, като посочи картата си.

Между играчите се надигна шепот. Чекалински се намръщи, но усмивката тозчас се върна на лицето му.

— Ще искате ли да ги получите? — попита той Херман.

— Бъдете така добър.

Чекалински извади от джоба си няколко чека и веднага се разплати. Херман взе парите и се отдалечи от масата. Нарумов не можеше да се опомни. Херман изпи чаша лимонада и си тръгна за вкъщи.

На другия ден вечерта той пак дойде у Чекалински. Домакинът хвърляше. Херман се приближи до масата; партньорите веднага му сториха място. Чекалински приветливо му се поклони.

Херман дочака новото раздаване, постави карта, като сложи върху нея своите четиридесет и седем хиляди и вчерашната печалба.

Чекалински почна да хвърля. Валето падна надясно, седмицата наляво.

Херман откри седмицата.

Всички ахнаха. Чекалински явно се смути. Той отброи деветдесет и четири хиляди и ги даде на Херман. Херман ги взе и в същата минута се отдалечи.

На следната вечер той пак се яви на масата. Всички го очакваха. Генералите и тайните съветници оставиха своя вист, за да видят тази толкова необикновена игра. Младите офицери скочиха от канапетата; всички сервитьори се събраха в гостната. Всички наобиколиха Херман. Останалите картоиграчи не поставиха свои карти, очаквайки с нетърпение как ще свърши. Херман стоеше до масата, като се готвеше да понтира самичък срещу бледия, но все още усмихващ се Чекалински. Всеки разпечата по една колода карти. Чекалински ги разбърка. Херман изтегли и постави своята карта, като я покри с купчината чекове. Това приличаше на дуел. Дълбоко мълчание цареше наоколо.

Чекалински почна да хвърля, ръцете му трепереха. Надясно падна дама, наляво асо.

— Асото спечели! — рече Херман и откри своята карта.

— Вашата дама е бита — рече приветливо Чекапински.

Херман трепна: наистина вместо асо пред него имаше дама пика. Той не вярваше на очите си, не разбираше как е могъл да сбърка.

В тази минута му се стори, че дамата пика му смигна и се усмихна. Необикновената прилика го порази...

— Старицата! — извика той в ужас.

Чекалински прибра проиграните чекове. Херман стоеше неподвижно. Когато се отдръпна от масата, разнесе се шумен говор. „Чудесно понтира!“ — говореха играчите. Чекалински отново разбърка картите: играта тръгна по своя ред.

[1] От френското *attendez* — термин в играта, който означава „не правете залог“, с особеност на руски език, която придава в случая оттенък на почтителност. — Б.п. ↑

[2] Семпъл (фр.) — в някои игри на карти — най-обикновено пълно залагане на карта. — Б.п. ↑

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Херман полудя. Той лежи в Обуховската болница в стая номер 17, не отговаря на никакви въпроси и бърбе необикновено бързо: „Тройка, седмица, асо! Тройка, седмица, дама!...“

Лизавета Ивановна се омъжи за един много мил млад човек; той служи нейде и има добро състояние; син е на предишния управител на старата графиня. При Лизавета Ивановна се възпитава една бедна сродница.

Томски е произведен ротмистър и ще се жени за княжна Полина.

ВАЛЕНТИН КОРОВИН ЕВГЕНИЙ БАРАТИНСКИ 1800–1844

Евгений Баратински (1800–1844) е роден в небогато дворянско семейство. В началото на 1812 г. за продължение на домашното си образование и възпитание е изпратен в частен петербургски пансион, но същата година е зачислен в Пажеския корпус. Четири години по-късно за детинско провинение е изключен от корпуса със строга безсърдечна характеристика. Забранява му се да постъпи на друга служба освен военна. Отначало заминава в имението на чичо си, но скоро се връща в Петербург, където се среща с най-големите поети на онова време — В. Жуковски, А. Пушкин, А. Делвиг, В. Кюхелбекер. По същото време в печата се появяват първите стихотворения на Баратински.

През 1819 г., решил да изкупи вината си и да се реабилитира, младият поет постъпва в армията. Следващата година е произведен унтерофицер и изпратен във Финландия. Едва с произвеждането му офицер си връща доброто име, но правителството цели пет години го държи далеч от културните центрове на Русия. Баратински и приятелите му разбират, че това е форма на заточение. Естествено откъснатостта от роднините и приятелите гнети поета. Но Финландия го обогатява и с много поетични впечатления и той смята, че тя е източник на тъжната му и скептична лирика. Именно в суровия северен край той написва чудесните си елегии „Финландия“, „Водопадът“ и др., политически епиграми, свободолюбиви романтични стихотворения и първите си поеми („Пирове“, „Еда“). През време на отпуските си, когато се връща в Русия, се сближава с младите литератори декабристи К. Рилеев и А. Бестужев и взема активно участие в техния алманах „Полярная звезда“.

Като поет Баратински се развива в руслото на романтизма, но според израза на Пушкин върви по свой път, „сам и независим“. В

стихотворенията му неговите съвременници долавят дълбоко недоволство от господстващия режим. Но Баратински осмисля социалните противоречия на действителността в метафизичен ключ — като вечни, а не конкретно исторически.

През 1825 г. Баратински най-после е произведен офицер, скоро обаче напуска военната служба, премества се в Москва, оженва се и се установява да живее на село. Но през втората половина на двадесетте години често може да бъде срещнат в московските литературни салони. Поддържа връзки с всички известни тогава литератори и особено се сближава с Пушкин. Събитие в литературния живот на Русия става излизането на поемата му „Еда“ през 1826 г., а след това и на сборника стихове от 1827 г.

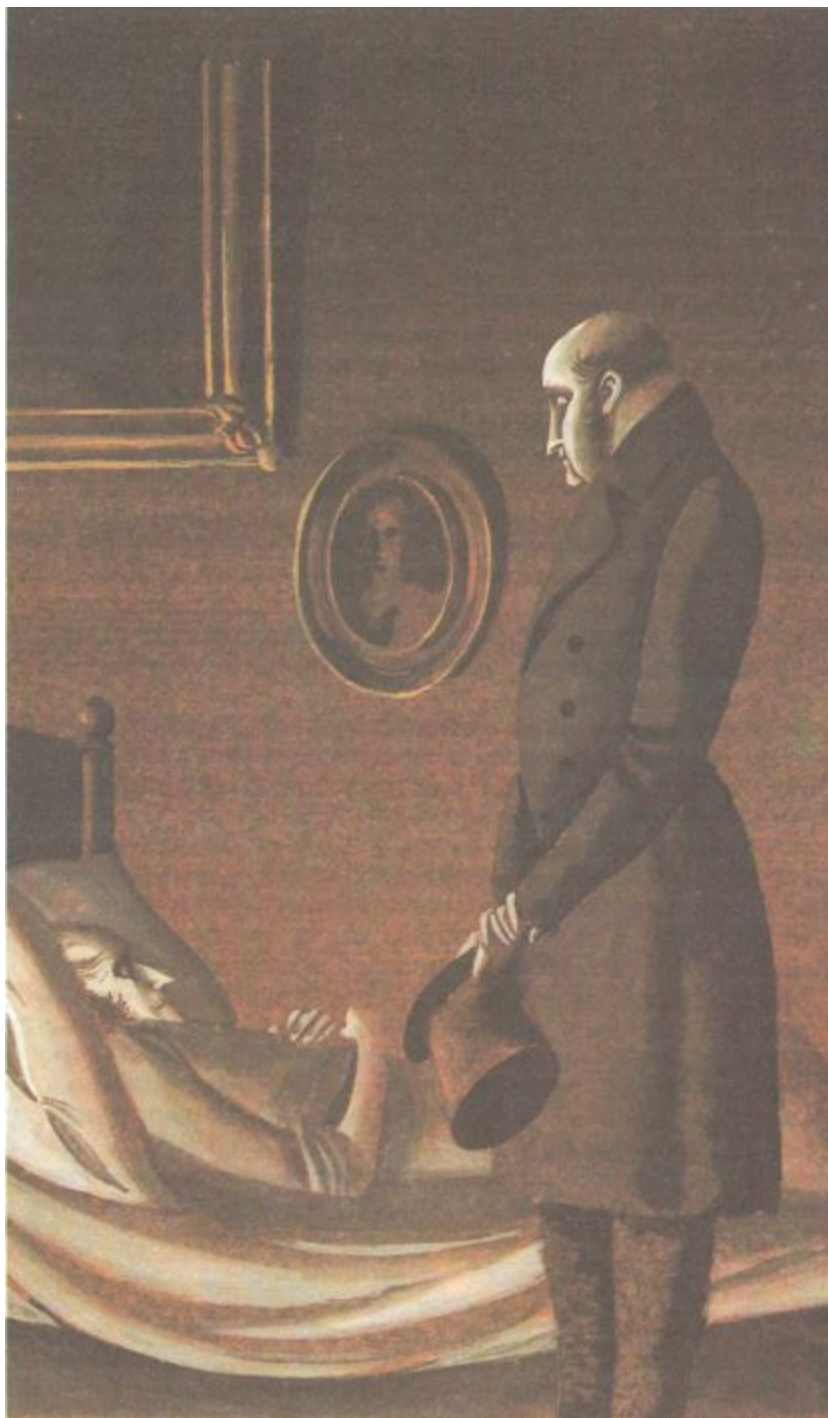
Следващите години (1827–1835) са време на напрегнати литературно-философски търсения. Критиката го оценява като признат поет философ, ненадминат майстор на елегията вече не само на любовна, а и на философска тема („Последната смърт“, „На смъртта на Гьоте“ и др.). Както преди принадлежи към напредничавите литератори, подкрепя основаната от А. Пушкин и А. Делвиг „Литературная газета“. Голяма стихосбирка, излязла през 1835 г., обединява резултата от поетичното творчество на Баратински. През тези години той опитва силите си и в прозата, като между другото написва разказа „Пръстенът“.

Последният период от творчеството на Баратински (1835–1844) протича в уединение от обществено-културните центрове на Москва и Петербург. Философските размисли на Баратински стават все по-дълбоки, свидетелство за което е последната му стихосбирка „Здрач“ (1842).

През 1843 г. Баратински предприема отдавна замисленото си пътуване до Италия. По пътя спира в Париж, среща се тук с декабриста емигрант Н. Тургенев, с руския поет революционер Н. Огарьов, с много други видни писатели, учени и политически дейци на Франция. При пристигането си в Неапол внезапно умира.

Той е безспорно един от големите поети от Пушкиновата епоха.

ЕВГЕНИЙ БАРАТИНСКИ
ПРЪСТЕНЪТ

В едно селце с десетина къщи (няма значение в коя губерния и в коя околия) живееше някога бедният дворянин Дубровин. Бедността си надвиваше с умереност и с грижи за стопанството. Свързваше криволяво двата края, обичаше жена си и децата си, които всяка година се увеличаваха, с една дума — беше щастлив. Но съдбата завидя на

щастieto му. Заредиха се неплодородни години. Без почти никакъв доход, верен при това на дълга си да помага на селяните си, той изпадна в тежко положение. Част от имението му беше заложено при един помешчик скъперник, друга искаше да му отнеме един несговорчив съсед, известен с това, че все се съдеше с някого. На скъперника не можеше да плати дълга си, пред онзи, който го съдеше, не можеше да защити правата си — те бяха безспорни, но той нямаше достатъчно писмени доказателства. Заемодавецът протестира полицата му, ищецът неуморно продължаваше делото си срещу него и клетият Дубровин беше в безизходица.

Най-неотложно бе да плати дълга си. Но откъде да намери пари? Без особена надежда Дубровин все пак реши да направи и последния опит за спасение. Зачука по вратите на съседите си, молеше, увещаваеше, но навред получаваше учтив, понякога и груб отказ. Върна се вкъщи отчаян.

Давещият се хваща за сламка. Отчаяният Дубровин си спомни, че не е посетил едного от съседите си — един доста богат помешчик, с когото наистина не се познаваше. Не го бе посещавал и не само обстоятелството, че не се познаваха, беше причина за това. Опалски (помешчикът, за когото става дума) беше много странен човек. Притежаваше около хиляда и петстотин крепостни селяни, огромен дом, великолепна градина, но не използваше нищо от насладите на живота, с които разполагаше. Бе пристигнал в своето имение преди петнадесет години, но не бе надникнал в богатия си дом, не се бе разходил из прекрасната си градина; за нищо не бе попитал управителя си. Заживял бе в една хижа, построена за горския пазач, далеч от всякакво жилище, сред голямата девствена гора. Управителят му без негово разпореждане и почти против волята му бе пристроил към нея две стаи, които със съществуващата дотогава трета бяха му станали жилище. Между съседите му се носеха най-различни приказки и слухове. Мнозина обясняваха уединения му живот със скъперничество. И наистина Опалски не харчеше дори една тридесета част от годишния си доход, хранеше се с проста храна и пиеше само вода. Но и от стопанството никак не се интересуваше, никога не се явяваше, когато се решаваха селските работи, нито веднъж не провери дейността на своя управител — за щастие, безукорно честен човек. Други доста съобразително заключаваха, че при особения си начин на

живот той сигурно има и особен начин на мислене, и подозираха, че е свободомислещ философ и дързък естествоизпитател, още повече че според слуховете, макар да не се занимаваше с лечение, той все варял някакви незнайни билки и корени, у дома си имал два скелета и страшен жълт череп стоял върху масата му. На това предположение противоречеше неговата набожност: Опалски не пропускаше църковна служба и се молеше с особено благоговение. Но някои съседни, между които и Дубровин, си мислеха, че причина за странния живот на Опалски е някаква скръбна загуба, а може би и угризения на съвестта.

Тъй или иначе, Дубровин се реши да го посети. „Тръгвам, Саша! — рече с въздишка на жена си. — Да си опитам още веднъж късмета.“ Прегърна я и се качи във впрегнатата тройка.

Имението на Опалски бе на петнадесетина версти от селцето на Дубровин. След около час и половина той вече пътуваше през гората, в която живееше Опалски. Пътят бе тесен, неравен, с много пънове. На места тройката не можеше да мине и Дубровин се принуждаваше да разпряга конете. Изобщо можеше да се пътува само много бавно. Най-подир съгледа отшелническата обител на Опалски.

Дубровин влезе в хижата. В първата стая нямаше никого. Огледа я и се убеди, че слуховете за странния живот на помешчика са отчасти верни. В един ъгъл стояха известните скелети, по стените бяха накичени връзки сушени билки и корени, на прозорците имаше бутилки и буркани с разни настойки. Нямаше слуга да доложи на стопанина за идването на Дубровин и той се реши да влезе в другата стая. Отвори вратата и видя възрастен човек с вехт халат, седнал с гръб към него, задълбочен в някакви изчисления.

Дубровин се досети, че това е самият стопанин. Застана мълчаливо до вратата в очакване Опалски да свърши или да прекъсне работата си. Но времето минаваше, Опалски не вдигаше глава. Дубровин нарочно се окашля, но домакинът не обърна внимание на кашлицата му. Поразтърпка се — Опалски не го чу. Бедността е стеснителна. Дубровин се чувствуваше в много трудно положение. Чудеше се какво да прави, нищо не смееше да предприеме, въртеше в ръцете си пръстена. Най-после го изтърва, искаше да го подхване при падането му, но само го перна и пръстенът прелетя над главата на Опалски и падна на масата под носа му.

Опалски се стресна и скочи от креслото. Поглеждаше безмълвно ту пръстена, ту Дубровин, после грабна пръстена от масата и трескаво го притисна до гърдите си, втренчил в Дубровин поглед, който изразяваше ту тържествуваща радост, ту страх. Дубровин го гледаше със смайване и любопитство. Опалски беше висок на ръст. Косата на главата му беше рядка, оплешивялото му теме лъщеше. Здрава руменина покриваше бузите му.

Изглеждаше едновременно и младолик, и състарен. Минаха още няколко мига. Опалски наведе глава, сякаш потъна в размисъл. Най-после събра молитвено ръце, вдигна очи към небето, лицето му изрази дълбоко смирение, безкрайна покорност. „Господи, да бъде волята ти! — промълви той. — Този пръстен е ваш — продължи Опалски, обръщайки се към Дубровин — и аз ви го връщам... Бих могъл да не ви го върна... какво ще разпоредите?“

Дубровин не знаеше какво да мисли, но след като се съвзе, обясни му в каква беда се намира и добави, че той му е единствената надежда.

— Нуждаете се от десет хиляди — рече Опалски, — още утре ще ги имате. Какво още ще заповядате?

— Моля ви се — извика във възторг Дубровин, — какво друго мога да искам? Вие ми връщате живота с неочакваното си благодеяние. Колко малко са хората като вас! Жена ми, децата ми пак ще имат хляб. Аз и тя ще ви бъдем благодарни до гроб!...

— С нищо не сте ми задължени — прекъсна го Опалски. — Аз не мога да ви откажа нищо. Този пръстен... (лицето му пак се помрачи), този пръстен ви дава пълна власт над мен... Отдавна не съм го виждал... Той беше мой... но защо да говорим за това? Ако не съм ви нужен повече, позволете ми да си довърша работата: утре ще бъда на услугите ви.

На път към къщи Дубровин беше в неописуемо вълнение. Неочакваният успех, който го спасяваше от неизбежна гибел, разбира се, го радваше, но някои думи на Опалски го бяха смутили душевно. „Какъв е този пръстен? — мислеше си той. — Някога бил принадлежал на Опалски. На мен ми го подари жена ми. В какви отношения е била тя с моя благодетел? Тя го познава! Защо тогава винаги е крила от мен това си познанство! Кога се е запознала с него?“ Колкото повече

мислеше, толкова по-голямо безпокойство го обхващаше. Всичко му се виждаше странно и загадъчно.

— Пак ли ти отказаха? — посрещна го клетата Александра Павловна, когато видя мъжа си да влиза със загрижено и мрачно лице. — Боже! Какво ще стане с нас!

Но тъй като не искаше да увеличава тревогата на мъжа си, добави с по-спокоен глас:

— Не се коси! Бог е милостив, може да получим помощ откъдето не очакваме.

— Ние сме по-щастливи, отколкото мислиш — каза Дубровин. — Опалски ни дава десет хиляди... Всичко се оправи, слава богу.

— Слава богу! Но тогава защо си толкова печален?

— Така, нищо... Ти познаваш ли този Опалски?

— Колкото ти... само съм чувала за него... но за бога...

— Така, значи... само си чувала. Кажете откъде имаш този пръстен?

— Що за въпроси? Подари ми го моята приятелка Ана Петровна Кузмина, която ти познаваш. Какво чудно има в това?

Лицето на Александра Павловна беше толкова спокойно, гласът така непринуден, че всичките подозрения на Дубровин изчезнаха. Той разказа на жена си подробно за срещата си с Опалски, призна си неволната тревога, която бе изпълнила душата му и Александра Павловна, след като му се посърди малко, му прости. В същото време тя изгаряше от любопитство. „Непременно ще пиша на Ана Петровна — рече си. — Каква е потайна! Никога не ми е говорила за Опалски. Сега не може да не си признае, след като разбере, че сме научили половината ѝ тайна.“

Рано сутринта на другия ден лично Опалски се яви пред Дубровин, връчи му обещаните десет хиляди и на всички негови благодарности отговаряше с въпроса: „Какво още ще заповядате?“

От този ден Опалски всяка сутрин пристигаше у Дубровин и първите му думи бяха: „Какво ще заповядате?“ Благодарният Дубровин не знаеше какво да му отговори, най-после свикна със странното му поведение и не му обръщаше внимание. Но имаше много случаи да се увери, че това не бе празна фраза. Дубровин му разказа за воденото срещу него дело и още на другия ден вкъщи дойде адвокат, който подробно се осведоми за тъжбата му, като каза, че Опалски му е

възложил да поеме грижата за делото. И наистина скоро делото беше решено в полза на Дубровин.

Веднъж Дубровин се разхождаше с жена си и Опалски из малкото си имение. Спряха се при една горичка над реката и видът на селата по бреговете ѝ, на зелените ливади, ширнали се оттатък нея в необятния простор, беше прекрасен.

— Тук всъщност би трябвало да си построя дом — каза Дубровин, — често мисля за това. Моята къщурка не я бива вече, покривът ѝ тече, трябва да строя нова, къде има по-хубаво място от тук?

На другата сутрин селяните на Опалски започнаха да докарват дървен материал на мястото, избрано от Дубровин, и скоро тук се издигна красива, светла сграда, в която той се премести със семейството си.

Няма да разказвам по какъв точно повод Опалски му помогна да насади овощна градина, да се снабди с едно друго: главното е, че всяко желание на Дубровин се изпълняваше незабавно.

Опалски стана свой човек у Дубровин и изглеждаше много умен и учен. Много обичаше домакина, но понякога изразяваше това си чувство по доста особен начин. Например, като стискаше ръката на благодетелствувания от него Дубровин, му казваше с умиление, от което дори се просълзяваше: „Благодаря ви, вие сте толкова снизходителен към мен!“

Ана Петровна отговори на писмото на Александра Павловна. Тя не можеше да разбере за какво ѝ намеква, уверяваше, че и насън не е виждала никакъв Опалски, че пръстенът ѝ бил подарен от една позната, на нея пък ѝ го донесъл един прислужник, който го бил намерил на пътя. Така любопитството на Дубровини оставаше незадоволено.

Дубровин разпитваше за Опалски хора от неговото имение. Никой не знаеше къде и как е прекарал младостта си. Знаеха само, че се е родил в Петербург, че е бил на военна служба и че накрая, останал без баща и майка, пристигнал в имението си. Единственият крепостен слуга, който държал при себе си, умрял внезапно по пътя, а наетият, с когото пристигнал и веднага го освободил, не знаел нищо за него.

Интересни бяха слуховете, които се носеха за Опалски сред народа. Покойният енорийски псалт разказал на жена си, че веднъж,

когато се изповядвал в олтара, Опалски говорел толкова високо, че той дочувал всяка негова дума. Опалски се разкайвал за ужасни престъпления, за магьосничество, признавал, че е на 450 години, че дългият живот му е даден като наказание, а не знае кога ще настъпи за него мигът на успокоението. Много други неща се разказваха за него, едно от друго по-чудни и по-невероятни, но нямаше никакво обяснение за тайнствения пръстен.

Непрестанно посещаван от Опалски, Дубровин се смяташе задължен да го навестява по възможност също така често. Веднъж, след като не го завари вкъщи (Опалски беше излязъл, изглежда, да събира билки в околността), той взе да разгръща книжата върху масата. Един ръкопис привлече вниманието му. В него се разказваше:

„Антонио се роди в Испания. Родителите му бяха знатни и богати. Възпитан бе в гордост и разкош. Животът му можеше да бъде безкраен празник... Две страсти — любопитството и любовта — го погубиха.

Въпреки че бе възпитан в набожност и изпитваше ужас от инквизицията (това ставаше по времето на Филип II), той рано се отдаде на престъпни издирвания: тайно разговаряше с учени евреи, дълго и безуспешно се ровеше в кабалистични книги. Най-последно крайчето на завесата започна да се отваря пред него.

Тогави за пръв път видя дон Мария, прекрасната Мария, и попаднал под властта на чаровните и очи, забрави своите магии. Тя забеляза неговата любов и отначало изглеждаше благосклонна, но постепенно започна да става все по-хладна и по-хладна. Антонио бе отчаян и стигна до изстъпление, когато разбра, че друг, именно дон Педро де ла Савина, владее сърцето ѝ. Изпаднал в бяс, упрекваше Мария, че се е променила така по отношение на него. Тя му отвърщаше само с шеги. Той се отдръпна, но не се отказа от надеждата да я притежава.

Зае се пак със своите търсения, опитва всички съчетания на магически думи, всички вълшебни фигури, към казаното от учените добавяше своите догадки и упоритостта му най-последно се увенча със зловещ успех. Една вечер, сам в стаята си, опитваше нова магическа формула. Чертането и бе към края си, прокара последна линия — напразно!... Фигурата не действуваше. Той кипеше от яд. С горчива вътрешна усмивка начерта отгоре и безсмислен своеволен

знак. Оказа се, че тъкмо този знак липсвал на фигурата... Стаята се изпълни със странно жално пищене. Антонио вдигна поглед... Пред него стоеше лек прозрачен дух, втренчил тъмните си, пронизващи очи.

— Какво искаш? — произнесе духът с тих и тънък глас, от който обаче кръвта се смрази в жилите на Антонио и косите му се изправиха. Той се колебаеше какво да отговори, но образът на Мария се появи в съзнанието му с всичките си прелести, с приветливото си лице, с изпълнените си с любов очи... Събра всичката си смелост.

— Искам да бъда обичан от Мария — произнесе той с твърд глас.

— Може, но с условие.

Антонио се замисли.

— Съгласен съм! — рече най-после. — Но това не ми е достатъчно. Искам любовта на Мария, но още и власт, и знание: ще ми бъде ли открита тайната на природата?

— Ще бъде — отвърна духът. — Последвай своята сянка.

Духът изчезна. Антонио стана. Сянката му се чернееше при вратата. Вратата се отвори, сянката тръгна, Антонио — след нея.

Антонио вървеше като безумен, подчинявайки се на безмълвната си водачка. Тя го заведе в дълбока уединена долина и внезапно се сля с нейния мрак. Всичко наоколо бе тихо, нищо не помръдваше. Най-после земята под него потрепера... От нея заизлитаха ярки огънове. Скоро въздухът се изпълни с тях. Те се виеха около Антонио, но светлината им не разпръсваше мрака около него. Изведнъж се подредиха и го обкръжиха в безкрайни правилни редове. «Готов ли си?» — попита го глас изпод земята. «Готов съм!» — отвърна Антонио.

Пред него се появи огнена купел. След нея изскочи зловец дявол в одеяния на жрец. Антонио видя от дясната си страна огромна вещица, а от лявата — също така грамаден демон.

Не може да се опише адският обред, който бе извършен над Антонио, тази безобразна подигравка с най-светия от обредите. Вещицата и демонът изпълняваха ролята на кръстница и кръстник. От името на новопокръстения те се отричаха от бога, от доброто и спасението на душата. От време на време вместо молитвена песен се раздаваше адски кикот. Страшни бяха познатите слова на спасението, превърнати в гибелни заклинания. На Антонио му се виеше свят. Най-подир се чу предишното пищене, всичко изчезна. Антонио падна в

несвяст. Утрото му върна съзнанието и той погледна божия свят — с очите на демон: така му се разкри тайната на природата, ужасна, ненужна нему тайна. Чувствуваше, че всичко знае и над всичко има власт, и това чувство бе адско мъчение. Стараеше се да го заглуши чрез мисълта за Мария.

Видя Мария. Очите ѝ бяха изпълнени с любов към него. Дните минаваха и скорошният брак трябваше да ги съедини навеки.

Отдаден на нежността си към Мария, Антонио не изоставяше и кабалистичните си занимания. Мъчеше се да сътвори талисман, който да затвърди властта му над живота и природата. Искаше да сподели с Мария придобивките, за които плати с погубването на душата си — изля този пръстен, който се превърна в негово наказание, може би леко в сравнение с греховете му.

Антонио го подари на Мария. Той ѝ откри тайната на неговата сила.

— Отсега нататък ще бъда в пълна твоя власт — каза ѝ той. — Както всичко земно, и аз съм подвластен на този пръстен. Не използвай за зло доверието ми към теб. Обичай ме, о, обичай ме, моя Мария!

Уви! Още на другия ден той я видя да седи до неговия съперник. Магическият пръстен бе на ръката му.

— А, проклет магьоснико — викна му дон Педро, когато видя Антонио да влиза. — Искаше да ме разделиш с Мария, но попадна в собствения си капан. Вън оттук! Чакай ме в преддверието!

Антонио трябваше да се подчини. На какви унижения го подлагаше дон Педро! Изпълняваше по негова заповед най-тежки робски работи. Мария стана съпруга на неговия повелител. Антонио имаше само една печална утеха: да вижда Мария, която обичаше, въпреки ужасната ѝ измяна. Дон Педро забеляза това.

— Много се заглеждаш в жена ми — рече той. — Ти ми омръзна: върви си!

Преди да си отиде, Антонио се спря на прага, за да погледне за последен път Мария.

— Още ли си тук? — кресна му дон Педро. — Хайде върви, върви, не се спирай!

Фатални думи! Антонио си тръгна, но вече не можа да се спре. За сто и петдесет години той двадесет пъти обиколи земята. Умората го

смазваше, глад глождеше стомаха му. Антонио призоваваше смъртта, но тя бе глуха за молбите му. Не умираше и нозете му продължаваха да крачат.

— Спри! — чу най-подир нечий глас. Антонио спря, до него се приближи млад пътешественик.

— Накъде води този път? — попита го той, като сочеше надясно с ръка, на която Антонио забеляза своя пръстен.

— Натам и натам — отвърна Антонио.

— Благодаря — рече учтиво пътникът и си тръгна. Антонио стоеше и си почиваше от век и половина вървене, но скоро забеляза, че положението му не бе станало по-добро: не можеше да се помръдне от мястото, на което бе спрял. Тревата изсъхваше, листата на дърветата окапваха, водите замръзваха, зимни снегове отрупваха главата му, стягаха студове — Антонио стоеше неподвижно. Природата се събуждаше, снегът в краката му се стопяваше, ливадите се покриваха с цветя, жаркото слънце напичаше главата му... Той стоеше, измъчван от адска жажда, и смъртта не идваше да прекъсне мъките му. Така прекара петдесет години. Случаят го освобождаваше от едно наказание, за да го подложи на друго, още по-тежко. Най-последно...

Тук ръкописът се прекъсваше. Най-странното беше, че някои подробности от разказаното в него приличаха на слуховете за Опалски, които се разпространяваха сред хората. Дубровин никак не вярваше в магьосничество. Луташе се в догадки. Най-последно си рече: „Колко съм глупав: това е превод на някоя от ония модни повести, в които шуротии се представят за гениално своенравие.“

Остана си с това предположение. Минаха няколко месеца. Веднъж Опалски, който идваше всеки ден, не дойде по обикновеното време. Дубровин изпрати да видят как е. Опалски беше много болен.

Дубровин се канеше да отиде на посещение при благодетеля си, но в този миг пред входа им спря карета.

— Мария Петровна, вие ли сте? — извика Александра Павловна, като прегръщаше влязлата доста възрастна жена. — По какъв случай?

— Пътувам за Москва, мила, и макар че трябваше да се отклоня седемдесет версти от пътя си, отбих се да се видим. Ето и дъщеря ми Дашенка — добави тя, като посочи хубавичкото момиче, влязло с нея. — Не можеш ли да я познаеш? Ти си я виждала почти като дете.

Здравейте, Владимир Иванович, добър беше господ още веднъж да се видим!

Мария Петровна беше отдавнашна скъпа приятелка на Дубровини. Домакините и гостите седнаха. Започнаха да си спомнят някогашното време. Малко по малко стигнаха и до настоящето.

— Какъв чудесен дом имате — каза Мария Петровна, — живеете като царе.

— Бог бе милостив — отвърна Александра Павловна, — само дето не стигнахме до просяшка тояга. Да благодарим на този добър човек Опалски.

— И на моя пръстен — добави Владимир Иванович.

— Какъв Опалски? И какъв пръстен? — извика Мария Петровна. — Познавах един Опалски. Помня и пръстена... Мога ли да го видя?

Дубровин й подаде пръстена.

— Същият — продължи Мария Петровна. — Този пръстен е мой, загубих го преди осем години... О, този пръстен ми напомня много младежки лудории! Но какви чудеса са ставали тук?

Дубровин я гледаше с учудване, но й разказа своята история, както я знаят от нас читателите. Мария Петровна си умря от смях.

Всичко се изясни. Мария Петровна беше донна Мария, а самият Опалски, превърнат от Антон в Антонио, страдалецът от тайнствения разказ. Случаят бил такъв: полкът, в който служел Опалски, квартирувал някъде наблизко. По онова време Мария Петровна била прекрасно младо момиче. Опалски, който още тогава бил малко побъркан, я видял за пръв път на Коледа, облечена като испанка, влюбил се в нея и дори започнал да й се харесва, когато тя забелязала, че с ума си той не е много в ред: разговорите за природните тайни, съчиненията на Екартсхаузен^[1] довели Опалски до побъркване на тази тема, нещо, което дотогава дори другарите му не подозирали. Това откритие се оказало гибелно за него. Подигравките на всички засилило разгарянето на въображението му в тази нещастна насока. Той се побъркал напълно, когато забелязал, че Мария Петровна се отнася благосклонно към един от другарите му по служба, Пьотър Иванович Савин (дон Педро де ла Савина), за когото тя после се омъжила. Опалски се отдал напълно на магията. Офицерите и някои от живеещите в съседство с войсковата част дворяни намислили непростимата шега, описана в ръкописа: един слуга бил накаран да се

яви в образа на дух. Опалски наистина повървял след сянката си до определеното място. За тази цел използвали много просто средство: носели след него фенер. Мария Петровна по онова време била доста лекомислена и не се отказала от случая да се посмее. Съгласила се да се престори на влюбена в него. Той ѝ подарил тайнствения си пръстен. Посредством него какви ли не шеги си правели с клетия вълшебник: ту го изпращали пеша на двадесетина версти с някакво поръчение, ту го карали да стои цял ден на студа. Не е нужно всичко да се разказва: читателят се досеща как въображението му е пресъздавало всички тези случаи и как тежките минути му се стрували години. Най-после Мария Петровна го съжалила и му заповядала да се уволни от военна служба, да си замине на село и да живее там колкото е възможно по-уединено.

— Вземете си пръстена — рече Дубровин, — чуждото и напред път се взема.

— О, приятелю, какво значение има той за мен? — отвърна Мария Петровна.

— Не се шегувайте с него — прекъсна я Александра Павловна, — на нас той ни донесе много щастие. Може и с вас да стане същото.

— Аз не вярвам във вълшебства, мила моя, но щом настоявате — дайте го на Дашенка. В нейната мъка само чудо може да ѝ помогне.

Дубровини знаеха за какво става дума: Дашенка беше влюбена в един млад човек, който също бе страстно влюбен в нея, но тя беше дъщеря на бедни дворяни и неговите роднини не искаха да чуят за тази сватба. И двамата се измъчваха, но бяха безсилни да направят нещо.

В този момент пристигна на кон пратеник от Опалски и каза на Дубровин, че господарят му иска да го види колкото може по-скоро.

— Как е Антон Исаич? — попита Дубровин.

— Слава богу, по-добре — отвърна слугата. — Снощи и дори тази сутрин му беше много зле, но сега е здрав и спокоен.

Дубрович остави гостите си и побърза да замине при Опалски. Намери го в леглото. Лицето му изразяваше страдание, но погледът му беше ясен. Той стисна сърдечно ръката на Дубровин.

Драги Дубровин — му рече, — моят край е близък. Това предвещава внезапното проясняване на мислите ми. Събудих се като че ли от някакъв ужасен сън! Вие навярно сте забелязали разстройството на въображението ми... Благодаря ви: не го

използвахте за зло, както други — с приятелството си вие ме утешихте мен, клетия безумец!...

Той млъкна. Личеше, че дългото говорене го бе уморило.

— Моите прегрешения са големи — продължи той след дълго мълчание. — Да! Макар въображението ми да бе разстроено, аз знаех какво правя: зная, че продадох вечното блаженство срещу временно... Но и въображаемите ми страдания бяха големи! Милосърдният и праведен бог ще ги сложи на везните си.

Влезе свещеникът, за когото бяха изпратили едновременно с изпращането на човек за Дубровин. Дубровин ги остави насаме с Опалски.

— Той почина — рече свещеникът, когато излезе от стаята, — но успя да изпълни християнския си дълг. Господи, приеми душата му в мир!

Опалски умря. След изтичането на законния срок прегледаха книгата му и намериха завещание. Тъй като нямаше наследници, той оставяше имението си на Дубровин, като ту го наричаше по име, ту го споменаваше като притежател на някакъв пръстен. С една дума, завещанието беше написано така, че Дубровин и притежателят на пръстена можеха да водят безкраен съдебен спор.

Дубровин и Дашенка, новата притежателка на пръстена, не се караха и си поделиха по равно неочакваното богатство. Дашенка се омъжи съгласно избора на сърцето си и се настани да живее като съседка на Дубровини. И двете семейства не забравят Опалски, всяка година му служат панихида и молят бога да бъде милостив към душата на техния благодетел.

[1] Карл Екартсхаузен (1752–1803) — немски писател, автор на белетристични и алхимични трудове. — Б.р. ↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН

ОСИП СЕНКОВСКИ

1800–1858

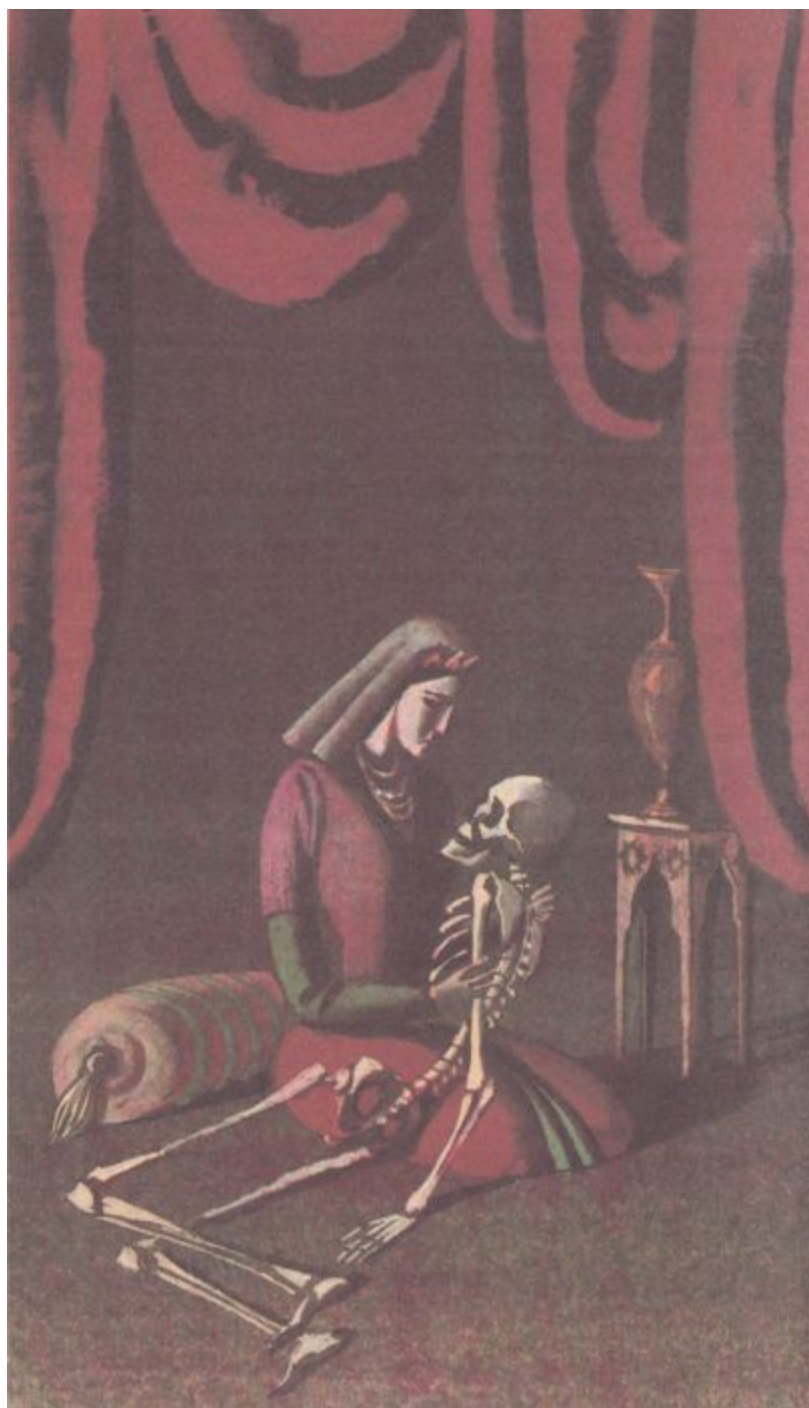
Осип (Юлиан) Сенковски (1800–1858), който пише под различни псевдоними, но главно под псевдонима Барон Брамбеус, е колоритна фигура в руската литература и журналистика от първата половина на XIX век. Произхожда от семейството на полски дворяни, учи отначало в Минск, а след това в университета във Вилно. Там се увлича от ориенталистиката и през 1819–1821 г. прави пътешествие в Турция, Сирия и Египет. Има необикновени способности за изучаване на езици и става един от основателите на руското изтокознание. Освен полски и руски владее френски, немски, английски, италиански, исландски, баски, новогръцки, както и източни езици — арабски, турски, персийски, изучава монголски и китайски език. След връщането си в Русия служи в Колегията по чуждестранните въпроси. През 1822 г. получава катедра по арабска и турска филология в Петербургския университет. По същото време започва и литературната си дейност.

След излизането на статията му „Непознатата“ и „Големият прием при сатаната“, които поради остроумното осветляване на състоянието на руската литература имали шумен успех, Сенковски става издател на списанието „Библиотека для чтения“ (1834–1956). Той създава тип „енциклопедично“ списание, адресирано към всички слоеве на населението — от столичните висши кръгове до петербургските тавански етажи и затънтената провинция. Сенковски поставя пред писателите изисквания за занимателност, живост и съвременен стил, чист и ясен език. Собствените статии, фейлетони, памфлети, повести и разкази на Сенковски са изпълнени с хумор, ирония, мистификации, каламбури и злободневни намеци. Но често той прехвърля мярката: критиката му граничи с ругаене, иронията му — с подигравка, скептицизмът му — с цинизъм. Всичко това създава впечатление за безпринципност и желание да развенчае критикувания

на всяка цена. То, въпреки популярността на Барон Брамбеус сред широките читателски кръгове, съчетано с явната политическа реакционност на Сенковски, отблъсква от списанието напредничавите писатели. Скъсват отношенията си с него В. Жуковски, А. Пушкин, В. Одоевски, П. Вяземски. Престижът на „Библиотека для чтения“ пада окончателно в началото на 1840-те години, когато В. Белински в сп. „Отечественние записки“ подлага на унищожителна критика естетическите принципи на „Библиотека для чтения“ и поместваните в нея произведения на Барон Брамбеус.

От 1849 г. Сенковски се оттегля от редактирането на „Библиотека для чтения“, увлича се от галванопластика, фотография, астрономия, музика. Въпреки особеностите на таланта и журналистическата му дейност, Сенковски има доста голям принос в журналистиката. Ценни са и заслугите му в световната ориенталистика.

ОСИП СЕНКОВСКИ
АНТАР. ИЗТОЧНА ПОВЕСТ^[1]

Прекрасна е Шамската пустиня; прекрасни са в Шамската пустиня развалините на вълшебния Гадмор^[2]. Кой е живял в тези огромни дворци?... За кого са издигнати тези храмове?... Кой е построил тези дълги улици от колони!... Това го знаят книжниците на Дамаск и Йерусалим: Антар не го знае. Антар, хубостта на степите, мечът на победата, росата на дружбата, сенчестият кипарис на

гостоприемството. Той знае къде да намери онези, които са се осмелили да нанесат обида на него или на съплеменниците му; той може да ви покаже всичките пръснати далеч наоколо и почти заличени от вятъра гробове на враговете си; той ще ви защити в пустинята от алчността и вероломството на сто арабски конници и ще раздели с вас последната си шепа печено просо. Но той не знае какво пише в книгите. Старците от съседните улуси му разказваха, че развалините представляват останки от град, построен в стари времена от зли духове, и го съветваха да не се приближава до това място; но Антар не се бои ни от хора, ни от духове и съзерцава гордо великолепните развалини на Тадмор.

Той стои и ги гледа. Копието му, кърваво като отмъщението, бързometно като гръмотевичен удар, стои до него, забито в безплодната почва. Валка, благородната му кобила, царицата на кобилите на Наджд^[3], стои до копието, гледа го с черните си огнени, пронизателни очи и като че ли иска да разбере какво става в пламенната му душа. Тя е тъжна, защото е тъжен той. Балка е отгатнала, че хората са огорчили нейния стопанин, и силно бие копито, негодува срещу тяхната неблагодарност. Антар усети мисълта на Балка, прегърна я през шията и я целуна по челото, украсено с бяла звездичка, блестяща отдалеч като луна в първата нощ на месеца.

Антар напусна завинаги хората. Той бе проливал за тях кръвта си, пожертвува имота си, отдаваше им обичта и приятелството си: те му измениха!... Догдето пустинният вятър премества пясъчните дюни от едно място на друго, догдето облаците хвърлят сивата си сянка върху земята, догдето мечовете утоляват жаждата си с червеното питие, което тече в жилите на синовете на Адам, той не ще поиска да види хората. Кракът му няма да се доближи до човешко жилище и на разстояние сто хвърлея на стрелата му. Никой от смъртните не ще посмее да пристъпи до него на по-малко разстояние от дължината на копието му. Антар се закле: никога напразно не бе давал обет.

Той стои. Глад измъчва вътрешностите му, но той умее да го надвива. В пълното безветрие запаленият от жаркото слънце въздух трепти, струи и играе като тънки пламъчета по нажежено желязо, и светлинките на зноя като безброй огнени иглици танцуват живо пред очите му. Но всичките ужаси на пустинния зной не могат да го накарат да помръдне от мястото си. Земята гори под краката му: той търпеливо

понася това и стои неподвижен, чака да пробяга през пустинята щраус или сърна, за да скочи мигом на коня си, да настигне дивеча и да го прониже с копието си.

Ето че нещо се мярва между пясъчните могилки, натрупани от последния вятър в подножието на близката скала. Сигурно е газела. Антар е вече на коня и държи копието над главата си. Не се е излъгал: газела е — мила, лека, прелестна. Видяла я е и Балка и се понася като стрела нататък: няма защо юздата да ѝ показва посоката — направлява я мисълта на ездача и тя лети по-бързо от мисълта.

Антар вече настигаше газелата, тя бе на не повече от един хвърлей. Изведнъж над него се раздаде ужасен шум и въздухът се помрачи от черна сянка. Той вдигна глава и видя огромна хищна птица, която като есенен облак закриваше голяма част от небесния свод. Очите ѝ блестяха като светкавици; разтворените ѝ нокти бяха толкова големи и силни, че можеха да грабнат и отнесат скалата, образуваща страшния връх на Ел Акса. Антар забеляза, че страшната исполинска птица също преследва газелата, която пред новата опасност се понесе още по-бързо. Но Антар винаги е бил защитник на слабите: той в миг забрави, че гонеше газелата, за да ѝ отнеме живота, и вече мислеше само за спасението ѝ от яростта на врага във въздуха. Птицата, Антар и газелата дълго и бързо летяха в една посока и разстоянието между тях все повече намаляваше, а когато то стана около двадесет крачки, храбрият ездач разлюля копието над главата си и го метна нагоре. Като влажен вятър изсвистя то между колоните на Тадмор и се заби в гърдите на крилатия великан. Птицата нададе ужасен писък и рев, от който потрепера и Антар. Тя се залюля, като че ли щеше да падне и да смаже храбрия син на пустинята, но болката я принуди бързо да се вдигне във въздуха, когато краят на едното и крило вече бе почти докоснал земята. От удара на нейните пера по сухата нажежена почва гъст облак прах изпълни цялото пространство и пясък засипа очите на Антар. Той веднага слезе от коня и няколко минути остана в мрак, но когато прахта започна да се сляга, с учудване видя в краката си същата газела, която допреди малко бягаше от неговото копие и от ноктите на хищната птица. Тя гледаше умилено спасителя си: прекрасните ѝ очи изразяваха нежна благодарност. Антар посегна да я погали, но едва помръднал, тя скочи и изчезна в прашната степ.

Смаян от тази необикновена случка, Антар се върна при развалините на Тадмор, влезе в един от пустите чертози и се просна на земята да си почине. Мечът му бе подпрян до стената. Вярната Балка щипеше оскъдната трева, която растеше при входа. Този път той остана без храна, но главата му беше толкова заета с мисли за необикновената, сразена от него птица и за милата, благодарна газела, че почти забрави за глада си.

Антар заспа в разрушения чертог. Когато се събуди, взорът му бе смаян от нова, чудна картина. Видя се да лежи на разкошен диван от син атлаз със златни пискюли и сребърни ресни, в грамадна стая с копринени завеси и богати килими, тъкани с лазур и злато, с великолепен фонтан, около който стояха роби и евнуси с блестящи одежди и държаха златни легени и кани, обсипани с ахати и изумруди, китайски съдове с розова вода, скъпоценни ветрила и подноси с редки плодове. Петдесет момичета с бели покривала стояха от двете страни на залата с китари и дайрета. Въздухът беше изпълнен със свежест и с чудния мирис на алое.

Щом бедуинът отвори очи, двама роби пристъпиха до ложето му, застанаха почтително на колене и му поднесоха вода, ароматен сапун и бродиран златен пешкир, другите го напръскаха с благовония.

— Ако ви е мил животът — викна изуменият Антар, като скочи от ложето, — кажете ми какво значи това?... Кой сте вие?... Къде съм?... Какво искате от мен?

Всички роби и евнуси му се поклониха доземи и казаха:

— *Я сиди!* О, славни господарю! Вие сте на гости на най-благородната, най-свенливата, най-целомъдрената, най-великата царица на Тадмор — да пребъде царството й до края на света! Заповядано ни е да ви прислужваме и да ви въздаваме такава чест, както на нея самата.

— Баща ви да ви прокълне! — гневно викна Антар. — Подигравате ли се с мен?... Не познавам вашата царица и никога не съм чувал в развалините на Тадмор да е царувал някой. Аз съм син на пустинята и не ходя на гости на царе. Тук всичко ми е противно. Дайте ми коня: той е по-скъпо ценен от цялото ви царство. В цялата степ няма друг като него.

— Славни господарю — рекоха слугите, като му се поклониха доземи, — вашият кон сега хрупа сено от рози и лалета и пие вода от

снеговете на Ливанските планини. Ние не сме ваши роби, но вие не можете да си заминете оттук без разрешението на нашата царица, защото се намирате във вълшебна страна без вход и изход.

— Коя е вашата царица и къде е тя? — попита Антар още посмаян от думите им.

— Името ѝ е Гюлназар — отвърнаха слугите. — Тя е перси, от рода на добрите гении.

— Водете ме при нея — рече той. — Искам да говоря с нея и да ѝ видя лицето.

— Това е невъзможно — възразиха слугите. — Красотата на лицето ѝ е толкова блестяща, че може да ви ослепи и завинаги да ви лиши от зрение. Ще бъдете допуснат до нея, но само с нужните предпазни мерки и след като предварително се изкъпете в банята.

Въпреки че бе буен, необуздан и смел степен юнак, Антар се подчини на искането им. Чувствуваше се под властта на някаква невидима сила, която му отнемаше волята и изпълваше сърцето му със смирение.

Евнусите го заведоха в баня от бял мрамор с колони от яспис и златен купол, в която дванадесет млади и прекрасни робини му прислужваха. Оттам мина в богато подредена стая, светнала ярко от блясъка на елмазите, които покриваха стените и тавана. Разкошна червена завеса я разделяше на две половини: всички, които влизаха в нея, се покланяха доземи и никой не смееше да се обърне с гръб към завесата. Казаха на Антар, че и той трябва да се поклони с благоговение пред завесата, защото зад нея седи най-свенливата царица на Тадмор. Той изпълни безпрекословно обряда и беше настанен на диван, близо до завесата.

Тихо провлачено пеене, смесено със звуци на небесна музика, услаждаше слуха на бедуина, който се оглеждаше неспокойно и се мъчеше да разбере къде се пее. Изведнъж се отвори една врата и влезе дълга редица от слуги, които носеха на главите си златни подноси, отрупани с чинии и купи с ястия, сладкиши и шербети. Апетитният им мирис силно подразни обонянието на гладния Антар: със стръвта на хиена, която отмъква труп измежду сражаващи се воители, той се нахвърли на поднесените блюда и започна лакомо да ги унищожаваше. Слугите, усмихнати, му поднасяха непрестанно още и още ястия и вино.

Посред обеда иззад червената завеса се чу приветлив женски глас:

— Мир вам, Антар, сине Ребиев! Ние ви очаквахме с нетърпение.

— Мир вам, велика царице, да ви пратят небесата повече роса! — отвърна арабинът.

Гласът млъкна и Антар продължи да яде и пие в безмълвие. След няколко минути иззад червената завеса се повтори същото приветствие, на което бедуинът отговори с нов израз на степната учтивост, като пожела на царицата влагата да покрие цялата пустиня и благополучието ѝ винаги да остава студено^[4].

Пак настъпи мълчание и след известно време същият глас отново произнесе предишното приветствие. Антар каза:

— Нека сянката ви се простре, царице, по-нашироко от сянката на планините на Тудих. Аз съм ваш богомолец, пия във ваша чест и за здравето на ваша милост.

— Нека е на здраве, Антаре, сине Ребиев! — обади се гласът. — Вие сте наш гост и надявам се, ще прекарате тук няколко дни. Аз ви дължа свободата и живота си. Сигурно и вие не знаете какво добро ми направихте.

— Аз съм ви направил добро? — възкликна Антар изумен. — Че как е станало това?... Никога досега не съм ви виждал. Враговете да разровят гроба на моя баща, ако разбирам какво ми говорите и какво става тук с мен! В името на светлината на вашите очи, в името на майка ви обяснете ми как попаднах тук, коя сте вие и за какво ми оказвате такава чест! Аз си загубих ума от всичко, което виждам и чувам тук.

— Успокойте се, сине Ребиев, и поседнете при нас на килима на безопасността — отвърна гласът. — Ще задоволя любопитството ви. Намирате се в Тадмор, чиито развалини сутринта ви смайваха с красотата и величието си. Знайте, храбър юнако на пустинята, че този град е построен от джиновете, зли и безобразни духове, които Соломон — мир на праха му — държал в подчинение чрез вълшебния си пръстен, подарен му от ангела Джабраил. Соломон го населил с благочестиви, мирни и добри люде, като им възложил да гощават всички пътници, странстващи в тази пустиня, и да ги снабдяват с храна и вода. Жителите на Тадмор дълго време свято изпълнявали

завета на царя-пророк и живеели спокойно и богато, но накрая свойственото на човешкия род възгордяване заличило от паметта им всички задължения, предписани им от твореца на живота и създателя на благополучието им. Те се отдали на разврат, започнали да пият вино, да ядат свинско, изпълнявали немарливо верските обреди и пропъждали нещастните странници и пътуващите за светите места богомолци. За тяхната злина се разчуло по света и всички започнали да избягват Тадмор. Но един ден някакъв неверник, който проявявал явно презрение към задължителните пет молитви на ден, се отбил в техния град на път за индийските влъхви и бил приет с големи почести. Дали му великолепен пир. Но щом този богоотстъпник се докоснал с уста до ястията и напитките, всичката вода в града и околностите му се превърнала в горчива морска вода, виното получило вид и вкус на кръв, хлябът и другите храни в миг се вкаменили. Постигнати от гнева на аллаха, жителите на Тадмор започнали да умират от глад, да ядат пръст, да изяждат децата и жените си и най-подир били принудени да напуснат жилищата си, чертозите и храмовете и да се пръснат по различни краища, където неверници ги поробили и се отнасяли много жестоко към тях. Опустелият град скоро се превърнал в развалини. Тогава Лалерех, една от първостепенните и прекрасни пери, измолила от Асаф, наследника на Соломон, разрешение да се засели тук и да си основе ново царство, защото джиновете, злите духове, с постоянните си набези безпокоели родната ѝ страна. Подвластните ѝ добри духове, които тя довела от Перистан, вълшебната страна, обитавана от моето племе, издигнали за своята повелителка тези величествени здания, насадили градини и гори и украсили с цялото великолепие на изкуството и природата това пустинно и мрачно място, в което смъртните не виждат нищо освен разрушенията на времето, разпръснати камъни, стърчащи колони и купчини горещ пясък. И само онзи от вас, о сине Ребиев, може да се наслаждава на това невидимо за човешките очи зрелище, когото тайнствената владетелка на Тадмор сама благоволи да допусне в пределите на скрития живот на своите духове. Лалерех живяла тук няколко века в щастие и покой. Известният Шанфара^[5], поет и герой на пустинята, пленил сърцето ѝ със своите подвизи, дарби и красота. Любовта ги свързала на това място и Лалерех станала майка на прекрасната Елмаса. Когато дъщеря ѝ навършила пълнолетие, Лалерех се оттеглила в Перистан и я

оставила пълна владетелка на Тадмор. Елмаса била повелителка тук до времената на халифа Умар. Тя обикнала прочутия Лабид^[6], прославил се със своите нещастия, с храбростта и стиховете си; Лабид, чиито песни и досега се носят в пустинята, лишен от престола от коварния си брат, той след това в дългите си скитания оросявал с царската си кръв подвижните пясъци на арабските чергарски станове в защита на потиснатите и безприютните, страдащи като него от несправедливостта на ближните си. Изнурен от сражения, глад и жажда, преследван от завистници и неблагодарни люде, той често намирал тук убежище и получил онези висши вдъхновения, на които хората никога не ще престанат да се дивят, когато четат безсмъртните му касиди. Лабид бе моят баща. След смъртта му — той загина поради измяната на гръцкия цар — моята майка реши да напусне тези места и подобно на своята майка се оттегли в отечеството на перите. Оттогава аз управлявам обитаващите тези развалини и околностите им добри духове, които броят много и много хиляди. Моите владения заемат ограничена площ от древното Тадморско царство, но те са прекрасни, отлично обработени, осеяни с красиви сгради и градини, макар за човешките очи да изглеждат гола пустиня. Основаната от моята прабаба държава дълго време бе неизвестна на злите джинове, враговете на нашия род, и кротките пери се наслаждавали в тази страна на истинско благоденствие. Но от известно време един от най-безобразните джинове, който по коварство и злина надминава всичките си съплеменници, откри мирното ни обиталище и започна да ни безпокои с нападенията си. Нарича се злият дух Гир и по големина прилича на огромна планина. Много беди понесохме от този свиреп дух, макар че по завета на Соломон (вечна му слава!) джиновете не смеят да прекрачат границите на града, построен в древността от техните ръце. Но никога не съм била в такава опасност от неговата злина, както днес. Разхождах се в близките планини и непредпазливо излязох извън непристъпната за неговото племе граница, когато изведнъж зърнах в далечината главата на това чудовище, показала се иззад хоризонта. За да отвлека вниманието му и да се прибера по-бързо вкъщи, преобразих се на газела и се спуснах да бягам към Тадмор, но той ме видя, връхлетя като вихър и ми прегради пътя. Принудих се да побягна в обратна посока. Тогава именно ме видяхте и вие и препуснахте на коня си с копие в ръка да ме преследвате като

обикновена сърна. Щом видя това, коварният Гир веднага се преобрази в страшната птица унки, която напада слонове и камили, и също полетя след мен. Бягах да се спася от двамата си врагове, но вече губех сили и се смятах за загинала, когато вие великодушно сразихте вместо мен злодея. Копието се заби между гърлото и гръдната му кост. Той искаше да кацне на земята, за да го изтръгне от тялото си, но в бързото си приземяване дръжката на копието случайно се удари в скала и то цялото потъна в гърдите му, като го прониза чак до дробовете. Ужасната болка изтръгна от него писъка, който ни оглуши и двамата. Той отлетя и зад Ливанските планини падна в Соленото море, на чието дъно ще лежи и ще се мъчи хиляда години, докато дръжката на копието не изгние и ръждата не разяде желязото. Ето така, Антаре, сине Ребиев, ми спасихте живота и ме освободихте. Аз съм ви благодарна и — заклевам се в аллаха и във всички пророци! — ще направя за вас всичко, за което ме помолите.

— Царице!... — извика Антар, захапал пръста си от учудването, което разказаното от пери предизвика у него. — Велика, благородна царице!... Нека аллах погуби всичките ви врагове!... Можех ли да помисля, че газелата, която гонех, е същество по-висше не само от сърните, но и от хората? Никога не съм си представял, че има на света такива чудеса. Най-искрено се радвам, че имах възможност да ви сторя такова добро, но нямам за какво да ви моля. Аз съм нещастен. Дадох обет да се скитам сам из пустините и да отбягвам обществото на хората, докато стрелата на съдбата не ме срази нейде на горещия пясък и хиените не разнесат частите ми по всички планини на Арабия. Между мен и хората стои кръв и смърт желязна.

— Намерението ви е необмислено и недостойно за вашата храброст — рече пери. — Върнете се при ближните си, на които трябва да бъдете вожд и защитник. Предопределено ви е името ви да се прослави по целия свят. Не можете да се противопоставяте на съдбата.

— Щом така е записано в скрижалите на съдбата — промълви Антар, — ще ви послушам и ще и се подчиня. Ще се върна при хората. Те са много несправедливи и неблагодарни. Докато бях малолетен, моите роднини и опекуни заграбиха всичкото ми имущество, което покойният ми баща бе поверил на честта им. Откак започнах да владеем копието и лъка, сражавах се като лъв, когато биваха обидени, а те

винаги ми се отплащаха с измяна. Моето гостоприемство и великодушие не само не обезоръжиха тяхната злоба, но ми навлякоха тяхната клевета и завист. Нищо друго не съм видял от хората освен огорчения, тежки, жестоки огорчения. Душата ми изгоря от горчивина. В гърдите ми е забит ножът на омразата. Какво да правя сред тях?

— Но човешкият живот — откликна гласът зад червената завеса — си има и своите наслади и вие, с известна моя помощ, можете да ги вкусите, ако пожелаете.

— Нашият живот да има наслади!... — извика Антар с висок смях. — Животът ни да крие наслади!... Да ви прости аллах греховете, царице, но вие се шегувате с мен. В нашия живот само забравата на страданията малко прилича на наслада, но тя трябва непрестанно да се поддържа с отказ от мислене или с празни мечти. В името на майчината ви утроба искам да се убедя в истинността на думите ви. Дайте ми своето покровителство: нека да вкуса поне една от тези наслади, които според вас са дар на нашия живот. Да видим от кои долини са родом и по кои планини са пасли стадата си.

— В името на очите и главата ми! — отвърна царицата на добрите духове. — И тъй знай, о, сине Ребиев, че по неотменната воля на провидението на човека, който живее със своето племе, са дадени три големи наслади: насладата на отмъщението, насладата на властвването над себеподобните...

— Насладата на отмъщението!... — прекъсна Антар речта ѝ с неудържим възторг. — Да!... Права сте: чувствавам, че отмъщението ще да е огромна наслада. Стига ми и тя. Ако с нещо сте ми задължена, царице, позволете ми да опияня душата си с тази наслада. Нищо друго не искам от вас.

— Добре! — отвърна Гюлназар с престолено равнодушие, в което се криеше недоволство. — Качи се на кобилата си и препусни в пустинята. Там ще наситиш душата си с тази наслада. Когато отново пожелаеш да ни бъдеш гост, ела в развалините на Тадмор и легни да спиш на същото място, на което ще се намериш сега.

При тези ѝ думи вълшебните чертози изчезнаха от очите на младежа и той се видя да седи на дълъг дялан камък, който могъщият пръст на времето бе съборил от върха на колоните на полуразрушения храм. До него стоеше вярната му Балка и ново копие, дар от тайнствената владетелка и залог за бъдещите му подвизи. Щитът и

сабята му бяха на същото място, на което ги бе оставил сутринта. Буйният младеж грабна оръжието си, яхна коня си и се понесе в пустинята. Само искрите по кремъчните отломки и високият стълб прах като дим на клада от суров трънак дълго издаваха посоката му.

Горещи и студени ветрове неведнъж се извиваха над Шамската пустиня; пролетните съзвездия неведнъж изляха върху нея бездна вода от нощните и дневните облаци, а пясъците на Тадмор нито веднъж не бяха набраздени от следи на конски копита. Никой конник не огласи с песен екливите му развалини. Но ето че се задава млад юнак на прекрасен дорест кон. С щит на гърба, с тежък, прав меч на бедрото, със завързан отзад лък. Ала юнакът е печален и сърцето му тупа често от трепкането на острия край на гъвкавото му и яко копие, направено от огромно бамбуково стебло.

Той завива към Тадмор и скоро изчезва от погледа между неговите колони.

Червената завеса виси в елмазената зала. До червената завеса седи печалният младеж. Иззад завесата се чува милият сребърен глас:

— Мир вам, Антар, сине Ребиев! Ние ви очаквахме с нетърпение.

— Мир и вам, о, царице! — казва покрусено синът на пустинята. — Аллах да благослови взора ви! Розите ви да разцъфтят по всички хълмове сипец се пясък.

— Вие сте наш гост! — рече гласът.

— Аз съм ваш роб — отвърна бедуинът и след кратко мълчание промълви: — Опияних душата си с насладата на отъмщението — аллах да ви дари със здраве и добруване, царице!... Да, това е голяма, необяснима наслада. Благодарение на вашето покровителство отмъстих на всичките си врагове. Телата им лежат в пустинята непогребани и ята гарвани и глутници вълци ме следват навред като свой вожд. Името ми всява ужас и предизвиква удивление по всички улуси: наричат ме велик човек, защото никой не е избил повече хора от мен. Къпех се в кръв и дишах гняв. При всяко сразяване на омразен ми човек в гърдите ми избухваше гръм от радост и неговото ехо като рев на тигър в планините на Акаба^[7] дълго отекваше в пропастите на каменната ми душа. Когато устните на прикован от копието ми мой враг се гърчеха в конвулсии, аз виждах усмивката на моята обида: тя бе прекрасна!... Макар и малко ужасна. Сядах сред убитите от мен

клеветници, проснати по димящия от кръвта им пясък, и разговарях с тях като със скъпи на сърцето ми същества. О, никога разговор с най-милите на сърцето и с приятели, с нежна майка, с обожавана любима не може да бъде по-сладостен, по-весел, по-възхитителен от онзи, който водиш с труповете на своите врагове!... Отмъщението е голяма наслада: изпитах я в пълна мяра и смятам, че съдбата не е могла да измисли нещо по-добро за услаждане на мъчителния живот на нашата земя. Наистина заслужава да се родиш, за да отмъстиш поне малко на човешкия род. Но тази единствена, почти неземна наслада за нещастие е твърде краткотрайна. Опиянението от нея се разсейва като утринна мъгла и тя оставя след себе си неприятно усещане. Какво да ви кажа, царице?... Когато очистих лицето на земята от противните на очите ми твари, когато се свършиха поводите ми за отмъщение, хората, които мразя, почувствувах в сърцето си жестока скука и сред светлата, ярка, многолюдна пустиня се видях заобиколен от друга пустиня, необитаема, мъртва, студена, бледна, мрачна, в която слънцето е прокоба, вятърът — страх, а росата — сълзи. Непрестанно усещам на езика си соления вкус на човешката кръв. Около мен мирише на смърт. Вижете ръцете ми: кожата им е засъхнала като от докосване на завистник. Костите ми като че ли не са мои, а чужди, мъртви, вкаменени: те са студени и тежки като кости на изменник, завлечени от хиена в някоя пещера. Кръвта ми е горчива, прокиснала, като вода, покрита със зелената плесен на жабуняка, — тя ми гори жилите и в гърлото ми предизвиква вкуса на отчаянието. Гърдите ми са пропити от влагата на убийството и аз усещам как ръждата гризе с червени зъби сърцето ми и малко по малко го изяжда. Искане ми се да отмъщавам... и ще отмъщавам на себе си, ако не се смилите над мен. Дойдох да ви помоля, царице, да ме излекувате. Отмъщението е голяма наслада, но последиците от нея са разрушителни.

— Такива са обикновено последиците от всички наслади във вашия живот — каза пери. — Знай, о сине Ребиев, че отровата, която една наслада оставя в душата, може да се премахне единствено с друга наслада. Те са само три на света: всички други са изкуствени и изискват особено напрежение на умствените способности, за да се изпитат. Първата от тези естествени наслади, за които вече ти говорих, е насладата на отмъщението: ти я вкуси. Втората е насладата на властвуването над себеподобните. Третата...

— Искам да изпитам тази втора наслада — прекъсна я нетърпеливият бедуин. — Сигурен съм, че тя ще ме излекува...

— Тъй да бъде — ще я изпиташ — промълви тайнствената повелителка на Тадмор. — Аллах да ти е на помощ!

— И нека той направи още по-голямо вашето величие! — възкликна юнакът.

Завесата изчезна. Антар пак яхна коня и тръгна из пустинята.

След няколко години ездачът на дорестия кон пак се яви в околностите на Тадмор. Той дълго обикаля около развалините, като че ли не смееше да прекрачи чертата им.

Сега беше още по-печален. Спря се, дълго мисли... накрая скочи и бързо изчезна между купищата пръст и камъни. От този миг никой вече не го видя в пустинята, само в елмазения чертог се дочуха гласове: „Пак дошъл гостът на царицата!... Той вече няма да си отиде оттук.“

Гостът седеше пред червената завеса, потънал в мрачни мисли. Царицата приветствува сърдечно госта.

— Мир вам, Антар, сине Ребиев! Ние ви чакахме с нетърпение.

— Мир и вам, царице! — отговори конникът. — Дойдох да ви се поклоня и да ви благодаря за милостта. Изпитах насладата на властвването над своите ближни: тя е голяма, чудна и едва ли не по-приятна от насладата на отмъщението. След като напуснах чертога ви, аз бях признат за вожд и повелител на безброй племена, които се обединиха около моето копие и образуваха силен, храбър и богат народ. Предвождах ги на бойното поле и самовластно ги управлявах от своята шатра през време на мир. Началниците и юнаците се събираха около нея и с благоговение чакаха заповедите ми. Няма нищо поопияняващо от това да виждаш хиляди и хиляди подобни на теб същества, които действуват по твоята заповед, черпят волята си от извора на твоята воля и за изпълнение на замислите ти са готови да жертвуват своите мисли, имущество и живот. Властелинът наистина се чувствава духом и телом по-висш от обикновения човек: погледът му се извисява, страстите му се облагородяват и загубват зловредната си сила от това, че лесно могат да бъдат удовлетворени, и желанията му заприличват на желанията на самата добродетел. Притежанието на всичко вселява в душата му спокойствие и я настройва за великодушие, за щедрост, изпълва я с желание да направи така

щастливи всички наоколо, с други думи — да се грижи за всеобщото благо. Но насладата свършва дотук: нататък започва горчивината — страшна, убийствена, отравяща най-хубавите мигове от живота му. Едва заел се с делото на всеобщото благо, той забелязва, че същите хора, на които така пламенно е желал да създаде истинско благоденствие, не могат и не искат да се издигнат до неговия начин на мислене, нито да разберат сърцето му и от висотата на престола си той вижда в краката си зиналия ад на коварството, в който денонощно беснеят низки страсти и поглъщат всичките му благодеяния; в който най-добрите му намерения мигновено изгарят и се превръщат в отвратителната сгурия на личната корист на най-силния или най-хитрия. След дълга и уморителна борба с усилията на хората с всички средства да попречат на установяването на благоденствие за човешкия род той се чувства уморен, изпълва се с негодувание, започва да презира хората и от този миг става нещастен. Така стана и с мен. Скоро се убедих, че онези, които приближавах до себе си, гледаха само да ме превърнат в оръдие на своята алчност или в средство за погубване на своите врагове и мъките на недоверчивостта разкъсаха душата ми. Непрестанната злоупотреба с моята благосклонност ме принуди да стана строг и недостъпен. Узнах как ме бяха мамили, как бяха залагали около мен мрежи и капани, за да уловят моя усмивка, с която после безсрамно търгуваха сред народа: това ме изпълни с отвращение, отне ми дори удоволствието да се смее и сред шумното сорище, с моето могъщество аз се видях самотен, безсилен, обременен от тежестта на безползната си власт, преследван от бледите призраци на подозренията, опасностите, измяната. Отначало волята ми още намираше някакво удоволствие да изпитва подчинението на моите привърженици, но по-късно тяхното раболепие ме лиши и от това утешително занимание: волята ми витаеше и господствуваше в празно пространство, без да достига техните глави, защото те пълзяха много ниско. Тогава скуката и преситата ме тласнаха в пропастта на своенравието, чиито развлечения, насилнически и извратени, измъчиха ума и чувствата ми и сърцето ми, изсъхнало, обгорено отвън и пусто отвътре, подобно на зрелия плод на колокинта, който расте в подножието на скалите, се пръсна с трясък и разсея в душата ми черните разяждащи семена на отчаянието. На няколко пъти ми се поиска да зарежа и княжеските шатри, и своите поданици и да избягам

в планините, но някаква невидима сила въпреки желанието ми ме приковаваше към моя сан. Тази наслада на властвуването, както виждам, изпуска неусетно тънък, лек пламък, който непрестанно гори сърцето, държи в опиянение и предизвиква в гърлото неутолима жажда, която неволно те кара да подаваш устни към горчивата чаша на царуването. Най-после победих самия себе си, заряхах всичко и долетях при вас, велика царице, да ви моля за изцеление на душата ми. Ужасно страдам; насладата на властвуването ме доведе до убийствена отврата, която ме задушаваше, потискаше, убиваше; но все още ми се иска да властвувам, да управлявам, да заповядвам, да се разпореждам със съдбата на ближните си: не мога да живея без власт и след като я напуснах, струва ми се, че безразсъдно съм се отказал от въздуха, водата и слънцето.

— Ти страдаш от естествените последици на тази наслада — рече пери. — За да докажа благодарността си към теб, искрено желая да изцеля душата ти. Но ти знаеш, сине Ребиев, че отровата на една наслада, пропила сърцето ти, може да се премахне само с вкушване на друга. Ти вече изпита две: готов ли си да изпиташ третата? Но предупреждавам те, че и тази трета наслада — голяма, силна, дори поупоителна от другите — също оставя след себе си ужасна, непоносима горчилка и — което е най-важно — веднъж отровена от нея, душата не може да изпита вече никаква наслада.

— Готов съм на всичко — възкликна Антар пламенно. — Сгреших, че вкусих първата наслада — по-добре да бях си останал цял живот нещастен, както на младини, без да познавам нито една от насладите, отредени ми от съдбата, но след като се отрових с една от тях, искам вече да ги изпитам всичките. Нека трупът ми, просмукан от отровата на всички наслади в нашия живот, оставен в пустинята непогребан, да трови вълците и ястребите; нека вкусят те от горчивата плът на човека, наситен с хляба на страстите, наричани от нас, хората, нежни, възвишени и благородни, и да разкажат на своите побратими в планините на Емама какъв е вкусът на човешкото щастие. Как се нарича тази трета наслада?

— Любов — отвърна пери.

— Любов?... — извика бедуинът. — Нима любовта е наслада?... Винаги съм я смятал за мъка... О, царице, изпитал съм вече любовта!... Преди десет години, на брега на един поток, край който се

чернееха юртите на враждебно племе, срещнах девойка с райска красота, с дълго синьо покривало, свободно пуснато върху главата ѝ, изпод което при всеки повей на вятъра се показваше лице по-чисто и по-прекрасно от пълната луна, що се показва нощем иззад облак и веднага се скрива зад друг. Тя черпеше вода и когато се изправеше, снагата ѝ беше толкова стройна, че можеше да засрами тръстиката, растяща в коритото на потока. А когато се наведеше или пристъпваше, тялото ѝ изглеждаше по-гъвкаво от черна змия, що се вие по нажежения по пладне зноен пясък. Големите ѝ кръгли очи излъчваха онази чиста, вълшебна нежност, що свети във взора на сърна, извила гладката си лъскава шия, за да погледне бялата си рожба, сучеща от гърдта ѝ. Ослепен от блясъка на лицето ѝ, аз стоях неподвижен като стълб, що показва пътя в пустинята. Най-последно се реших да се приближа до нея и да я заговоря. Тя отвърщаше приветливо на въпросите ми, изслуша с приятна усмивка клетвата ми, че ще я обичам до смъртта си, и ми определи среща на същото място на другия ден; после вдигна на главата си кърчага с вода и се отдалечи към своя улус. На другата сутрин отидох на срещата, но тя не дойде: вече я нямаше оттатък потока и юртите на онова племе през нощта бяха изчезнали от бреговете му. Напразно я търсих из цялата пустиня: никой не можеше да ми каже къде е отишла. Но оттогава образът ѝ не ме напуска: носех я в душата си, лелеях я в сърцето си и я приспивах в кръвта си. Колкото пъти се намерех в опасност, видението ѝ винаги се явяваше пред взора ми и като че ли ме пазеше от яростта на по-силния противник. И когато отмъщавах на хората и ги държах във властта си, не преставах да я търся, да мисля за нея и да плача. Само с нея бих могъл да изпитам сладостта на любовта, ако в любовта има някаква наслада. Сигурен съм обаче, че няма да я видя повече. Мисля си, че е била само видение, магия на старата Шарман, известната по целия Хеджез вещица, чийто син убих в двубой с копия...

Докато разказваше разпалено за прекрасната непозната, Антар не забеляза, че червената завеса се бе разтворила и всички, които се намираха в залата, бяха паднали ничком пред лицето на появилата се царица. Но когато от тъжните спомени гласът му секна, той неволно вдигна глава и бе заслепен от онова, което се откри пред очите му. Изумление и възторг разтърсиха душата му. На разкошния престол,

блеснал от злато и елмази, седеше същата бедуинка със синьото покривало, за която той разказваше.

— Да бъда прокълнат от баща си! — извика той в същия миг и скочи от дивана. — Аллах, аллах!... Това е вълшебство!...

— Успокой се, сине Ребиев — рече тя с мил глас, — познай в нелицезримата царица на Тадмор същата онази проста дъщеря на пустинята, която ти определи среща на брега на потока, пазеше те от опасности и невидимо изпълняваше мислените ти желания. Аз съм газелата, която след като ти срази злия джин, искаше да ти изкаже благодарността си, като се галеше в краката ти. Бъди не гост, а господар в нашия дом. Тук отдавна те чака насладата на любовта, която пожела да вкусиш така късно, едва след всички други наслади.

Тя стана, пристъпи до него, хвана го за ръката и го настани да седне до себе си на престола. Той още не вярваше на щастieto си, когато завесата отново се затвори и ги скри от свидетелите.

Минаха няколко години. Антар и Гюлназар седяха на прозореца, който гледаше към градината, и се наслаждаваха на прохладата на прекрасната вечер. Той я държеше в обятията си. Огненият му взор се впиваше в розовите ѝ страни и разкошната ѝ гръд и жадно се насищаше на чудните ѝ дарове, тъй както сияйната дъга пие вода от езерце, образувано от дъжда в края на голата пустиня. Треперещите му от страст устни залепяха по тях пламенни целувки, чийто жар проникваше чак до сърцето на щастливата съпруга. Изведнъж Антар я притисна тревожно към гърдите си.

— Любима!... — извика той. — Сега съм напълно убеден, че в човешкия живот няма друга наслада, която може да се сравни с любовта, споделяна от обожаваната жена. Тя изпълва цялото ни същество с чудно спокойствие, с истинска прелестна радост и не оставя в тялото ни и най-малко кълче за злоба и печал. Кръвта в жилите ни става сладка като сок от захарна тръстика и мечтата ни получава по-красив, по-пленителен и по-богат образ от бялата мъгла, която в жарко утро в степта ни показва илюзорната картина на езера, дървета, замъци и градове с кубета и минарета. Пламтящата от любов душа разцъфтява и лъха на аленото, благовонно щастие на розата, що се разтваря под лъчите на изгряващото слънце. Но аз зная как свършват нашите наслади и ти сама ме предупреди за неминуемите последици от онази, която ме изпълва така силно сега. Боя се от

отровата, която остава на дъното на сърцето след изпаряването на тази наслада. Боя се от нови душевни страдания повече, отколкото от гладна смърт и те моля да угасиш живота ми с последната й капка, щом забележиш, че в нея започва да се промъква горчивина. Закълни ми се, че ще изпълниш желанието ми!

Пери се хвърли на врата му, страстно сля устните си с неговите и след дълго... дълго и изразително мълчание, откъсвайки ги с болка, промълви с треперещ, задавян от сълзи глас: „Заклевам се!...“

Минаха още години. Антар лежеше на мекото благовонно ложе до прекрасната пери и държеше ръката ѝ в ръцете си. Но той като че ли скучаеше. Устата му мълчеше. Мълчаха и очите и ръцете му. Мисълта му блуждаеше из пустинята. Вярната пери го гледаше със състрадание, скръб и любов. Топлите лъчи на погледа ѝ вече не разпалваха душата на Антар. Тя отрони две едри сълзи и страстно го обгърна с ръце. Той, като че ли събуден от внезапен тласък на кръвта, се хвърли в обятията ѝ и се изчерви при мисълта за своята хладина. Нейният плам като мощна искра прелетя в сърцето му. Любовта накара да закипи в него всичката сила на живота и го запали като разкошен многоцветен пламък. После ги потопа в упоение — сладостното състояние на съня, безсъзнанието и смъртта, мигновеното подобие на райското блаженство — и Антар, прикован към устата на страстната си любовница, нежно заспа на гърдите и, заспа навеки!... С последната си целувка пери вдъхна душата му и я сля със своята. Тя изпълни обета си. Душата на Антар ще живее вечно чрез любовта в душата на любимата му, без да вкуси горчивината, която оставят насладите на тази страст в земния живот на човека.

Животът му изведнъж угасна, но и след смъртта му в неговото тяло всички фибри дълго още трептяха с отгласа на щастието на последния му миг, тъй както звукът от последния удар на християнската камбана отеква в глухите планини на Ливан. Вярната пери не го изпускаше от обятията си. Тя страстно притискаше до сърцето си студения труп на своя любим и го обливаше с горещите си сълзи: нейната жар сгряваше мраморната му повърхност и тя още усещаше любовната наслада.

Членовете му посиняха, плътта започна да се отделя от костите, но пери все още не се разделяше с него. Тя държеше нежно в ръцете си тленните останки на възлюбения си и го притискаше към белите си

като мляко гърди. Тя никога нямаше да се раздели с онзи, когото така пламенно обичаше. Той бе щастлив човек!...

Ето че Антар се превърна в бял, сух, страшен скелет. Тя обаче нито за миг не разтваряше ръцете си, с които го бе обгърнала при смъртта му, и сухите кости на любимия ѝ, обсипвани от нейните целувки, неведнъж се изпълваха с усещане на неземно сладостна нега.

Но и костите изгниват. Костите на Антар изгниха, а сърцето на вярната му любовница не се измени. Много векове подир това още можеше да се види кротката пери, лежаща неподвижно на същото място, където за последен път се упои от любовното щастие в неговите обятия. С една ръка тя подпираше прекрасната си глава, осеяна с черни, разпуснати коси. В другата държеше шепа сив прах, всичко, що бе останало от най-великия между хората — Антар. Тя гледаше нежно тази шепа летлив прах: от очите ѝ капна сълза и прахта на любимия ѝ смъртен, обвил мигновено сълзата — пратеничка на любимата му, още веднъж закипя от наслада.

[1] Тази повест не е превод от арабски и не е заимствувана от известния арабски роман „Антара“, а е оригинална творба в духа на арабската поезия. — Б.а. ↑

[2] Тадмор, Палмира — легендарната столица на Зинония. — Б.р.

↑

[3] Възвишение в Централна Арабия, днес провинция в Саудистка Арабия. — Б.р. ↑

[4] На езика на бедуините, обитаващи горещите и безводни пустини на Арабия, думите, означаващи роса, дъжд, влага, имали смисъл и на благодат: студен при тях значело и отличен; нисък, мокър, влажен се употребявало в смисъл на щастлив, обилен, разкошен, защото в ниските места расте трева, така необходима в чергарския им живот. — Б.р. ↑

[5] Сабит ибн Аус ал-Азди аш-Шанфара — арабски поет от доислямската епоха, в чиято поезия преобладават мотиви, утвърждаващи героичното в отделната личност и нетърпимостта към социалната несправедливост. — Б.р. ↑

[6] Омар ибн ал-Хаттаб (591 или 581–644) — арабски халиф. Лабид ибн Раба — арабски поет, умрял около 660 г., чиито стихотворения са предимно религиозно-мистични. — Б.р. ↑

[7] Бар-ал Акаба — североизточен ръкав на Червено море. — Б.р.

↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН ВЛАДИМИР ОДОЕВСКИ 1803–1869

Владимир Одоевски (1803–1869) произхожда от старинен княжески род. Първоначалното си образование и възпитание получава в семейството, а от 1816 до 1822 година го продължава в Благородния пансион при Московския университет. И след завършването на университета той продължава системно да разширява и задълбочава знанията си в най-различни области на науката. Още като студент опитва перото си в университетското списание, а след излизането от пансиона посещава заседанията на Свободното дружество на любителите на руската словесност. Сериозните му знания, чистият му и благороден ум го издигат за председател на литературно-философския кръжец „Общество любомудрия“ („Философско дружество“), в което освен него членуват талантиливи младежи, поклонници на немската идеалистическа философия и литература. Те са тясно свързани с декабристите и общуването довежда Одоевски до издаване заедно с поета декабрист В. Кюхелбекер на няколко броя от алманаха „Мнемозина“.

Събитията от декември 1825 г. прекратяват събиранията на кръжеца. Одоевски не съчувствува на самото въстание, но и не обръща гръб на декабристите. По-късно прави постъпки за смекчаване на положението на своя братовчед — декабриста А. Одоевски и на В. Кюхелбекер.

През 1826 г. Одоевски се премества от Москва в Петербург, оженва се и постъпва на служба в Министерството на вътрешните работи. След известно време става директор на Народната библиотека и завеждащ Румянцевския музей (сбирка от древни ръкописи и книги, произведения на изкуството, археологически ценности и пр., основа на която става колекцията на руския държавник граф Николай Румянцев). Петербургският дом на Одоевски е широко отворен за гости и в него се

събират талантиливи писатели, учени, пътешественици. По това време Одоевски влага много усилия за образуването на руско музикално дружество, за откриването на консерватория, за преустройството на списанието „Отечественные записки“. Той подкрепя горещо всичко прогресивно, даровито, което се появява в Русия. Много са му задължени М. Лермонтов, Н. Гогол, драматургът А. Островски.

Като писател Одоевски започва от средата на двадесетте години с малки разкази-притчи, които печата в „Мнемозина“ и в други издания. Истинският му успех идва по-късно, в началото на тридесетте години, когато излиза сборникът му „Пъстри разкази“ (1833). Те са смес от фантастика, ирония, сатира, алегория и дидактика. В няколко повести създава образи на гениални хора. Същевременно пише повести за живота на висшето общество — „Княгиня Мими“ (1834) и „Княгиня Зизи“ (1839), в които показва духовната пустота и нищожество на това общество. Обобщаващо произведение на Одоевски е романът му „Руски ноци“, събрал идеите и образите на написаните по-рано разкази и повести, както и на създадените по-късно. Романът излиза през 1844 г. От 1843 г. Одоевски започва да издава списанието „Селское чтение“, предназначено за народа. В него помества много статии с научнопопулярен и дидактичен характер. С преместването на Румянцевския музей в Москва (1862) там се установява и Одоевски. Развива филантропична дейност, интересува се от медицина, физика, архитектура.

ВЛАДИМИР ОДОЕВСКИ
ЖИВИЯТ МЪРТВЕЦ

(Посвещава се на графиня Е. П. Раstopчина)

— Кажете, моля ви се, как се превежда на руски думата солидарност (solidaritas)?

— Много лесно — взаимно поръчителство — отговори живият речник.

— Близко е, но е неточно. Бих желал да изразя словесно психологическия закон, според който нито една дума, произнесена от човека, нито една постъпка не се забравя, не изчезва, а непременно става причина за някакво действие, така че с всяка дума, с всяка на пръв поглед незначителна постъпка, с всяко душевно движение на човека е свързана отговорността.

— За това трябва да се напише цяла книга.

Из един роман,
потънал в Лета

Какво е това? Нима съм умрял?... И таз хубава! Едва ми олекна... хубава шега... няма какво да се каже... Краката и ръцете ми изстиват, души ме в гърлото, главата ми се пръска, сърцето ми замира, като че ли душата ми се разделя с тялото... Но какво става? Нима наистина е така? Чудно, много чудно — душата ми се отделя от тялото! Но къде ми е душата?... И къде ми е тялото? Ето го там — лежи си в леглото, само устата му малко се е изкривила. Гледай ти работа! Наистина май аз лежа там — но не! И не съм аз — не! Тъкмо аз съм — като че ли се гледам в огледалото; аз съм съвсем друго: аз съм ей тук; но къде ми са ръцете, краката?... Боже господи! Ръцете ми, краката ми, главата ми — всичко е там, тук няма нищо, просто нищо, а всичко чувам и виждам... Ето я моята спалня; слънцето свети през прозореца, ето я и моята маса; на масата стои часовник и виждам, че той показва девет и половина; ето я припадналата ми племенница, облените ми в сълзи синове — всичко е както си му е редът; но стига... Защо плачете? Защо? Не ме чуват! Пък и аз не си чувам гласа, а ми се струва, че говоря много убедително. Я да го кажа по-високо — нищо не се чува! Само като че ли полъхва лек ветрец — чудеса! Просто чудеса! Но не сънувам ли? Помня: до вчера бях здрав и весел, играх вист и много ми вървеше; ето, виждам и мястото, където оставих

парите — после си похапнах с апетит, побъбрих си за туй-онуй с приятели, почетох си преди да заспя и заспах дълбоко — когато изведнъж, изневиделица, ми стана едно тежко, тежко... искам да извикам — не мога; да помръдна — не мога... После нищо не помня — и изведнъж се събудих... тоест какво ти се събудих? Намерих се тук... Къде тук? И точната дума не мога да намеря! Не, сигурно това е сън. Не вярвате? Чакайте, ще направя опит: ще си ощипя пръста, но нямам пръст, наистина нямам... Чакай, какво ли да измисля? Я да се погледна в огледалото — то поне не лъже; ето го огледалото ми — тю, да му се не види! И в него не се вижда нищо, а всичко друго виждам: цялата стая, децата, леглото, на леглото лежи... кой? Аз? Нищо подобно! Аз съм пред огледалото, какви чудеса! Да повикам тук сега господата философията, учените, че да ги попитам: ха обяснете ми тая работа, господата — хем съм тук, хем не съм, хем съм жив, хем не съм, движа се и не се движа... Какво е това? Часовникът бие: един, два, три... десет; че то станало време да вървя в службата — там имам да свърша една интересна работица. Трябва да постеля хубавичко на този негодник Перепалкин, дето все ме клевети... „Ей! Филка! Дай ми дрехите да се облека!...“ Какво приказвам? Как да се облека? Това е невъзможно! Беше време, когато нямаше какво да облека, а сега съм още по-зле — няма върху какво... Но все пак не е зле да видя какво става в службата... но как ще отида дотам? Да поръчам карета е невъзможно; няма какво да се прави, ще вървя пеша, макар да е неприлично. Пък ми е толкова леко да се движа от едно място на друго... я да опитам; добре, че вратата е отворена... Ето го кабинета ми, гостната, трапезарията, антрето; ето че съм на улицата... и колко ми е леко, не усещам под себе си земята, просто летя, ако искам — по-бързо, ако искам — по-бавно... Че то май не е лошо — нямам нужда и да крача... А ето и познати! „Добър ден, ваше превъзходителство! Раничко сте благоволили...“ Подмина ме, без да ми обърне внимание... Ето и друг: „Здравейте, Иван Петрович.“ И тоя — нула внимание — чудна работа! Господи! Каляска — препуска с все сила! По-полека бе, по-полека! Ще ме забереши със стръкката си! Сляп ли си, та не ме виждаш?... Я-а-а! Каляската мина през мен, а аз дори не я усетих, сякаш ме разреза надве, пък нищо ми няма — просто чудеса, и толкоз! Но щом е тъй, че то всъщност аз съм си добре: леко ми е, хубаво, никакви грижи; не е нужно ни да се бръсна, ни да се мия, нито

да си навличам дрехите, отивам си където си искам — свобода; мога¹
безплатно да пропътувам цялата земя, нищо не ме заплашва — какво
по-хубаво от това! Каляската мина през мен и все едно нищо. Виж ти
какво било то смъртта... А наградите, наказанията? Впрочем право да
си кажа, награда не съм очаквал — няма за какво; а и да ме наказват
няма за какво; имал съм някои и други грехове... е, кой ги няма? Мога
да кажа с чисто сърце: не съм правил никому без нужда нито добро,
нито пък зло — вярвайте... нали ме знаете: аз съм откровен човек; е,
разбира се, когато си застрашен, понякога, така да се каже, ще
подложиш крак на ближния си... какво да се прави в такива случаи?
Някой извадил нож да те коли — няма да му подложиш врата си, я?
Живях разумно, учих се със сиромашки гологани, наследство получих
грошове, а на децата си оставих солидно богатство, дори не ги пратих
в никакво учебно заведение, за да бдя по-добре за тяхната
нравственост, сам ги възпитавах, научих ги на най-важното — *как да
живеят на тоя свят* и ако послушат съветите ми, ще отидат далече;
искам да ви уверя: почти не съм си кривил, така да се каже, душата, е,
пнякога, според обстоятелствата, съм попретурял нещо за някого...
да! Като си помисля, попретурял съм — но само когато е било
възможно... кой иска сам да се изложи? Но било, що било — всички
ме почитат, всички ме уважават, от нищо станах нещо, и все със
собствени сили... да дава бог всекиму така да си нареди живота... А!
Ето я и службата! Да видим какво става тук. Така, портиерът дреме
както винаги, вари го, печи го, все това е. „Сидоренко! Сидоренко!“ Не
чува! И вратата затворена... Какво ще правя сега? Има да вися цял ден
в преддверието — то поне да е пред някой важен човек... А! Ето кой
идва... мой чиновник — ха отваряй широко вратите... „Господи!
Чакайте бе, притиснахте ме с вратата“ — но не, минах през дъската...
Я, че то не било толкова лошо... как не се сетих по-рано? Така, значи
за мен не съществуват нито врати, нито ключалки; ще рече, за мен
няма и скрити работи... о, трябва да се признае, това не е лошо —
много може да ми послужи при случай... Ах, лентяи! Вместо да си
гледат работата, те се настанили — кой върху масата, кой на перваза на
прозореца и го ударили на приказки. Поне да станат прави,
простаците, поне да се поклонят — иди, че ги учи на ред... А! Ето го и
старшият; да видим ще ги постресне ли малко...

Старшият. Господа! Защо не си седнете по местата? Нали можете да си приказвате и седнали над преписките; не е ли все едно? Кой ви пречи? То се знае — защо да не си поприказвате? Ние например едно време и карти сме играли в канцеларията, само че внимавахме да не ни видят — и нищо не ни се случваше, уверявам ви! Бюрата ни тогава бяха мънички; разположим си ние преписките и му ударим едно бостонче; зададе ли се началникът — картите под преписките; началникът влезе — всичко е наред; а вие, сегашните, какво правите? Излегнали сте се по масите, по прозорците; ами ако влезе Василий Кузмич — ще сварите ли да си седнете по местата? Суматоха, безредие — лошо ви се пише, особено сега: чака да го наградят, знаете какъв е сърдит в такова време...

Един от чиновниците. Рано е още за Василий Кузмич. Снощи до три часа е играл карти...

(Всичко знаят, проклетниците!...)

Вторият. Не е вярно, бил е у Каролина Карловна...

(И това знаят, разбойниците!...)

Третият. Ами — при Наталия Казимировна...

(Дори и това... никога не съм предполагал!...)

Четвъртият. Нима си има две историйки наведнъж? Такъв старец...

Третият. Старец ли? Гледай да не ни надживее всичките! Дай му да си хапне и пийне и да си гледа кефа! Нищо, че се прави на светец... всички ни може да сложи в джоба...

Бре, какви негодници. Не съм ви познавал досега... Не ща и да ви слушам... Голтаци, дърдорковци... Ще видите вие... Пак се забравих; вече не мога да им дам да разберат!... Жалко! Как щях да ви разпердушиня аз... Но какво да се прави? Кучета ги яли!... Трябва да се развлека с нещо. Я да отида да послушам какво ще каже князът, като чуе за моята кончина, какви съжаления ще изкаже... Да вървя по-скоро. В приемната виждам само Кирила Петрович — и просълзен — сигурно за мен; това е приятел, само той никога не ми е изменял!

Добре, че не знаеш ти една работица... казах аз за теб две думи, които винаги ще ти бъдат прът в колелата — но какво да правя: защо те назначиха тъкмо на онова място, което исках да получа аз... кой върви против себе си? Но като оставим това, винаги във всичко съм ти помагал и ти не можеш да се оплачеш от мен. А! Ето че вратата за кабинета на княза се отваря... Да влезем...

Кирила Петрович. Идвам при ваше сиятелство с неочаквана печална вест: починал е Василий Кузмич...

Князът. Какво приказвате? Та до вчера...

Кирила Петрович (*изхлипва*). Тази нощ е получил удар; повикаха ме в осем часа — вече едва дишаше; всички медицински мерки... в девет часа предаде богу дух... Голяма загуба, ваше сиятелство.

Князът. Да, вярно — малко са хората като него: истински почтен човек беше.

Кирила Петрович. Деятелен служител...

Князът. Правдив човек беше.

Кирила Петрович. Честна, открита душа! Кажете ли ти нещо, можеш да му вярваш като на светия...

Князът. И представете си — като че ли нарочно! Тъкмо днес пристигна заповедта за повишението му...

Кирила Петрович (*плаче*). Ах, горкият! Така го чакаше...

Князът. Какво да се прави! Писано му било, изглежда, да умре без повишение... Жалко!...

Кирила Петрович (*ридае*). Да! Сега вече нищо не му е нужно...

Василий Кузмич. Как да не ми е нужно?... Моля ви се, ваше сиятелство! Защо такава несправедливост? Да! Пак забравих... вече не ми е нужно и повишение... Ах, че ме е яд! Е, какво да се прави, вижда се, че наистина съм умрял... Но впрочем, защо така? Какво като съм умрял! Не съм си подавал оставката, я: нека си върви и върви повишаването... на кого пречи? А за мъртвия е приятно... Ах, как не се сетих по-рано, та да направя предложението в такъв смисъл... Как ме е яд, как съжалявам...

Кирила Петрович. Да, сега вече нищо не му е нужно! Но той остави семейство... ако ваше сиятелство...

Князът. Разбира се! С най-голяма готовност. Пригответе ми записка... Само че съм длъжен да ви кажа — искрено ви съчувствие

към Василий Кузмич много ви прави чест...

Кирила Петрович. Как може да бъде иначе, ваше сиятелство! Той ми беше истински, неизменен приятел...

Князът (*усмихнат*). Е, не съвсем...

Кирила Петрович (*изтрива си сълзите*). Как не съвсем? Какво искате да кажете, ваше сиятелство?...

Князът. То това е минала работа, но ще ви я кажа: причината да не получите онова място — нали разбирате? — не е никой друг, а Василий Кузмич... Неприятно ми е да ви го кажа, но е така...

Василий Кузмич. Леле! Леле!

Кирила Петрович. Вие ме съсипахте, ваше сиятелство!... И какво е могъл да каже против мен...

Князът. Нищо особено, просто заяви, че сте неблагонадежден човек...

Кирила Петрович. Но моля ви се, ваше сиятелство, само така казана дума нищо не значи — нужни са доказателства...

Князът. Така е; аз се застъпих за вас, но Василий Кузмич само повтаряше: „Вярвайте ми, отдавна го познавам — неблагонадежден е, съвсем неблагонадежден...“ Както знаете, тази работа не зависеше от мен, Василий Кузмич имаше влияние — и всички се присъединиха към него...

Кирила Петрович. Ах, лицемер, лицемер! Щом заговорихме за това, ще доложа на ваше сиятелство: той ме уверяваше, че вие сте били против мен, че той, колкото и да спорил с вас, колкото и да се застъпвал за мен...

Князът. Просто ви е излъгал...

Кирила Петрович. Уверявам ви, ваше сиятелство, нямаше на света по-коварен човек от него; наглед простичък и на устата му само това: „аз съм чистосърдечен човек, аз съм чистосърдечен човек“ и всекиго гледеше открито в очите — а само дебнеше да те измами, всички подвеждаше, ваше сиятелство, всички лъжеше... Да имаше ей тониччко полза... и баща си би продал, сина си би заложил, родната си майка би оклеветил... вярвайте ми!

Князът. Все пак не може да му се отрече, че беше деятелен човек.

Кирила Петрович. Какъв ти деятелен, наше сиятелство! Истински лентяй: само че майстор да съчинява преписки. Взрете се в

неговата работа — нищо не правеше. Че и кога имаше време? От сутрин до вечер или се занимаваше с любовни истории, или играеше вист. Пет пари не даваше за нищо: щом е някой по-важен, по-труден въпрос, ще го стовари на другиго; на тая работа, виж, беше майстор!... Такъв предлог ще измисли винаги, дето никога няма да ти дойде наум... А като свършат работата други, гледаш, така обърне всичко, като че ли той самият я е свършил, хитрецьт му с хитрець!...

Князьт. Но все пак беше безкористен човек...

Кирила Петрович (*запалено*). Той? Такъв користен човек светът не е виждал. На малко не се хвърляше, защото беше предпазлив като заек; но спомнете си командировката му в чужбина: откъде се взе всичкото му богатство?...

Князьт. Как? Нима? Какво говорите, истина ли е това?...

Кирила Петрович (*все така разгорещено*). Моля ви се, нали и аз бях край него, всичко зная — всички измами, продаде... а доказателства няма — всичко прикри...

Василий Кузмич. Леле! Леле!

Князьт. Много съм ви благодарен, че ми разкрихте това. Остава да се съжالياва, че не сте се сетили да го направите мъничко по-рано...

Кирила Петрович. О, ваше сиятелство! Какво можех да направя! Отдавна сме близки, приятели бяхме — той бе силен човек...

Князьт. Покровителството на когото ви беше нужно, така ли?... Сбогом, драги. (*Излиза.*)

Василий Кузмич. Как е, братко, получи ли си го? Ето какво значи да клеветиш...

Кирила Петрович (*опомня се*). Леле боже! Сбърках, много се разгорещих... Проклет лицемер, душегубец! И след смъртта си ми пакости...

Василий Кузмич. Излиза, че никак не е зле, дето умрях; иначе лоша ми е била работата. Какво съм седнал да го слушам! Я да отлетя при други приятели: може пък някой да ме спомене с добро. Ама наистина е весело да си летя така от място на място.

(*Приятели на Василий Кузмич, обядват.*)

Първи приятел. Какви работи, приятели! Вдругиден ще погребваме Василий Кузмич, а? Кой би могъл да помисли? Днес той

трябваше да бъде на обед у нас. Приготвих му и пастет от дивеч: покойният толкова го обичаше...

Втори приятел. Пастетът е чудесен — няма какво...

Василий Кузмич. Да! Виждам, че е чудесен! Интересно: не чувствавам глад, а не бих се отказал да похапна... Какви труфели! Колко жалко, че няма с какво...

Трети приятел. Чуден пастет! Ще позволите ли да си взема още една порция вместо Василий Кузмич...

(Всички се смеят)

Василий Кузмич. Ах, злодеи! Първи приятел. О, Василий Кузмич каква порция щеше да си вземе: обичаше да си похапне покойният, бог да го прости...

Втори приятел. Ужасен чревоугодник беше! Мисля, че от това е получил удар...

Трети приятел. И лекарите казват същото... Вчера, казват, така ял на вечеря, че било страшно да се гледа... А не се ли чува кого ще назначат на неговото място?...

Първи приятел. Още не. Но ми е жал за покойника, така, по човешки...

Трети приятел. Майстор беше на виста... Всички. О! Голям майстор!...

Първи приятел. Колко съобразителен беше в играта...

Втори приятел. А какво дават днес в театъра?...

(Обсъждат градските новини, времето... Василий Кузмич се вслушва: за него нито дума; наднича във всяка чиния.)

(Обедът е свършил; всички сядат да играят на карти; Василий Кузмич наблюдава играта.)

Василий Кузмич. Каква игра — така-та-ка-шлем! С коз, с коз, Марка Иванич — не ще! Играе с други. Гледайте го, как може... при такива карти — та вие биете дамата му... Ех! Аз да бях, как щях да изиграя тая игра — жалко, че нямам с какво! Пак правите грешка, Марка Иванич! Та вие, драги, не си помните картите... позволете да ви го кажа, аз съм човек прям и откровен, каквото ми е на сърцето, това ми е на езика... но какво им приказвам — те не ме чуват!... Тю, че неприятно! Изкараха една игра... почват друга... Ех! Просто ме сърбят ръцете... Тю, да му се не види! Чай сервираат — не ми се пие, а бих изпил една чашка — това е оня чай, дето Марка Иванич го е получил

направо от Кяхта^[1], — какъв аромат — чудо! Да можем поне капчица... Ох, че ме е яд.

Свършиха играта; вземат си шапките, сбогуват се. „Довиждане, довиждане, Марка Иванович!“ Хабер няма да ме чуе... И къде да се дявам сега? За сън дума да не става. Дали да не отида да се поразходя из града; и каретите започнаха да оредяват — всичко утихна; гасят светлините по къщите; всеки си ляга — забравил всичко, спи юнашки; а аз, клетият — няма къде и глава да положа. Чакай! Какво приказвам? Я да навестя Каролина Карловна... Сигурно плаче за мен горката? Ехе! Още свети у нея — изглежда, че сън не я хваща, скърби за мен, клетата! Да видим. Седи в кабинета си... Ох-оох! Но тя не е сама! Това е оня, хубавецът, дето го срещнах веднъж на стълбището им и я ревнувах, а тя ме уверяваше, че не го познава и че сигурно е отивал при други обитатели! Ах, измамница! Я да чуя какво си приказва с него. Държи някакви книжа. А!

Моите полици. Какво е намислила да ги прави?

Каролина Карловна. Та слушай, Ванюша, внимавай да не те измамат. Не зная как ги правите тези работи — да се предявят ли трябва тези полици; разучи всичко — как, къде, кога, душо моя. Никак не ми се ще да ги загубя. Ако знаеше какво ми струваха! Такъв стипца като този Аристидов светът не е виждал; за ревнуване — ревнуваше ме, а туй да ми направи удоволствие — има да чакаш; едва му ги измъкнах; не стига това, ами мине не мине някое време, току ще ме попита: „Я ми покажи, Каролинушка, моите полици, че забравих какъв им беше падежът“ — едва не ми ги измъкна веднъж от ръцете. А някой път дойде да ми иска пари на заем — от мен! За известно време, вика... Такъв нечестен човек! Добре, че пукна; сега ще си заживеем чудесно с теб, душо моя Ванюшка...

Василий Кузмич. Ах, измамница! Прегръща го! Целува го! Фу, яд ме е да ги гледам! Просто ще ми се пръсне сърцето — а нищо не мога да направя! Плюя на тази негодна изменница — и какво толкова ми е харесвала?... Пък е хубава, проклетницата... У! У! Безсрамница... не ща да те зная. Виж, Наталия Казимировна не е като тебе... Но я да видим какво прави пък тя? Дали и тя не си е намерила утешител? Ето и квартирата! Тъмно. Да видим дали не е болна? Не!

Спи си и си хърка, като че нищо не е станало. Дали пък не е от скръб? Каква ти скръб! До леглото е захвърлена маскарадна рокля; била е на маскен бал! Така ми прави помен, значи... И как спокойно си спи! Проснала се небрежно... каква е хубава! Просто прелест... ах! Колко жалко!... Е, какво да се прави! Няма как... Къде ли да се дяна сега? Дали да си отида вкъщи... защо пък не, наистина?... Каква тишина по улиците — нищо не шуква... А какви са тези господа, дето са се прикрили тук зад ъгъла... нещо следят, като че ли причакват някого: сигурно нещо лошо са наумили... Я да видим! Хе! Хе! Та това е оня мошеник Филка, моят камердинер, дето избяга от мен... Ах, безделнико... нещо говори...

Другарят на Филка. Абе, де се научи да гепиш, от джебчиите ли си?

Филка. Ами! Не бе! Съвсем друг щях да бъда. Баща ми беше строг и честен човек, държеше ме изкъсо и на добри работи ме учеше; наум нямаше да ми дойде да крадна... Ами попаднах на служба при Василий Кузмич, оня, дето ще го копат със салтанат...

Другарят на Филка. Що, и той ли свиваше?...

Филка. Плячкаджия беше покойникът, дего еша му няма... само че, знаеш, пипаше на едро. При него идваха молители с мангизи, разбираш...

Другарят на Филка. Чакай, май че идва пазавантинът.

Филка. Не. Някакъв къркан... Абе къде се запиля оня загубеняк, дето го пратихме да разучи?

Другарят на Филка. Е, не може тъй изведнъж...

Филка. Тю! Проклетата работа! Премръзнах като куче...

Другарят на Филка. Нищо, като съмне, ще се бутнем в някое кръчме... та, казваш, идваха молители...

Филка. Да бе! Идваха... а Василий Кузмич мислеше, че аз съм ампе... Виж, вика, дошъл е един приятел; каквото ти даде, донеси ми го, пет рубли са за тебе; чактисах я аз работата; виждам, че Василий Кузмич не иска да се орезили — да взема парите направо от ръка, та ако нещо замирише, нали разбираш, да стовари всичко върху мен. Ама и аз не съм вчерашен — защо да се минавам? Та хем от Василий Кузмич си получавам бакшиша, хем от молителя нещо откачам...

Другарят на Филка. Че ти, братко, широк живот си карал...

Филка. Тъй беше! Само че лошото е друго: като потекоха през ръцете ми едни мангизи — хвана ме лакомията, все повече ми се искаше... а пък Василий Кузмич ту тук ме прати, ту там; иди, вика, Филка, това проучи, оногова метни, на трети се закълни, че ме мамиш — на разни таквиз тарикатски хватки ме учеше, та чак отначало ме хващаше срам, особено като си спомнех думите на баща си, пък после си рекох: какво лошо има да се поопаричи човек? Василий Кузмич е къде по-умен от мен, той знае какво прави и от всички е почитан, уважаван... какво ще му придирям? Като ще краднем да краднем. Тъй си рекох и веднъж измъкнах тлъста сумичка, ама ме беше шубе, готов бях да си плюя на петите — оттогаз му отпущих края и сега, вместо да живея честно, току-виж, че ме тикнат в пандиза...

Другарят на Филка. Гледай, гледай, нашият дава знак...

Филка. Е! Най-последно (*Става*).

Другарят на Филка. Лом взе ли?

Филка. И нож...

Василий Кузмич. Ах, безделнико! Виж го ти, аз съм го бил научил! Че аз съвсем други работи... Ще иде сега — ще обере, може и убийство да извърши... Трябва да му попреча... Да му попреча! А как ще му попреча? Кой ще ме чуе? Ох! Ужасна работа! Къде ли да се махна — поне да не гледам и да не чувам... по-скоро да си вървя вкъщи... там сигурно няма да чуя... Ето ме и вкъщи. Тялото ми още не са го вдигнали — да! Рано е още. А! Племенницата ми не спи, плаче, горкичката... Добро момиче, дума да няма; като покойния си баща! Наум няма да му дойде да стори зло; десет пъти го измами — нищо не забелязва! Това се казва добра душа... само че с тази добра душа тъй си отиде на оня свят; къде ли е сега, да можем да се срещнем! Да си побъбрим за туй-онуй. — Хайде, не плачи, Лиза, мила! Със скръб няма да помогнеш, всичко ще мине — ще се утешиш. Като се омъжиш, ще видиш как ще забравиш скръбта... Ами какво ли правят синовете ми? И те не спят — обаче не плачат... Май че оживено разговарят нещо... я да ги чуя.

Пьотър. Каквото щеш ми приказвай, Гриша, ако не я свършим тази работа, ще изгървем случая и париците ще ни се изплъзнат...

Гриша. Абе така е! Ама нещо ми е съвестно; нали знаеш, че тя наистина е дъщеря на покойния ни чичо...

Пьотър. Ние знаем, но съдът не знае, а той съди само по това, което е черно на бяло...

Гриша. Да ти кажа — жал ми е за Лиза. Колко е добра! Като овчица... Та тя на ръце ме е носила, когато бях малък... разбери, братко: имам такова чувство...

Пьотър. Хайде пък сега! Какво го удари на философия! Малко ли те е хокал за това баща ни! Колко пъти ти е говорил, че с твоето философствуване ще си останеш едно нищо; така и излиза...

Гриша. Помня, че баща ни така ми говореше... но все пак, като си помисля — какво ще стане с Лиза? Ще остане на улицата!

Пьотър. Да! И какво от това?... Слушай, братко Гриша, ще ти го кажа направо: баща ни беше къде по-умен човек и доказа, че е умен — от грошове стигна до милион, а помниш ли любимата му поговорка: „Всяка коза за своя крак“. Това ще ти кажа. Та тук ще се паднат до двеста хиляди на всекиго бе, Гриша; не се намират на улицата...

Гриша. Така е... Ами ако баща ни е оставил някакво разпореждане?

Пьотър. Да! Той направи разпореждане — и аз зная какво. Ти беше още малък, не помниш, а аз помня. Когато чичо умираше, молеше: „Аз не успях — рече, — болестта ме повали, а работата е важна — документите на Лиза не са уредени. Не дай боже и ти да умреш — другите наследници ще се хванат, ще ѝ отнемат наследството. Моля ти се, набави всички доказателства за нейния произход, иначе ще изпадне в беда. За всеки случай прехвърлих всичките си облигации на приносител, та каквото и да стане, Лиза да не се окаже без парче хляб. Запази ги засега у себе си, а като порасне, дай ѝ ги, но дотогава издействувай да се уредят документите ѝ... не забравяй — пък и ти, Петруша, напомни на баща си...“ Мина една година от кончината на чичо — тогава бях още млад, глупав, нищо не разбирах какви неща стават на тоя свят, спомних си заръката на чичо и напомних на баща ни за него. Той ме погледна, намръщи се и рече: „Ти баща си ли си решил да учиш?“ — „Но, тате, помислих, че може при заетостта ти...“ — „Какво, да забравя ли? — попита тате. — Не, Петруша, колкото и да съм зает, главната работа никога не забравям, помни това.“ Тогава не разбрах добре думите му, но после, като почнах да поумнявам, проумях каква е работата, и веднъж, уж случайно, заговорих с баща ни за Лизините документи. Старият ме погледна още

по-втрънчено от първия път и като че ли отгатна какво си мисля. „Който много знае, рано остарява“ — рече той с мила усмивка, после ме тупна по рамото и каза: „Слушай, Петруша, както виждам, ти ще ми станеш умен човек... знаеш ли какво е това пари? Не знаеш? Аз ще ти кажа: парите са за нас като въздуха; всичко на света е вятър работа, дреболии... има само едно нещо: *парите!* Помни това, Петруша — и далеч ще отидеш...“

Василий Кузмич. Кога пък съм му казвал такова нещо? А, вярно! Казах му го... я го виж какъв е хитрец! Спомни си го — и накъде бие...

Гриша. Е, и какво мислиш да правим?...

Пьотър. Ами това, че нещата и сега си стоят така; тоест че в скрина на баща ни лежат облигации за четиристотин хиляди на приносител, а Лиза засега е нищо, не е дъщеря на баща си...

Гриша. Как така?

Пьотър. Така! Достатъчно е да си мълчим и четиристотинте хиляди са наши...

Гриша. О, братко, съвестно ми е...

Пьотър. Хайде, пак зафилософствува! Какво ти е съвестно? Да мълчиш? Поне да трябваше да говориш... Ти чуваш ли ме, четиристотин хиляди, четиристотин... знаеш ли да смяташ, или не?

Гриша. Ами ако тате е оставил някаква бележка?...

Пьотър. Какво, и тъй да е. Прав беше покойният, като казваше: „Каквото и да стане, отваряй си очите, главното не забравяй.“ Хайде да отидем да погледнем в книжата му... Тъкмо съм взел и ключовете...

Гриша. Ох, братко, страх ме е... Та това... нали... е измама...

Пьотър. Как са ти объркали главата книгите, ей! Мухльо си беше, мухльо ще си и останеш... Но нямаме време: скоро ще съмне; сам ще отида, ако се страхуваш... Стой си тук и ако щещ, стихове съчинявай, като си нямаш работа...

Василий Кузмич. О, виждам — това ми синче няма да изпусне своето — оправно момче!... А за Лиза — жалко; впрочем не е моя дъщеря, я... Ето го, дойде; започна да рови; личи, че има нюх — веднага напипа Лизините облигации. Замисли се... рови в книжата... пак се замисли... Какво има?... Как? В джоба? Охо! Виж, това вече е лошо, Петруша... Какво правиш? Какво правиш?... Отмъкна ги, бре! Нещо ще става...

Пьотър (*връща се е братовата си стая, разтревожен*). Няма никаква бележка... всичко прерових...

Гриша. Ами добре!

Пьотър. Да, много добре! Ти какво прави тук?...

Гриша. Дойдоха ми на ум два чудесни стиха за елегия:

*О, злато! Ти метал презрян!
В какво падение ни тласкаш?*

Само не мога да им намеря рими...

Пьотър. Слушай, Гриша, имаш от мен рима, и то много богата... Само си трай, братко! Както виждаш, аз съм честен човек, бих могъл да взема всичко за себе си, но не искам, все пак си ми брат, макар да си мухльо; на ти половината, скрий ги по-скоро... и внимавай да не изтървеш някоя дума.

Гриша. Какво правиш? Какво правиш, братко? Как така си ги взел без роднините, преди огледа?

Пьотър. Какво? Да чакам огледа... ама си и ти, философ! Сам ме подсети, пък...

Гриша. Аз?

Пьотър. Че кой? Нали ти ми каза, че тате може да е оставил някакво разпореждане, някаква бележка; тези ти думи ме накараха да отида, не намерих нищо и тогава си помислих: ами ако се намери някъде? Дяволът си няма работа! А като прибера парите, всичко ще бъде шито-покрито; нека правят после огледи и да запечатват: „Ни сме видели, ни сме чули; колкото са били облигациите, толкова са останали!“ А останаха само облигациите на името на тате, ще рече, които ще се паднат на нас по наследство... Какво ще кажеш, не е лошо, нали?

Гриша. Да... но все пак... някак не зная...

Пьотър. Взимаш ли ги, или не? Ако не ги вземеш, ще ги взема всичките аз...

Гриша. Щом е тъй... дай ги, дай ги...

Василий Кузмич. Не! Нещо тъжно ми става, и аз не зная от какво... някак ми е чоглаво! Хем е благоразумно, хем не е хубаво, но все пак благоразумно е... Нещо не мога да го възприема... а ми става

душно тук, я да изляза навън, то вече и утрото настъпва... отварят магазините... хора излизат... весело им е... а на мен нещо все ми е скучно... Я да се отбия в кафенето. А! Вестниците разнасят... да попрочета нещо от скука... А? Моят некролог! Да го видим. (Чете.) „Тези дни почина Василий Кузмич Аристидов, такъв и такъв, искрено оплакван от роднини, приятели, колеги и подчинени, от всички, които го познаваха и обичаха. А кой не обичаше този достоен мъж? Кой не познава неговия жив ум, неумолимата му работливост, неизменната му искреност? Кой не ценеше неговия добър и открит характер? Кой не уважаваше семейните му добродетели, нравствената му чистота! Макар че бе посветил целия си живот на неуморен труд, той успяваше лично да се занимава с възпитанието на децата си, които не пожела да даде в учебно заведение и съумя да формира от тях подобни на себе си достойни граждани. Ще добавим, че въпреки важните си и трудни служебни занимания, многоуважаваният Василий Кузмич отделяше време и за литературата; той знаеше няколко европейски езика, надарен беше с изящен вкус и тънко разбиране. Тук е мястото да отбележим за сведение на нашите врагове, завистници, отрицатели, на нашите строги ценители и критици, че многоуважаваният Василий Кузмич винаги ни е отдавал справедливост: много години той беше постоянен абонат и читател на нашия вестник...“

Е, тук мъничко са попритурили; никога не съм се абонира — пращаха ми го гратис... така... за да ми угодничат... Но да видим какво пише по-нататък?

„Той знаеше и вярваше, че сме готови живота си да дадем за правдата, че нашето усърдие, добронамереност... кристалната ни нравственост... симпатиите на публиката...“

Хайде, отприщили са се! Някаква добавка? „Смятаме за свой дълг да известим на читателите, че за тази година от нашия вестник остават малко екземпляри за абониране, поради което... записването става при известния със своята честност и акуратност книжар...“

Е, това са си техни грижи; гледали са да използват случая... но да благодарим и на тия негодници за добрата дума...

Какъв е този шум на улицата? Аха! Връщат се от погребение. Дали пък не е от моето? Я да послушам, нещо за мен говорят.

— Много делови човек беше, само едно му бе лошото... Хитрец.

— Голям хитрец!...

— Както и да го притиснеш, все ще се измъкне!
— Тънко пипаше...
— Без срам и съвест...
— Той помогна на Гвоздин да се издигне...
— Доведе мен и децата ми до просешка тояга...
— И подкуп ми взе и пак ме разори — сигурно другите повече са му дали...

— Никога не вземаше подкуп...
— Вземаше, но хитро, чрез камердинера си... — Хайде бе!
Кой ще знае това по-добре от мен?
— И от живия, и от мъртвия...

Тю да му се не види! Просто е неприятно да ги слушаш!... Иди след това, че живеи! Колкото и да си предпазлив, колкото и да пресмяташ всяка крачка, да си опичаш работата хитро, умреш ли — всичко излиза наяве! Не! Каквото и да казват — тъжно е, пък го и доядва човек — на никого не можеш да запушиш устата!... Къде да отида сега?... Къде? Дали да не поскитам из града... денем е...

Ето че се стъмни вече. Не зная защо нощем ми става някак страшно... Ще рече човек — от какво има да се боя сега... ама на, нещо ми се свива под лъжичката... Къде да вървя? А! Театърът свети. Отдавна не съм ходил там, пък сега и за билет не е нужно да плащам. Да видим какво дават. „Вълшебната флейта“ — никога не съм я гледал! Ах, та това е опера! Виж, музика никога не съм обичал — просто не ме привлича... Но няма значение, само и само да прекарам някак вечерта.

Каква е тази алегория? Човекът минава през огън и вода... тоест подложен е на разни изпитания... Я да погледам по-отблизо. (*На сцената.*) А! Водата била картонена, че и огънят... при това тоя синковец и актрисата се хият един на друг... и тук било както навред: отвън ще си помислиш, че е кой знае какво, а вътре кухо, боядисана хартия и въженца, с които всичко се движи. (*Обръща се към зрителите.*) О! Колко добре се виждала оттук публиката. Слушайте, господа, туй, дето го гледате тук, е пълна глупост; ей тия момци с високите шапки — маги ли им викат, или как, дего брътвят дивотии и приказват за добродетели и награди, такива ги има и между нас — всичко е лъжа. Те ги приказват тия приказки, защото им плащат; пък и който го е измислил — и той за пари го е правил; в това е цялата работа. Повярвайте ми: наистина съм минал и през вода, и през огън

— нищо не излезе; живях, имах пари — хубаво беше, а сега какво съм? Нищо! Чувате ли ме? Никой не ме чува, всички гледат на сцената... изглежда, че е нещо хубаво, я да отида по-далеч. (*В партера.*) Така! Очаквах го! Като награда за добродетелта, за подвизите — изпълнение на всички желания, и светлина, и покой, и любов — да! Има да почакаш... Но да можеш наистина да си намериш такова тихо местенце, където нищо да не виждаш, да не чуваш, да забравиш всичко!... Спуснаха завесата — свърши! Всеки си отива вкъщи, чакат го семейство, приятели... а мен? Мен никой не ме чака! Тази глупава пиеса ми развали настроението. Къде да вървя сега? Няма да остана тук, в празния театър, я... О! Да можех да заспя! По-рано и неприятности да имах, легна си, затворя ли очи и всичко забравям, а сега на, и сън не ми идва! Тъжно!... (*Носи се из града.*) Ух! Като минавам край тези къщи, чак страшно ми става, само това се чува: тук ме ругаят, там ме проклинат, на трето място ми се подиграват... И няма с какво да си запуша ушите и да си затворя очите — всичко виждам, всичко чувам... Къде ме тегли пък сега?... Мигар извън града?... А! Гробищата! Да! Ето го и моя гроб... Ето го и моето тихо местенце! Тук лежи той! У, какъв е! И червей му пълзи по лицето! И все пак му е по-добре от мен, поне нищо не чувствава... А и на мен тук ми е по-добре, отколкото там; поне не чувам какво приказват хората... О, тъжно! Тъжно!...

Като че ли започнах да забравям дните... вече не зная колко време е минало... Че и за какво ми е да знам? Само това ми е утехата, че на гроба ми е... тихо! Щом тръгна нанякъде, пак ругатни и проклетия!... Но как ми се иска да надзърна какво става вкъщи?... Я да се замъкна дотам... Хайде! На път! Какво ме тегли пак... Някаква бедна квартирка... Ехе! Та това е Лиза, моята племенница... ще рече синовете ми са я изгонили от къщи. Ох, не е хубаво това! Кой е при нея? А! Младият Валкирин, дето се мъкне подире й... Ох! Ох! Дано не стане беля... За какво ли си говорят?...

Валкирин. Кажете, Лизавета Дмитриевна, нима не ви останаха никакви ценни книжа от покойния ви баща?

Лиза. Каквото е имало, още татко го е предал на Василий Кузмич... Но какво ти стана, Вячеслав? Ти си разстроен, бледен като смъртник?...

Валкирин. Не ме питайте, Лизавета Дмитриевна! Ужас!... Ужас!... Че сте имали четиристотин хиляди е сигурно, още по-сигурно е, че те са ги откраднали... Аз повдигнах въпроса и ще започне следствие, но знаете ли какво възражение са приготвили вашите братовчеди? Те твърдят, че Дмитрий Кузмич никога не е имал дъщеря!...

Лиза. Как не е имал? Ами аз?

Валкирин. Това го знаем вие, аз, знаят го и те, но в документите няма никакви доказателства...

Лиза. Как! Аз не съм дъщеря на баща си? Тогава какво съм?

Валкирин. Докато не се намерят доказателства, не сте нищо... вие сте самозвана.

Лиза. Боже мой! Какъв ужас!... Но как е възможно? Нека попитат!... Кой не знае, че съм дъщеря на баща си?...

Валкирин. Повтарям ви: всички го знаят, но в документите няма нищо такова, а това е главното.

Лиза. И сега какво ще правя?...

Валкирин. Не бива да се губи време; аз ще си взема отпуск и още тази нощ ще замина за някогашното село на баща ви; там сигурно ще открия някакви следи.

Василий Кузмич. Да! Има да почакаш! Ще откриеш — вятър!...

Лиза. Не зная, Вячеслав, как да ти се отблагодаря... Всички ме изоставиха, всички ме гонят... Само ти...

Валкирин. Вие знаете каква награда чакам! Само една: вашата ръка...

Лиза. О! Тя отдавна е твоя, но не сега, не в този момент... И ти си беден, не искам да се ожениш за беднячка, а и баща ти никога няма да даде съгласието си за това... дори не съм дъщеря на баща си! *(Ридае.)*

Валкирин. Кажете ми само една дума... аз няма да се спра пред нищо... Още утре ще бъдете моя жена...

Лиза. Не, благородни приятелю! Не искам да се възползвам от твоята самоотверженост, а и ти няма да поискаш да ме унижиш: сега твоето предложение е почти милостиня, за която ще се упреквам; бъди доволен, че моята ръка, моята любов ти принадлежат... Бог всичко ще оправи — и тогава нищо не ще попречи на нашето щастие.

Василий Кузмич. Те се хвърлят в обятията си, и двамата плачат, клетите! Дори като че ли ми е жал за тях, а как да им помогна? Ах! Да знаех какво ще стане, щях да ѝ оставя нещичко да преживява... А какво излезе — тия мошеници всичко заграбиха... Защото, право да си кажа, сега за какво ми е всичко? Не ми ли е все едно на едни ли остава, или на други... Ох! Жалко! Нещо ми се стяга душата, не мога повече да ги гледам!... Не, ужасно ми е да оставам тук... Да бягам по-скоро въвн от града, само да не виждам и чувам нищо!...

Тук като че ли се диша по-свободно; вярно, скучно ми е да се мъкна сам по широките пътища, но все пак ми е по-добре... Ха! Май че тези места ми са познати... Да! Разбира се! Ето го града, в който навремето славно си поживях. Дали ме помнят тук, или са ме забравили?... Ето я къщата, в която живях; да видим какво става в нея... А! Ето го и един мой подчинен! Приятно е да срещнеш познато лице! С него е някакъв гост и е много разтревожен. Какво ли си приказват?

Гостът. Нима наистина нищо не е запазено от тази ценна сбирка?

Провинциалният чиновник. Повтарям ви, че Василий Кузмич заповяда всичко да изхвърля.

Гостът. Но с каква цел?

Провинциалният чиновник. Просто така, за да има чистота и ред. Помня го както сега — играеше вист, повика ме и рече: „Защо тук има толкова много вехтории, уважаеми? За какво ги пазите? Само заемат място, а аз нямам къде да настаня хората си.“ Отворих уста да кажа, че това са много старинни работи, а той като ми викна: „Моля ви да не ме учите на ум, драги! Моля ви да съберете всичките тези вехтории, да ги продадете на килограм и да ми представите парите, а стаите да почистите, за да може още вдругиден там да се настанят моите хора.“

Гостът. И вие какво направихте?

Провинциалният чиновник. Трябваше да изпълня заповедта. Каквито свитъци имаше, продадох ги на дюкянджиите, а вещите — на килограм.

Гостът. Какви вещи? И вещи ли имаше?

Провинциалният чиновник. Да, само че все стари: облекло, оръжия и много-много предмети, които дори не ще мога да изброя... Например имаше един часовник, казваха, че бил на четиристотин години, само че стар такъв, на нищо не приличаше, не бе за гледане. Продадохме го на железаря за единадесет рубли и половина; все вехтория, ви казвам...

Гостът. Боже мой, каква загуба!

Провинциалният чиновник. И на мен ми беше жал, но нямаше какво да правя. Но защо се интересувате толкова от това?

Гостът. Как да ви обясня? В тези книжа се е пазел единственият екземпляр от важен документ за нашата история; употребих всичките си неголеми средства, за да го диря; обиколих десетки градове и най-после се убедих напълно, че този документ не може да бъде никъде другаде, освен тук... Сега нисичкият ми десетилетен труд е отишъл без полза, в нашата история навеки ще си остане важна празнота и аз трябва да се върна с празни ръце, без надежда и... без пари... Имаше ли тук старинни стенописи?

Провинциалният чиновник. Стенописи? Как да нямаше! Заличихме ги по заповед на Василий Кузмич.

Гостът. Но какъв варварин е бил този Василий Кузмич?

Провинциалният чиновник. Не че беше варварин; някакви злодеяния не е вършил, но си беше малко opak... ето вижте да ви разкажа.

Василий Кузмич. Хайде, захванаха да ми правят помен... да вървя по-нататък, по-нататък! (*Прелита през града.*) Това пък какво е? Чувам ридание... Пак ми споменават името.

Глас от бедна къщурка. О, да не види покой в гроба този Василий Кузмич! Такъв ли щеше да ми бъде халът сега... Залъгваше ме тогава, проклетникът: не се безпокойте, казваше, уважаема, аз всичко ще уредя; ако заведете дело — по-лошо ще бъде; аз отговарям, всичко ваше ще се запази, всичко ще уредя... ето как го уреди, мошеникът; от глупост му повярвах и пропуснах срока и сега трябва да умирам от глад с петте си сирачета, а пък изглеждаше богат и солиден! Как ги търпи земята такива хора!

Василий Кузмич. Пак ме споменават! Да бягам, да бягам оттук... Няма покой! Да се завра поне в някой коптор... А, ето още един град, какво е това? Тук май е весело, панаир... Тю, бре! Пак за мен

приказват: че всички били на загуба, дето панаирните складове не били построени там, където трябва, че до тях нямало дори път и стоките се разваляли... Ох, истина си е! Но какво можем да сторя? Ходех тогава с една вдовичка, а тя искаше панаирът да бъде срещу нейната къща. Колко грижи ми създаде тогава! Какви ли не машинации трябваше да правя, да лъжа, да доказвам, че тук е най-доброто и най-изгодното място... а до какво доведе това? Да бягам! Да бягам!... А като си помислиш, каква е тая управия, наистина? Като съм умрял — умрял съм, и край. А пък то — де що съм кривнал — всичко ми го завират в очите, всеки креци, всеки кори... наистина, каква е тая управия...

Нямам повече сили! Къде ли не се мъкнах? Обиколих земното кълбо. Докоснех ли се до земята — навред мене одумват... Чудна работа! Защото, ако се запитаме — приживе аз бях човек! Ако се съди благоразумно, не бях случаен човек, не хвърчах в облаците, не се престаравах, просто *нищо* не правех, а виж какви следи съм оставил! И колко чудно се навърза всичко това. Гледаш, лежи в затвора човек, на когото очите не съм виждал — като вземеш да поразровиш, излиза, че е там по моя милост! Някого отвял вятърът през девет земи в десета — и пак по мое благоволение. Все мен споменават с проклетия и вдовици, и сираци, и длъжници, и кредитори, старо и младо — защо? Все за дреболии, просто за дреболии: уверявам ви, аз съм човек прям и откровен — за драсване на подпис, за някаква дума, речена или недоизречена... Просто нямам повече сили! Понякога ми става страшно! А пък така ме влече към родните места, така ми се иска да съм там. Ето че съм тук! Пак съм спрял над Лизината квартирка... Каква бедност! На такъв живот ли е свикнала тя? Отслабнала е, клетата, не можеш я позна; къде е отишла красотата ѝ? Шие нещо, а сълзите ѝ капят, капят, сигурно пак ме споменава... Кой ли е този, дето влиза при нея? Някакъв господин; какъв е докаран — личи, че е богат; какво търси той при нея? И как му се зарадва тя, скочи!

Лиза. Мислех, Филип Андреевич, че съвсем сте ме забравили.

Господинът. Не, госпожице, как може! Бях малко зает — нали знаете, работата в министерството... Е, вие как сте?

Лиза. Ах, зле, Филип Андреевич, много зле! Моят адвокат пише, че няма никаква надежда да се намерят моите документи.

Господинът. Бъдете спокойна, госпожице, бъдете спокойна — ние ще уредим тази работа...

Лиза. Ах, вие сте истински благодетел! Без вас просто съм загинала; и досега живея с парите, които ми дадохте на заем, когато продадох вашите сребърни вещи — а извинете, че и досега не мога да ви се издължа.

Господинът. Нищо, нищо, госпожице! После ще си уредим сметките; вие ми направихте голяма услуга... нали разбирате, за мен самия, при моето служебно положение, не е удобно да продавам, а случва се човек да има нужда от пари... разбирате.

Василий Кузмич. Колкото повече се вглеждам, толкова по-познат ми се струва. Я, че това е мошеникът Филка, моят камердинер, преоблечен! Ех, че беда!

Лиза. Много добре разбирам и съм готова, колкото мога, да ви услужа: казах, че тези сребърни вещи са от майка ми, добре, че и надписът на среброто отговаря на името ми.

Филка. Чудесно... впрочем, не мога дълго да остана у вас, отбих се за малко, бях в заложната къща, откупих си там мои вещи, а сега заминавам, имам среща с министъра, боя се да ги взема със себе си, може да се загубят, разрешете ми да ги оставя у вас.

Лиза. С удоволствие. Ах, какви прекрасни брилянти, огърлици, диадеми... и колко много!

Филка. Да! Прекрасни са, прекрасни и много скъпи. Моля ви се, скрийте ги по-добре.

Василий Кузмич. Лиза! Лиза! Какво правиш! Та това са крадени вещи, той е крадец, това е Филка... Нищо не чува... безнадеждно!

Филка. А, не! Моля ви се, не в скрина: могат да ги откраднат; крадците търсят първо в скрина — това много добре го зная...

Лиза. Но къде тогава?

Филка. Ей там, зад печката — там е много по-сигурно!

Лиза. Ох, колко смешно!

Филка. Сега да вървя, довиждане... *(Филка излиза и на вратата се сблъсква с полицай, отстъпва крачка и побледнява.)*

Полицаят. А! Пипнахме ли те, приятелю! Отдавна те дебнем! Значи, тук ти е разбойническото свърталище! Вържете му ръцете, и на тази хубавица също, а стаята да се претърси. *(Претърсват стаята и намират зад печката брилянтите.)*

Василий Кузмич. Ох, клетата Лиза! Но тя не е виновна! Чувате ли, тя не е виновна! Не, не чуват! Как да им обясня?... Тя е онемяла от смайване; дума не може да продума... Но идва още някой... Ах, това е Валкирин; може би той ще я спаси... Той не може да се съвземе от смайване... иска обяснение от полица, който му разказва какво е направила Лиза, за отдавнашните и отношения с крадеца, за продаденото сребро... Лиза познава Валкирин, спуска се към него, но той я отблъсква... Не, не мога повече да гледам. По-скоро да се прибирам в гроба, там е единственото ми убежище...

Ето какво бил животът и какво смъртта! Каква страшна разлика! Докато си жив, каквото и да направиш, все още може да се поправи; прекрачиш ли този праг — всичко станало е невъзвратно! Как през целия ми живот не ми е минала тази проста мисъл? Вярно, чувал съм я понякога, срещал съм я в книгите, но се е плъзвала между другите фрази. Там всичко е така: хората говорят, говорят и толкова се увлекат, че всичко изглежда брътвеж! А какъв дълбок смисъл може да се крие и в най-простите думи: „От гроба връщане няма!“ О, ако го съзнавах по-рано!... Горката Лиза... Като си спомня за нея, душата ми се къса! И за всичко съм виновен аз, само аз! Аз внуших тази нещастна мисъл на децата си — и как! — с една несправедлива дума, с обикновена шега! Но виновен ли съм? Нали мислех, че ще успея да уредя живота на Лиза! Наистина доста поживях за чужда сметка, но никога не бих довел дъщерята на брат си до положението, в което е сега. Нима у децата ми няма искрица човещина?... А откъде биха могли да я възприемат? Във всеки случай не от мен; щом подозрех у тях зародиш на онова, което се нарича поетични фантазии, стараех се да го убия и с насмешка, и с разсъждения; исках да направя децата си *благоразумни хора*; исках да ги предпазя от мекушавост, от филантропия, от всичко, което наричах глупости! И ето че станаха хора! Възползвали са се от моите съвети, отгатнали са каква е моята нравственост! Ох! И тук не мога да остана повече — и тук за мен няма покой! Други гласове не чувам, но чувам собствения си глас... Ох! Това е съвестта, съвестта! Каква страшна дума! Колко странно ми звучи! Струва ми се съвсем различна от това, което ми изглеждаше там; това е някакво чудовище, което притиска, души и гризе сърцето ми. По-рано мислех, че съвестта

е нещо подобно на приличието, че ако човек е предпазлив в поведението си, ако спазва условията, приети в обществото, ако не влиза в конфликт с общото мнение, това е то съвестта и моралът... Страшно ми е да си помисля! Ох, деца, деца! Нима и вас ви очаква такава съдба! Ако бяхте други, ако ви бе внушено друго, може би щяхте да разберете моите страдания и щяхте да се помъчите да заличите следите на злото, което аз извърших, да разберете, че само така могат да бъдат облекчени моите терзания... Но всичко е напразно! Пред мен е дълъг, вечен живот и моите дела, като семена на отровно растение, ще растат и ще се множат!... Какво ли ще стане накрая? Ужас, ужас!...

Ето го и затворът. Виждам в него клетата Лиза... но какво става с нея? Тя вече не плаче, тя върти очи наоколо... Господи! Тя е близка до лудост... Деца, знаете ли това... Къде са те? По-малкият спи, поголемият седи над някакъв лист... Боже, какво е написано в него! Той обвинява Лиза в разврат, поддържа подозрението в кражба, хитро намеква за нейни порочни наклонности, които уж били забелязани още в моя дом... И как изкусно, как коварно е преплетена тук лъжата с истината! Уроците ми не са отишли напразно: той е разбрал изкуството да се живее... Както аз го разбирах... Но какво прави той? Погледна спящия си брат, какъв страшен израз има лицето му! О, как бих желал да проникна в мислите му... ето, чувам гласа на сърцето му — ужас. О, ужас! Той си говори: „Тоя мухльо винаги ще ми пречи във всичко; и откъде се взеха у него тази жалост, разкаянието, застъпничеството? Ами ако от глупост издаде всичко? Тогава сме загубени! Няма съмнение, че много по-добре би било той тъкмо сега да умре!... Да, тази мисъл не е лоша! Защо да не му помогна? Достатъчно е да му капна няколко капки в чашата... дете се вика да го почерпя едно кафе... Защо не? Наистина! Отровата е под ръка, до него на масата стои чаша вода, полусънен ще я изпие, няма да разбере — и работата е свършена.“

Василий Кузмич. Петруша! Сине мой! Какво правиш? Спри се! Това е брат ти... не виждаш ли?... На колене съм пред теб... Не! Нищо не вижда, не чува, приближава се до масата, държи стъкълце... Свършено...

Боже! Мигар няма да има за мен ни съд, ни *наказание*? Но какво става около мен? Откъде се взеха тези страшни лица! Познати ли са! Това е моят брат, който ме гледа осъдително! Вдовицата, чиито деца са онеправдани от мен! Целият свят на моите злодеяния! Въздухът се разтнесе, небето се продъни... Зоват ме, зоват ме...

Тази сутрин Василий Кузмич се събуди много късно. Дълго не можеше да дойде на себе си, търкаше очи и плахо се оглеждаше.

— Ама че глупав съм! — рече си той най-последно. — Чак ме втресе. Какви страхотии сънувах и колко ясно — като наяве... защо ли е така? Да! Снощи малко попрекавих с яденето, пък и дяволът ме накара да прочета преди съм някаква фантастична приказка... Ох, тия съчинители на приказки! Няма да напишат нещо полезно, приятно, развлекателно, а то — извадят на показ всичко шито-покрито! Защо ли не им забранят да пишат! Ами тъй де — на какво прилича това? Четеш и неволно си мислиш — какви ли не мухи ти влизат в главата: наистина трябва да им забранят да пишат, просто съвсем да им забранят... На какво прилича това? Не дават на порядъчния човек дори да спи спокойно... Ух! Още ме побиват студени тръпки... А вече е дванадесет часът на обед; множко се заседях снощи; сега вече няма време за никаква работа! Но трябва все пак да се поразвлека с нещо. Къде ли да отида? Дали при Каролина Карловна, или при Наталия Казимировна?

[1] Градче, разположено в южната част на Източен Сибир. През XVII — началото на XIX в. — център на търговията на Русия с Китай. — Б.р. ↑

ВАЛЕНТИН КОРОВИН

НИКОЛАЙ ГОГОЛ

1809–1852

Николай Гогол (1809–1852) е роден в Украйна, в дворянско семейство, на което не са били чужди литературните интереси. Завършва гимназия в гр. Нежин. Опитва да пише още като ученик. След гимназията заминава за Петербург с мечтата да работи в полза на просвещението и държавата и да опита възможностите си в литературата. През 1829 г. издава под псевдонима В. Алов романтичната поема „Ханс Кюхелгартен“, която публиката и критиката посрещат недоброжелателно и с насмешка. Едва в края на 1829 г. успява да си намери чиновническо място. Продължава да пише, но сега проза на теми из народните предания и бит на Украйна, които са му близки. През 1831 г. излиза първата част от цикъла „Вечери в чифлика край Диканка“. Книгата донася на Гогол нечуван успех. На читателите и критиката се харесва ярката романтика на повестите, сочният им национален колорит, хуморът и увлекателната фантастика. За писателя се отварят вратите на прочутите салони, той се запознава с А. Пушкин, В. Жуковски. През 1832 г. излиза втората част на „Вечерите...“, която напълно затвърдява славата на младия писател.

През 1834 г. Гогол чете в Петербургския университет курс по обща история. Замисля няколко исторически произведения, част от които влизат в сборника „Арабески“ (1835). През същата година написва историко-патриотичната повест „Тарас Булба“, която влиза в сборника „Миргород“ (1835). От това време романтичното начало в творчеството на Гогол макар да не изчезва, по се подчинява на други, реалистични принципи на писане.

Една след друга излизат нови негови творби. В Пушкиновото списание „Современник“ се отпечатва повестта „Нос“, включена в нов цикъл — „Петербургски повести“. Гогол работи над комедиите „Женитба“ и „Тевизор“. След поставянето на „Ревизор“ през 1836 г. на

петербургска сцена и предизвиканото от нея негодувание на реакционните кръгове, Гогол заминава за чужбина. В Швейцария работи усилено над главната си творба — „Мъртви души“, замислена преди завършването на „Ревизор“. В Париж до него стига трагичната вест за гибелта на Пушкин. Гогол решава да остане да живее в чужбина. Едва през 1839 г. се връща за кратко време в Русия.

През 1841 г. в Рим писателят завършва първата част на „Мъртви души“ и отново пристига в Русия, за да я отпечата. Тя излиза през 1842 г. Впечатлението от „Мъртви души“ е огромно. По думите на А. Херцен „Мъртви души“ „разтърсват цяла Русия“.

Гогол е изпълнен с желание да завърши творбата си. Отново заминава за чужбина и се установява в Рим. Там завършва повестта „Шинел“, комедията „Женитба“, прави нова редакция на „Тарас Булба“. През 1842 г. излиза четиритомно издание на негови събрани съчинения. Но работата му над втория и третия том на „Мъртви души“ върви все по-трудно. Според замисъла на Гогол главните герои на „Мъртви души“ е трябвало да се пречистят и да станат идеални положителни образи, символизиращи нравственото богатство на истинския руски характер. Липсват обаче обективни условия за тяхното чудотворно преобразяване. Гогол търси причините не в реалните обстоятелства на тогавашния руски живот, а в себе си, в своя талант, в „малките“ си духовни сили. Настъпва кризата, Гогол все повече се прониква от религиозния мироглед и се чувства виновен, че е оклеветил любимата си родина. Най-ясно се изразява тази криза в „Избрани места от кореспонденцията с приятели“ (1847), книга, която от една страна съдържа поразителни прозрения, а от друга защитава самодържавието, крепостничеството и църквата. Против тези страни на „Избраните места...“ гневно пише великият руски революционен демократ В. Белински в прочутото си „Писмо до Гогол“. Критиката на Белински има потискащо действие върху Гогол.

През май 1848 г. той се връща в Русия, установява се в Москва и отново се заема с работа над втория том на „Мъртви души“. Но болезнено религиозното му състояние все повече се засилва, самоизтезаването му стига до крайност и през 1852 г. в пристъп на отчаяние той изгаря втория том от творбата си, а след няколко дни умира от изтощение на силите.

Творчеството на Гогол оказва огромно влияние върху руската литература. Включените в този сборник негови повести ще дадат представа на читателя за Гоголевата фантастика и донякъде за нейната еволюция.

НИКОЛАЙ ГОГОЛ
МАЙСКА НОЩ ИЛИ УДАВНИЦА

Дявол знае каква е тая работа! Почнат ли да правят нещо християните — мъчат се, мъчат се като ловджийски кучета след заек и пак няма управия, а дето се намеси дяволът, само завърти

*опашчето си — и веднага, не можеш да разбереш
отде се е взело, сякаш от небето е паднало.*

I. ХАНА

Звънлива песен се лееше като река по улиците на село ***. Беше часът, когато в блясъка на чистата привечер изморените от дневния труд и грижи момци и девойки шумно се събираха на групи да изляят веселието си в звукове, които винаги са неразделни от тъгата. И вечерта, винаги замислена, мечтателно прегръщаше синьото небе, като преобразяваше всичко в неопределеност и далечина. Здрачи се вече, а песните още не утихнаха. С бандура в ръце крадешком вървеше измъкналият се от песнопойците млад казак Левко, син на селския кмет. Казакът е с астраганен калпак. Той първи по улицата, подрънква с ръка струните и потропва с нозе. Ето, спря тихо пред вратата на една къща, потънала сред невисоки вишневи дръвчета. Чия е тая къща? Чия е тази врата? Като помълча малко, той засвири и запя:

*Слънцето е ниско, вечерта е близко,
ела при мене, сърчице мое!*

— Не, изглежда, че моята светлоока хубавица е заспала дълбоко! — каза казакът, когато изпя песента, и се приближи до прозореца. — Галя, Галя! Спиш ли, или не искаш да излезеш? Сигурно се страхуваш да не ни види някой или не щеш може би да покажеш бялото си личице на студа! Не бой се! Няма никой. Вечерта е топла. Но дори да се появи някой, аз ще те загърна със свитката^[1] си, ще те обвия с пояса си, ще те прикрива с ръцете си и никой няма да ни види. А ако повее хлад, ще те притисна по-близо до сърцето си, ще те стопля с целувки, ще надяна калпака си на твоите белички крачета. Сърце мое, рибко моя, огърлие мое! Погледни за миг. Пъхни през прозорчето поне бялата си ръчица... Не, ти не спиш, горделива девойко! — рече по-високо той и с такъв глас, с какъвто човек говори, посрамен от мигновено унижение. — Драго ти е да се гавриш с мене, сбогом!

Той се отдръпна, накриви калпак и гордо се отдалечи от прозорчето, като подрънкваше тихо струните на бандурата. В това

време дървената дръжка на вратата се завъртя, вратата се отвори със скърцане и една девойка в своята седемнадесета пролет, обвита от здрача, плахо се огледа и без да пуска дръжката на вратата, престъпи прага. В полусветлия мрак пламтяха приветливо като звездици две ясни очи; блестеше червен коралов гердан и от орловите очи на момъка не се укри дори руменината, която свенливо изби по бузите ѝ.

— Колко си нетърпелив! — рече му полугласно тя. — Разсърди се вече! Защо избра такова време: по улиците непрестанно скитат тълпи народ... Аз цяла треперя...

— О, не трепери, моя червена калино! Притисни се по-силно до мене! — говореше момъкът, като я прегръщаше, отхвърлил бандурата, провесена на дълъг ремък около шията му, и седна с девойката пред вратата на къщата. — Ти знаеш, че ми е мъчно и един час да не те видя.

— Знаеш ли какво мисля? — прекъсна го тя, като потопа замислен поглед в очите му. — Нещо сякаш постоянно ми шепне на ухото, че занапред ние няма да се виждаме тъй често. Не са добри вашите хора: девойките гледат завистливо, а момците... Дори забелязвам, че от някое време майка ми ме следи по-строго. Признавам си, че между чуждите ми беше по-весело.

Трепет на мъка мина по лицето и при последните думи.

— Само два месеца си в родния край — и вече ти дотегна! Може и аз да съм ти омръзнал?

— О, ти не си ми омръзнал — промълви усмихната тя. — Аз те обичам, черновеждо казаче! Обичам те за това, че имаш кестеняви очи и щом ме погледнеш, душата ми сякаш се усмихва и ѝ става весело и хубаво; за това, че помръдваш приветливо черните си мустаци; за това, че вървиш по улицата, пееш и свириш на бандурата и е хубаво да те слуша човек.

— О, мила моя Галя! — извика момъкът, като я целуна и притисна по-силно до гърдите си.

— Чакай! Стига, Левко! Кажи най-напред, приказва ли с баща си?

— Какво? — запита той като разбуден. — Да, че искам да се ожения за теб и че ти искаш да се омъжиш за мен. Приказвах. — Но тая дума „приказвах“ прозвуча някак тъжно в устата му.

— И какво?

— Какво можеш да направиш с него? Както обикновено, престори се, дъртакът, на глух: нищо не чува, а отгоре на това ме и нахока, че съм скитосвал бог знае де, че съм лудувал с момците по улиците. Но не тъжи, моя Галя! Давам ти казашката си дума, че ще го склоня.

— Стига да кажеш само една дума, Левко, и всичко ще стане, както искаш. Аз по себе си зная: някой път ми се иска да не те послушам, а речеш една дума — и без да ща, правя каквото ти пожелаеш. Гледай, гледай! — продължи тя, като сложи глава на рамото му и вдигна очи нагоре, дето синееше необятното, топло украинско небе, забулено долу с къдравите клонки на изправените пред тях вишневи дървета. — Гледай, е там далеч блещукнаха звездици: една, втора, трета, четвърта, пета... Това са божиите ангели, нали, които са отворили прозорчетата на светлите си къщички в небето и гледат към нас? Нали, Левко? Нали те гледат към нашата земя? Да имаха хората крила като птиците, че да хвъркнеш нататък — високо, високо... У, страшно е! Тук нито един дъб не може да стигне до небето. А разправят, че някъде, в някаква далечна земя, имало такова дърво, на което върхът шумолял в самото небе и срещу Великден бог слизал на земята по него.

— Не, Галя, бог има дълга стълба от небето до земята. Поставят я светите архангели срещу Великден; и щом бог стъпи на първото стъпало, всички нечисти духове полетяват презглава, отиват на цели купчини в пъкъла и затова на Христовия празник по земята няма нито един зъл дух.

— Колко тихо се полюшва водата, като дете в люлка! — продължи Хана и посочи езерото, мрачно заобиколено от тъмна кленова гора, оплаквано от върби, потопили в него своите тъжни клони.

Като немощен старец държеше то в студените си прегръдки далечното тъмно небе и обсипваше с ледени целувки огнените звезди, които мътно се рееха сред топлия нощен въздух, предчувствайки сякаш близката поява на блестящия цар на нощта. На хълма край гората дремеше със затворени капаци стара дървена къща; мъх и диви треви застилаха покрива ѝ, къдриви ябълкови дървета се бяха разклонили пред прозорците; гората я прегръщаше със сянката си,

метнала отгоре ѝ дива злокобност; орехова горичка се разстилаше под нея и се спускаше към езерото.

— Помня като насън — каза Хана, без да откъсва очи от него, — че отдавна, отдавна, когато бях още мъничка и живеех при майка си, за тая къща разправяха нещо страшно. Ти сигурно знаеш, Левко, разкажи ми го!...

— Остави това, хубавице моя! Малко ли работи разправят жените и глупавите хора. Само ще се разтревожиш, ще почнеш да се плашиш и не можеш заспа спокойно.

— Разкажи ми, разкажи ми, мили черновежди момко! — говореше тя, като притисна лице о бузата му и го прегърна. — Не, вижда се, че не ме обичаш, имаш друго момиче. Аз няма да се страхувам; ще спя спокойно нощем. Ако не ми разкажеш, тогава няма да заспя. Ще се мъча и ще мисля... Разкажи ми, Левко!

— Право казват хората, че в момичетата има скрит дявол, който подбужда любопитство им. Добре, слушай: някога, отдавна, сърчице мое, в тая къща живеел стотник. Той имал щерка, светла госпожичка, бяла като сняг, като твоето личице. Жената на стотника отдавна умряла и той решил да се ожени за друга. „Ще ме галиш ли, както досега, татко, когато вземеш друга жена?“ — „Ще те галя, дъще, още по-силно ще те притискам до сърцето си! Ще те галя, дъще моя, ще ти подарявам още по-хубави обици и гердани!“ Довел стотникът младата си жена в своята нова къща. Хубава била младата жена, румена и бяла. Но тъй страшно погледнала заварената си дъщеря, че тя извикала, като я видяла; и цял ден лошата мащеха думица не продумала. Настъпила нощта: отишъл стотникът с младата си жена в спалнята; затворила се в стаята си и бялата госпожичка. Мъчно ѝ станало, заплакала. Погледнала: страшна черна котка се промъква към нея; козината ѝ гори, железните ѝ нокти тракат по пода. От уплаха скочила на пейката — котката подире ѝ. Оттам скочила на леглото — котката пак подире ѝ и изведнъж — хвърлила се на шията ѝ и почнала да я души. Тя извикала, откъснала я от себе си и я запратила на пода; пак се промъква страшната котка. Обзела я мъка. На стената висяла бащината ѝ сабя. Грабнала я — цап по пода — лапата с железни нокти отскочила и котката с вой изчезнала в тъмния ъгъл. Цял ден младата жена не излязла от стаята си: на третия ден излязла с превързана ръка. Разбрала клетата госпожичка, че мащехата и е вещица и че тя на нея е

отсякла ръката. На четвъртия ден стотникът заповядал на дъщеря си да носи вода, да мете къщата като проста селянка и да не влиза в господарските покои. Тежко било на клетото момиче, но нямало какво да прави — почнало да изпълнява бащината воля. На петия ден стотникът изгонил дъщеря си боса от къщи и не й дал късче хляб за из пътя. Тогава вече заридала госпожичката, като закрила лице с белите си ръце: „Погуби ти, татко, родната си дъщеря! Погуби вещицата твоята грешна душа. Нека бог ти прости: а на мене, клетата, той не е отредил, както изглежда, да живея на белия свят...“ И ето — там — виждаш ли... — Левко се обърна към Хана, като сочеше с пръст къщата. — Гледай там, встрани от къщата най-високия бряг! От тоя бряг се хвърлила госпожичката във водата и оттогава изчезнала...

— Ами вещицата?... — боязливо го прекъсна Хана, устремила в него просълзените си очи.

— Вещицата ли? Бабите измислили, че оттогава в лунна нощ всички удавнички излизат в господарската градина да се греят на месечина; и стотниковата щерка станала най-главната от тях. Една нощ тя видяла мащехата си край езерото, нахвърлила се върху нея и с вик я завлякла във водата. Но вещицата се отървала пак: превърнала се под водата на удавничка и така избягнала боя с тръстика, който щели да й нанесат удавничките. Женски приказки! Разправят още, че госпожичката всяка нощ събирала удавничките, гледала всяка от тях поотделно в лицето и се мъчела да познае коя е вещицата; но и досега не я била познала. И ако попаднел наблизко някой човек, веднага карала и него да отгатва — иначе, заплашвала, ще го удави. Ето какво разправят, моя Галя, старите хора!... Сегашният господар иска да стори на това място спиртоварна и изпратил нарочно тук спиртовар... Но — счуват ми се разговори. Нашите песнопойци се връщат. Довиждане, Галя! Спи спокойно и не мисли за тия женски глупости!

Като каза това, той я прегърна по-силно, целуна я и си отиде.

— Довиждане, Левко! — каза Хана, замислено загледана в тъмната гора.

Огромният огнен месец почна величествено да се изрязва от земята. Едната му половина беше още под земята, но целият свят вече се изпълни с някаква тържествена светлина. Езерото се посипа с искри. Сянката на дървесата започна да се отделя ясно върху тъмната зеленина.

— Довиждане, Хана! — чу се зад нея възглас, придружен с целувка.

— Върна ли се? — попита тя, като се огледа, но видя пред себе непознат момък и се изви встрани.

— Довиждане, Хана! — чу се отново и отново някой я целуна по бузата.

— Довлекли са дяволите и друг! — рече ядосано тя.

— Довиждане, мила Хана!

— Сега пък трети!

— Довиждане! Довиждане! Довиждане, Хана! — И целувки я засипаха от всички страни.

— Та те са цяла дружина! — викаше Хана, като се измъкваше от множеството момци, които се надпреварваха да я прегръщат. — Как не им омръзна да се целуват непрекъснато! Скоро наистина не ще мога да изляза на улицата!

След тия думи вратата се затръшна и се чу само как щракна със скърцане желязното резе.

[1] Украинска горна дълга дреха. — Б.р. ↑

II. КМЕТЪТ

Знаете ли какво е украинска нощ? О, вие не знаете какво е украинската нощ! Вгледайте се в нея; отсрещ небето гледа месецът. Необятният небесен свод се е разширил и удължил още по-необхватно. Той пламти и диша. Земята цяла е и сребърна светлина: и чудният въздух е прохладно душен и пълен с нежа и разлива океан от благоухания. Божествена нощ! Омайна нощ! Замрели, горите вдъхновено се възправят, изпълнени с мрак, и хвърлят огромна сянка. Тихи и спокойни са тия езера; хладината и мракът на водите им са затворени мрачно между тъмнозелените стени на градините. Девствените гъсталаци на песекинята и черешовите дръвчета плахо протягат корени в студения вир и от време на време нещо си шепнат, сякаш се сърдят и негодуват, когато прекрасният халосник — нощният вятър, ги издебва за миг и ги целува. Целият пейзаж спи. А горе — всичко диша, всичко е чудесно, всичко е тържествено. А в душата е необятно и чудно и рой сребърни видения изникват стройно из нейните дълбини, Божествена нощ! Омайна нощ! И изведнъж — всичко оживява: и горите, и езерата, и степите. Пее се тържествената песен на украинския славей и сякаш сам месецът сред небето се заслушва в нея... Като омагьосано дреме селцето на хълма. По-бели и по-хубави блестят на месеца купчините селски къщи; по-ослепително се изрязват в мрака техните ниски стени. Песните са млъкнали. Всичко е тихо. Благодетивите хора вече спят. Тук-там само светят тесни прозорчета. И само в някои къщи закъснялата челяд вечеря до прага.

— Да, хопакът не се играе тъй! Гледам аз, нещо не върви. Какво разправя кумът?... А, ето: хоп-тра-ла! Хоп-тра-ла! Хоп-хоп-хоп! — Тъй разговаряше сам със себе си един пийнал селянин на средна възраст, като танцуваше по улицата. — Ей богу, тъй не се играе хопак! Защо ще лъжа! Ей богу, не е тъй! Ето: хоп-тра-ла! Хоп-тра-ла! Хоп-хопхоп!

— Гледай оглупял човек! Да беше някой момък, ами то — стар шопар, за смях на децата, танцува нощем по улицата! — извика една

минувачка, възрастна жена, която носеше слама в ръката си. — Върви си вкъщи! Отдавна е време за спане!

— Ще си отида! — каза селянинът, като се спря. — Ще си отида, няма да гледам някакъв си кмет. Че като е кмет — дяволите ще го вземат, — да не мисли, че може да залива хората в мразовито време със студена вода и да си вири носа! Добре де, кмет, кмет. Аз сам съм си кмет. На, господ да ме убие! Да ме убие господ. Аз сам съм си кмет. Това е то, а не... — продължаваше той и когато стигна до първата къща, която му се изпречи, спря пред прозорчето и запипа с пръсти по стъклото, като се мъчеше да намери дървената дръжка. — Жено, отваряй! Жено, по-бързо, казвам ти, отваряй! Време е казакът да спи!

— Къде, Каленик? Улучил си чужда къща — завикаха със смях зад него девойките, които се връщаха от веселите песни. — Да ти покажем ли твоята къща?

— Покажете ми, любезни булки!

— Булки? Чувате ли? — подхвана една. — Колко учтив е Каленик! Затова заслужава да му покажем къщата... Но не, най-напред потанцувай!

— Да потанцувам ли?... Ех, вие, хитри девойки! — провлечено каза Каленик, като се смееше, заканваше се с пръст и залиташе, защото краката му не можеха да се застоят на едно място. — А ще ми дадете ли да ви нацелувам? Всички ви ще нацелувам, всички! — И с преплитащи се нозе той хукна след тях.

Девойките се развикаха и се размесиха, но после, когато се поуспокоиха и видяха, че Каленик не е много бърз в краката, минаха на другата страна.

— Ето я твоята къща! — завикаха му те, като си отиваха и му показваха една по-голяма от другите къща, която принадлежеше на селския кмет.

Каленик послушно се затътра нататък и пак започна да ругае кмета.

Но какъв е този кмет, който предизвикваше такива неизгодни за себе си думи и приказки? О, тоя кмет е важно лице в селото. Докато Каленик стигне до края на пътя си, ние без съмнение ще можем да кажем нещичко за него. Щом го види — цялото село сваля калпаци, а и най-младите девойчета казват „добър ден“. Кой от момците не би искал да бъде кмет? За кмета са отворени всички табакери; и снажният

селянин, снел калпак, стои почитателно през цялото време, докато кметът шари с дебелите си и груби пръсти в неговата проста табакера. На селските събрания или в общината, макар че властта му е ограничена с няколко гласа, кметът винаги надвива и почти на своя глава изпраща когото си ще да изравнява и заглажда пътя или да копае ровове. Кметът е начумерен, строг наглед и не обича да приказва много. Отдавна, много отдавна, когато блаженопочивщата велика царица Екатерина пътувала до Крим, него го избрали да показва пътя; цели два дни той заемал тая служба и дори бил удостоен да седи на капрата до царския кочияш. И от онова именно време кметът се научил умно и важно да навежда глава, да глади дългите си засукани надолу мустаци и да мятта соколов поглед изпод вежди. И от онова време, за каквото и да му заговорят, винаги умее да завърти приказката за това как е возил царицата и е седял на капрата на царската карета. Понякога кметът обича да се преструва на глух, особено ако чуе нещо, което не му се ще да чува. Кметът не може да търпи гизденето: носи винаги свитка от черно домашно сукно, препасва се с шарен вълнен пояс и никой никога не го е виждал в друго облекло, като не се смята само онова време, когато царицата минала оттук за Крим и когато е бил със син казашки жупан^[1]. Но едва ли някой от цялото село помни онова време, а синия жупан той държи под ключ в сандъка си. Кметът е вдовец, но в дома му живее неговата балдъза, която готви, мие, варосва къщата, преде му за ризи и управлява цялото домакинство. В селото се мълви, че тя не му е никаква роднина, но ние вече видяхме, че кметът има много недоброжелатели, които с радост пускат всякакви клевети. Впрочем може би причината за това беше, че на балдъзата никога не ѝ харесваше, когато кметът отиваше из нивята, пълни с жетварки, или у някой казак, който имаше млада дъщеря. Кметът е едноок, но затова единственото му око е злодейско и вижда отдалеч всяка хубавичка селянка. Преди обаче да го насочи към миловидното личице, той хубаво оглежда дали балдъзата не гледа отнякъде. Но ние вече разказахме почти всичко, което трябва, за кмета, а пияният Каленик не бе минал и половината път и още дълго време угощаваше кмета с ругатни, каквито можеха да попаднат на неговия мързелив и несвързано заплитащ се език.

[1] Вид кафтан. — Б.р. ↑

III. НЕОЧАКВАН СЪПЕРНИК. ЗАГОВОР

— Не, момчета, не, не искам! Какво е това лудуване? Как не ви омръзна да безчинствувате? Ние и без това минаваме вече за големи скандалджии. По-добре вървете да спите! — тъй говореше Левко на развилнелите си другари, които го увещаваха за нови лудории. — Довиждане, братлета! Лека ви нощ! — И с бързи крачки се отдели от тях и тръгна по улицата.

„Спи ли моята светлоока Хана?“ — мислеше той, като се приближаваше към познатата ни къща с вишневи дървета. Сред тишината се чу тих говор. Левко се спря. Между дървесата се бялна рубашка... „Какво значи това?“ — рече си той и дебнешком се приближи и се затули зад едно дърво. В светлината на месеца блесна пред него и лицето на девойката... Това е Хана! Но кой е тоя висок човек, който стоеше гърбом към него? Напразно го оглеждаше той: сянката го обгръщаше от главата до петите. Само отпред той беше малко осветен; но и най-малката крачка към тях излагаше Левко на неприятността да го видят. Като се прислони тихо към дървото, той реши да остане на мястото си. Девойката изговори ясно името му.

— Левко ли? Левко е още хлапак! — рече хрипкаво и полугласно високият мъж. — Ако го видя някой път при тебе, ще му изскубя перчема...

— Бих искал да зная кой е тоя хубостник, който се заканва да ми изскубе перчема! — каза тихо Левко и проточи шия, като се пазеше да не изпусне нито дума. Ала непознатият продължаваше толкова тихо, че нищо не можеше да се чуе.

— Как не те е срам! — каза Хана, когато той млъкна. — Ти лъжеш, ти ме мамиш; ти не ме обичаш; аз никога няма да повярвам, че ще ме обичаш!

— Зная — продължаваше високият човек. — Левко ти е наприказвал много глупости и ти е завъртял главата. (Сега на момъка се стори, че гласът на непознатия не му е съвсем непознат и като че го е чувал някога.) — Но аз ще му дам на Левко да разбере! — говореше

все така непознатият. — Той смята, че аз не виждам всичките му хитрини. Ще изпита, кучият му син, юмруците ми.

При тия думи Левко не можеше вече да сдържи гнева си. Като приближи на три крачки до него, той с все сила замахна да удари така непознатия, че въпреки очевидната му снажност, не би устоял на удара; но в това време месецът освети лицето му и Левко се слиса: пред него стоеше баща му. Само неволното поклащане на главата и лекото подсвирване през зъби показваха смайването му. Нещо прошумоля наблизко; Хана бързо изтича вкъщи и затръшна вратата след себе си.

— Довиждане, Хана! — извика в тоя миг един от момците, който беше издебнал и прегърнал кмета, но като усети острите мустаци, отскочи с ужас.

— Довиждане, хубавице! — извика втори, но сега пък той полетя презглава, блъснат здраво от кмета.

— Довиждане, довиждане, Хана — извикаха няколко момци, увиснали на шията му.

— Пръждосвайте се, проклети нехранимайковци! — викаше кметът, като се дърпаше и тропаше с крака. — Каква Хана съм ви аз! Пръждосвайте се с бащите си на бесилото, дяволски синове! Залепили се като мухи на мед! Ще ви дам аз една Хана!

— Кметът! Кметът! Това бил кметът! — развикаха се момците и се разбягаха на всички страни.

— Я го виж ти баща ми! — рече Левко, дошъл на себе си след смайването, като гледаше отдалечаващия се с ругатни кмет. — Значи, такива пакости вършиш ти! Чудесно! А пък аз се чудя и мая какво значи това — щом му заприказвам за тая работа, той се преструва на глух. Чакай, дъртако, ще ти дам аз да разбереш как се скита под прозорците на младите момичета, ще видиш ти как се отнемат чуждите годеници! Хей, момчета! Елате тук! Тук — викна той и замахна с ръка към момците, които отново се събираха накуп. — Елате тук! Аз ви увещавах да спите, но сега размислих и съм готов, ако щете, и цяла нощ да ходя с вас.

— Ха, това разбирам! — каза един плещест и пълен момък, който минаваше за най-големия гуляйджия и хаймана в селото. — Когато не можем да поскитаме както трябва и да измислим някоя дяволия, мене почва да ми се повдига от всичко. Все като че нещо ми

липсва. Сякаш съм си загубил калпака и лулата; с една дума, не съм казак — и толкова.

— Съгласни ли сте днес да ядосаме здравата кмета?

— Кмета?

— Да, кмета! Че какво си мисли той! Управлява ни като някакъв хетман. Не стига, че ни разиграва като свои ратаи, ами обикаля и нашите момичета. Мисля, че няма хубавичко момиче в село, подир което кметът да не се влачи.

— Така е, така е — завикаха в един глас момците.

— Какво сме ние, момчета, ратаи ли! Мигар не сме от такъв род, от какъвто е и той? Ние, слава богу, сме свободни казаци! Да му покажем, момчета, че сме свободни казаци!

— Ще му покажем! — викнаха момците. — А щом ще покажем на кмета, няма да оставим и писаря!

— Няма да оставим и писаря! А пък сякаш нарочно в главата ми се върти чудесна песен за кмета. Елате да ви я кажа — продължи Левко и удари с ръка струните на бандурата. — И слушайте, преоблечете се кой в каквата дреха му попадне!

— Весели се, казашка главо! — рече едрият хаймана, като удари крак в крак и плесна ръце. — Ех, че чудо! Ех, че хубаво! Като почнеш да лудуваш, сякаш си спомняш старите времена! Хубаво, волно е на сърцето ти, а душата ти е като в рая. Хей, момчета! Хей, карайте!...

И тълпата шумно отмина по улиците. И благочестивите бабички, разбудени от виковете, вдигаха прозорчетата и се кръстеха със сънени ръце, като думаха: „Сега се веселят момците!“

IV. МОМЦИТЕ СЕ ВЕСЕЛЯТ

Само една къща светеше още в края на улицата. Това беше жилището на кмета. Кметът отдавна беше привършил вечерята си и сигурно отдавна би заспал. Но имаше гост, спиртоварят, изпратен да построи спиртоварна на чифликчията, който притежаваше малък къс земя между свободните казаци. Под самите икони на почетно място седеше гостът — нисичък, пълничък човечец, с мънички, постоянно смеещи се очички, в които сякаш бе изписано удоволствието, с което пушеше късата си луличка, като плюеше всяка минута и натискаше с пръст тютюна, който излизаше от нея, превърнат в пепел. Облаци дим бързо растяха над него и го обгръщаха в сива мъгла. Като широк комин на някоя спиртоварна, на който бе омръзнало да стои на покрива си, та беше решил да се поразходи и сега бе седнал кротко до масата в кметската къща. Под носа му стърчаха късички гъсти мустаци, но те се мяркаха толкова смътно през тютюневия дим, че приличаха на мишка, която спиртоварят е хванал и държи в устата си, като отнема по тоя начин монопола на хамбарския котарак. Кметът, като домакин, седеше по риза и платнени шалвари. Орловото му око, подобно залязващо слънце, зажумяваше лека-полека и гаснеше. На края на масата пушеше лула един селски десетник от стражата на кмета, който от уважение към стопанина седеше облечен в свитка.

— Скоро ли смятате — каза кметът, като се обърна към спиртоваря и прекръсти прозяващата се уста — да нагласите вашата спиртоварна?

— Ако помогне бог, може и още тази есен да варим. Обзалагам се на каквото искате, ако на Света Богородица господин кметът не изиграе по улицата кандил-мандил от тая ракия.

След тия думи очичките на спиртоваря се загубиха: вместо тях до ушите му се протегнаха бръчки като лъчи; цялото му туловище се залюля от смях и веселите устни оставиха за миг димящата лула.

— Дай боже — каза кметът, като изрази на лицето си нещо подобно на усмивка. — Сега, слава богу, спиртовари има тук-там. А

едно време, когато придружавах царицата по Переяславското шосе, още покойният Безбородко^[1]...

— Ех, куме, какво време беше то! Тогава от Кременчуг чак до Ромни нямаше и две спиртоварни. А сега... Чувал ли си какво били измислили проклетите немци? Скоро, казват, щели да варят ракията не с дърва, както всички добри християни, а с някаква дяволска пара! — Като каза това, спиртоварят замислено се загледа в масата и в облегатите си на нея ръце. — Как така с пара — бога ми, не зная!

— Какви глупци са, прости ми, господи, тия немци! — рече кметът. — Тояги за тях, кучите синове! Де се е чуло да се вари нещо с пара! Затова не можеш да си сложиш в устата лъжица борш, без да си опечеш устните като младо прасенце...

— А ти, куме — обади се седналата на печката с подвити нозе балдъза, — през всичкото това време без жена си ли ще живееш тук?

— Че защо ми е? Друга е работата, ако тя беше нещо свястно.

— Не е ли хубава? — попита кметът, като насочи към него окото си.

— Къде ти хубава! Стара като дявол. Мутрата и цяла набръчкана като празна кесия. — И нисичкото тяло на спиртоваря отново се разтресе от силен смях.

В това време нещо зашумоля зад вратата; вражата се разтвори и един селянин, без да сваля калпака си, стъпи на прага и застана посред стаята сякаш в размисъл, със зяпнала уста и загледан в тавана. Беше нашият познайник Каленик.

— Ето че си дойдох у дома! — каза той и седна на пейката до вратата, без да обръща никакво внимание на присъстващите. — Ама че удължил пътя вражият син, сатаната! Вървиш, вървиш и край няма! Като че някой ти е пребил краката. Дай ми, жено, оттам кожуха да си го постеля. На печката, при тебе, няма да дойда, ей богу, няма да дойда: краката ме болят! Вземи го оттам под иконите; гледай само да не събориш гърнето със стрития тютюн. Или не, не пипай, не пипай! Ти може да си пиана днес. Нищо, аз сам ще го взема.

Каленик се попривдигна, но непреодолима сила го бе приковала към скамейката.

— Гледай го ти! — каза кметът. — Дошъл в чужда къща, а се разпорежда като у дома си! Трябва да се изпрати по живо по здраво!

— Остави го, куме, да си почине! — каза спиртоварят, като го хвана за ръката. — Той е полезен човек. Повече такъв народ да има — и нашата спиртоварна ще тръгне отлично...

Ала не добродушието беше причина за тия думи. Спиртоварят вярваше във всякакви поличби и за него — да изгониш току-що седналия на пейката човек — значеше да си навлечеш беда.

— Какво ще бъде, като дойде старостта!... — ръмжеше Каленик, като лягаше на пейката. — Поне да бях пиан, но не, не съм пиан, бога ми, не съм пиан. Защо ще лъжа? Готов съм да кажа това дори на самия кмет. Пък какво ми е кметът? Да пукне, кучият син! Плюя отгоре му! Дано кола го премаже, едноокия дявол, дето залива хората в студа...

— Пуснали тарля в стаята, той се качил на одъра — каза кметът и стана ядосано; но в това време един голям камък строши стъклото на прозореца и падна в краката му. Кметът се спря. — Да зная кой обесник го е хвърлил — рече той, като вдигна камъка, — ще го науча как се хвърлят камъни! Какви пакости! — продължи той, като го разглеждаше в ръката си с огнен поглед. — Дано да се задави с тоя камък!...

— Чакай, чакай! Опазил те бог, куме! — извика побледнелият спиртовар. — Опазил те бог и на тоя, и на оня свят, да благословиш някого с такава клетва!

— Ха, намери се и защитник! Да пукне, дано!

— Не помисляй такова нещо, куме! Ти сигурно не знаеш какво се случи с покойната ми тъща?

— С тъщата ти ли?

— Да, с тъщата. Една вечер, може би малко по-раничко, отколкото сега, седнали да вечерят — покойната ми тъща, покойният тъст, ратаят, ратайката и пет дечурлига. Тъщата отсипала от казана малко галушки^[2] в една паница, за да не са много горещи. След работа всички били изгладнели и не им се чакало, докато изстинат. Като набождали галушките на дълги клечки, започнали да ги ядат.

Изведнъж, кой знае отде се взел някакъв неизвестен човек и помолил да пуснат и него на трапезата. Можеш ли да не нахраниш гладен човек! Дали и на него клечка. Само че гостът омитал галушките, както кравата сеното. Докато другите изяли по една галушка и бръкнали с клечките за втора, дъното било гладко като под в господарска къща. Тъщата сипала още. Помислила — гостът се е

нахранил и по-малко ще лапа. Няма такова нещо! Взел да плюска още повече! И втората паница опразнил! Да се задавиш с тия галушки, помислила гладната тъща и изведнъж той се задавил и паднал. Хвърлили се към него — умрял от задавяне.

— Тъй му се пада на проклетия ненаситник! — каза кметът.

— Тъй, ама не излезе тъй; от тоя ден тъща ми нямаше мира. Щом се мръкне, и мъртвецът се довлече. Възседне комина, проклетият, и държи в зъбите си галушка. Денем всичко е спокойно: няма и помен от него, но щом почне да се здрачава, погледни към покрива — и вече възседнал, кучият му син, комина...

— И галушката в зъбите му?

— И галушката в зъбите му.

— Чудно, куме! Слушал съм нещо такова още по времето на покойната царица...

Кметът млъкна. Под прозореца се чу шум и тропот на танцуващи. Най-напред тихо звъннаха струните на бандурата и към тях се присъедини глас. Струните зазвучаха по-силно. Няколко гласа започнаха да пригласят и песента гръмна.

*Нова песен знам сега,
чуйте я и вий, момчета:
казват, че една дъска
доста хлопала на кмета.
Ей, бъчварю, я стегни
кметската глава, че хлопа.
А след туй я нахрани
с някоя дебела сопа.*

*Той е едноок и стар,
побелял, а се не дава.
Пустият му кмет-женкар
все девойките задява.
В ада, кмете, да гориш,
ти със нас ли ще се мериш?
Мирен стой, че, току-виж,
без перчем ще се намериш.*

— Чудесна песен, куме! — каза спиртоварят, като приведе малко настрана главата си и се извърна към кмета, който се бе вцепенил от такава дързост. — Чудесна! Лошото е само, че споменуват кмета с не много прилични думи... — И пак сложи ръце на масата с някакво сладостно умиление в очите, като се готвеше да слуша още, защото под прозореца гърмяха смях и викове: „Отново! Отново!“

Но проникателният поглед би видял веднага, че не учудването задържаше кмета по-дълъжко на едно място. Така само стар, опитен котарак пуска понякога някоя неопитна мишка да играе около опашката му, а в същото време крои план как да пресече пътя ѝ до дупката. Единственото око на кмета беше устремено към прозореца, а ръката му, която държеше дръжката на вратата, вече правеше знак на десетника. И изведнъж на улицата се чу вик... спиртоварят, който извън многото си достойнства бе надарен и с любопитство, бързо натъпка лулата си с тютюн и изскочи на улицата; но пакостниците се бяха вече разбягали.

— Не, ти няма да ми се изплъзнеш! — викаше кметът, като дърпаше за ръката един човек, облечен в обърнат наопаки чер овчи кожух.

В това време спиртоварят дотича да погледне в лицето нарушителя на спокойствието, но плахо се дръпна назад, като видя дългата брада и страшно нацапаната муцуна.

— Не, ти няма да ми се изплъзнеш! — викаше кметът и влачеше към пруста пленника си, който не оказваше никаква съпротива и спокойно вървеше подире му като в своя къща. — Карпо, отваряй килера! — каза кметът на десетника. — Да го натикаме в тъмния килер! А после ще събудим писаря, ще съберем десетниците, ще изловим всички тия скандалджии и още днес ще им четем присъдата!

Десетникът издрънка с малкия висящ кофар на пруста и отвори килера. В същото време пленникът, възползувай от тъмнината в пруста, неочаквано и с необикновена сила се изскубна из ръцете му.

— Къде? — викна кметът, като го хвана още по-здраво за врата.

— Пусни ме! Аз съм — чу се тъничък глас.

— Няма, няма да ти помогне, приятелю! Пищи, ако щещ, не като жена, ами като дявол — няма да ме измамиш! — И го блъсна тъй силно в тъмния килер, че клетият пленник изохка при падането си на

земята, а кметът, придружен от десетника, тръгна към къщата на писаря и подир тях като параход задими спиртоварят.

И тримата вървяха, потънали в размисъл, с наведени глави и изведнъж на завоя в една тъмна уличка всички извикаха от силен удар по челата — и също такъв вик им отговори. Кметът присви окото си и с учудване видя писаря заедно с двама десетници.

— Аз идех при тебе, пан писаре.

— А аз при твоя милост, пан кмете.

— Чудеса стават, пан писаре.

— Чудни работи, пан кмете.

— Какво има?

— Момците вилнеят! Безчинствуват на цели групи из улиците. Благославят твоя милост с такива приказки, че да те е срам да ги изречеш: и пиян руснак няма да се реши да ги издума с нечестивия си език. — Мършавият писар с пъстри ленени шалвари и жилетка с джибрен цвят придружаваше думите си с протягане на шията и с бързото ѝ прибиране в предишното положение. — Бях позадрямал, вдигнаха ме от леглото проклетите хаймани със срамните си песни и чукане! Искаше ми се добре да ги нашибам, но докато надяна шалварите и жилетката, всички се разбягаха кой накъде свари. Най-главният обаче не можа да се измъкне. Нагласихме го в оная къща, дето държим арестантите. Душата ми гореше да видя кой е тоя хубостник, но мутрата му е замазана със сажди като на дявол, който кове пирони за грешниците.

— А как е облечен той, пан писаре?

— В черен кожух, обърнат наопаки, кучият му син, пан кмете.

— Да не лъжеш, пан писаре? Ами ако тоя хаймана е заключен сега в килера у дома?

— Не, пан кмете. Ти, без докачение, малко си сбъркал.

— Я дайте светлина! Ще го видим!

Донесоха светлина, отвориха вратата и кметът ахна от учудване, когато видя пред себе си балдъзата.

— Абе, човече — приближи се тя към него, — ти още с всичкия ум ли си? Имаше ли в еднооката ти кратуна поне капка мозък, когато ме блъсна в тъмния килер; имах късмет, че не си чукнах главата в железната кука. Не ти ли виках, че съм аз? Хвана ме проклетата мечка с железните си лапи — и блъска! На оня свят дяволите да те блъскат!

Последните думи тя изрече навън, на двора, дето отиде по някаква своя работа.

— Да, виждам, че си ти! — каза кметът, като се опомни. — Какво ще речеш, пан писаре, не е ли мошеник тоя нехранимайко?

— Мошеник е, пан кмете.

— Не е ли време вече да вразумим хубавичко всички тия обесници и да ги накараме да се заловят за работа?

— Отдавна е време, отдавна е време, пан кмете!

— Те, глупците, си въобразяват... Дявол го взел, как ми се счу на улицата гласът на балдъзата; те, глупците, си въобразяват, че са наравно с мене. Те мислят, че съм от едно тесто с тях, че съм прост казак! — Късото покашливане след тия думи и свъсеният поглед наоколо показваше, че кметът се готви да каже нещо по-важно. — През хилядо... тия проклети имена на годините — да ме убиеш не мога ги изрека — е, през оная година на тогавашния комисар^[3] Ледачий бе дадена заповед да избере измежду казаците някой по-свестен от всички. О (това „о“ кметът изрече с вдигнат нагоре пръст), по-свестен от всички! За да показва пътя на царицата. Тогава аз...

— Дума да няма! Това всички го знаят, пан кмете. Всички знаят как си заслужил царската милост. Ами сега признай — сега дойде моят ред; не взе ли малък грях на душата си, като каза, че си хванал оня хаймана с обърнатия кожух?

— Колкото до тоя дявол с обърнатия кожух, той, за пример на другите, да се окове във вериги и да се накаже примерно. Нека знаят какво значи власт! От кого е назначен кметът, ако не от царя? След туй ще пипнем и другите момчета: аз не съм забравил как проклетите хаймани натриха в градината ми стадо свине, които изядоха зелето и краставиците; не съм забравил как тия дяволски синове не искаха да овършеят житото ми; не съм забравил... Но да вървят те вдън земята — аз непременно трябва да разбера кой е тоя мошеник с обърнатия кожух.

— Вижда се, че е опитен шмекер! — каза спиртоварят, чиито бузи през целия този разговор непрекъснато се надуваха с дим като обсаден топ и устните му, отпускаяки късата луличка, изхвърляха цял фонтан от пушек. — Такъв човек не е лошо да бъде затворен и когато се открие спиртоварната; а още по-добре е да се обеси на върха на дъба вместо паникадило.

Това остроумие се видя на спиртоваря не много глупаво и той веднага реши, без да чака одобрението, сам да се награди с хрипков смях.

Така те приближаваха до малка, почти схлупена до земята къща — любопитството на нашите пътници растеше. Всички се струпаха пред вратата. Писарят извади ключ и затрака около ключалката, но ключът беше от раклата му. Нетърпението се увеличаваше. Пъхнал ръка, той търсеше и псуваше, без да може да го намери. „Ето!“ — каза най-после, като се наведе и го измъкна от дъното на широкия джоб на пъстрите си шалвари. При тая дума сърцата на нашите герои сякаш се сляха в едно сърце. И това огромно сърце затуптя тъй силно, че неговите неравни удари не можаха да бъдат заглушени дори от тракането на ключалката. Вратата се отвори и... кметът побледня като платно. Спиртоварят усети мраз и косите му сякаш щяха да хвъркнат към небето; ужас се изписа по лицето на писаря; десетниците се вкамениха и не можаха да затворят дружно зиналите си уста: пред тях стоеше балдъзата.

Учудена не по-малко от тях, тя все пак се посъвзе и се опита да пристъпи напред.

— Стой! — извика диво кметът и затръшна вратата пред нея. — Господа! Това е сатаната! — продължи той. — Огън! По-скоро огън! Няма да пожалия държавната къща. Пали, пали — и кокал дяволски да не остане на земята!

Като чу зад вратата страшното решение, балдъзата закрепя от ужас.

— Чакайте, братчета! — рече спиртоварят. — Слава богу, на всички ви косите са почти побелели, а умът ви и досега не е дошъл. Вещицата няма да изгори от прост огън! Само огън от лула може да запали нечистия дух. Чакайте, аз ей сега ще го наглася!

Като каза това, той изсипа върху стиска слама горяща пепел от лулата си и почна да я раздухва. През това време отчаянието даде сила на клетата балдъза и тя почна високо да ги моли и разубеждава.

— Чакайте, братя! Защо поемаме напразно грях? Може пък това и да не е сатаната — рече писарят. — Ако то, сиреч това нещо, дето е вътре, се съгласи да се прекръсти, тогава туй ще бъде верен знак, че не е дяволът.

Предложението се одобри.

— Махни се от мен, сатана! — продължи писарят, като приближи уста до дупката на ключалката. — Ако не мръднеш от мястото си, ще отворим вратата!

Вратата бе отворена.

— Прекръсти се! — рече кметът и се огледа назад, сякаш избираше безопасно място в случай на отстъпление.

Балдъзата се прекръсти.

— Дявол го взел! Вярно, това е балдъзата!

— Каква нечиста сила, кумице, те довлече в тая дупка?

И балдъзата с плач разправи как я грабнали на улицата момците и макар да се противила, я спуснали през широкия прозорец на колибата и заковали капака. Писарят погледна: пантите на широкия прозорец бяха откъснати, а капакът бе закован отгоре само с една дъсчица.

— Добър си ти, едноок сатана! — викна тя, като пристъпи към кмета, който се стъписа назад и все още я оглеждаше с окото си. — Зная аз твоето намерение: ти искаше и се радваше на случая да ме изгориш, за да можеш по-свободно да се мъкнеш подир девойките, за да няма кой да вижда какви глупости върши беловласият дъртак. Мислиш, че не зная какво приказва тази вечер с Хана? О, всичко зная! Мене мъчно могат да ме излъжат и още по-малко — твоята глупава кратуна. Аз много търпя, но сетне да не се сърдиш...

След тия думи тя му се закани с юмрук и бързо излезе, като остави кмета вцепенен. „Не, тук не на шега се е забъркал дяволът!“ — помисли той, като се почесваше силно по тила.

— Хванахме го! — извикаха влезлите в това време десетници.

— Кого хванахте? — попита кметът.

— Дявола с обърнатия кожух!

— Я го дайте тук! — викна кметът, като сграбчи за ръката доведения пленник. — Вие сте се побъркали; това е пияният Каленик.

— Ама че неразбория! В ръцете ни беше, господин кмете. В уличката ни наобиколиха проклетите момци, почнаха да танцуват, да дърпат, да плезят езици, да изскубват от ръцете ни... Дявол ги взел! Един бог знае как сме хванали тая гарга вместо него!

— От мое име и от името на всички съселяни издава се заповед — тозчас да се улови разбойникът! А по същия начин — и всички, които намерите на улицата, и да се доведат на съд при мене!

— Смили се, пан кмете! — извикаха неколцина и се поклониха доземи. — Да беше ги видял какви мутри са: бог да ни убие, ако лъжем — родили сме се и сме кръстени, ама такива мръсни муцуни не сме виждали. Ще се случи нещо, пан кмете, ще изплашат добрия човек така, че сетне ни една баба няма да се реши да му бае за страх.

— Ще ви дам аз един страх! Какво? Не щете да ме слушате? Вие сигурно сте заедно с тях? Бунтовници ли сте? Какво е това? Какво е това?... Вие разбойничествувате!... Вие... Ще съобщя на комисаря!^[4] Веднага: чувате ли, веднага!... Бягайте, хвърчете като птици! Аз ще ви... Вие ще ми...

Всички хукнаха.

[1] Александър Безбородко (1747–1799) — първият секретар на Екатерина II, руски държавен деец, дипломат. — Б.р. ↑

[2] Варени тестени топчета, обикновено в супата. — Б.р. ↑

[3] Комисар — земските комисари са се занимавали тогава със събиране на данъците, новобранците, уреждане на пътищата и полицията. — Б.пр. ↑

[4] В случая — длъжностно лице, което събира данъците, отговаря за полицията, за пътищата. — Б.р. ↑

V. УДАВНИЦАТА

Без да се безпокои за каквото и да е, без да мисли за разпратените потери, виновникът за цялата тая бъркотия бавно се приближаваше към старата къща и езерото. Не е потребно, струва ми се, да казвам, че това беше Левко. Черният му кожух беше разкопчан. Калпака си държеше в ръка. Пот като град се ронеше от него. Величествено и мрачно чернееше кленовата гора, обсипана само в оня край, който беше срещу месеца, с тънък сребърен прах. Неподвижното езеро лъхна прохлада към уморения пешеходец и го накара да си почине на брега. Всичко беше тихо; дълбокият гъсталак на гората ехтеше от песента на славея. Непреодолим сън бързо натисна очите му; умореното тяло беше готово да се забрави и да онемее; главата му клюмаше... „Не, аз май още тук ще заспя!“ — рече той, като стана и разтърка очи. Огледа се наоколо: нощта му се струваше още по-блестяща. Някакво странно, упоително сияние се примесваше към блясъка на месеца. Той никога не бе виждал подобно нещо. Сребърна мъгла бе паднала наоколо, мирис на цъфнали ябълки и на нощни цветя се разливаше по цялата земя. С учудване гледаше неподвижната вода на езерото: старинният господарски дом, обърнат наопаки, се виждаше там чист и в някакво светло величие. Вместо мрачните капаци гледаха весели стъклени прозорци и врати. През чистите стъкла блещукаше позлата! И ето — стори му се, че се отвори прозорец. Със затаен дъх, без да мърда и без да откъсва очи от езерото, той сякаш се бе преселил в дълбините му. И виждаше: най-напред един бял лакът се показва на прозореца, сетне надникна приветлива главичка с блеснали, тихо светещи очи посред вълни от тъмноруси коси и се облегна на лакътя. И виждаше още: тя клати леко глава, маха с ръка, усмихва се... Сърцето му мигом заби... водата трепна и прозорецът се затвори отново. Той се отдалечи тихо от езерото и погледна къщата. Мрачните капаци бяха отворени; стъклата сияеха на месеца. „Ето как не трябва да се вярва на хорските приказки — помисли си нашият герой. — Къщата е новичка; боите ѝ са пресни, сякаш днес е боядисана. Тук живее някой“ — и се приближи мълчаливо, но там всичко беше тихо. Силно и звънливо

отекваха една в друга блестящите песни на славеите и когато замираха сякаш в копнеж и разнеженост, чуваше се шумолене и цвъртене на щурци или плясъкът на блатна птица, която удря с плъзгавия си клюн широкото водно огледало. Левко усети в сърцето си някаква сладка тишина и тихо безгрижие. Като настрои бандурата, той засвири и запя:

*Ой ти, месец, месечинко,
и ти, зора ясна,
осветете оназ къща
с момата прекрасна.*

Прозорецът се отвори тихо и същата главица, чието отражение бе видял в езерото, се показва, заслушана внимателно в песента. Дългите ѝ мигли бяха полуспуснати над очите. Тя цяла беше бледна като платно, като лунния блясък; но колко чудна, колко прекрасна беше тя! Тя се засмя!... Левко потръпна.

— Изпей ми, млади казаче, някаква песен! — промълви тихо тя, като наведе встрани главата си и съвсем отпусна гъстите си клепачи.

— Каква песен да ти изпея, светла моя госпожичке?

По бледното и лице се търколиха тихо сълзи.

— Момко — каза тя и нещо неизразимо трогателно затрептя в думите ѝ, — момко, намери ми моята мащеха! Нищо не ще пожалея за тебе. Ще те наградя. Богато и блестящо ще те наградя! Аз имам бродирани гарнитурни за ръкави, везани с коприна, имам корали, огърлици. Ще ти подаря пояс, обнизан с маргарит. Имам злато... Момко, намери ми мащехата! Тя е страшна вещица — приживе аз нямах мира от нея. Тя ме измъчваше; караше ме да работя като проста селянка. Виж лицето ми: с нечистите си магии тя премахна от бузите ми руменината. Виж бялата ми шия. Те не се измиват! Те не се измиват! Те с нищо няма да се измият — тия сини петна от нейните железни нокти. Виж белите ми нозе: те много са ходили; не само по килими — по горещ пясък, по влажна земя, по бодлив трънак са ходили те; а очите ми, погледни очите ми — те не виждат от сълзи... Намери я, момко, намери ми моята мащеха!...

Гласът ѝ, който изведнъж се бе засилил, млъкна. Ручей сълзи потекоха по бледното ѝ лице. Някакво тежко, изпълнено с милост и

скръб чувство сви гърдите на момъка.

— Готов съм на всичко за теб, госпожичке моя — каза той със сърдечно вълнение, — но как да я намеря?

— Гледай, гледай — бързо заговори тя... — Тя е тук! Тя играе на брега хоро с моите момичета и се грее на месечина. Но тя е лукава и хитра. Тя се е преобразила на удавница; но аз зная, аз усещам, че тя е тук. Тежко ми е, задушавам се от нея. Заради нея не мога да плувам леко и волно като риба. Потъвам и падам на дъното като ключ. Намери я, момко!

Левко погледна към брега: в тънката сребърна мъглица се мяркаха леки като сенки девойки, с бели ризи като ливада, изпъстрена с момини сълзи; златни огърлия, гerdани и пендари блестяха на шиите им; но те бяха бледни; телата им сякаш бяха изваяни от прозрачни облаци и цели прозираха от светлината на сребърния месец. Хорото се разгърна и се приближи към него. Чуха се гласове: „Хайде да играем на гарван, на гарван!“ Всички зашумяха, подобно крайбрежна тръстика, полюшната в тих здрачен час от въздушните устни на вятъра. „Кой ще бъде гарван?“ Хвърлиха жребие — и една девойка излезе от групата. Левко започна да я разглежда. Лице, дрехи, всичко у нея беше като у другите. Личеше само, че тя играе тая роля без сърце. Групата се нареди във верига и сръчно отбягваше нападенията на хищния враг. „Не, аз не искам да бъда гарван! — каза девойката, капнала от умора. — Жал ми е да отнемам птиченцата на клетата майка!“ „Ти не си вещица!“ — помисли си Левко. „Кой ще бъде гарван?“ Девойките отново се готвеха да хвърлят жребие. „Аз ще бъда гарван!“ — обади се една от средата. Левко втренчено се вгледа в лицето ѝ. Бързо и смело гонеше тя редицата и се мятеше на всички страни, за да хване жертвата си. Левко почна да съзира, че нейното тяло не прозираше така, както на другите: вътре в него се виждаше нещо черно. Изведнъж се чу вик: гарванът се хвърли върху една от редицата и я хвана и на Левко се стори, че тя пусна нокти и че на лицето ѝ се изписа зловна радост. „Вещицата!“ — каза той, като я посочи веднага с пръст и се обърна към къщата.

Госпожичката се засмя и девойките с викове отведоха оная, която беше гарван. „С какво да те наградя, момко? Зная, на теб не ти трябва злато: ти обичаш Хана, но твоят лош баща ти пречи да се ожениш за нея. Сега той няма да ти пречи. Вземи и му дай тая бележка...“

Бялата ръчичка се протегна, лицето ѝ някак чудно се озари и светна... С неизразим трепет и сладостно биене на сърцето той грабна бележката и... се събуди.

VI. ПРОБУЖДАНЕ

„Мигар съм спал? — каза си Левко, като стана от малката могилка. — Толкова живо беше, като наяве!... Странно! Странно!“ — повтори той и се огледа. Месецът, спрял над главата му, показваше среднощ; навсякъде — тишина; от езерото лъхаше хлад; над него тъжно стоеше старият дом със затворени капаци; мъхът и дивият бурен показваха, че хората отдавна са го напуснали. Сега Левко разтвори ръката си, която през цялото време на съня бе конвулсивно стисната, и извика от учудване, защото усети в нея бележката. „Ех, да знаех да чета!“ — помисли той, като я обръщаше от вси страни. В тоя миг зад него се чу шум.

— Не бойте се, хващайте го направо! Какво се уплашихте? Ние сме десет души. Обзалагам се, че това е човек, а не дявол! — Тъй викаше кметът на своите спътници и Левко се видя хванат от няколко ръце, някои от които трепереха от страх. — Я хвърляй, приятелю, страшната си маска! Стига си разигравал хората! — подхвана пак кметът, като го улови за яката и се вцепени, изблещил насреща му окото си. — Левко, синът ми! — извика той, като се стъписа от учудване и отпусна ръце. — Значи, ти си бил, кучи сине! Гледай ти, рожба на дявола! Аз си мисля — кой ли е тоя мошеник, какъв е тоя дявол с обърнат кожух, който прави тия истории! А излиза, че това си все ти, горчица краставица в гърлото на баща си, правиш по улиците поразии, съчиняваш песни!... Ехе-хе-хе! Левко! Какво е туй? Ясно е, че те сърби гърбът! Вържете го!

— Чакай, тате! Поръчано ми е да ти предам тая бележка — заговори Левко.

— Сега не ми е до бележки, гълъбче! Вържете го!

— Чакай, пан кмете! — каза писарят, който бе разгърнал бележката. — Ръката на комисаря!

— На комисаря ли?

— На комисаря ли? — повториха машинално десетиците.

„На комисаря ли? Чудна работа! Още по-необяснимо“ — помисли си Левко.

— Чети, чети! — каза кметът. — Какво пише там комисарят?

— Да чуем какво пише комисарят! — каза спиртоварят, като държеше лулата в зъбите си и цъкаше огън.

Писарят се поизкашля и почна да чете: „Заповед до кмета Евтух Макохоненко. Узнаваме, че ти, дърти глупако, вместо да събираш старите недобори и да въвеждаш ред в селото, си оглупял и вършиш пакости...“

— На, бога ми! — пресече го кметът. Нищо не чувам!

Писарят почна отново: „Заповед до кмета Евтух Макохоненко. Узнаваме, че ти, дърти глу...“

— Чакай, чакай! Не е нужно! — завика кметът. — Аз, макар и да не чух, все пак зная, че главното не е дошло още. Чети по-нататък!

„И поради това заповядвам ти веднага да ожениш сина си Левко Макохоненко за казачката от вашето село Хана Петриченкова, а също така да поправиш мостовете по главния път и да не даваш селски коне без мое знание на панове от съда, макар и да идат право от държавната палата. Когато дойда в село, ако намеря, че горните ми нареждания не са приведени в изпълнение, ще държа отговорен за всичко само тебе. Комисар, запасен поручик Козма Деркач-Дришпановски.“

— Туйто! — рече кметът, като зяпна. — Чувате ли, чувате ли: за всичко кметът отговаря и затова трябва да ме слушате, без възражение да ме слушате! Иначе, ще ме извинявате... А пък тебе — продължи той, като се обърна към Левко — вследствие заповедта на комисаря — макар да ми е чудно как е стигнало до него — ще те ожения, но първо ще опиташ камшика! Нали знаеш — оня, дето виси на стената, до иконите? Утре ще го постегна... Отде взе тая бележка?

Левко, макар че бе смаян от неочаквания обрат на своята работа, има благоразумието да приготви в ума си друг отговор и да скрие истината как му бе попаднала тая бележка.

— Бях отишъл — каза той — вчера привечер в града и срещнах комисаря, който слизаше от бричката си. Като узна, че съм от нашето село, той ми даде тая бележка и ми поръча устно да ти кажа, тате, че на връщане ще се отбие у нас да обядва.

— Така ли ти каза?

— Така.

— Чувате ли? — рече кметът, като прие важен вид и се обърна към спътниците си. — Лично комисарят със собствената си особа ще дойде у нашето брата, тоест у мене на обед. О! — Кметът вдигна пръст нагоре и наведе глава така, сякаш се вслушваше в нещо. — Комисарят, чувате ли, комисарят ще дойде да обядва у мен! Как мислиш ти, господин писаре, и ти, свате, това не е само празна чест, нали?

— Доколкото мога да си спомня — подхвана писарят, — нито един кмет досега не е угощавал комисаря с обед.

— От кмет до кмет има разлика! — рече със самодоволен вид кметът. Устата му се изкриви и нещо като тежък хрипкав смях, приличен повече на тътнеж от далечен гръм, излезе от устните му. — Как мислиш, пан писаре, трябва да се издаде заповед, да се донесе от всяка къща за важния гост поне по едно пиле, по малко платно и туй-онуй... А?

— Трябва, трябва, пан кмете!

— А сватбата кога ще бъде, тате? — попита Левко.

— Сватба ли? Щях да ти дам на тебе една сватба! Ама заради именития гост... утре ще ви венчае попът. Дявол ви взел! Нека види комисарят що значи изпълнителност! Е, момчета, хайде сега да спим! Вървете си по домовете!... Днешният случай ми напомни онова време, когато аз... — При тия думи кметът погледна както обикновено важно и многозначително изпод вежди...

— Ей сега кметът ще почне да разправя как е возил царицата! — рече Левко и тръгна бързо и радостно към познатата къща, заобиколена с ниски вишневи дървета. „Бог да ти даде царство небесно, добра и прекрасна госпожичке — мислеше си той. — Нека вечно да се усмихваш на оня свят, между светите ангели! Никому няма да разправя за чудото, което се случи тая нощ; само на тебе, Галя, ще го разкажа. Само ти едничка ще ми повярваш и заедно с мен ще се помолиш за успокоение душата на клетата удавница!“

Той се приближи до къщата. Прозорецът беше отворен, лъчите на месеца влизаха през него и падаха върху спящата Хана. Главата и се опираше на ръката; бузите ѝ леко горяха; устните помръдваха и произнасяха неясно неговото име. „Спи, хубавице моя! Дано ти се присъни всичко най-хубаво в света, но и то няма да бъде по-хубаво от нашето събуждане!“ Като я прекръсти, той затвори прозореца и тихо се отдалечи. И след няколко минути всичко вече спеше в село. Само

месецът все тъй великолепно и чудно плаваше в необятните пустини на блестящото украинско небе. Също тъй тържествено дишаше висината и нощта, божествената нощ, величествено догаряше. Също тъй прекрасна беше земята във вълшебния сребърен блясък, но вече никой не се опиваше от тях. Всичко бе потънало в сън. От време на време само кучешки лай нарушаваше мълчанието. И дълго още пияният Каленик се клатушкаше из заспалите улици, като търсеше къщата си.

НИКОЛАЙ ГОГОЛ
НОС

I

На двадесет и пети март в Петербург се случи едно извънредно странно произшествие. Бръснарят Иван Яковлевич, който живееше на Вознесенския проспект (презимето му не се знае и дори върху фирмата, на която е изрисуван господин със сапунисана буза и надпис: „И кръв пускаме“ — няма нищо повече), бръснарят Иван Яковлевич се събуди доста рано и усети миризмата на топъл хляб. Той се понадигна от леглото и видя, че съпругата му, твърде почтена дама, която много обичаше да пие кафе, вади от фурната току-що изпечените хлябове.

— Прасковя Осиповна, аз днес няма да пия кафе — каза Иван Яковлевич, — но ми се ще да си хапна топъл хлебец с лук.

(Тоест на Иван Яковлевич му се искаше и едното, и другото, но знаеше, че е изключено да настоява за двете отведнъж, защото Прасковя Осиповна много мразеше подобни прищевки.) „Нека нагъва хляб, глупакът; толкова по-добре за мене — помисли си съпругата, — ще остане още една чаша кафе.“ И хвърли на масата един хляб.

Иван Яковлевич навлече от благоприличие върху ризата си фрака, седна до масата, отсипа си сол, обели две глави лук, хвана в ръка ножа и с многозначителен израз на лицето почна да реже хляба. Като го разряза на две половини, той погледна в средата и за свое голямо учудване видя, че там нещо се белее. Иван Яковлевич зачовърка предпазливо с ножа и пипна с пръст. „Нещо плътно — каза си той, — какво ли ще е?“

Той пхна пръсти и измъкна... един нос!... На Иван Яковлевич му премалая; търкаше очи, пипаше: нос, наистина нос! *И то* сякаш нечий познат нос. Ужас се изписа на лицето на Иван Яковлевич. Но този ужас беше нищо в сравнение с гнева, който обзе съпругата му.

— На кого си отрязал носа, звяр такъв? — разкрещя се тя ядосано. — Мошеник! Пияница! Ще те обадя в полицията. Я го виж ти, разбойника! Вече от трима души чувам, че като бръснеш, така дърпаш на хората носовете, та едва не ги откъсваш.

Но Иван Яковлевич беше ни жив, ни умрял. Той позна, че носът е не на някой друг, а на колежкия асесор^[1] Ковальов, когото бръснеше

всяка сряда и неделя.

— Почакай, Прасковя Осиповна! Ще го увия в парцалче и ще го сложа в ъгъла; да полежи малко там, пък после ще го махна.

— Не искам и да чуя! Аз да позволя в стаята ми да лежи отрязан нос?... Прегорял сухар! Знае само да си точи бръснача с ремъка, а задълженията си скоро изобщо няма да може да изпълнява, хаймана, мръсник! Да не искаш аз да отговарям заради тебе пред полицията?... Ах, мърльо мърляв, дръвник! Я го махай оттука! Махай го! Където искаш го носи! Да не съм го видяла повече тук!

Иван Яковлевич беше смазан. Той мислеше, мислеше — и не знаеше какво да измисли.

— Дявол знае как е станало — каза той най-сетне и се почеса зад ухото. — Дали съм се прибрал снощи пиан, вече не мога да кажа със сигурност. Но както по всичко личи, станало е нечувано произшествие: защото хлябът е нещо печено, а носът е съвсем друго. Нищо не разбирам!

Иван Яковлевич замълча. Мисълта, че полицаите ще намерят у него носа и ще го обвинят, го накара да загуби ума и дума. Вече му се привиждаше алената яка, красиво извезана със сребро, шпагата... и той трепереше цял. Най-сетне взе долните си дрехи и ботушите, навлече всички тези дрипи и сподирен от цветистите увещания на Праскови Осиповна, загърна носа в едно парцалче и излезе на улицата.

Искаше да го хвърли някъде: или на тротоара до някоя порта, или просто да го изтърве, уж без да ще, и да свие в пресечката. Но за проклетия срещаше някой познат, който почваше веднага да го разпитва: „Къде отиваш?“ или „Кого си се наканил толкова рано да бръснеш?“ — тъй че Иван Яковлевич все не можеше да улучи сгодна минута. Веднъж вече го пусна, но лостовият стражар още отдалеч му го посочи с алебардата си и каза: „Вдигни го, я виж, изтърва нещо.“ Иван Яковлевич беше принуден да вдигне носа и да си го пъкне в джоба. Обзе го отчаяние, още повече че улицата вече гъмжеше от хора, защото бяха почнали да отварят магазините и бакалничките.

Реши да тръгне към Исакиевския мост: дали няма да успее някак да го хвърли в Нева?... Но аз съм малко виновен, че още не съм казал нищо за Иван Яковлевич, човек почтен в много отношения.

Иван Яковлевич, като всеки порядъчен руски занаятчия, беше страшен пияница. И въпреки че бръснеше всеки ден хорските бради,

неговата собствена беше вечно небръсната. Фракът на Иван Яковлевич (Иван Яковлевич никога не носеше сюртук) беше пъстър; тоест той беше черен, но целият на кафяво-жълти и сиви петна; яката беше мазна, а на мястото на трите копчета висяха само кончета. Иван Яковлевич беше голям циник и когато колежният асесор Ковальов му казваше почти всеки път по време на бръсненето: „Иван Яковлевич, ръцете ти вечно смърдят!“ Иван Яковлевич отговаряше с въпрос: „Че що ще смърдят?“ — „Не знам, братко, но смърдят“ — казваше колежният асесор; Иван Яковлевич смръкваше енфие, а после го сапунисваше заради тези думи и по бузата, и под носа, и зад ухото, и под брадата — с една дума, където му скимнеше.

Сега този почтен гражданин беше вече на Исакиевския мост. Най-напред се поозърна; после се наведе над перилата, уж да надникне под моста дали шава много риба, и хвърли незабелязано парцалчето с носа. Усети, сякаш изведнъж му смъкнаха десет пуда от гърба; Иван Яковлевич чак се усмихна. Но вместо да отиде да бръсне брадите на чиновниците, той се запъти към едно заведение с надпис: „Ястия и чай“, за да си поръча чаша пунш, и изведнъж забеляза в края на моста кварталния, човек с благородна външност, с широки бакенбарди, с триъгълна шапка и шпага. Премаля му, а кварталният го викаше с пръст и казваше:

— Я ела насам, уважаеми!

Иван Яковлевич знаеше какъв е редът, затова свали отдалече каскета си, а като се приближи, бързо каза:

— Желая ви здраве, ваше благородие!

— Не, не, братле, не съм благородие, ами я кажи какво правеше там, на моста?

— Ами нищо, господине, ходих да бръсна и се поспрях само да видя бързо ли тече реката.

— Лъжеш, лъжеш! Няма да се отървеш току-така, ами ще благоволиш да отговаряш.

— Готов съм да бръсна ваша милост два пъти седмично, даже три, колкото кажете — отговорил Иван Яковлевич.

— Я остави тия приказки, приятелю! Мене трима бръснари ме бръснат и го смятат даже за голяма чест. Ами я разкажи какво правеше там.

Иван Яковлевич пребледня... Но тук произшествието се забулва изцяло в мъгла и какво е станало по-нататък, е абсолютно неизвестно.

[1] Според таблицата за ранговете колежният асесор е чин от осми клас, равен на военния чин майор. — Б.р. ↑

II

Колежният асесор Ковальов се събуди доста рано и направи с устни „бърр...“, което правеше всеки път, щом се събудеше, макар и сам да не можеше да обясни по каква причина. Ковальов се протегна и заповяда да му подадат малкото огледало, което стоеше на масата. Искаше да види пъпчицата, която му беше изскочила вчера на носа; но за своя огромна изненада видя, че вместо нос има съвсем гладко място! Уплашен, Ковальов заповяда да му донесат вода и си избърса очите с пешкира: наистина носа му го нямаше! Почна да се опипва с ръка, за да разбере дали не спи. Не, май не спи. Колежният асесор Ковальов скочи от леглото, разсъни се: носа му го нямаше!... Заповяда веднага да му дадат да се облече и хукна право при полицейския началник.

Но сега трябва да кажем нещо за Ковальов, та читателят да разбере от кои колежки асесори беше той. Колежките асесори, получили званието си с помощта на учени дипломи, изобщо не могат да се сравнят с онези колежки асесори, които се удостояват с това звание в Кавказ^[1]. Те са два съвсем различни вида. Учените колежки асесори... Но Русия е толкова чудна страна, че ако кажеш нещо за един колежки асесор, всички колежки асесори от Рига до Камчатка непременно ще го приемат за своя сметка. Същото важи за всички звания и чинове. Ковальов беше кавказки колежки асесор. Беше получил званието си само преди две години и затова не можеше да забрави за него нито за миг; а за да си придаде повече благородство и тежест, никога не наричаше себе си колежки асесор, а винаги майор. „Я чуй, миличка — казваше той обикновено, когато срещнеш на улицата някоя продавачка на нагръдници, — хайде намини у дома; живея на Садовая; само като попиташ: тук ли живее майор Ковальов? — всеки ще ти покаже.“ Ако се случеше някоя хубавица, даваше ѝ освен това и тайна заповед и добавяше: „Ще попиташ, душице, за квартирата на майор Ковальов.“ Тъкмо затова и ние ще наричаме занапред този колежки асесор майор.

Майор Ковальов имаше навика да се разхожда всеки ден по Невския проспект. Яката на нагръдника му беше извънредно чиста и

колосана. Бакенбардите му бяха такива, каквито носят и сега някои губернский и околийски земемери, архитекти или полкови лекари, а също изпълняващите разни полицейски длъжности и изобщо онези мъже, които имат пълни, румени бузи и много добре играят бостон: тези бакенбарди минават точно по средата на бузата и стигат право до носа. Майор Ковальов носеше голям брой миниатюрни ахатови дрънкулки, някои с гербове и други, върху които е гравирано: сряда, четвъртък, понеделник и пр. Майор Ковальов беше пристигнал в Петербург по работа, а именно да си намери място, подобаващо на неговото звание: ако успее, вицегубернаторско, ако ли не — езекуторско в някое важно министерство. Майор Ковальов нямаше нищо против и да се ожени, но само ако се случи годеница с двеста хиляди зестра. Затова читателят може сега да съди сам какво беше състоянието на този майор, когато видя вместо своя твърде хубав и умерен нос преглураво равно и гладко място.

За проклетия на улицата не се мяркаше никакъв файтон и той трябваше да върви пеш, загърнат в наметалото и закрил лицето си с кърпа, уж че от носа му тече кръв. „Дано все пак само да ми се е сторило: невъзможно е носът ми да е изчезнал така глураво“ — помисли си той и се отби нарочно в една сладкарница, за да се погледне в огледалото. За щастие в сладкарницата нямаше никой; чирачетата метяха стаите и подреждаха столовете; някои от тях, със сънени очи, изнасяха на табли горещи пирожки; по масите и столовете се търкаляха залети с кафе вчерашни вестници. „Е, слава богу, няма никой — измърмори той, — ще мога да се погледна.“ Приблужи се плахо към огледалото и погледна. „Дявол да го вземе, що за идиотщина! — каза той и плю. — Поне нещичко да имаше вместо нос, а то — нищо!“...

Прехапа устни от яд, излезе от сладкарницата и *реши* въпреки навика си никого да не поглежда и никому да не се усмихва. Изведнъж застана като вцепенен пред вратата на една къща; пред очите му се случи необяснимо явление: пред стълбището спря карета; вратичката се отвори; един господин с мундир изскочи, понаведен, после изтича нагоре по стълбата. Но какъв беше ужасът и изумлението на Ковальов, когато позна в него собствения си нос! При това необикновено зрелище сякаш всичко се сля пред очите му; усещаше, че едва се държи на крака; но целият разтреперан като от треска, реши да дочака

на всяка цена господинът да се върне в каретата. След две минути носът наистина излезе. Беше облечен в мундир, везан със злато, с голяма права яка; носеше панталон от чортова кожа; на хълбока — шпага. По шапката с пера можеше да се заключи, че има чин статски съветник. По всичко личеше, че отива някъде на посещение. Той се огледа наляво и надясно, викна на кочияша: „Хайде, по-бързо!“ — качи се и замина.

Нещастният Ковалъв едва не полудя. Не знаеше какво да мисли за такова странно произшествие. Възможно ли беше наистина този нос, който до вчера се намираще върху неговото лице и не можеше нито да пътува, нито да ходи, сега да носи мундир! Той хукна подир каретата, която за щастие не беше се отдалечила много и беше спряла пред Казанската катедрала.

Забърза към катедралата, проби си път през редицата бабички-просякини с овързани лица и с две дупки на очите, на които преди така се подиграваше, и влезе в черквата. Вътре нямаше много богомолци; повечето бяха застанали при входа. Ковалъв се чувствуваше така разстроен, че просто не беше в състояние да се моли, и затърси с очи онзи господин из всички ъгли. Най-после го видя застанал настрана. Носът беше скрил цялото си лице във високата права яка и се молеше с израз на безкрайна набожност.

„Как да се приближа до него? — мислеше си Ковалъв. — По всичко — по мундира, по шапката — личи, че е статски съветник. Дявол знае как трябва да постъпя!“

Застана до него и почна да кашля, но носът нито за миг не промени набожната си поза и продължи да прави метани.

— Уважаеми господине... — каза Ковалъв, като се мъчеше вътрешно да си даде кураж, — уважаеми господине...

— Какво обичате? — отговори носът и се обърна.

— Много съм учуден, уважаеми господине... струва ми се... че вие трябва да си знаете мястото. Изведнъж ви намирам, и то къде? В черквата. Съгласете се...

— Извинете, но аз просто не мога да проумея какво ми говорите... Обяснете.

„Как да му обясня?“ — помисли си Ковалъв, събра смелост и почна:

— Разбира се, аз... впрочем аз съм майор. За мене, съгласете се, е неприлично да ходя без нос. Някоя зарзаватчийка, която продава на Вознесенския мост белени портокали, може да си стои там и без нос; но като имам предвид да получа... и тъй като съм представен на дамите в много домове: статската съветничка Чехтарьова и други... Вие сам ще прецените... наистина не зная, уважаеми господине... — Тук майор Ковальов сви рамене. — Извинете... но ако се прецени това от гледна точка на правилата на дълга и честта... сам можете да разберете...

— Абсолютно нищо не разбирам — отговори носът. — Изяснете се по-добре.

— Уважаеми господине... — каза Ковальов с чувство за собствено достойнство, — не зная как да разбирам думите ви... Струва ми се, че цялата тази работа е съвсем очевидна... Или искате... Та вие сте моят собствен нос!

Носът погледна майора и веждите му се понавъсиха.

— Вие грешите, уважаеми господине. Аз съм напълно самостоятелен. При това между нас не може да има никакви по-близки отношения. Ако се съди по копчетата на вашия мундир, вие служите в друго ведомство.

Като каза това, носът се обърна и продължи да се моли.

Ковальов съвсем се обърка и не знаеше какво да прави, нито дори какво да мисли. През това време се чу приятното шумолене на дамска рокля; приближи се възрастна дама, облечена цялата в дантели и придружена от една тъничка, в бяла рокля, която много мило очертаваше стройната и галия, кремавата ѝ шапка беше лека като паста.

Зад тях спря и отвори табакерата си висок лакей с големи бакенбарди и цяла дузина яки.

Ковальов пристъпи по-близо, издърпа батистената якичка на нагръдника си, оправи окачените на златна верижка ахатови дрънкулки и като се усмихваше на всички страни, спря вниманието си върху ефирната дама, която се накланяше леко като пролетен цветец и вдигаше към челото си бяла ръчица с полупрозрачни пръсти. Усмивката на лицето на Ковальов стана още по-широка, когато видя под шапчицата нейната овална, ослепителна бяла брадичка и част от бузата, обагрена с цвета на първа пролетна роза. Но изведнъж отскочи

като опарен. Спомни си, че вместо нос няма абсолютно нищо и сълзи бликнаха от очите му. Обърна се, за да каже направо на господина с мундира, че той само се е престорил на статски съветник, че е мошеник и подлец и не е нищо повече от неговия собствен нос... Но носа вече го нямаше; беше успял да замине, навярно пак по някакви посещения.

Това хвърли Ковальов в отчаяние. Той си тръгна и спря за миг под колонадата, като се озърташе внимателно на всички страни, дали няма да се мерне някъде носът. Помнеше много добре, че носеше шапка с пера и златошит мундир; но не беше запомнил дали носи шинел, нито цвета на каретата му, нито конете, нито даже дали стои отзад лакей и в каква ливрея. А толкова много карети препускаха в двете посоки и с такава бързина, че беше трудно даже да я разпознае между тях; но дори да я познаеше, не би имал никаква възможност да я спре. Денят беше прекрасен и слънчев. По Невски беше пълно с хора; същински пъстър водопад от дами струеше по целия тротоар, като се почне от Полицейския, та чак до Аничкин мост. Ето, задава се и един негов познат, придворен съветник, когото той наричаше много учтиво подполковник, особено пред чужди хора. Ето го и Яригин, началник на бюро в Сената, голям негов приятел, който вечно губеше на бостон, когато играеше на осем. Ето и друг майор, станал асесор в Кавказ, маха му с ръка да отиде при него...

— Ах, дявол да го вземе! — каза Ковальов. — Хей, коларю, карай право при полицейския началник!

Ковальов седна в лекото файтонче и непрекъснато подвикваше на файтонджията: „Карай, карай по-бързо!“

— Полицейският началник тука ли е? — извика той още от входа.

— Съвсем не — отговори вратарят, — току-що си отиде.

— Ами сега!

— Да — добави вратарят, — допреди малко беше тука, но си отиде. Преди минутка да бяхте дошли, може би щяхте да го сварите.

Без да сваля кърпата от лицето си, Ковальов се качи пак във файтона и извика отчаяно:

— Карай!

— Къде? — попита файтонджията.

— Карай направо!

— Как тъй направо? Тук има завой: надясно или наляво?

Този въпрос спря Ковальов и го накара пак да се позамисли. В неговото положение беше редно да се обърне най-напред към Управата на благочинието^[2] не защото тя имаше пряко отношение към полицията, но защото можеше да се разпорежи много по-бързо от всяко друго учреждение; да търси удовлетворение от началството на ведомството, където носът беше заявил, че служи, щеше да е безсмислено, защото от отговорите на носа личеше, че за този човек няма нищо свято и той може да излъже отново, както бе излъгал, уверявайки, че никога не го е виждал. И тъй, Ковальов вече искаше да заповяда да го откарат в Управата на благочинието, когато пак му мина през ума мисълта, че този хитрец и мошеник, който бе постъпил вече така безсъвестно при първата среща, можеше пак да използва много лесно времето, за да се измъкне някак от града — тогава всички търсения ще бъдат напразни или могат да продължат — не дай боже — цял месец. Най-сетне сякаш самото небе го вразуми. Той реши да се обърне направо към вестникарската агенция и овреме да даде съобщение с подробно описание на всички белези, та да може всеки, който го срещне, начаса да му го доведе или поне да съобщи местонахождението му. И тъй, след като се спря на това решение, той заповяда на файтонджията да го откара във вестникарската агенция и през целия път не престана да го удря с юмрук по гърба и да повтаря: „По-бързо, подлецо! По-бързо, мошенико!“ — „Ех, господарю!“ — казваше файтонджията, разтърсваше глава и шибаше с юздата коня, който имаше козина, дълга като на стайно кученце. Файтончето най-сетне спря и Ковальов се втурна запъхтян в малката приемна, където побелял чиновник в овехтял фрак и с очила седеше на една маса и стиснал в зъбите си перо, броеше събраните медни монети.

— Кой приема обяви? — извика Ковальов. — А, добър ден.

— Моите почитания — каза побелелият чиновник, вдигна за миг очи и ги сведе отново към наредените купчинки монети.

— Бих искал да се напечата...

— Извинете. Ще ви помоля да имате малко търпение — каза чиновникът, записа с едната ръка цифра върху хартията и прехвърли с пръстите на лявата ръка две халки на сметалото.

Един лакей с галуни и с външност, която говореше, че служи в аристократична къща, стоеше до масата с бележка в ръка и сметна за

прилично да прояви своята общителност:

— Повярвайте, господине, кученцето не струва и осем гривни^[3], тоест аз не бих дал за него и осем гроша, но графинята го обича, честна дума, обича го и на, дава на който го намери сто рубли! То, да си кажем правичката, между нас двамата, вкусовете на хората хич не се съвпадат: тъй де, ако си ловджия, дръж гонче или пудел и тогава недей да жалиш и петстотин, хиляда дай, ама да е хубаво кучето.

Почтеният чиновник слушаше със сериозен израз на лицето, но в същото време се занимаваше със сметката си: колко букви има в донесената бележка. Бяха го наобиколили много бабички, продавачи в магазини и портиери с бележки. В една се казваше, че дават под наем крепостен — файтонджия, който не пие; друга беше за запазена каляска, докарана от Париж през 1814 година; пращаха да слугува крепостна селянка, деветнадесетгодишна, изкусна в прането, годна и за друга работа; продаваха здрав файтон без един ресор; млад буен кон на сиви петна, седемнадесетгодишен; нови, получени от Лондон семена от ряпа и репички; вила с имот; два яхъра и място, на което може да се посади чудесна брезава или елхова горичка; пак там приканваха купувачи на вехти подметки, с молба да се явяват за пазарлък всеки ден от осем до три часа. Стаята, в която се намираще цялото това общество, беше малка и въздухът доста тежък, но колежният асесор Ковальов не можеше да долови миризмата, защото се беше закрил с кърпата си и защото носът му се намираще кой знае къде.

— Уважаеми господине, позволете да ви помоля... Крайно ми е необходимо — каза той най-сетне нетърпеливо.

— Сега, сега! Две рубли и четиридесет и три копейки! Ей сегичка! Рубла и шестдесет и четири копейки! — мърмореше беловласият господин и хвърляше на стариците и портиерите бележките в лицата. — Вие какво ще обичате? — обърна се той най-сетне към Ковальов.

— Аз моля... — каза Ковальов — извършено е мошеничество или измама, още не мога да разбера. Моля ви само да обявите, че който ми доведе оня подлец, ще получи прилично възнаграждение.

— Позволете да попитам, как ви е името?

— Но моля ви, защо ви е име? Не мога да ви го кажа. Аз имам много познати: Чехтарьова, статска съветничка, Пелагея Григориевна

Подточина, съпруга на щабофицер^[4]. Ами ако научат, опазил ме господ! Можете да напишете просто: колежки асесор или още по-добре — с чин майор.

— Избягалият ваш крепостен слуга ли беше?

— Какъв ти крепостен слуга? То нямаше да е чак толкова голямо мошеничество! Избяга... моят нос...

— Хм! Какво чудато име! Голяма сума ли ви откъсна този господин Носов?

— Носът, той... вие не ме разбрахте! Носът ми, моят собствен нос изчезна безследно. Дяволът е решил да си направи с мен шега!

— Как тъй изчезнал? Аз май не мога добре да ви разбера.

— То и аз не мога да ви обясня как стана; но важното е, че той се разхожда сега из града и се представя за статски съветник. Затова ви моля да пуснете обява: който го хване, веднага да ми го доведе в най-кратък срок. Помислете сам, мога ли да остана без толкова забележима част на тялото? Това не е, да речеш, малкото пръстче на крака — обуи си ботуша и кой ще разбере, че липсва? Но аз ходя всеки четвъртък у статската съветничка Чехтарьова; Подточина, Пелагея Григориевна, щабофицерша, има много хубавичка дъщеря — и те са мои близки познати, та помислете сам какво да правя сега... Не мога вече и да се мярна пред тях.

Чиновникът се замисли, това личеше по силно стиснатите му устни.

— Не, аз не мога да публикувам във вестниците такова съобщение — каза той най-сетне след продължително мълчание.

— Как? Защо?

— Така. Може да навреди на репутацията на вестника. Ако всеки почне да пише, че му е избягал носът, то... И без туй вече приказват, че се публикували много безсмислици и неверни слухове.

— Но какво безсмислено има тук? Тук, струва ми се, няма нищо подобно.

— На вас ви се струва, че няма. А миналата седмица имахме подобен случай. Дойде един чиновник, както сте дошли вие сега, донесе обява, сметката му беше за две рубли и седемдесет и три копейки, и цялата обява беше, че е избягал пудел с черна козина. На пръв поглед — нищо особено, нали? А се оказа, че било пасквил: този пудел бил ковчезник в не помня кое учреждение.

— Но аз не ви давам обява за пудел, а за собствения си нос, тоест почти за самия себе си.

— Не, в никакъв случай не мога да поместя такава обява.

— Но ако моят нос наистина е изчезнал?

— Ако е изчезнал, обърнете се към лекар. Казват, че имало хора, които могат да ви сложат какъвто си пожелаете нос. Впрочем, както забелязвам, сигурно сте човек с весел нрав и в общество обичате да се пошегувате.

— Кълна ви се, в бога ви се кълна! Щом не може иначе, готов съм даже да ви го покажа.

— Не си правете труд! — отговори чиновникът и смръкна енфие. — Впрочем, ако не ви затрудни — добави той в порив на любопитство, — бих искал да погледна.

Колежният асесор свали кърпата от лицето си.

— Да, наистина, много странно! — каза чиновникът. — Мястото е съвсем гладко, като току-що изпържена палачинка. Да, просто невероятно гладко.

— Е, сега ще продължите ли да спорите? Сам виждате, не можете да не пуснете обявата. Ще ви бъда извънредно благодарен; и много се радвам, че този случай ми достави удоволствието да се запозная с вас...

Както личи, майорът бе решил този път малко да се подмаже.

— То да пуснем обява, не е трудно, разбира се — каза чиновникът, — но не предвиждам от нея никаква полза за вас. Щом сте решили, помолете по-добре някой човек с изкусно перо да го опише като рядко произшествие в природата и да публикува статийката си в „Северна пчела“ (той смръкна отново енфие) за полза на юношеството (сега си избърса носа) или просто така, като нещо занимателно за всички.

Колежният асесор съвсем се отчая. Той сведе поглед към долната част на вестника, където бяха обявите за спектакли; лицето му беше вече готово да се усмихне, защо то срещна името на една хубава артистка и ръката му опипа джоба: дали има в себе си синя банкнота, защото според Ковальов щабофицерите трябва да седят в партера — но мисълта за носа развали всичко.

Самият чиновник беше, изглежда, развълнуван от затруднителното положение на Ковальов. От желание да облекчи поне

малко мъката му, той сметна за прилично да изрази с няколко думи съчувствието си:

— Повярвайте, много съжалявам, че ви се е случил такъв анекдот. Заповядайте, смръкнете си енфие. То разсейва главоболието и тъжното настроение; даже за хемороиди помага.

При тези думи чиновникът поднесе на Ковальов табакерата си, като прегъна твърде умело под нея капака с портрета на някаква дама с шапчица.

Тази непреднамерена постъпка изкара Ковальов от търпение.

— Не разбирам как намирате за уместно да се шегувате — каза той сърдито, — нима не виждате, че ми липсва тъкмо онова, с което бих могъл да смръкна? Дявол да го вземе това енфие! Аз вече не мога да го гледам, и то не само вашето отвратително березинско, но даже ако ми поднесете истинско рапе^[5].

Като каза това, той излезе ужасно ядосан от вестникарската агенция и се запъти при участъковия пристав, който ужасно обичаше захар. В къщата му целият вестибюл, който служеше и за трапезария, беше затрупан със захар на големи конуси, с което му засвидетелствуваха приятелството си разни търговци. В това време готвачката свличаше на участъковия пристав униформените ботуши; шпагата и военните му доспехи висяха вече мирно по ъглите, а към вдъхващата ужас триъгълна шапка вече посягаше тригодишното му синче; той самият се готвеше след напрегнатия боен живот да вкуси от удоволствията на мира.

Ковальов влезе при него тъкмо когато той се протегна, изпуфтя и каза: „Ох, как сладко ще си дремна два часа!“ Затова можеше да се предвиди, че появата на колежкия асесор ще бъде съвсем ненавременна; не мога да кажа дали ако беше донесъл по такова време няколко фунта чай или парче сукно, щеше да бъде приет особено радушно. Участъковият беше голям покровител на всички изкуства и на всички видове манифактура, но държавната банкнота предпочиташе пред всичко. „Тя е такова едно нещо — обичаше да казва той, — такова нещо, от което по-хубаво няма: да яде — не иска, място заема малко — в джоба ти винаги ще се смести, и да я изтървеш — няма да се натърти.“

Участъковият прие доста сухо Ковальов и каза, че следобедът не е време за провеждане на следствия, защото самата природа го е

предназначила да може човек, след като си хапне, да поотпочине (от това колежкият асесор можеше да разбере, че на участъковия пристав не бяха неизвестни изреченията на древните мъдреци), че на порядъчен човек няма да му откъснат носа и че този свят гъмжи от майори, които нямат даже прилично бельо и се шляят по разни непристойни места.

Тоест право, куме, та в очи! Трябва да отбележа, че Ковальов беше извънредно докачлив човек. Той можеше да прости всичко, казано за самия него, но не прощаваше, ако засягаха чина или званието му. Той смяташе даже, че в театралните пиеси може да се допуска всичко, засягащо оберофицерите, но щабофицерите не бива в никакъв случай да се нападат. Начинът, по който го прие приставът, толкова го слиса, че той тръсна глава и каза с чувство на достойнство, като разпери леко ръце: „Трябва да призная, че след тези оскърбителни забележки от ваша страна нямам какво повече да кажа...“ — и си отиде.

Прибра се капнал от умора. Вече се здрачаваше. След всички безуспешни търсения жилището му се видя тъжно и безкрайно отвратително. Като влезе в антрето, видя върху мръсното кожено канапе своя лакей Иван; легнал по гръб, той плюеше в тавана и улучваше доста точно едно и също място. Такова равнодушие у един човек го вбеси; той го удари с шапката си по челото и измърмори: „Свиня такава, само с глупости се занимаваш!“

Иван скочи в миг от мястото си и се втурна усърдно да му сваля наметалото.

Като влезе в стаята си, майорът се тръшна, уморен и тъжен, в едно кресло и най-сетне, след няколко въздишки, изрече:

— Боже мой! Боже мой! Защо ме сполетя това нещастие?! Да бях останал без ръка или без крак, пак щеше да е по-добре; без уши да бях останал — пак лошо, но щеше да е по-поносимо, — но без нос човек се превръща в дявол знае какво: нито е птица като птица, нито е гражданин като гражданин, ами просто да вземеш, че да го изхвърлиш през прозореца! То поне на война да ми го бяха отрязали или на дуел, или да беше станало по моя вина, а то — изчезна си за едната хубост, загина мърцина за оня, дето духа!... Не, не, не може да бъде! — добави той, след като поразмисли. — Просто е невероятно да изчезне един нос; направо е невероятно. Такива неща навярно или насън се

присънват, или просто му се привиждат на човек; може би по погрешка съм изпил някак вместо вода водката, с която си изтривам след бръснене брадата. Оня глупак Иван не я е прибрал и аз положително нея съм глътнал.

За да се увери наистина, че не е пиян, майорът се ощипа така болезнено, че извика. Болката го убеди напълно, че действа и живее наяве. Той се приближи бавно към огледалото и отначало замижа с мисълта, че може би все пак носът ще се окаже на мястото си; но в същия миг отскочи назад и възкликна:

— Как пасквилно изглеждам!

Беше наистина непонятно. Да беше се загубило копче, сребърна лъжица, часовник или нещо подобно; но да изчезне, да изчезне какво? И то в собственото му жилище!... Съобразил всички обстоятелства, майор Ковальов реши, че най-близо до истината трябва да е предположението, че виновна за всичко това е щабофицершата Подточина, която искаше да го ожени за своята дъщеря. Той обичаше да я ухажда, но се пазеше от решителната стъпка. А когато щабофицершата му заяви направо, че иска да я омъжи за него, той неусетно вдигна котва с куп комплименти, като каза, че е още млад и трябва да послужи поне още четири-пет години, та да навърши точно четиридесет и две. Затова щабофицершата, навярно за да си отмъсти, бе решила да му направи магия и беше платила за тази цел на някакви врачки, защото беше недопустимо носът да е бил отрязан: никой не беше влизал в стаята му; бръснарят Иван Яковлевич го бръсна още в сряда, а през цялата сряда и дори целия четвъртък носът му беше невредим — това той помнеше и знаеше много добре; освен това щеше да усети болка и без съмнение раната не би могла да зарасне така бързо и да остане гладка като палачинка. Той градеше мислено планове: дали да призове щабофицершата по законния ред в съда, или да отиде сам при нея и да я изобличи. Размишленията му бяха прекъснати от светлината, блеснала през всички пролуки на вратата, която показваше, че Иван вече е запалил в антрето свещта. Скоро се появи и Иван, като я носеше пред себе си и озаряваше ярко цялата стая. Първото движение на Ковальов беше да грабне кърпата и да закрие мястото, където до вчера се намираше носът, за да не се зазяпа на всичкото отгоре тоя глупак, щом забележи у господаря си такава чудатост.

Иван още не беше се върнал в килерчето си, когато в антрето се чу непознат глас, който произнесе:

— Тука ли живее колежният асесор Ковальов?

— Влезте. Майор Ковальов е тук — каза Копальов, скочи бързо и отвори вратата.

Влезе полицейски чиновник с красива външност, с бакенбарди, които не бяха нито много светни, нито тъмни, и доста пълни бузи — същият, който стоеше в началото на поведта в края на Исакиевския мост.

— Вие ли сте благоволили да изгубите своя нос?

Тъй вярно.

— Той е вече намерен.

— Какво говорите? — възкликна майор Ковальов. От радост загуби дар слово. Той се облеци срещу застаналия пред него квартален надзирател, по пълните устни и бузи на когото блестеше ярко треперливата светлина на свещта. — По какъв начин?

— По една странна случайност: заловиха го почти наред пътя. Вече се качваше в пощенската кола, искаше да замине за Рига. И пашапортът му бил издаден отдавна, на името на един чиновник. Чудното е, че даже аз го взех отначало за някой господин. За щастие носех си очилата и веднага разбрах, че това е нос. Нали съм късоглед, пред мене да застанете, ще видя само, че имате лице, но няма да различа нито носа ви, нито брадата, нищо. Моята тъща, тоест майката на жена ми, и тя недовижда.

Ковальов беше извън себе си.

— Но къде е той? Къде е? Веднага ще изтичам.

— Не се безпокойте. Знаех, че ще ви трябва, и го донесох. Но чудното е, че главният участник в тая работа е мошеникът бръснар от улица Вознесенска, той е сега в ареста. Отдавна го подозирах, че пие и краде, само преди един ден беше отмъкнал от едно дюкянче цяла дузина копчета. Вашият нос е цял и невредим.

При тези думи кварталният надзирател бръкна в джоба си и извади от него загърнатия в хартийка нос.

— Да, той е! — извика Ковальов. — Той, същият! Останете да пийнете сега с мене чашка чай.

— Щеше да ми е много приятно, но ми е невъзможно: трябва да отида веднага до лудницата... Храната толкоз поскъпна... Издържам и

тъща си, тоест майката на моята жена, и деца имам; големшкият ми е много кадърно, много умно момче, но откъде средства да го изучим...

Ковальов се досети, грабна от масата една банкнота от десет рубли и я пхна в ръката на надзирателя, който тракна токове, излезе навън и почти в същия миг Ковальов чу вече гласа му на улицата, където той вразумяваше с юмрук в зъбите един глупав селяк, който се беше довялкъл с каруцата си право на булеварда.

След като кварталният си отиде, колежният асесор остана няколко минути в някакво неопределено състояние и едва след малко си възвърна способността да вижда и чувства: от неочакваната радост просто беше загубил ума и дума. Той пое внимателно намерения нос с ръце, събрани в шепа, и още веднъж го разгледа внимателно.

— Да, той е, той е! — повтаряше майор Ковальов. — Ето и пъпчицата отляво, дете ми излезе вчера.

Майорът едва не се засмя от радост.

Но на този свят няма нищо трайно, затова и радостта още в минутата, която следва първата, вече не е толкова буйна; през третата минута тя намалява още повече и най-сетне се слива незабелязано с обичайното състояние на душата, както кръгът върху водата, породен от падането на камъче, се слива най-сетне с гладката повърхност. Ковальов се размисли и съобрази, че работата още не е свършена: носът е намерен, но нали трябва да го нагласи, да го върне на мястото му.

— Ами ако не се нагласи?

При този въпрос, който зададе сам на себе си, майорът пребледня.

С чувство на смътен страх той се спусна към масата и приближи огледалото, за да не сложи случайно носа накриво. Ръцете му трепереха. Внимателно и предпазливо той го нагласи на предишното му място. О, ужас! Носът не прилепваше!... Той го поднесе към устата, постопли го с дъха си и пак го вдигна към гладкото място между двете бузи; но носът не искаше да се закрепя.

— Е, хайде де! Намествай се, глупако! — увещаваше го той. Но носът беше като дървен и падаше на масата с такъв странен звук, като да беше тапа. Лицето на майора се разкриви конвулсивно. — Нима няма да се хване? — повтаряше той уплашен. Но колкото и да го

слагаше на собственото му място, усилията продължаваха да остават безуспешни.

Повика Иван и го прати за доктора, който живееше в същата къща, в най-хубавата квартира на първия етаж. Този доктор беше представителен мъж, носеше прекрасни смолисточерни бакенбарди, имаше си свежа, яка докторица, ядеше сутрин пресни ябълки и поддържаше устата си в изрядна чистота, като я плакнеше всяка сутрин близо три четвърти час и си лъскаше зъбите с пет вида четчици. Докторът се яви тутакси. След като попита преди колко време се е случило нещастиято, той повдигна брадата на майор Ковальов и го перна с големия си пръст по мястото, където се намираше преди носът, така че майорът отметна глава назад с такава сила, че тилът му се удари в стената. Медикът заяви, че няма нищо страшно, и като го посъветва да се поотдръпне от стената, накара го да наведе глава най-напред вдясно, попила мястото, където се намираше преди носът, и каза: „Хм!“ После го накара да наведе глава вляво и каза: „Хм“, а в заключение го перна отново с големия си пръст, та майор Ковальов вирна глава като кон, на който му гледат зъбите. След като направи този опит, медикът поклати глава и каза:

— Не, не може. По-добре си стойте така, защото може и по-лошо да стане. Не че е невъзможно да се залепи; бих могъл веднага да ви го сложа, но ви уверявам, че ще е по-зле за вас.

— И таз добра! Че как ще остана без нос? — възкликна Ковальов. — От това по-лошо не може да стане. Дяволска работа! Къде мога да се покажа сега с тази подигравка? Имам отбран кръг познати; ето и тази вечер трябваше да отида на две места. Имам доста познати: статската съветничка Чехтарьова, щабофицершата Подточина... въпреки че след тази нейна постъпка мога да имам работа с нея само чрез полицията. Бъдете така добър — изрече умолително Ковальов, — намерете някакво средство! Няма ли начин някак да ми го сложите; и да го крепя с ръка, ако има опасност. Още повече че не танцувам и няма да му навредя с някое непредпазливо движение. А що се отнася до благодарността за вашата визита, бъдете уверен, че доколкото ми позволяват средствата...

— Моля да ми повярвате — изрече докторът с нито висок, нито тих, но извънредно приветлив и внушаващ глас, — аз никога не лекувам с корист. Това противоречи на моите правила и на моето

изкуство. Наистина вземам пари за визитите, но само за да не обидя с отказа си. Аз, разбира се, бих ви сложил носа, но ви се кълна в своята чест — щом не искате да повярвате на думите ми, — ще ви стане много по-зле. По-добре предоставете всичко на природата. Мийте се по-често със студена вода и ви уверявам, че без да имате нос, ще бъдете също така здрав, като да го имахте. А носа ви съветвам да сложите в буркан със спирт или още по-добре, да налеете в него две лъжици силна водка и стоплен оцет — тогава ще можете да вземете за него добри пари. Готов съм даже аз да го купя, ако не поискате много висока цена.

— Не, не! За нищо на света няма да го продам! — възкликна отчаян майор Ковальов. — По-добре да отиде на вятъра.

— Моля да ме извините! — каза докторът и се сбогува. — Искан само да ви бъда полезен... Какво да се прави! Поне се уверихте в доброто ми желание.

След тези думи докторът излезе с благородна осанка от стаята. Ковальов не забеляза даже лицето му и обзет от дълбока апатия, виждаше само подалите се от ръкавите на черния му фрак маншети на бялата и чиста като сняг риза.

Реши още на другия ден, преди да подаде жалба, да напише на щабофицершата дали няма да се съгласи да му върне без бой онова, което му принадлежи. Писмото имаше следното съдържание:

„Уважаема госпожо
Александра Григориевна,

Не мога да проумея вашата странна постъпка. Бъдете уверена, че като постъпвате така, няма да спечелите нищо и в никакъв случай няма да ме принудите да се оженя за вашата дъщеря. Повярвайте, че историята с моя нос ми е напълно ясна, а също, че вие сте главната участничка в нея и никой друг. Внезапното му отделяне от неговото място, бягството и маскирането му ту като чиновник, ту най-сетне в собствения му вид е само последица от магиите, извършени от вас или от онези, които се отдават като вас на подобни благородни занимания. От своя страна смятам за свой дълг да ви предупредя: ако споменатият от мене нос

не се върне още днес на мястото си, ще бъде принуден да прибегне към закрилата и покровителството на законите.

Впрочем, със съвършено почтение към вас, имам честта да остана

ваш покорен слуга
Платон Ковалъов“

„Уважаеми господине
Платон Кузмич,

Вашето писмо извънредно ме учуди. Да ви призна откровено, съвсем не очаквах такова нещо, особено що се отнася до несправедливите укори от ваша страна. Предупреждавам ви, че чиновника, за който споменавате, не съм приемала никога у дома си нито маскиран, нито в истинския му вид. Вярно е, че у дома е идвал Филип Иванович Потанчиков. И въпреки че той наистина искаше ръката на моята дъщеря и е човек с добро, трезво поведение и много учен, аз никога не съм му давала никаква надежда. Вие споменавате и за нос. Ако с това искате да кажете, че съм се опитвала да ви покажа нос и педя, тоест да ви дам формален отказ, учудва ме, че тъкмо вие казвате това, защото аз, както ви е известно, бях на точно обратното мнение, и ако вие поискате още сега по законен начин ръката на моята дъщеря, готова съм тозчас да ви удовлетвори, защото това е било винаги предмет на най-горещите ми желания, с надежда за което оставам винаги готова да ви служа.

Ваша Александра Подточина“

„Не — каза си Ковалъов, като прочете писмото. — Тя наистина не е виновна. Просто е изключено! Писмото е написано така, както не може да пише човек, виновен в престъпление. — Колежният асесор беше опитен човек, защото го бяха пращали на няколко пъти, още в Кавказката област, да провежда следствия. — Но как, по какъв начин

беше станало всичко? Само дяволът може да се оправи!“ — каза той най-сетне и отпусна безпомощно ръце.

Междувременно слуховете за това необичайно произшествие плъзнаха из цялата столица и, както става, доста поукрасени. По това време умовете на всички бяха настроени тъкмо за необичайни неща: съвсем наскоро публиката беше заинтригувана от опитите с въздействието на внушението. Още беше прясна и историята с танцуващите столове на улица Конюшенна и няма защо да се учудваме, че скоро почнаха да приказват, че уж носът на колежкия асесор Ковальов се бил разхождал точно в три часа по Невски проспект. Всеки ден се стичаха тълпи любопитни. Някой каза, че носът се намирал в магазина на Юнкер — и пред Юнкер се събра такава тълпа, че се наложи даже да се намеси полицията. Един спекулант с почтена външност и с бакенбарди, който продаваше пред входа на театъра сухи сладки, беше направил нарочно за случая чудесни здрави дървени пейки и приканваше любопитните да се качат срещу осемдесет копейки на посетител. Един заслужил полковник излезе само заради това по-рано от къщи и с голяма мъка си проби път през тълпата; но за голямо свое негодувание видя във витрината на магазина вместо нос обикновена вълнена фланела и литографирана картина: една девойка си оправя чорапа, а иззад някакво дърво наднича фронт със силно изрязана жилетка и малка брадичка — картина, която висеше на това място вече над десет години. Той се отдалечи и каза ядосано: „Как могат да смущават хората с такива глупави и неправдоподобни слухове?“

После се пръсна слух, че носът на майор Ковальов се бил разхождал не по Невския проспект, а в Таврическата градина, и то отдавна; още докато живеел там, Хозрев мирза^[6] много се бил чудил на тази странна игра на природата. Неколцина студенти от Хирургическата академия отишли да видят. Една знатна, почтена дама помолила с нарочно писмо надзирателя на градината да покаже на нейните деца този рядък феномен и ако е възможно, да даде обяснение — нравоучително и назидателно за юношите.

Тези произшествия радвали извънредно много всички светски неизменни посетители на приеми, които обичат да размиват дамите и чийто запас от шеги бил тъкмо по това време напълно изчерпан. Малка част от почтените и благонамерени хора била крайно недоволна. Един

господин казал с негодувание, че не разбира как може в нашия просветен век да се разпространяват нелепи измислици и че се учудва защо правителството не обръща внимание на тези работи. Господинът принадлежал, както личи, към онези господа, които биха искали да намесят правителството във всичко, даже в ежедневните кавги с жените си. След всичко това... но на това място цялото произшествие отново потъва в мъгла и какво е станало по-нататък, е абсолютно неизвестно.

[1] Произвеждането в чин в района на военните действия, в Кавказ, ставало по-бързо. — Б.р. ↑

[2] Градско управление на полицията. — Б.р. ↑

[3] Гривна — в дореволюционна Русия монета от 10 копейки. — Б.пр. ↑

[4] Щабофицер — в руската царска армия офицер с чин майор, подполковник или полковник. — Б.пр. ↑

[5] Вид тютюн за смъркане. — Б.р. ↑

[6] Персийски принц, посетил Петербург през 1829 г. — Б.р. ↑

III

Ужасни нелепости стават на този свят. Понякога съвсем неправдоподобни неща: изведнъж същият този нос, който си се разхождаше с чин статски съветник и вдигна такъв шум в града, се озова, като че нищо не е било, отново на мястото си, тоест точно между двете бузи на майор Ковальов. Това стана чак през април, на седмо число. Като се събуди и се погледна случайно в огледалото, майор Ковальов видя изведнъж: нос! Хоп с ръката — наистина нос! „Ехе!“ — каза си Ковальов и от радост за малко да затанцува бос из стаята лудешки хопак, но влезе Иван и му попречи. Заповяда му веднага да му полее да се измие и докато се миеше, хвърли още веднъж поглед към огледалото: да, имаше нос! Докато се изтриваше с пешкира, пак се погледна в огледалото: имаше нос!

— Я виж, Иване, на носа ми е излязла май пъпчица — каза той, а си мислеше: „Какво нещастие, ако Иван каже: ами, господарю, не пъпчица, целия ви нос го няма!“

Но Иван каза:

— Няма нищо, господарю, никаква пъпчица няма, носът ви е чист!

„Колко е хубаво, дявол да го вземе!“ — каза си майорът и щракна с пръсти. В това време през вратата надникна бръснарят Иван Яковлевич, но боязливо, като котка, която току-що са набили, задето е откраднала сланината.

— Казвай веднага: чисти ли са ти ръцете! — викна му отдалече Ковальов.

— Чисти са.

— Лъжеш!

— Честна дума, чисти са, господине.

— Хем внимавай.

Ковальов седна. Иван Яковлевич му върза кърпата и само за миг с помощта на четчицата превърна цялата му брада и част от бузата в крем като този, който поднасят на имен ден в семействата на търговци.

„Я виж ти! — каза си Иван Яковлевич, като хвърли поглед към носа, а после наведе глава в обратна посока, да го огледа и отстрани. — Я глей! Я го глей ти, таквиз ми ти работи“ — продължи да си мисли той и дълго гледа носа му. Най-последно вдигна лекичко, с невъобразима предпазливост, двата си пръста, за да го хване за крайчеца. Такава си му беше системата на Иван Яковлевич.

— Ей, ей, внимавай! — извика Ковальов.

Иван Яковлевич отпусна ръце, слиса се и се смути както никога не се беше смущавал. Най-последно го загъделичка предпазливо с бръснача под брадата; въпреки че му беше много неудобно и трудно да бръсне, без да хване миришещата част на тялото, преодоля най-сетне всички препятствия, като опираше криво-ляво грапавия си палец в бузата и в долната челюст, и го избръсна.

Когато всичко беше готово, Ковальов побърза веднага да се облече, взе файтон и пое направо към сладкарницата. Още от входа извика отдалече: „Момче, чаша шоколад!“ И се втурна веднага към огледалото: носът си беше на мястото! Той се обърна весело и изглежда иронично, с леко присвити очи, двама военни, от които единият имаше нос не по-голям от копче за жилетка. След това се запъти към канцеларията на онова министерство, в което беше подал молба за вицегубернаторско място, а в случай на неуспех, за ексекторско. Когато минаваше през приемната, хвърли поглед към огледалото: носът си беше на мястото! После отиде при един друг колежки асесор, или майор, голям присмехулник, на когото беше казвал често, в отговор на разни саркастични забележки: „А, знам те аз тебе, голяма си драка!“ По пътя си помисли: „Ако и майорът не се запревива от смях, като ме види, това ще е сигурно доказателство, че всичко, което трябва, си е на мястото.“ Но колежкият асесор не прихна. „Хубаво, хубаво, да го вземе дяволът!“ — помисли си Ковальов. По пътя срещна щабофицершата Подточина и нейната дъщеря, поздрави ги и бе посрещнат от тях с радостни възклицания: значи, всичко е наред и абсолютно нищо не му липсва. Той разговаря с тях много продължително и като извади нарочно табакерата си, тъпка пред тях доста дълго носа си, и двете отвърстия, като си повтаряше наум: „На, да видите, женоря, кокошо племе! И пак няма да се ожения за дъщерята. Без ангажименти, раг амоур може!“ Оттогава майор Ковальов се разхождаше преспокойно по Невския проспект, обикаляше театрите и

къде ли не още. А носът, сякаш нищо не е било, си стоеше на лицето му и се преструваше, че никога никъде не е кръшкал. След това виждаха майор Ковалъов винаги в добро настроение, усмихнат, преследващ всички, без изключение, хубавички дами, а веднъж го видяха даже спрял пред едно магазинче в Покрития пазар, да си купува лентичка за орден, не се знае защо, тъй като самият той не беше кавалер на никакъв орден.

Ето каква история се случи в северната столица на нашата обширна държава. Едва сега, след като сме направили необходимите съждения, виждаме, че в нея има много неправдоподобни неща. Без да говорим за това, че са наистина странни свръхестественото отделяне на носа и появата му в разни места като статски съветник — как не е съобразил Ковалъов, че не бива да дава във вестникарската агенция съобщение за носа? Не го казвам в смисъл че според мене обявите са скъпи: това е дребна работа и аз съвсем не съм користолюбив човек. Но е неприлично, срамно, лошо! И друго — как се е озовал носът в изпечения хляб и как самият Иван Яковлевич?... Не, не мога да го проумея, просто не го проумявам. Но най-странното, най-непонятното е — как могат авторите да избират подобни сюжети! Признавам, това е вече съвсем необяснимо, то е като... не, не, нищо не разбирам. Преди всичко — абсолютно никаква полза за отечеството, и второ... но и второ — пак няма полза. Просто нищо не разбирам.

И все пак, въпреки всичко, макар, разбира се, да може да се допусне и едно, и друго, и трето, може дори... то къде ли няма несъобразности?... И все пак, като поразмислиш, във всичко това, честна дума, има нещо. Кой каквото ще да казва, но подобни произшествия се случват на този свят — рядко, но се случват.

НИКОЛАЙ ГОГОЛ

ПОРТРЕТ

ПЪРВА ЧАСТ

Никъде не се спираха толкова хора, както пред дюкянчето за картини на Шчукинския базар. Това дюкянче беше истинска пъстра сбирка от какви ли не картини: повечето маслени, покрити с тъмнозелен лак и сложени в тъмножълти, сякаш златни рамки. Зима с бели дървета, съвсем червена вечер, сякаш зарево от пожар, фламандски селянин с лула и крива ръка, който прилича повече на пуюк с маншети, отколкото на човек — такива бяха най-често сюжетите им. Към това трябва да се прибавят и няколко гравюри: портрет на Хозрев мирза с овчи калпак, портрети на някакви генерали с триъгълни шапки и криви носове. Освен това на вратата на такова дюкянче обикновено са накичени на връзки разни печатани върху големи листове примитивни картини, разкриващи самородния талант на руския човек. Едни изобразяват царкиня Миликтриса Кирбитиевна, други — град Ерусалим, по чиито къщи и черкви е разлята така безцеремонно червена боя, че е обхванала част от земята и двама молеци се руски мъжици с ръкавици. Обикновено за тия произведения не се намират много купувачи, затова пък зрители — колкото щещ. В тях сигурно вече се е зазяпал някой лакей-пройдоха със съдинки в ръка, пълни с взетия от гостилницата обяд за господаря му, който явно щеше да сърба супата не особено топла. Пред тях сигурно вече е застанал войник с шинел — почетна личност за битпазара — и предлага две джобни ножчета; търговка от Охта, която носи пълна кутия с обувки. Всеки се възхищава посвоему: мъжиците обикновено сочат с пръст; войниците разглеждат сериозно; лакеите-хлапета и чирачетата се смеят и се подиграват един на друг, като се оприличават на нарисуваните карикатури; старите лакеи с шаячни шинели гледат само защото им се ще да позяпат нещо; а продавачките, млади руски селянки, бързат по инстинкт, за да чуят какво приказват хората и да видят какво гледат.

В това време покрай дюкяна мина младият художник Чартков и неволно се спря. Износеният му шинел и скромният му костюм говореха, че той бе самоотвержено предан на делото си човек и не му

оставаше време да се погрижи за облеклото си, което винаги има тайнствена привлекателност за младостта. Чартков се спря пред дюкяна и отначало започна да се смее в себе си на тия безобразни картини. После, без да иска, се размисли на кого можеха да бъдат нужни тия произведения. Че руските хора се заглеждаха в Ерусланите Лазареви, в лакомници и пияници, във Фома и Еръома, не го учудваше: изобразените неща бяха съвсем достъпни и разбираеми за народа; но къде са купувачите на тия пъстри и отвратителни маслени цапаници? На кого са нужни тия фламандски селяни, тия червени и сини пейзажи, които претендират за някакво по-високо стъпало на изкуството, а всъщност изразяват пълното му и дълбоко унижение? Изглежда, че те съвсем не бяха произведения на самоуко дете. Въпреки че всичко беше немилостиво изопачено, все пак от тях щеше да блика силно чувство. А тук личеше просто тъпоумие, безсилна, хилава бездарност, която своеволно се бе наредила при изкуствата, докато мястото ѝ беше сред простите занаяти, бездарност, която обаче беше вярна на призванието си и бе внесла в самото изкуство занаятчийството си. Същите краски, същият похват, същата приучена, обръгнала ръка, по-скоро на грубо направен автомат, отколкото на човек!... Чартков дълго стоя пред тези отвратителни картини и накрая вече изобщо не мислеше за тях, а през това време собственикът на дюкяна, невзрачно човече с шаячен шинел, брадясал, небръснат от цяла седмица, отдавна вече му приказваше, пазареше се и уточняваше цената, без още да е разбрал какво му е харесало и какво търси.

— Ей тия селяци и пейзажчето ще ги дам за петнадесет. Ама каква живопис! Очите ти грабва направо; току-що ги получих от разпродажбата; лакът още не е изсъхнал. Или зимата, вземете зимата. Петнадесет рубли. Само рамката колко струва! Я каква зима! — При тия думи търговецът чуква леко с пръст по платното, сигурно за да покаже колко е доброкачествена зимата. — Желаете ли да ги вържем заедно и да ги отнесем у вас? Къде живеете, моля? Хей, момче, подай ми връв!

— Почакай, драги, не бързай толкова — сепна се художникът, като видя, че пъргавият търговец наистина се зае да ги връзва заедно. Стана му малко неудобно да не вземе нищо, след като бе стоял толкова дълго в дюкянчето, и каза: — Я чакай да видя дали тук няма нещо за мен — след което се наведе и започна да вдига от пода натрупаните на

камара изтрити, прашни стари цапаници, които явно не се ползуваха с никаква почит. Сред тях имаше старинни фамилни портрети, чиито потомци навярно вече отдавна не бяха сред живите, съвсем неизвестни ликове със скъсани платна, рамки с олющена позлата — с една дума, най-различни непотребни вехтории. Но художникът се зае да ги разглежда с тайната мисъл: „Може пък да открия нещичко.“ Неведнъж бе чувал да разправят, че понякога сред вехториите у продавачите на примитивни картини намирали платна на велики майстори.

Щом видя къде се зарови, търговецът престана да го увещава, а зае обичайната си поза, придаде си необходимия важен вид, застана отново край вратата и заподканя минувачите, като им сочеше с ръка дюкяна:

— Заповядайте, драги, заповядайте! Я какви картини! От разпродажбата са!

След като се навика достатъчно и почти безрезултатно и се наприказва до насита с вехтошаря, изправен насреща също край вратата на дюкянчето си, той си спомни най-сетне, че има купувач в магазина, обърна гръб на хората и влезе вътре.

— Е, драги, избрахте ли си нещо?

Но художникът вече от доста време стоеше неподвижно пред някакъв портрет в голяма рамка — някога великолепна, а сега с едва забележими следи от позлата.

Портретът беше на старец с бронзово скулесто и изпито лице; чертите му бяха уловени сякаш в миг на спазма и таяха южна сила. В тях бе отразено знойно пладнe. Старецът бе облечен в широка азиатска дреха. Но колкото и повреден и напрашен да беше портретът, след като успя да избърше прахта от лицето му, Чартков разбра, че това е работа на голям художник. Портретът изглеждаше недовършен, но майсторството на художника беше поразително. Най-забележителни бяха очите: като че ли художникът бе вложил в тях цялата сила на таланта си и цялото си вдъхновено усърдие. Те направо гледаха, гледаха дори от самия портрет и като че ли унищожаваша хармонията му с необикновената си живост. Когато Чартков занесе портрета до вратата, очите още по-силно прогледнаха. Почти същото впечатление направиха те и на струпалите се хора. Една жена, която се бе изправила зад него, извика: „Гледа, гледа“ — и отстъпи назад. Чартков

изпита някакво неприятно, неясно и на самия него чувство и сложи портрета на земята.

— Ами добре, вземете портрета! — каза търговецът.

— Колко искаш?

— Че какво да се скъпя за него? Дайте седемдесет и пет копейки!

— Не.

— А колко давате?

— Двадесет копейки — каза художникът и понечи да си тръгне.

— Ама че цена изтърсихте! Та за двадесет копейки само рамката не може да се купи. Сигурно утре смятате да го купите? Господине, господине, върнете се! Дайте поне още десет копейки. Вземете го, вземете го за двадесет. Право да ви кажа, само заради това, че ми правите сефтето.

И търговецът направи жест с ръка, сякаш искаше да каже: „Е, хайде от мен да мине!“

Така съвсем неочаквано Чартков купи стария портрет и веднага си каза; „Защо го купих? За какво ми е?“ Но нямаше какво да прави. Извади от джоба си двадесет копейки, даде ги на търговеца, взе портрета подмишница и го помъкна със себе си. По пътя си спомни, че двадесетте копейки, които бе дал, бяха последните му пари. Мислите му изведнъж се помрачиха: тутакси го обзе яд и равнодушна празнота. „Ех, да му се не види! Мръсен живот!“ — каза той с чувството на русин, чиито работи са зле. Вървеше бързо, почти машинално, изпълнен с равнодушие към всичко. Аленият светлик на залеза все още заемаше половината от небето; топлата му светлина озаряваше леко къщите, обърнати нататък, но студеното възсиньо сияние на месеца ставаше все по-ярко. Полупрозрачни леки сенки, хвърляни от къщите и краката на пешеходците, падаха като опашки върху земята. Постепенно художникът започна да се заглежда в небето, озарено от някаква прозрачна, лека, плаха светлина, и от устата му почти едновременно излиташе: „Какъв нежен тон!“ и „Ех, че неприятна работа!“ Като оправяше портрета, който непрекъснато се смъкваше под мишницата му, той ускоряваше крачките си.

Уморен и потънал в пот, Чартков се домъкна до жилището си на Петнадесетата линия на Василиевския остров. С усилие и на почивки се изкачи по стълбата, залята с помия и украсена със следи от котки и кучета. Никой не отговори на почукването му: прислужникът беше

излязъл. Той се прислони до прозореца и зачака търпеливо, докато най-сетне зад гърба му се чува стъпките на момък със синя риза, който му беше прислужник и модел, разтваряше му боите, метеше пода, след което веднага го измърсяваше с ботушите си. Казваше се Никита и когато господарят му не си беше вкъщи, прекарваше цялото време навън. Никита дълго се мъчи да пъкне ключа в дупката на ключалката, която изобщо не се забелязваше поради тъмнината. Най-сетне вратата беше отключена. Чартков влезе в антрето си, непоносимо студено, както обикновено у художниците, което те впрочем не забелязват. Не даде шинела си на Никита, а влезе облечен в ателието — квадратна, просторна, но ниска стая, със заледени прозорци, цялата отрупана с най-различни художнически боклуци: парчета от гипсови ръце, рамки с опънати платна, започнати и изоставени ескизи и драперия, метната върху столовете. Беше много уморен, свали шинела си, сложи разсеяно донесения портрет между две малки платна и се тръшна на тясното канапенце, за което не можеше да се каже, че е тапицирано с кожа, защото редицата медни пирончета, които някога я прикрепяха, отдавна бяха останали сами, а и кожата бе останала сама над тях, тъй че Никита пъкаше под нея мръсни чорапи, ризи и цялото непрано бельо. Поседя малко, поизлегна се, доколкото можеше да се излегне човек на това тясно канапенце, и накрая поиска свещ.

— Няма свещ — каза Никита.

— Как няма?

— Ами че още от вчера няма — каза Никита.

Художникът си спомни, че наистина и вчера нямаше свещ, успокои се и млъкна. Остави се да го съблекат и нахлузи доста мръсния си халат.

— Освен това идва хазяинът — каза Никита.

— Какво, за пари ли идва? Зная — махна с ръка художникът.

— Ама той не идва сам — каза Никита.

— А с кого?

— Не зная с кого... май с кварталния.

— Защо пък с кварталния?

— Не зная защо; казва, че наемът не бил платен.

— И какво ще стане сега?

— Не зная какво ще стане. Щом не иска, казва, нека напусне квартирата; искаха утре пак да дойдат двамата.

— Добре де, да дойдат — каза с тъжно равнодушие Чартков. И мрачното настроение го завладя напълно.

Младият Чартков беше художник с многообещаващ талант; от време на време, когато изпаднеше във вдъхновение, в работата му личеше наблюдателност, съобразителност и неудържим порив да се приближи до природата. „Внимавай, приятелю — бе казвал неведнъж професорът му, — ти имаш талант; ще бъде грехота, ако го погубиш. Но си нетърпелив. Привлече ли те нещо, обикнеш ли го — отдаваш му се, а всичко останало — нищо не струва, не те интересува, дори не ти се иска да го гледаш. Внимавай да не излезе от тебе модерен живописец. Отсега още боите ти нещо много силно почват да крещят. Рисунокът ти не е издържан, понякога е съвсем слаб, линията не се вижда; вече търсиш модерно осветяване, такова, което от пръв поглед грабва окото. Внимавай, така ще изпаднеш в английски маниер. Пази се; започва вече да те привлича висшето общество; от време на време на врата ти виждам елегантни шалчета, шапката ти е от скъпите... Това е съблазнително, човек може да се залови за модерни картинки, за портретчета за пари. Но това именно погубва таланта, а не го разгръща. Не бързай. Обмисляй всяка работа, зарежи модерното — нека други да трупат пари. Твоето няма да избяга.“

Професорът беше отчасти прав. Наистина понякога на нашия художник му се искаше да погуляе, да се понаконтти, с една дума — да прояви някак младостта си. Но въпреки всичко той можеше да се контролира. От време на време, щом хванеше четката, можеше да забрави всичко и се откъсваше от нея също както човек се откъсва от прекрасен сън. Вкусът му явно се развиваше. Той още не разбираше цялата дълбочина на Рафаело, но вече се увеличаше от бързата, със замах четка на Гвидо, спираше се пред портретите на Тициан, възхищаваше се от фламандците. Потъмнелият облик на старите картини все още отчасти пазеше тайната им за него; но той вече долавяше нещичко в тях, макар в себе си да не се съгласяваше с професора, че някогашните майстори са се извисили недостижимо над нас; струваше му се дори, че деветнадесетият век ги е изпреварил значително в някои неща, че сега подражаването на природата е някак по-ярко, по-живо и по-точно; с една дума, мислеше така, както мисли младостта, която е постигнала вече нещичко и чувствава това с гордо вътрешно съзнание. Ядосваше се, когато виждаше как някой гостуващ

живописец, французин или немец, понякога дори съвсем не живописец по призвание, а само обигран в работата си, със сръчността на четката си и яркостта на краските вдигаше всеобщ шум и натрупваше за миг сума пари. За това се сещаше не когато беше погълнат от работа и забравяше и пиене и ядене, та и целия свят, а когато най-сетне силно го притиснеше мизерията, когато нямаше с какво да си купи четки и бои, когато неотстъпчивият хазяин идваше по десетина пъти на ден да иска наема. Тогава в гладното му въображение изпъкваше завидната участ на богатия живописец; тогава му хрумваше дори мисълта, която често хрумва в руската глава: да зареже всички работи и да се запие от мъка напук на всичко. Сега беше почти в същото състояние.

— Да! Не бързай, потърпи! — каза ядосано той. — Най-сетне и търпението има край. Потърпи! А с какви пари утре ще обядвам? Никой няма да ми даде заем. А ако река да занеса за продан картините и рисунките си, за всичките я ми дадат, я не ми дадат двадесет копейки. Съзнавам, че наистина са ценни, всяка от тях е започната не току-тъй, във всяка съм постигнал нещо. Но каква полза? Етюди, опити — и тъй ще бъде, етюди, опити и няма да има край. Пък и кой ли ще ги купи, щом не ми е чувал името? И на кого ли са нужни рисунки на антични скулптури, правени в час по рисуване от натура, или любовта на Психея, която още не съм довършил, или изгледът от стаята ми, или пък портретът на моя Никита, въпреки че той наистина е по-хубав от портретите на който и да е от модерните живописци? Защо е така? Защо се мъча и като ученик си блъскам главата над азбуката, когато мога да блесна не по-лошо от другите и да бъда като тях — с пари.

След тези думи художникът изведнъж затрепери и побледня: от изправеното платно надничаше нечие сгърчено и изкривено лице и го гледаше. Две страшни очи се бяха вперили право в него, сякаш се готвеха да го погълнат; върху устните беше изписана страшната повеля да мълчи. Уплашен, той искаше да извика и да събуди Никита, който вече беше дал воля на юнашкото си хъркане в антрето; но тутакси се спря и се засмя. Страхът му мигом изчезна. Това беше купеният портрет, за който съвсем беше забравил. Озарило стаята, лунното сияние бе паднало върху него и му беше придало странна живост. Той взе да го разглежда и почиства. Натопи във вода гъба, избърса няколко пъти платното, изми почти изцяло натрупаните и набити по него прах

и мръсотия, закачи го пред себе си на стената и още повече се възхити от тая забележителна творба; цялото лице почти оживя, а очите го погледнаха така, че той чак трепна, дръпна се назад и каза изумен: „Гледа, гледа с човешки очи!“ Внезапно си спомни една история, която бе чул някога от професора си, за някакъв портрет на знаменития Леонардо да Винчи; великият майстор работил над него няколко години и все пак го намирал за незавършен, но по думите на Базари бил смятан от всички за най-съвършеното и изпипано произведение на изкуството. Най-изпипани в него били очите, които смайвали съвременниците; не били пропуснати дори най-дребните, едва забележими жилки и били предадени върху платното. А пък тук, в тоя портрет пред него, имаше нещо странно. Това вече не беше изкуство: то дори унищожаваше хармонията на самия портрет! Това бяха живи, човешки очи! Сякаш бяха изрязани от жив човек и пъхнати тук. Той не пораждаше оная възвишена наслада, която обзема душата на човека при вида на художествено произведение, колкото и ужасен да е неговият обект; той пораждаше някакво болезнено, мъчително чувство. „Какво е това? — неволно се питаше художникът. — Та нали това е природа, жива природа; откъде е това странно неприятно чувство? Или робското, буквално подражаване на природата е вече провинение и изглежда като силен, неблагозвучен вик? Или ако вземеш да рисуваш някой предмет безучастно, без да се вживееш в него, той непременно ще се представи само в ужасната си същност, неозарен от светлината на някаква непостижима, скрита във всичко мисъл, ще се представи в оная същност, която разкриваш, когато в желанието си да постигнеш прекрасното у човека, се въоръжаваш с анатомически нож, разсичаш вътрешностите му и виждаш отвратителното в него? Защо обикновената, примитивна природа у един художник се разкрива в някаква светлина и човек не изпитва никакво усещане за несъвършенство, напротив, струва ти се, че сякаш си изпитал наслада и след това всичко край тебе тече и се движи спокойно и плавно? И защо същата природа у друг художник изглежда примитивна, долна, въпреки че всъщност той е бил също така верен на природата? Но не, в нея няма нищо, което да те озари. Също както в пейзажа: колкото и да е великолепен, все нещо му липсва, щом на небето няма слънце.“

Той пак се приближи до портрета, за да разгледа тия чудни очи, и с ужас забеляза, че те наистина го гледат. Това не беше вече копие от натура, а оная странна живост, с която би се озарило лицето на излезлия от гроба мъртвец. Дали лунната светлина, която носеше със себе си призрачни видения и обличаше всичко в други образи, противоположни на трезвения ден, или имаше някаква друга причина, но, кой знае защо, изведнъж го достраша да стои сам в стаята. Той бавно се отдалечи от портрета, обърна се на другата страна и се мъчеше да не го гледа, но очите му сами се извъръщаха натам и го оглеждаха. Достраша го дори да се разхожда из стаята; струваше му се, че сякаш тозчас някой друг ще започне да ходи по петите му, и затова се извъръщаше плахо назад. Той не беше страхлив човек; но въображението и нервите му бяха чувствителни и не можеше да си обясни своя неволен страх тази вечер. Седна в един ъгъл, но и тук му се струваше, че ей сега някой ще го погледне през рамо в лицето. Дори хъркането на Никита, което идеше от антрето, не пропъждаше страха му. Най-сетне, без да вдига очи, той стана боязливо от мястото си, отиде в спалнята зад паравана и легна. През пролуките на паравана виждаше осветената от луната стая и най-отпред закачения на стената портрет. Очите на стареца се впериха още по-страшно, още по-многозначително в Чартков и сякаш не искаха да гледат нищо друго освен него. Изпълнен с тягостно чувство, той се осмели да стане от леглото, грабна чаршафа, приближи се до портрета и целия го обви.

След това си легна вече по-спокоен и се замисли за бедността и жалката съдба на художника, за трънливия път, който му предстои в този свят; но очите му продължаваха да гледат неволно през пролуката на паравана към завития с чаршаф портрет. Лунното сияние правеше чаршафа още по-бял и му се струваше, че страшните очи започнаха да се виждат дори през платното. Той впи уплашен поглед, сякаш искаше да се увери, че това е измислица. Но ето че наистина... вижда, вижда ясно: чаршафът вече го няма... портретът е цял открит и не гледа нищо друго наоколо, а право в него, просто вътре в него... Сърцето му изстина. Ето старецът се размърда и изведнъж се опря с две ръце на рамката. Най-сетне се повдигна на тях, извади краката си и скочи навън... През пролуката на паравана вече се виждаше само празната рамка. Из стаята се разнесе шум от стъпки, които се приближаваха все повече до паравана. Сърцето на клетия художник заби по-силно. Със

затаен от уплаха дъх той очакваше, че старецът ей сега ще погледне зад паравана. И ето, той наистина погледна със същото бронзово лице, като шареше наоколо с широко отворените си очи. Чартков се помъчи да извика — и почувствува, че няма глас, помъчи се да мръдне, да направи някакво движение — ръцете и краката му не помръдваха. С отворени уста и без да диша, той гледаше тоя страшен фантом, висок на ръст, с някакво широко азиатско расо, и чакаше да види какво ще предприеме. Старецът седна почти в краката му и измъкна нещо изпод гънките на широката си дреха. Някаква торба. Развърза я, хвана я за двата края и я тръсна: на пода тупнаха тежки фишеци; всеки беше обвит в синя хартия, върху която пишеше: „1000 жълтици“. Старецът извади дългите си костеливи ръце от широките ръкави и започна да разгъва фишеците. Златото блесна. Колкото и силни да бяха тягостното чувство и влудяващият страх на художника, той закова поглед в златото и следеше неподвижен как костеливите ръце го разгъваха, как то блестеше, звънеше нежно и глухо в тях и те отново го затъваха. В този момент той забеляза един фишек, който се беше търкулнал по-далеч от другите, чак при крака на кревата, където беше главата му. Той го грабна почти машинално и цял обзет от страх, следеше дали старецът няма да забележи. Но, изглежда, той беше много зает. Събра всичките си фишеци, сложи ги пак в торбата и без да го погледне, излезе от паравана. Щом тихите отдалечаващи се стъпки отекнаха в стаята, сърцето на Чартков заби силно. Цял разтреперан, той стисна по-силно фишека в ръка и изведнъж чу, че стъпките отново се приближават към паравана — изглежда, старецът беше разбрал, че му липсва един фишек. И ето — той пак погледна зад паравана. Обзет от отчаяние, Чартков стисна здраво фишека, напрегна всичките си сили, за да помръдне, извика — и се събуди. Беше потънал в студена пот; сърцето му биеше до пръсване; гърдите му така го стягаха, сякаш от тях искаше да излети и последният дъх. „Нима това беше сън?“ — каза той и се хвана с две ръце за главата: но видението беше така страшно живо, че не приличаше на сън. Вече буден, той видя как старецът влезе в рамката, мярна се дори полата на широката му дреха, а ръката му ясно усещаше, че само преди минута беше държала никаква тежест. Лунната светлина озаряваше стаята и по тъмните ъгли се открояваха — тук платно, там — гипсова ръка, някъде — сложена върху стол драперия, другаде — панталон и мръсни обувки. Едва сега той

забеляза, че не лежи в леглото си, а стои прав пред портрета. Как беше дошъл тук — изобщо не можеше да си обясни. Още повече се смая, че портретът беше цял открит и върху него наистина нямаше чаршаф. Вцепенен от страх, той погледна и видя, че право в него се бяха вперили живите човешки очи. Студена пот изби по лицето му; понечи да се отдръпне, но почувствува, че краката му сякаш са се сраснали със земята. И вижда — вече не насън: чертите на стареца се раздвижват, а устните започват да се изпъват към него, сякаш искат да го поемат... Той отскочи с отчаян вик — и се събуди.

„Нима и това беше сън?“ Сърцето му биеше до пукване; опипа с ръце около себе си. Да, той лежи в леглото в същото положение, в което бе заспал. Пред него е параванът; лунната светлина изпълва стаята. През пролуката на паравана се вижда портретът, цял покрит с чаршафа — така, както той го беше покрил. Значи, и това беше сън! Но стиснатата му ръка все още усеща, че в нея сякаш е имало нещо. Сърцето му бие силно, почти страшно; тежестта в гърдите е непоносима. Той вперва очи в пролуката и внимателно наблюдава чаршафа. И ето, вижда ясно, че чаршафът започва да се разтваря, сякаш под него се мятат ръце и се мъчат да го свалят. „Боже господи, какво е това!“ — извика той, като се кръстеше отчаяно, и се събуди.

И това беше сън! Той скочи от леглото, побъркан, обезумял, без да може да си обясни какво става с него: кошмар ли, таласъм ли го мъчи, трескав ли е, че бълнува, или това е живо видение. За да успокои малко възбуждения си дух и разлюлялата се кръв, която пулсираше напрегнато по всичките му жили, той се приближи до прозореца и отвори горното крило. Лъхна го студен вятър и го съживи. Лунното сияние все още озаряваше покривите и белите стени на къщите, макар че малки облачета по-често взеха да прекосяват небето. Всичко беше утихнало: от време на време от някоя далечна уличка до слуха му достигаше подрънкване на файтон, чийто файтонджия, приспиван от ленивата си кранта, дремеше в очакване на закъснял пътник. Художникът дълго гледа, подал главата си навън. По небето вече се появяваха признаците на приближаващото утро; най-сетне той почувствува, че му се додряма, хлопна прозорчето, отиде до леглото, легна и скоро заспа дълбоко като пребит.

Събуди се много късно и се почувствува в същото неприятно състояние, в което изпада човек след отравяне от въглища; болеше го

непоносимо глава. В стаята беше мрачно; неприятна влага се слоеше във въздуха и преминаваше през пролуките на прозорците, отрупани с картини и грундирано платно. Навъсен, недоволен като мокър петел, той седна на изпокъсания си диван, без да знае с какво да се залови, какво да прави и най-сетне си припомни от край до край съня. Колкото по-ясно си го припомняше, той изпъкваше във въображението му така тягостно жив, че започна да се съмнява дали наистина е било сън и обикновено бълнуване, или е имало нещо друго, някакво видение. Дръпна чаршафа и разгледа на дневна светлина страшния портрет. Очите наистина поразяваха с необикновената живост, но той не намираще в тях нищо чак толкова страшно; само като че ли някаква необяснима неприятна утайка оставаше в душата. Въпреки това все още не можеше да се убеди, че всичко е било сън. Струваше му се, че сред съня е имало някакъв страшен откъс от действителността. Сякаш нещо в погледа и израза на стареца подсказваше, че той е идвал при него тази нощ; ръката му усещаше тежестта, която преди малко е била в нея, и като че ли само преди минута някой му я бе измъкнал. Струваше му се, че ако беше стискал малко по-силно фишека, той сигурно щеше да бъде в ръката му и след като се събуди.

„Боже мой, да беше останала поне една част от парите!“ — въздъхна тежко той и във въображението му започнаха да се сипят от торбата сънуваните фишеци със съблазнителния надпис: „1000 жълтици“. Фишеците се разгъваха, златото блестеше, те се затъваха отново, а той седеше, забил неподвижен и безсмислен поглед в празния въздух, без да може да се откъсне от тая гледка — седеше като дете пред сладкиш, което гледа как другите го ядат и преглъща слюнките си. Най-сетне на вратата се потропа и той се стресна. Влезе хазяинът с кварталния, чиято поява, както е известно, е още по-неприятна за дребните хора, отколкото лицето на просителя — за богатшите. Хазяинът на малката къща, в която живееше Чартков, беше едно от ония създания, които обикновено са собственици на къщи някъде по петнадесетата линия на Василевския остров, в Петербургския район или в някое затънтено място в Коломна — създание, с каквито е пълна цяла Русия и чийто характер се определя така трудно, както цветът на износен сюртук. На младини бил капитан и скандалджия, заемал и граждански служби, умеел хубавичко да пердаши, бил хем пъргав, хем конте, хем глупак; но сега на стари

години всичките му ярки качества се бяха слели в някаква безизразна неопределеност. Той беше вече вдовец, беше вече напуснал службата, не се контеше, не се хвалеше, не се закачаше, обичаше само да пие чай и да приказва през това време най-различни глупости; разхождаше се из стаята, поправяше угарката на лоената свещ; в края на месеца посещаваше наемателите си редовно, за да събере наема; излизаше навън с ключ в ръка, за да огледа покрива на къщата си; току пъдеше портiera от колибата му, където той се криеше да спи, с една дума, беше човек в оставка, който от целия си разгулен и чергарски живот запазва само калпавите навици.

— Благоволете сами да видите, Барух Кузмич — обърна се хазяинът към кварталния и разпери ръце. — Не плаща наема си и толкоз.

— Ами ако нямам пари? Почакайте, ще платя.

— Не мога да чакам, драги — каза ядосано хазяинът и размаха ключа, който държеше в ръката си. — Тук живее Потогонкин, подполковник, седем години вече живее; Ана Петровна Бухмистерова държи и сайванта, и конюшната за два коня, има трима души прислуга — ето какви са моите наематели. При мене, правичката да ви кажа, няма такива работи — да не се плаща наемът. Благоволете веднага да дадете парите и се махайте оттук.

— Да, щом сте се пазарили тъй, бъдете любезен да плащате — каза кварталният, като тръсна леко глава и пъхна пръст между копчетата на куртката си.

— Но питам ви: с какво да платя? В момента нямам пукната пара.

— В такъв случай възнаградете Иван Иванович с изделия на вашата професия — каза кварталният. — Той може би ще се съгласи да вземе картини.

— Не, драги, благодаря за картините. Да бяха поне с благородно съдържание, та човек да може да ги окачи на стената, например, някой генерал със звезда или портрет на княз Кутузов, а то какво — нарисувал селяк, селяк по риза, слугата си, дето му размива боите. Ще рисува портрета на тая свиня; аз врата му ще извия: измъкна ми всички гвоздеи от пантите, мошеникът. Ето, погледнете какви неща: ето на, стая рисува. Поне да беше дал разтребена, спретната стая, а виж го как я нарисувал, с всички боклуци и мръсотии, които са се

насъбрали. Погледнете как ми е замърсил стаята, погледнете, моля ви се. В дома ми по седем години живеят наематели, полковници, Бухмистерова Ана Петровна... Не, чуйте какво ще ви кажа: няма лош наемател от рисувача — живее като същинска свиня, просто да те пази господ от такива.

И клетият художник трябваше да изслуша търпеливо всичко това. Докато хазяинът говореше, кварталният се зае да разглежда картините и етюдите и веднага пролича, че душата му е по-будна от душата на хазяина и дори не е чужда на естетическото въздействие.

— Хе — рече той и посочи с пръст едно платно, върху което беше нарисувана гола жена, това, таквозинка... си го бива. А на онзи защо му е толкова черно под носа? Да не се е посипал с енфие?

— Сянка — отвърна строго Чартков, без да го погледне.

— Ех, можехте да я сложите другаде, а под носа мястото е много лично — каза кварталният. — А този портрет на кого е? — продължи той, като се приближи до портрета на стареца. — Ама че е страшен. Той май наистина е бил такъв страшен, леле, че той гледа! Ех, какъв Громобой^[1]! Кого сте рисували?

— Един там... не довърши думите си Чартков: чу се трясък. Изглежда, кварталният беше натиснал твърде силно рамката на портрета с грубите си полицейски ръце; страничните дъсчици хлътнаха навътре, едната падна на пода, а заедно с нея тупна и фишек със синя хартия. Чартков забеляза надписа: „1000 жълтици“. Той се спусна като безумен, грабна го, стисна го машинално в ръка и тя увисна от тежестта.

— Май че пари издрънкаха — каза кварталният, който чу, че нещо тупна на пода, но не можа да го види, защото Чартков бързо се бе спуснал да го вземе.

— А вас какво ви интересува?

— Интересува ме, защото сте длъжен веднага да платите наема на хазяина си; имате пари, а не искате да платите. Това ме интересува.

— Добре, ще му платя днес.

— А защо по-рано не искахте да платите, ами главоболите хазяина си, пък и полицията безпокоите?

— Не исках да пипам тия пари, но довечера ще му платя всичко и още утре ще напусна квартирата, не искам да оставам при такъв хазяин.

— Е, Иван Иванович, той ще ви плати — обърна се кварталният към хазяина. — А ако довечера не получите това, което ви се полага, тогава ще се разправяме, господин художнико.

След тия думи той сложи триъгълната си шапка и излезе в антрето, след него и хазяинът с наведена глава и сякаш някак замислен.

— Слава богу, пръждосаха се! — каза Чартков, като чу, че вратата отвън се затвори.

Той надникна в антрето, изпрати някъде Никита, за да остане съвсем сам, заключи подире му вратата и като се върна в стаята, започна да разгъва фишека със силно разтуптяно сърце. Вътре имаше жълтици, всички до една нови, пламтящи като огън. Чартков седеше пред купчината злато почти обезумял и все още се питаше не е ли всичко това сън. Във фишека имаше точно хиляда жълтици; беше досущ като онзи, който бе видял насън. Няколко минути той прехвърля в ръцете си жълтиците, разглеждаше ги и все още не можеше да дойде на себе си. Неочаквано във въображението му възкръснаха всички истории за съкровища, за ковчезета с тайни чекмеджета, които прадедите оставяха за разорените си внуци, твърдо уверени, че някога ще пропилят всичко, каквото са имали. Мислеше си: „Може би и в тоя случай на някой дядо му е хрумнало да остави на внука си подарък, като го скрие в рамката на семейния портрет?“ Изпълнен с романтични мечти, той започна дори да мисли, че може би тук има някаква скрита връзка със съдбата му; може би съществуването на портрета е свързано със собственото му съществуване и самата му придобивка е вече някакво предопределение. Заразглежда с любопитство рамката на портрета. От едната ѝ страна беше издълбано улейче, затулено с дъсчица толкова изкусно и незабележимо, че ако солидната ръка на кварталния не беше счупила рамката, жълтиците щяха да си останат там навеки. Като разглеждаше портрета, той още веднъж се възхити на превъзходната работа, на необикновената изработка на очите; те вече не му изглеждаха страшни, по всеки път в душата му неволно оставаше някаква неприятна утайка. „Не — каза си Чартков, — чийто и дядо да си бил, аз ще те сложа под стъкло и ще ти направя златна рамка.“ При тия думи той протегна ръка към златната купчина, която лежеше пред него; при допира до златото сърцето му заби силно. „Какво да направя с жълтиците? — мислеше той, вперил очи в тях. —

Сега съм осигурен поне за три години, мога да се затворя в стаята и да работя. Сега имам пари за бои: имам за хляб, за чай, за препитание, за наем; сега няма кой да ми пречи и досажда; ще си купя чудесен модел, ще си поръчам гипсов торс, ще излея крака, ще направя една Венера, ще си купя гравюри от най-прочутите картини. И ако поработя три години за себе си, без да бързам, не за пари, ще ударя всички в земята и мога да стана известен художник.“

Така говореше той, така му подсказваше и разумът; но отвътре се чуваше друг глас, по-ясен и звучен. И щом погледна още веднъж златото, друго заговориха неговите двадесет и две години и буйната му младост. Сега в негова власт беше всичко, което до този момент беше гледал със завистливи очи, на което се беше любувал отдалеч, преглъщайки слюнките си. Ох, как запърха сърцето му, щом само си помисли за това! Да се облече в моден фрак, да отговее след дългите пости, да си наеме чудесна квартира, да отиде веднага на театър, в сладкарница, в... — и той грабна парите и изхвърча навън.

Най-напред се отби при един шивач, облече се от глава до пети и започна като дете да се оглежда непрекъснато; накупи си парфюми, помади, без да се пазари, нае първата великолепна квартира, която му попадна на Невския проспект, с огледала и големи стъкла на прозорците: купи си непредвидено скъп лорнет от магазина, пак така непредвидено си накупи цял куп разни вратовръзки, повече, отколкото му бяха нужни, накъдри си косата при бръснаря, обиколи два пъти съвсем ненужно града с карета, натъпка се без мярка с бонбони в сладкарницата и отиде във френския ресторант, за който досега бе чувал такива мистериозни неща, каквито се разправят за китайското царство. Там обядва, като седеше изпъчен, поглеждаше доста отвисоко другите и непрекъснато оправяше пред огледалата къдриците си. Изпи бутилка шампанско, за което досега също само бе чувал. Виното го хвана леко и той излезе навън оживен, решителен, или както се казва — целият свят му беше в краката. Вървеше по улицата наперено, като гледаше всички през лорнета си. На моста зърна някогашния си професор и мина така смело покрай него, сякаш изобщо не беше го забелязал, че професорът се стъписа и дълго стоя неподвижен на моста с изписано недоумение на лицето си.

Всичките му вещи и изобщо всичко, каквото имаше: статив, платна, картини — бяха закарани същата вечер във великолепното

жилище. По-хубавите неща той сложи на лично място, а по-лошите захвърли в ъгъла и се заразхожда из великолепните стаи, като непрекъснато се оглеждаше в огледалата. В душата му се пробуди непреодолимо желание ей сега да хване славата за опашката и да се прочуе. Вече му се причуваха виковете: „Чартков, Чартков! Видяхте ли картината на Чартков! С каква лекота рисува Чартков! Какъв голям талант има Чартков!“ Той се разхождаше възторжен из стаята и кой знае къде се пренасяше. На другия ден взе десетина жълтици и отиде при един издател на популярен вестник, като го помоли за великодушното му съдействие; журналистът го прие сърдечно, веднага го нарече „многоуважаеми“, стисна му и двете ръце, разпита го подробно за името и местожителството му, а на следния ден във вестника след обявата за новоизнамерените лоени свещи се появи статия със следното заглавие: „За необикновения талант на Чартков“: „Бързам да зарадвам образованите столични жители с една, може да се каже, прекрасна във всички отношения придобивка. Всички са съгласни, че у нас има много прекрасни физиономии и прекрасни лица, но досега нямаше средства, с които те да бъдат предадени върху чудотворното платно, за да останат за потомството; сега тази липса е попълнена: намери се художник, който съчетава в себе си всичко необходимо. Сега хубавицата може да бъде сигурна, че ще бъде нарисувана с цялата грация на своята красота — ефирна, чудесна, очарователна, истинска пеперуда, която хвърчи над пролетни цветя. Почтеният баща ще се види заобиколен от семейството си. Търговецът, воинът, цивилният, държавният мъж — всеки с нов плам ще продължава своето поприще. Побързайте, побързайте, отбийте се, тръгнали на разходка, при приятел, братовчедка, във великолепен магазин, побързайте, закъдето и да сте се запътили. Разкошното ателие на художника (Невски проспект еди-кой си номер) е цялото отрупано с портрети, излезли от четката му, която е достойна за Вандайковци и Тициановци. Човек не знае на какво да се възхищава: дали на точността и приликата с оригиналите, или на необикновената яркост и свежест на боите. Хвала вам, художнико! Вие сте изтеглили печеливш билет от лотарията. Бъдете жив и здрав, Андрей Петрович (изглежда, журналистът обичаше да фамилиарничи)! Прославяйте себе си и нас! Ние умеем да ви ценим. Всеобщият наплив, а заедно с него и парите,

макар че някои от нашите братя журналисти се бунтуват срещу тях, ще ви бъдат наградата.“

Художникът прочете обявата със скрито задоволство; лицето му светна. За него заговориха в печата — това ставаше за пръв път; той препрочете няколко пъти тия редове. Сравняването с Ван Дайк и Тициан го поласка много. Изречението: „Бъдете жив и здрав, Андрей Петрович“ също много му хареса; да се обръщат така към него в печата — това беше чест, изобщо непозната досега за него. Той започна да се разхожда бързо из стаята, като си рошеше косата, ту сядаше в креслата, ту скачаше от тях и сядаше на дивана, непрекъснато си представяше как ще приема посетителите и посетителките, приближаваше се до платното и замахваше с четката, като се опитваше да приучи ръката си към грациозни движения. На следния ден звънчето на вратата издрънка; той изтича да отвори. Влезе дама, водена от лакей с ливрея, подплатена с кожа, а заедно с дамата — и младичко осемнадесетгодишно девойче, дъщеря ѝ.

— Вие ли сте мосьо Чартков? — каза дамата.

Художникът се поклони.

— Толкова пишат за вас; казват, че портретите ви били върхът на съвършенството. — След тия думи дамата сложи на очите си лорнета и се спусна бързо да оглежда стените, които бяха празни. — Но къде са портретите ви?

— Изнесоха ги — пообърка се художникът. — Аз току-що се пренесох в това жилище, та те са още на път... не са пристигнали.

— Били ли сте в Италия? — каза дамата и насочи лорнета си към него, понеже не намери нищо друго, към което би могла да го насочи.

— Не, не съм бил, но искам да отида... впрочем засега отложих... Заповядайте, ето кресло, вие сте уморена...

— Благодаря, дълго седях в каретата. А ето, най-сетне виждам ваши творби! — каза дамата и се спусна към отсрещната стена, като насочи лорнета си към сложените на пода етюди, скици, пейзажи и портрети. — *C'est charmant! Lise, Lise, venez ici!*^[2] Ето стая в стила на Тенер; безпорядък, безпорядък, маса, върху нея бюст, ръка, палитра; виж само прахта как е нарисувана! *C'est charmant!* А ето виж на онова платно жена, която си мие лицето. *Quelle jolie figure!*^[3] Ах, селяк! *Lise, Lise,* селяк с руска риза! Гледай: селяк! Значи, вие не само портрети рисувате?

— О, това е вятър работа... Просто тъй, играл съм си... етюдчета...

— Кажете, какво мнение имате за сегашните портретисти? Съгласен ли сте, че днес няма такива като Тициан? Липсва оная сила в колорита, липсва... колко жалко, че не мога да ви го кажа на руски (дамата беше любителка на живописиста и бе обиколила с лорнета си всички галерии на Италия). Обаче мосьо Нол... ах, как рисува той! Какъв необикновен рисунък! Аз намирам, че неговите лица са поизразителни, отколкото Тициановите. Не познавате ли мосьо Нол?

— Кой е този Нол? — попита художникът.

— Мосьо Нол. Ах, какъв талант! Той я нарисува, когато беше на дванадесет години. Трябва непременно да дойдете у нас. Lise, ще му покажеш албума си. Знаете ли, ние дойдохме, за да започнете веднага портрета ѝ.

— Разбира се, ей сега ще се приготвя.

И Чартков за миг премести статива с готовото платно, взе в ръка палитрата и впери поглед в бледото личице на дъщерята. Ако добре познаваше човешката природа, той веднага щеше да прочете върху него първите признаци на детска пристрастеност към баловете, първите признаци на мъка и недоволство, че има толкова време преди обед и след обед, на желание да излезе с нова рокля на разходка, тежките следи от безучастно старателно занимание с различните изкуства, които майката внушаваше за възвисяване на душата и чувствата. Но в нежното личице художникът виждаше само примамливата за четката почти порцеланова прозрачност на плътта, привлекателната лека отпадналост, тънката бяла шийка и аристократичната нежност на тялото ѝ. Затова предварително се готвеше да тържествува, да покаже лекотата и блясъка на изкуството си, което досега бе имало работа само със суровите черти на груби модели, със строгите антични произведения и копия от някои класически майстори. Вече си представяше мислено как ще излезе това нежничко личице.

— Знаете ли — каза дамата с малко дори трогателен израз на лицето, — аз бих искала... Тя сега е с рокля; да си призная, аз бих искала тя да не бъде с рокля, с която толкова сме свикнали; бих искала да бъде облечена просто и да седи в сянката на зеленина, пред някакви поля, в далечината да има стада или горичка... за да не личи, че отива

някъде на бал или на модна вечер. Да си призная, нашите балове така убиват душата, така притъпяват остатъците от чувствата... да има простота, повече простота.

Уви! По лицето и на майката, и на дъщерята се четеше, че и двете бяха станали почти възрастни.

Чартков се залови за работа, настани модела да седне, пообмисли всичко казано; замахна с четката във въздуха и определи наум точките; присви леко очи, дръпна се назад, погледна отдалеч, започна и за един час сложи грунда. Доволен, той се залови да рисува, работата го увлече. Скоро забрави всичко, забрави дори, че се намира пред аристократични дами, та чак започна да показва някои художнически маниери, като издаваше гласно различни звуци и от време на време затананикваше, както се случва с художник, който се е отдал изцяло на работата си. Съвсем безцеремонно, с едно замахване на четката караше модела си да повдига глава, който най-сетне започна непрекъснато да се върти, а на лицето му се изписа пълна умора.

— Стига, за днес стига — каза дамата.

— Още малко — рече захласнатият художник.

— Не, време е! Lise, три часът е! — каза тя, като извади малко часовниче, закачено на златна верижка за колана ѝ, и извика: — Ах, колко е късно!

— Само една минутка — рече Чартков с простодушен и умолителен глас на дете.

Но, изглежда, че този път дамата съвсем не беше склонна да задоволява художествените му нужди и обеща другия път да останат по-дълго.

„Неприятна работа — помисли си Чартков, тъкмо ръката ми се разработи.“ Той си спомни, че когато работеше в ателието си на Василевския остров, никой не го прекъсваше, не го спираше; понякога Никита седеше, без да мръдне от мястото си — рисувай го, колкото си щещ; той дори заспиваше в позата, в която му бе поръчано да седи. И недоволен, Чартков сложи четката и палитрата на стола и застана умиелен пред платното. Комплиментът, направен от светската дама, го извади от унеса. Той се втурна бързо към вратата, за да ги изпрати, на стълбата получи покана да им гостува, да отиде следващата седмица на обед и с весело лице се върна в стаята си. Аристократичната дама го беше напълно очаровала. Досега той гледаше на подобни същества

като на нещо недостъпно; те бяха родени само за да се разхождат във великолепна каляска с лакей в ливреи и наконтен кочияш и да поглеждат равнодушно кретащия пешеходец със скромна наметка. И ето че неочаквано едно от тия същества бе дошло в дома му; той му рисува портрет, поканен е на обед в аристократичен дом. Обзе го необикновено задоволство; беше съвсем опиянен и се възнагради с чудесен обед, вечерно представление и пак съвсем ненужно се разходи с карета из града.

През следващите дни изобщо не помисли за обичайната си работа. Само се приготвяше и чакаше да чуе звънеца. Най-сетне аристократичната дама пристигна заедно с бледничката си дъщеря. Той ги покани да седнат, премести платното, вече сръчно и с претенции за светски обноски, и започна да рисува. Слънчевият ден и ясното осветление му помогнаха много. В нежния си модел той усети толкова неща, които, ако можеха да се уловят и отразят върху платното, щяха да придадат на портрета голяма стойност; усети, че може да направи нещо особено, ако изпълни всичко в оная завършеност, която в момента моделът разкриваше пред него. Сърцето му дори затрептя леко, когато почувствува, че ще изрази онова, което другите не бяха още забелязали. Работата го погълна изцяло, той се отдаде на четката си и отново забрави за аристократичния произход на оригинала. Със затаен дъх следеше как успяваше да предаде нежните черти и почти прозрачното тяло на седемнадесетгодишната девойка. Той улавяше всеки оттенък, леката жълтина, едва доловимата синина под очите и тъкмо се готвеше да отрази дори малката пъпчица, изскочила на челото, когато неочаквано чу над главата си гласа на майката.

— Ах, защо е това? Няма нужда от него — каза дамата. — Освен това... вижте, на някои места... като че има малко повече жълто, а тука пък има съвсем черни петънца.

Художникът започна да обяснява, че тъкмо тия петънца и жълтината подчертават, придават приятни и нежни тонове на лицето. Но му отговориха, че те не придавали никакви тонове и изобщо не подчертавали нищо; само така му се струвало.

— Но позволете ми само ей тука да мина с малко жълта боя — каза простодушно художникът.

Но и това не му позволиха. Заявиха, че Lise само днес е малко неразположена, но тя никога не е жълта и лицето ѝ прави впечатление

именно със свежестта си. Художникът се зае с тъга да изглажда онова, което благодарение на четката му се беше открито върху платното. Много от почти незабележимите черти изчезнаха, а заедно с тях изчезна донякъде и приликата. Той започна машинално да придава на портрета онзи общ колорит, който се дава наизуст и превръща лицата, рисувани дори от натура, някак в студено идеални, каквито се срещат по ученическите програми. Но дамата беше доволна, че оскърбителният колорит беше напълно отстранен. Тя само изрази учудване, че работата се проточи толкова дълго, и добави, че чувала да разправят как той за два сеанса завършвал окончателно един портрет. Художникът не можа нищо да отговори. Дамите станаха и се приготвиха да си ходят. Чартков остави четката, изпрати ги до вратата и дълго стоя умислен пред своя портрет. Гледаше го с глупави очи, а в главата му се мяркаха ония нежни женствени черти, онези оттенъци и леки тонове, които беше доловил, а четката му ги унищожи безжалостно. Завладян изцяло от тях, той остави портрета настрана и извади отнякъде една недовършена глава на Психея, която много отдавна и ескизно беше нахвърлял върху платното. Това беше изкусно нарисувано лице, обаче съвършено идеално, студено, с най-общии черти, които още не бяха приели живата плът. Понеже в момента нямаше какво да прави, той започна да го повтаря с четката, като нанасяше върху него всичко, което можа да съзре в лицето на аристократичната посетителка и да го запомни. Уловените от него черти, оттенъци и тонове се нанасяха тук в онзи пречистен вид, в който се появяват едва след като художникът, който много дълго е съзерцавал природата, се откъсна от нея и създава равностойно творение. Психея започна да оживява, а едва прозиращата идея да си облича във видима плът. Типът на младичкото светско момиче беше неволно придаден на Психея и така тя получи своеобразен израз, който даваше право това произведение да се нарече наистина оригинално. Чартков сякаш се беше възползувал отчасти, а едновременно и изцяло от това, което му беше предоставил оригиналът, като съвсем се бе пристрастил към работата си. Няколко дни подред той беше зает само с нея. Над тази работа го завариха и дошлите познати дами. Той не успя да свали картината от статива. Двете дами извикаха от възторг и плеснаха с ръце.

— Lise, Lise! Ах, каква прилика! Superbe, superbe!^[4] Как добре сте го измислили да я облечете в гръцки костюм. Ах, какъв сюрприз!

Художникът не знаеше как да освободи дамите от приятната заблуда. Засрамен, с наведена глава, той каза тихо:

— Това е Психея.

— Като Психея? C'est charmant! — каза майката с усмивка. Дъщерята също се усмихна. — Нали, Lise, на тебе най-много ти прилича да бъдеш нарисувана като Психея? Quelle idee delicieuse!^[5] А каква изработка! Това е Кореджо. Признавам си, чела съм и съм слушала за вас, но не знаех, че имате такъв талант. Не, вие на всяка цена трябва да нарисувате и мен.

Личеше си, че и дамата иска да бъде изобразена като някаква Психея.

„Какво да ги правя? — помисли си художникът. — Щом така искат, нека Психея да мине за онова, което желаят“ — и добави гласно:

— Ако обичате, поседнете малко, аз ще пипна още тук-там.

— Ах, страхувам се да не би нещо... тя толкова прилича сега.

Но художникът разбра, че страхът беше за жълтината, и ги успокои, като каза, че само ще придаде повече блясък в очите. А всъщност му беше съвсем съвестно и искаше колкото се може повече да придаде прилика с оригинала, за да не го укори някой в изключително безсрамие. И наистина най-после чертите на бледната девойка започнаха да се открояват по-ясно в образа на Психея.

— Стига! — каза майката, която започваше да се опасява да не би приликата да стане прекалено голяма.

Художникът беше възнаграден с всичко: с усмивка, пари, комплимент, искрено ръкостискане, покана за обеди; с една дума, получи безброй ласкателни награди. Портретът вдигна шум из града. Дамата го показва на приятелките си; всички се учудваха на похвата, с който художникът бе съумял да запази приликата и едновременно с това да придаде красота на оригинала. Последната забележка беше направена, разбира се, с лека руменина от завист по лицето. И изведнъж художникът беше отрупан с поръчки. Като че ли целият град искаше да се рисува при него. На вратата му непрекъснато се звънеше. От една страна, това можеше да се приеме за хубаво, защото му се предлагаше колкото иска да практикува чрез много и най-различни лица. Но за нещастие всички бяха хора, с които трудно можеше да се

работи, хора припрени, заети или пък от висшето общество — значи, още по-заети от всички други и затова безкрайно нетърпеливи. Отвред настояваха за едно — да стане хубаво и бързо. Художникът разбра, че беше абсолютно невъзможно да завършва портретите, че трябва да компенсира всичко със сръчност и смел замах на четката. Да улавя само цялото, общия израз, без да се задълбочава в изтънчените подробности; с една дума, беше невъзможно да се придържа към природата в нейния завършен вид. Освен това трябва да се добави, че почти всички, които рисуваше, имаха много и най-различни претенции. Дамите настояваха в портретите им да бъдат разкрити преди всичко душата и характерът, а за останалото понякога може и изобщо да не се държи сметка, да се закръглят всички ъгловатости, да се тушират всички недостатъци и дори, ако е възможно, съвсем да се изригват. С една дума, лицето да бъде такова, че всеки, който го погледне, ако не се влюби съвсем, но поне да се захласне. И затова, когато сядаха да позират, лицата им понякога приемаха такъв израз, че художникът се смайваше; една се опитваше да изобрази върху лицето си меланхолия, друга — мечтателност, трета на всяка цена искаше да направи устата си по-малка и толкова я свиваше, че накрая тя се превръщаше в точка, не по-голяма от главичката на топлийка. И всички изискваха от него прилика и непринудена естественост. Мъжете не падаха по-долу от дамите. Един искаше да бъде нарисуван със силно, енергично извита глава; друг — с вдигнати нагоре въодушевени очи; някакъв гвардейски поручик искаше непременно в очите му да се чете Марс; граждански сановник все гледаше да има повече откровеност и благородство в лицето му и ръката му да бъде опряна върху книга, на която с едри букви да пише: „Винаги бранеше правдата.“ Отначало художникът цял се изпотпяваше от такива желаниа: всичко това трябваше да се прецени, обмисли, а пък му даваха много къси срокове. Накрая намери разковничето и вече никак не се затрудняваше. Още от първите две-три думи схващаше кой как искаше да бъде нарисуван. Който искаше Марс, изфабрикуваше му лице на Марс; който се стремеше да бъде Байрон, приготвяше му байроновска поза и жест. Дали Корина, Ундина^[6] или Аспазия^[7] желаеха да бъдат дамите, той на драго сърце се съгласяваше с всичко и вече от себе си добавяше на всекиго достатъчно благовидност, което, както се знае, никому не пречи и заради нея понякога се прощава на

художника дори липсата на прилика. Скоро сам започна да се възхищава на чудната бързина и замаха, с които рисуваше. А рисуваните — от само себе си се разбира — бяха във възторг и го провъзгласяваха за гений.

Чартков стана модерен живописец във всяко отношение. Започна да ходи по обеди, да придружава дамите в художествени галерии и дори на разходка, да се облича елегантно и да твърди гласно, че художникът е длъжен да принадлежи на обществото, че трябва да поддържа званието си, че художниците се обличат като цигани, не могат да се държат прилично, не спазват изискания тон и са лишени от всякаква култура. В дома си, в ателието си той въведе несравним ред и чистота, нае двама великолепни лакеи, взе си ученици-контета, преобличаше се по няколко пъти на ден в различни утринни костюми, къдреше си косата, започна с по-изискани маниери да приема посетителите си, да разхубавява с всички възможни средства външността си, за да прави приятно впечатление на дамите; с една дума, човек вече не можеше да познае в него неотдавнашния скромен художник, който някога работеше незабележимо в къщурката на Василевския остров. Сега той се изказваше рязко за художниците и за изкуството; твърдеше, че на предишните художници са приписани прекалено много заслуги, а всички предшественици на Рафаело са рисували не хора, а риби; зрителите само си въобразявали, че в картините им се долавяла някаква святост; дори самият Рафаело не всичко бил нарисувал хубаво и в много свои произведения запазил славата си по традиция; Микеланджело бил самохвалко, защото искал да се хвали със знанията си по анатомия, в него нямало никаква грациозност и истински блясък, сила на таланта и колорит трябвало да се търси само днес, в тоя век. Тогава естествено ставаше дума и за него.

— Не, аз не мога да разбера — казваше той — художниците, които, като залегнат над нещо, се изтрепват от работа. Този, който се блъска няколко месеца над една и съща картина, според мен е труженник, а не художник. Не мога да повярвам, че той има талант. Геният твори смело, бързо. Ето например аз — разправяше той обикновено на посетителите си, — този портрет го нарисувах за два дни, тази глава — за един ден, това — за няколко часа, другото — за

час и нещо. Не, аз... аз наистина не признавам за изкуство онова, което се прави черта по черта; това е вече занаят, а не изкуство.

Така говореше той на посетителите си, които се възхищаваха на енергията и сръчността му и чак ахкаха, когато чуеха колко бързо рисува, а после разправяха помежду си: „Това е талант, истински талант! Вижте как говори, как блестят очите му! Il y a quelque chose d'extraordinaire dans toute sa figure.“^[8]

Художникът се ласкаеше от тия приказки. Когато в списанията се появеше хвалебствена статия за него, той се радваше като дете, въпреки че тези хвалебствия плащаше от собствения си джоб. Той разнасяше напечатаната статия навсякъде и уж случайно я показваше на познати и приятели и се радваше съвсем простодушно, дори наивно. Славата му растеше, работата и поръчките му се увеличаваха. Започнаха вече да му омръзват едни и същи портрети и лица, чиито пози и извивки беше научил наизуст. Вече не рисуваше с особено удоволствие, а се стараеше само да нахвърли надвенатри главата, а останалото даваше на учениците си да го довършат. По-рано все пак търсеше да даде някаква нова поза, да направи впечатление със сила, с ефект. Сега и това започваше да му дотяга. Умът му се уморяваше да съчинява и съобразява. Не му беше по силите, пък и нямаше време: разпиленият живот и висшето общество, където се мъчеше да играе ролята на светски човек — всичко това го отдалечаваше от труда и мисленето. Започна да рисува безучастно и неодоухотворено и без да усети, се затвори в едни и същи, определени и отдавна изтъркани форми. Еднообразните, студените, вечно спретнати и сякаш закопчани лица на чиновниците, военните и цивилните не даваха голям простор на четката му: постепенно тя започна да забравя и великолепните драпировки, и силните движения, и страстите. За композиция, за художествена фраза, за нейната сложна завръзка не можеше и дума да става. Пред погледа му имаше само мундир, корсет или фрак, от които художника го побиват тръпки и всякакво въображение изчезва. Творбите му вече не се отличаваха дори с най-обикновени достойнства, но въпреки това те все още се ползуваха със слава, макар че истинските ценители и художници, когато гледаха последните му работи, присвиваха само рамене. А тия, които познаваха Чартков от по-рано, се чудеха как е могъл да изчезне талантът му, чиито признаци се бяха проявили съвсем ярко още в самото начало, и напразно се

мъчеха да си обяснят как може да угасне дарбата у човек, който едва е достигнал пълния разцвет на силите си.

Но опияненият художник не чуваше тия разговори. Той вече приближаваше времето, когато умът и годините стават солидни; започна да дебелее и явно да расте на ширина. Във вестниците и списанията вече четеше епитетите: „нашият уважаем Андрей Петрович“, „нашият заслужил Андрей Петрович“. Започнаха да му предлагат почетни служби, да го канят на изпити, в комитети. Започна вече, както винаги в почетната възраст, да брани усилено Рафаело и старите художници не защото се бе убедил напълно в големите им достойнства, а за да кори чрез тях младите художници. Започваше вече, както правят всички на тия години, да обвинява всеки младеж без изключение в безнравственост и осъдително развитие на духовните сили. Започваше вече да вярва, че всичко в света става просто, че няма вдъхновение свише и всичко потребно трябва да бъде подложено на строга последователна точност и еднообразие. С една дума, животът му вече навлезе в ония години, когато всичко у човека, от което лъха порив, се уталожва, когато могъщият лък по-слабо докосва душата и не обгръща сърцето с покъртителни звуци, когато допирът с красотата не превръща вече девствените сили в огън и плам, а всички тлеещи чувства стават по-достъпни за звука на златото, вслушват се внимателно в съблазнителната му музика и постепенно и неусетно позволяват да ги приспи окончателно. Славата не може да донесе наслада на онзи, който я е откраднал, а не я е заслужил; тя поражда непрекъснато трепети само в достойния за нея. И затова всичките му чувства и пориви се насочиха към златото. Златото стана негова страст, идеал, страх, наслада, цел. Пачки банкноти се трупаха в сандъците и като всеки, на когото съдбата отрежда този страшен дар, той започна да става отегчителен, чужд на всичко освен на златото, неоснователен скъперник, който събираше пари, без да знае защо, и вече беше на път да се превърне в едно от онези странни същества, каквито често се срещат в нашето безчувствено общество и на които изпълненият с живот и чувства човек гледа с ужас, защото му се струват движещи се каменни ковчези с мъртвец в тях вместо със сърце. Но едно събитие го потресе и разбуди цялото му същество.

Един ден той намери на бюрото си писъмце, с което Академията на изкуствата го канеше като свой почетен член да дойде и даде

мнението си за някакво ново, изпратено от Италия произведение на руски художник, заминал да се усъвършенствува там. Този художник беше негов другар и от ранни години обичаше страстно изкуството; с пламенната си душа на труженик той му се отдаде изцяло, откъсна се от приятели, близки, от скъпите си навици и се устреми натам, където под прекрасните небеса зрее величавият разсадник на изкуствата — чудният Рим, чието име кара пламенното сърце на художника да бие силно и буйно. Той потъна като отшелник в труд и занимания, без да се отвлича с нищо друго. Не се интересуваеше дали хората одумваха характера му, неумението да се държи в обществото, неспазването на светските обноски, бедното му, неизискано облекло, което унижавало званието художник. Беше му безразлично дали неговите събратя му се сърдят, или не. Пренебрегваше всичко, всичко беше отдал на изкуството. Посещаваеше неуморно галериите, по цели часове стоеше пред произведенията на великите майстори, като търсеше и изучаваше великолепните им похвати. Нищо не завършваше, без да се провери няколко пъти чрез тия велики учители и да прочете в творенията им безмълвен и красноречив съвет за себе си. Не вземаше участие в шумни разговори и спорове; не беше нито на страната на пуристите, нито против тях. На всяко нещо отдаваше, толкова внимание, колкото му се полагаше, като от всичко извличаше само прекрасното и накрая прие за свой учител единствен божествения Рафаело. Точно както велик поетхудожник, който, след като изчита хиляди най-различни произведения, изпълнени с много прелест и величава красота, накрая си оставя за настолна книга единствено Омировата „Илиада“, защото открива, че в нея се намира всичко, каквото му трябва, и няма нещо, което да не е отразено вече тук с изключително и великолепно съвършенство. И затова от своята школа той възприе величавата идея на творчеството, могъщата красота на мисълта и съвършената прелест на божествената живопис.

Когато влезе в залата, Чартков завари там цял куп посетители, които се бяха струпали пред картината. Този път навред цареше пълна тишина, каквато рядко се случва там, където гъмжи от ценители. Той побърза да си придаде важен вид на познавач и се приближи до картината; но, боже, какво е това!

Пред него стоеше произведението на художника — чисто, непорочно и прекрасно като девица. То се извисяваше над всичко,

скромно, божествено — невинно и естествено като гений. И сякаш божествените фигури, смаяни от толкова устремени в тях погледи, бяха спуснали срамежливо прекрасните си ресници. Специалистите гледаха новото, невиждано изкуство, изпаднали неволно в захлас. Всичко в него сякаш се бе сляло в едно: изучаването на Рафаело, отразено в изключителното благородство на позите, проучването на Кореджо, което се долавяше в абсолютното съвършенство на стила. Но най-властно се открояваше силата на таланта, която самият художник носеше в душата си. От нея беше проникната и най-малката подробност в картината; във всичко беше осъзната закономерността и вътрешната сила. Навред беше доловена плавната закръгленост на линиите, съществуваща в природата, която може да се улови само от окото на художника-творец, докато при копиращия тя се получава ъгловато. Личеше, че всичко, извлечено от външния свят, художникът бе притаил отначало в душата си и вече оттам, от душевния извор, го бе излял като мелодична, тържествена песен. И стана ясно дори на неосведомените каква безкрайна пропаст съществува между истинското творение и простото копие на природата. Почти невъзможно беше да се опише онова необикновено безмълвие, което неволно бе завладяло всички, впили очи в картината — никакъв глас, никакъв шепот; а картината сякаш се издигаше все по-високо и по-високо; тя се открояваше от всичко — по-светла и по-чудесна — и най-сетне се превърна в един миг — плод на долетялата от небесата мисъл на художника, миг, за който целият човешки живот е само една подготовка. Неволни сълзи напиреха в очите на посетителите, заобиколили картината. Сякаш всички вкусове, всички дръзки, неправилни отклонения от вкуса се бяха слели в някакъв безмълвен химн на божественото произведение. Чартков стоеше пред картината неподвижен, с отворена уста, и едва когато посетителите и специалистите зашумяха полека-лека и започнаха да разсъждават върху качествата на произведението, едва когато се обърнаха към него с молба да каже мнението си, той се опомни; искаше да си придаде равнодушен, обикновен вид, искаше да изрази обикновеното пошло мнение на безчувствените художници от рода на следното: „Да, разбира се, вярно е, не може да се отрече талантът на художника; тук-там има нещичко; личи си, че е искал да каже нещо, но що се отнася до най-главното...“ И след тия думи естествено да добави такива

похвали, каквито никой художник не би пожелал да чуе. Искаше да го стори, но думите му замряха на устните и вместо отговор от него се изтръгнаха сълзи и глухи ридания и той избяга като безумен от залата.

Известно време той седя неподвижен и безчувствен сред великолепното си ателие. За миг цялото му същество, целият му живот се пробуди, сякаш му се възвърна младостта, сякаш угасналите искри на таланта му пламнаха отново. Изведнъж от очите му падна превръзката. Боже! Да погуби така безжалостно най-хубавите години от младостта си; да унищожи, да угаси искрата на огъня, който може би е тлял в гърдите му и сега щеше да се разгори във величие и красота и да изтръгне същите сълзи на възторг и благодарност! И да погуби всичко това, да го погуби без капка съжаление. Сякаш в тая минута в душата му неочаквано и наведнъж оживяха познатите някога пориви и напрежение. Той грабна четката и се приближи до платното. По лицето му изби пот от напрежение; цял се превърна в едно желание и пламна от една мисъл: искаше му се да нарисува падналия ангел. Тази идея най-много подходдаше на душевното му състояние. Но уви! Фигурите, позите, композициите му излизаха изнасилени и несвързани. Похватите и въображението му се бяха затворили само в едни канони и безсилният порив да престъпи границите и оковите, които сам си бе сложил, се проявяваше в отклонения и грешки. Той бе пренебрегнал уморителната висока стълба на постепенните знания и първоначалните основни закони за бъдещите велики творения. Обзе го яд. Заповяда да изхвърлят от ателието му всички последни произведения, всички безжизнени модни картинки, всички портрети на хусари, дами и статски съветници. Заклучи се в стаята си, заповяда да не пускат никого и цял потъна в работа. Работеше като търпелив юноша, като ученик. Но колко безпощадно неблагоприятно беше всичко, което излизаше изпод четката му! На всяка крачка беше спиран от непознаването на най-елементарни неща; обикновеният незначителен прийо̀м охлаждаше целия му порив и застава̀ше като непреодолим пра̀г за въображението му. Четката му неволно се връща̀ше към усвоените форми, ръцете заема̀ха заученото вече положение, главата не смеѐше да направи необичайна извивка, дори в гънките на дрехите се долавя̀ше зазубреното и те не желя̀еха да се подчинят и да се надипля̀т върху непознатата поза на тялото. И той чувствуваше, чувствуваше и вижда̀ше това сам!

„Но дали наистина съм имал талант? — рече той най-сетне. — Дали не съм се излъгал?“ И като каза тия думи, той се приближи до предишните си творби, които някога беше работил с такава чистота, така безкористно там, в бедната къщурка на тихия Василевски остров, далеч от хора, охолство и всякакви прищевки. Приблужи се до тях и докато ги разглеждаше внимателно едно по едно, в паметта му изплува постепенно целият му предишен мизерен живот. „Да — каза отчаяно той, — имал съм талант. Навред във всяко нещо се долавят признаците и следите от него...“

Той се спря и внезапно цялото му тяло затрепера, очите му срещнаха други очи, вперени неподвижно в него. Очите от необикновения портрет, който бе купил на Шчукинския базар. През цялото време той беше покрит, затрупан с други картини, и Чартков беше съвсем забравил за него. Но сега, когато бяха изнесени всички модни портрети и картини, които изпълваха ателието му, той като че нарочно се показва отгоре заедно с предишните произведения от младостта му. Чартков си спомни цялата му необикновена история, спомни си, че този странен портрет донякъде стана причина за неговото преобразяване, че паричното съкровище, получено по такъв невероятен начин, роди у него всички суетни подбуди, които погубиха таланта му — и за малко не го обзе лудост. Заповяда да изхвърлят омразния портрет. Но това не уталожи душевното му вълнение; чувствата му, цялото му същество бяха разтърсени издъно и той изпита ужасната мъка, която се среща понякога в живота като ярко изключение, когато слабият талант се мъчи да се прояви в по-голям и не може; мъката, която великите неща пораждат у юношата, но у онзи, който е прескочил границата на мечтите, се превръща в безплодна жажда; адската мъка, която прави човека способен на ужасни злодеяния. Обзе го страшна завист, завист до полуда. Щом видеше произведение, което носеше печата на таланта, лицето му позеленяваше. Той скърцаше със зъби и го поглъщаше с поглед на ламя. В душата му се породил най-пъкленото намерение, което някога е кроил човек, и той се втурна с бясна сила да го осъществява. Започна да купува всичко най-хубаво, създадено от живописиста. Щом купеше някоя скъпа картина, донасяше я предпазливо в стаята си, хвърляше се върху нея като разярен тигър, дърпаше я, разкъсваше я, нарязваше я на парчета, тъпчеше я с крака и се смееше от наслада. Несметните

богатства, които беше натрупал, му даваха възможност да задоволява адското си желание. Той развърза всичките си торбички със злато и разтвори сандъците си. Досега нито една чудовищна рожба на невежеството не беше унищожавала толкова прекрасни произведения, колкото унищожил този свиреп отмъстител. На всички разпродажби, щом той се появеше, всеки предварително се отчайваше, че може да купи някоя художествена творба. Сякаш разгневеното небе беше изпратило нарочно на земята този ужасен бич, за да лиши света от хармонията му. Тази ужасна страст му придаде страшен колорит; лицето му беше винаги зелено от злоба. Чертите му изразяваха хула към света и отрицание. Той беше сякаш олицетворение на страшния демон, така идеално изобразен от Пушкин. Устата му не произнасяха нищо друго освен отровни думи и вечно порицание. На улицата се изпречваше като харпия и щом го зърнеха отдалеч, всички, дори познатите му, се опитваха да се изплъзнат и да избягнат срещата с него, защото щеше да им отрови целия ден след това.

За щастие на света и изкуствата такъв напрегнат и убийствен живот не можеше да продължава дълго; размерът на страстите беше прекалено неестествен и огромен за слабите му сили. Припадъците на ярост и безумие зачестиха и най-сетне се превърнаха в много страшна болест. Жестока треска, съчетана с най-скоротечна туберкулоза, го сграбчи така свирепо, че за три дни той стана като сянка. Към това се прибавиха и всички признаци на безнадеждна лудост. Понякога няколко души не можеха да го удържат. Привиждаха му се отдавна забравените живи очи на необикновения портрет и тогава лудостта му ставаше ужасна. Всички хора, които бяха край леглото, му заприличваха на страшния портрет. Той ставаше двоен, четворен пред погледа му; струваше му се, че стените са обкичени с портрети, вперили в него неподвижните си живи очи. Страшните портрети гледаха от тавана, от пода, стаята се разширяваше и растеше безкрайно, за да побере колкото може повече неподвижни очи. Лекарят, който се беше заел да го лекува, бе подочул за странната му история и се мъчеше с всички сили да разкрие тайната връзка между събитията от живота му и привиденията, които му се явяваха, но не успя. Болният не разбираше и не чувствуваше нищо друго освен страданията си и издаваше само ужасни ридания и несвързани думи. Най-сетне животът му секна при последния, вече безмълвен порив на

страданието. Трупът беше страшен. Не намериха нищо и от огромното му богатство, но когато видяха нарязаните парчета от чудните произведения на изкуството, чиято цена надхвърляше милиони, разбраха за какво ужасно нещо то беше употребено.

[1] Герой от първата част на баладата на В. Жуковски „Дванадесет спящи девизи“, продал душата си на дявола. — Б.р. ↑

[2] Очарователно! Лиза, Лиза, ела тук! (*фр.*) — Б.р. ↑

[3] Какво хубаво лице! (*фр.*) — Б.р. ↑

[4] Великолепно, великолепно! (*фр.*) — Б.р. ↑

[5] Каква чудесна идея! (*фр.*) — Б.р. ↑

[6] Героини от произведения на Мадам дьо Стал и В. Жуковски. — Б.р. ↑

[7] Героиня, известна с красотата и ума си, приятелка на атинския държавен деец Перикъл. — Б.р. ↑

[8] Има нещо необикновено в цялата му фигура! (*фр.*) — Б.р. ↑

ВТОРА ЧАСТ

Много карети, файтони и каляски бяха спрели пред входа на къщата, където разпродаваха на търг вещите на един от онези заможни любители на изкуството, които прекарваха целия си живот в сладка дрямка, потънали в зефири и амури, прочуваха се неволно като меценати и с лека ръка изхарчваха за това милионите, натрупани от благоразумните им бащи, а често и от собствените им предишни занимания. Както е известно, сега такива меценати вече няма и нашият XIX век отдавна е придобил досадната физиономия на banker, който се наслаждава на своите милиони само във вид на цифри, нанасяни върху хартия. Дългата зала беше пълна с пъстра тълпа посетители, налетели като хищни птици върху неприбран труп. Имаше цяла флотилия руски търговци от Гостиний двор и дори от битпазара, които бяха облечени със сини немски сюртуци. Държането и изразът им тук бяха някак по-само уверени, по-принудени, без следа от оная сладникава услужливост, която особено се откроява у руския търговец, когато обслужва в магазина си купувач. Тук не спазваха никакво приличие, въпреки че в залата имаше аристократи, пред които другаде с поклоните си бяха готови да оберат праха, нанесен от собствените им обувки. Тук те бяха съвсем безцеремонни, опипваха нахално книгите и картините, за да разберат стойността им, и смело наддаваха над цените, предлагани от графовете-ценители. В залата имаше много постоянни посетители на публични разпродажби, решили да заменят закуската си сутрин с посещението на някакъв търг; аристократи-ценители, които се смятаха за задължени да не пропуснат случай да увеличат колекцията си, пък и не знаеха с какво друго да запълнят времето си от дванадесет до един часа: и накрая — ония благородни господа с изтънели дрехи и кесии, които ходеха всеки ден на разпродажба без всякаква користолюбива цел, а само за да видят коя как ще свърши, кой ще даде повече, кой по-малко, кой кого ще изпревари при покупката и кой какво ще вземе. Маса картини бяха разхвърляни съвсем безразборно; те бяха размесени с мебели и книги, носещи инициалите на предишния собственик, който може би и не

беше притежавал похвалното любопитство да надникне в тях. Китайски вази, мраморни плочи за маси, нови и стари мебели с изпъкнали линии, с грифове, сфинксове и лъвски лапи, позлатени и непозлатени полилеи, кенкети^[1] — всичко беше натрупано и съвсем не така, както в магазините. То представляваше някакъв хаос от изкуства. Изобщо от гледката при публична продан човек изпитва страшно чувство: всичко започва да му прилича на погребален ритуал. Залата, в която се извършва, винаги е някак мрачна, затрупаните с мебели и картини прозорци пропускат оскъдна светлина; безмълвието, изписано върху лицата, погребалният глас на лицето, което извършва публичната продан, като почуква с чукчето и пее панихида на клетите, тъй странно срещнали се тук изкуства — всичко сякаш засилва още повече рядко неприятното впечатление.

Изглежда, разпродажбата беше в пълния си разгар. Маса порядъчни хора, събрани накуп, се надпреварваха да настояват за нещо. От всички страни се чуваха думите: „Рубла, рубла, рубла“ — и продавачът не смогваше да повтори увеличената цена, която вече беше станала четири пъти по-висока от обявената. Заобиколилата го тълпа претендираше за някакъв портрет, който не можеше да не спре вниманието на всички, които що-годе разбираха от живопис. В него личеше високото майсторство на художника. Изглежда, портретът вече няколко пъти беше реставриран и подновяван и изобразяваше някакъв мургав азиатец с широка дреха, с необикновен, странен израз, но заобиколилите го зрители бяха смаяни най-вече от необикновената живост на очите. Колкото повече се вглеждаха в тия очи, те сякаш по-дълбоко проникваха във всеки един от тях. Това странно явление, този необикновен трик на художника привлече вниманието почти на всички. Мнозина от състезателите за портрета вече се бяха отдръпнали, защото цената се бе покачила невероятно високо. Останаха само двама известни аристократи, любители на живописиста, които за нищо на света не искаха да се откажат от тази покупка. Те бяха толкова възбудени, че сигурно щяха да наддават без мярка, ако неочаквано един от зрителите в залата не каза:

— Разрешете ми да прекъсна за малко спора ви. Може би аз повече от всеки друг имам право на този портрет.

При тия думи всички извърнаха погледи към него. Той беше строен, около тридесет и пет годишен, с дълги черни къдрици.

Приятното му, изпълнено с някакво радостно безгрижие лице, което разкриваше душа, чужда на тягостни светски преживявания, облеклото му, което никак не претендираше да бъде модерно — всичко говореше, че е човек на изкуството. И наистина той беше художникът Б., лично познат на мнозина от присъстващите.

— Колкото и странни да ви се сторят моите думи — продължи той, когато забеляза, че хората в залата бяха устремили погледи към него, — но ако се съгласите да изслушате кратката ми история, може би ще разберете, че съм имал право да ги кажа. Всичко ме убеждава, че портретът е същият, който аз търся.

Почти всички лица пламнаха от напълно естествено любопитство, а продавачът застина с вдигнато чукче в ръка и се приготви да слуша с широко отворени уста. Отначало мнозина неволно се извъръщаха към портрета, но разказът ставаше все по-увлекателен и постепенно всички очи се впериха само в разказвача.

— Вие познавате оная част от града, която се казва Коломна — така започна той. — Там всичко е по-различно от другите части на Петербург; там нито е като в столица, нито като в провинция; щом навлезеш в коломненските улици, сякаш усещаш, че те напускат младежките желаниа и пориви. Тук не отсяда прогресът, тук всичко е неподвижно и застояло, тук е онова, което се е утаило от столичния живот. В тая част се заселват чиновници в оставка, вдовици, неимотни хора, които са имали възможност да се запознаят с върховния съд и затова сами са се обрекли да останат тук почти цял живот; заселват се бивши готвачи, които цял ден обикалят пазара, дрънкат празни приказки със слугата в бакалницата и всеки ден купуват за пет копейки кафе и за четири — захар, и най-сетне цялата онази категория хора, които могат да се нарекат с една дума: сиви — хора, чиито дрехи, лице, коса и очи им придават някакъв неопределен сив вид, също като онези дни, през които няма нито облаци, нито слънце на небето и е някак ни ясно, ни мрачно; ощежда се мъгла и предметите губят очертанията си. Към тях могат да се причислят и театралните контролори в оставка, и титулярните съветници в оставка, и Марсовите питомци с извадено око и подута уста, които са също в оставка. Тези хора са безучастни към всичко, вървят, без да извъръщат поглед към нещо, мълчат и не мислят за нищо. Покъщнината им е съвсем оскъдна; понякога само едно шише чиста руска водка, която те смучат по един и същи начин цял ден, без

да ги удря в главата, както се случва при голяма доза, която обикновено обича да си предписва в неделя младият немски занаятчия, героят на улица Мешчанска, абсолютният господар на целия тротоар след дванадесет часа през нощта.

Коломна живее страшно изолирано: рядко ще мине друга карета освен някоя с актьори, която единствена със своя трясък, звън и дрънчене ще смути пълната тишина. Тук всички вървят пеш; много често файтонджията клюма в колата без клиенти и вози сено за брадатото си конче. Тук може да се намери квартира за пет рубли на месец, дори с кафе сутрин. В Коломна най-аристократични са семействата на вдовиците с пенсия; те се държат добре, метат често стаята си, обсъждат с приятелките си поскъпването на говеждото месо и зелето; повечето имат младичка дъщеря, мълчаливо, безропотно, понякога миловидно същество, грозно кученце и стенен часовник с унило потропващо махало. След тях идват актьорите, волни като всички хора на изкуството, които живеят за удоволствие, но чиято заплата не им позволява да напуснат Коломна. Облечени с халати, те поправят пистолетите си, лепят от картон разни необходими за вкъщи предмети, играят с дошлия на гости приятел на дама и на карти и така прекарват утрото и почти същото правят и вечер, като от време на време към това се добавя и пиенето на пунш. След тях тузове и аристократи на Коломна идват необикновено нищожните, безлични същества. На тях човек мъчно може да им даде имена, както мъчно могат да се изброят хилядите насекоми, които се завъждат в стария оцет. Тук има бабички, които са набожни; бабички, които пият; бабички, които са и набожни, и пият едновременно; бабички, които се блъскат за парчето хляб по най-невероятен начин като мравките — мъкнат стари дрехи от Калинкин мост до битпазара, за да ги продадат там за петнадесет копейки; с една дума, често пъти — най-жалката утайка на човечеството, за която нито един благодетелен политически икономист не е изнамерил средство за подобряване на положението и.

Аз ги изброих, за да ви изтъкна колко често нуждата кара тези хора да търсят само бързата, временна помощ, да прибягват към заеми; тогава сред тях се заселват особен тип лихвари, които ги снабдяват с малки суми срещу залог и голяма лихва. Тези дребни лихвари са хиляди пъти по-бездушни от всички големи, защото израстват в мизерия и потресаващо жалки дрипи, които богатият лихвар не вижда,

понеже има работа само с клиенти с карети. Затова в душите им твърде рано умира всякакво чувство на човештина. Между тия лихвари имало един... Но трябва да споделя с вас, че случката, която започнах да ви разказвам, е станала миналия век, точно през царуването на покойната царица Екатерина Втора. За вас е ясно, че както външният вид на Коломна, така и животът вътре в нея сигурно доста са се променили. И тъй, между лихварите имало един — някакво необикновено във всяко отношение същество, което много отдавна се заселило в тая част на града. Той носел широка азиатска дреха; по тъмния цвят на лицето му можело да се съди за южния му произход, но от коя точно народност бил — индиец ли, грък ли, персиец ли, — никой със сигурност не могъл да каже. Високият му, почти необикновен ръст, мургавото му, сухо и загоряло в неимоверно страшен цвят лице, големите му, с необикновен пламък очи и надвисналите гъсти вежди го отличавали силно и рязко от всички сиви жители на столицата. Жилището му също не приличало на останалите малки дървени къщички. То било изградено от камък като онези, които навремето си генуезките търговци построили в изобилие — с несиметрични, нееднакви по големина прозорци, с железни капаци и резета. Този лихвар се отличавал от другите лихвари по това, че могъл да снабди с каквато и да е сума всички: от просещата баба до разточителния придворен велможа. Пред къщата му често спирали най-люксови карети, от чието прозорче понякога надничала главата на богата светска дама. И както се случва обикновено, пръснал се слух, че железните му сандъци били пълни с несметни количества пари, скъпоценности, брилянти и най-различни заложенни предмети, но той не бил никак користолюбив като другите. Давал пари на драго сърце, изглежда, определял съвсем изгодни срокове, но правел някакви странни сметки, че лихвите им достигали до прекомерни размери. Така поне разправяли. Но най-странното и изумително за мнозина било, че всички, които получавали от него пари, имали невероятна съдба: те завършвали живота си нещастно. Дали това е просто мнение на хората, глупави суеверни приказки, или умишлено пуснати слухове — не се разбрало. Но имало няколко истински случая, които станали за кратко време пред очите на всички.

Някакъв младеж от тогавашното аристократично съсловие, от много добър род, страстен почитател на всичко истинско и възвишено,

пазител на сътвореното от изкуството и ума на човека, многообещаващ меценат, който се проявил на държавното поприще още в зората на младостта си, скоро направил впечатление на всички. Царицата веднага го възнаградила достойно, като му поверила важна длъжност, напълно отговаряща на интересите му, длъжност, на която той могъл да направи много за науката и изобщо за напредъка. Младият велможа се заобиколил с художници, поети и учени. Искало му се да даде работа на всеки, да поощри всичко. Наел се да издаде със собствени средства маса полезни книги, дал сума поръчки, обявил поощрителни награди, изхарчил за това купища пари и накрая се разорил.

Изпълнен с великодушни пориви, той не искал да изостави делото си, търсел да заеме пари навсякъде и най-сетне се обърнал към известния лихвар. След като взел от него доста голям заем, младият човек за късо време съвсем се променил: започнал да гони, да преследва будните умове и таланти. Във всички съчинения започнал да вижда само недостатъци, тълкувал неправилно всяка дума. За нещастие тогава се случила Френската революция. Тя му послужила веднага като средство за най-различни гнусни дела. Той започнал да вижда във всичко революционна насока, всичко му се струвало съмнително. Станал толкова подозрителен, че най-сетне заподозрял и себе си, заел се да съчинява ужасни, несправедливи доноси и направил сума хора нещастни. От само себе си се разбира, че подобни постъпки не могли да не стигнат най-сетне до престола. Великодушната царица се ужасила и изпълнена с душевно благородство, което краси коронованите глави, изрекла думи, които, макар че не могли да стигнат до нас в съвсем точния си вид, но дълбокият им смисъл се запечатал в сърцата на мнозина. Царицата заявила, че монархията не потискала възвишените, благородни пориви на душата, не презирала и не преследвала творенията на ума, поезията и живописата, напротив, единствено монарсите били техни покровители; шекспировци, молиеровци достигнали своя връх под великолепната им защита, докато Данте не могъл да намери дори и подслон в републиканската си родина; истинските гении се раждали през времето на блясъка и могъществото на царете и царствата, а не през време на ужасните политически събития и тероризма на републиканците, които досега не били подарили на света нито един поет; поетите-творци трябвало да се награждават, понеже те не вселявали в душата вълнение и ропот, а

само мир и прекрасен покой; учените, поетите и всички творци на изкуството били перлите и брилянтите на императорската корона; с тях се гордеела и получавала още по-голям блясък епохата на всеки велик владетел. Изобщо когато произнасяла тия думи, царицата била божествено прекрасна. Спомням си, че старците не можеха да говорят за това, без да се просълзят. После всички взели участие в делото. Трябва да отбележим с национална гордост, че в руското сърце винаги е съществувало прекрасното чувство за закрила на угнетения. И тъй, злоупотребията с доверие велможа бил наказан за назидание и уволнен. Но той прочел много по-страшно наказание върху лицата на съотечествениците си. Явното и всеобщо презрение. Невъзможно е да се разкаже как страдала славолюбивата му душа; накърнена гордост, измамено честолубие, разрушени надежди — всичко се събрало в едно и той умрял в страшно умопомрачение и буйства.

Още един ярък случай станал пак пред очите на всички. Една от хубавиците, с които тогава изобилствувала нашата северна столица, превъзхождала наистина всички. Тя представлявала някакво чудно съчетание на нашата северна хубост и хубостта на Юга, брилянт, който се среща рядко. Баща ми признаваше, че никога през живота си не бил виждал подобно нещо. Сякаш тя съчетавала в себе си всичко: богатство, ум и душевна красота. Имала много кандидати, но най-интересен между тях бил княз Р., най-благородният, най-добродетелният от всички млади хора, прекрасен и по външност, и по рицарско великодушие, идеал за романите и жените, Грандисон във всяко отношение. Княз Р. бил влюбен страстно и безумно; отвръщали му със същата пламенна любов. Ала на роднините тази партия се видяла неравна. Князът отдавна бил лишен от имоти, родът му бил в немилост и лошото му материално положение било известно на всички. Неочаквано той напуснал за известно време столицата, уж за да подобри положението си, и наскоро след това се завърнал заобиколен с разкош и невероятен лукс. Пищните балове и празници го сблизихи с двореца. Бащата на хубавицата станал благосклонен и в града се отпразнувала любопитна за всички сватба. Откъде дошла тази промяна и това нечувано богатство на младоженеца — никой не могъл със сигурност да каже, но разправяли със заобикалки, че бил имал вземане-даване със странния лихвар и бил получил от него заем. Както и да е, но сватбата заинтересувала целия град. И младоженецът, и

булката били предмет на обща завист. Всички знаели за вярната им пламенна любов, за дългите страдания, изтърпени от двете страни, за високите добродетели и на двамата. Възторжени жени описвали предварително райското блаженство, на което щели да се наслаждават младите съпрузи. Но станало съвсем друго. За една година у мъжа настъпила страшна промяна. Отровата на подозрителна ревност, нетърпимост и неизчерпаеми капризи погубили благородния му и прекрасен дотогава характер. Той станал тиранин, измъчвал жена си — нещо, което никой не би могъл и да си представи — прибягнал до най-нечовешки постъпки, дори до побои. След една година никой не можел да познае жената, която доскоро пленявала с хубостта си и след нея вървели тълпи от покорни обожатели. Най-сетне, безсилна да понася повече тежката си участ, тя заговорила първа за развод. Само от мисълта за това мъжът побеснял. При първия пристъп на ярост той се вмъкнал в стаята ѝ с нож и сигурно щял да я заколи, ако не го хванали и спрели. Изпаднал в изстъпление и отчаяние, той насочил ножа към себе си и в страшни мъки завършил живота си.

Освен двете истории, станали пред очите на цялото общество, разправяли хиляди други, които се случили сред простолюдието и почти всички имали ужасен край. Ту честен, трезв човек ставал пияница; ту някой прислужник в дюкян ограбвал господаря си; или пък файтонджия, който години наред возил честно хората, заколвал за копейка клиента си. Невъзможно е тия събития, които понякога се поукрасявали, да не са всявали някакъв неволен ужас у простичките жители на Коломна. Никой не се съмнявал, че този човек притежава нечиста сила. Разправяли, че той предлагал такива условия, от които на човек настръхвали косите, а клетникът изобщо не смеел да ги сподели с друг, че парите му сами се нажежавали, имали изгарящо свойство и притежавали някакви странни знаци... с една дума, носели се какви ли не слухове. Най-интересното е, че цялото коломенско население, целият този свят от бедни старци, дребни чиновници, дребни артисти и изобщо цялата тази незначителна твар, която току-що изредихме, предпочитала да търпи и понася крайната мизерия, но да не търси помощ от страшния лихвар; намирали дори умрели от глад старици, които предпочитали да умъртвят тялото си, но да не погубят душата си. Който го срещнел на улицата, неволно изпитвал страх. Минувачът се отдръпвал предпазливо и след това дълго се извърщал

подире му, без да изпуска от очи прекалено високата фигура, която изчезвала в далечината. Лицето му било толкова необикновено, че карало всеки неволно да го приеме за свръхестествено същество. Силните черти, врязани така дълбоко, както при нито един човек, огненият бронзов цвят на лицето, прекалено гъстите вежди, непоносимо страшните очи, та дори широките дипли на азиатската му дреха — всичко сякаш говорело, че страстите на другите хора бледнеят пред страстите, които бушували в това тяло. Винаги когато го срещнел, баща ми се заковавал на мястото си и не се стърпявал да каже: „Дявол, истински дявол!“ Но трябва по-скоро да ви запозная с баща ми, който всъщност е истинският предмет на този разказ.

Баща ми беше забележителен човек в много отношения. Художник от онези, които се броят на пръсти, едно от чудесата, които излизат само от непорочното лоно на Русия, самоук, открил правилата и законите в собствената си душа без учители и школи, увлечен само от жаждата за усъвършенствуване, поел по неизвестни може би и на самия него причини пътя, който единствено сърцето му посочило; едно от онези самородни чудеса, които съвременниците често петнят с обидната дума „невежа“, но които не се отчайват от хулите и от собствените си несполуки, а получават нови пориви и сили и само дълбоко в душата си се отказват от тези произведения, за които са получили името невежа. По необикновен вътрешен инстинкт той бе доловил, че във всеки предмет има скрит смисъл; разкрил бе сам какво всъщност значи „историческа живопис“; разкрил бе защо обикновената глава, обикновеният портрет на Рафаело, Леонардо да Винчи, Тициан, Кореджо може да се нарекат историческа живопис, а огромната картина със сюжета от древността все пак си остава *tableau de genre*^[2] въпреки претенциите на художника за историческа живопис. Ето защо вътрешното чувство и собственото му убеждение насочиха неговия талант към християнските сюжети, най-висшата и последна степен на възвишеното. Той не беше нито честолюбив, нито капризен, нещо характерно за мнозина художници. Беше твърд по характер, честен, пряк и даже дързък, позагрубял човек, чиято душа не беше лишена от гордост, и затова се отнасяше към хората снизходително и едновременно рязко. „Какво ще им обръщам внимание — казваше обикновено той, — та аз не работя за тях. Няма да окача картините си в гостна стая, в черква ще ми ги сложат. Който ме разбере — ще ми

благодари. Ако ли пък не ме разбере — поне ще се помоли на бога. Излишно е да обвиняваме светския човек, че не разбира от живопис; затова пък той разбира от карти, от хубаво вино, от коне — какво повече трябва да знае един господин? Ами ако рече да опита туй-онуй и захване да философствува, тогава няма спасение за него! Всеки да си гледа работата, всяка жаба да си знае гьола. Според мен много по-ценен е този човек, който казва направо, че не разбира, отколкото оня, който проявява неискреност и когато не знае нещо, твърди, че го знае, та само вреди и разваля.“ Баща ми изкарваше малко, с други думи, толкова, колкото му трябваше да поддържа семейството си и да си създава условия за работа. Освен това той никога не отказваше да се погрижи за някого и да протегне ръка за помощ на закъсал художник; носеше в себе си простата, чиста вяра на прадедите ни и може би затова рисуваните от него лица приемаха по естествен път възвишен израз, до който големите таланти не можеха да достигнат. Най-после чрез упорития си труд, без да се отклонява от начертания си път, той започна да печели уважението дори на онези, които го хулеха като невежа и доморасъл художник. Предлагаша му непрекъснато да работи за черкви и поръчките не секваха. Една картина го погълна изцяло. Не си спомням вече какъв точно сюжет имаше, зная само, че на картината трябваше да бъде нарисуван духът на тъмнината. Той дълго мислил какъв образ да му придаде; искал да въплъти в лицето му всичко онова зловещо, което угнетява човека. В моменти на размисъл понякога му се мяркал в главата образът на тайнствения лихвар и той неволно си казал: „Ето кой ще ми послужи като модел, за да нарисувам дявола.“ И представете си колко смаян останал, когато веднъж, както си работел в ателието, на вратата се почукало и при него влязъл ужасният лихвар. Баща ми почувствувал някакъв вътрешен трепет, който цял го разтърсил.

— Ти художник ли си? — запитал лихварят най-нахално баща ми.

— Художник съм — казал баща ми с недоумение и зачакал да види какво ще стане по-нататък.

— Добре. Направи ми портрет. Може би аз скоро ще умра, нямам деца, а не искам безвъзвратно да изчезна, искам да остана да живея. Можеш ли да нарисуваш портрет, който да изглежда съвсем като жив?

Баща ми си казал; „Какво по-хубаво от това? Той сам ми се предлага да го нарисувам като дявол в картината си.“ Обещал му. Уговорили времето и цената и на следния ден баща ми вече бил приет при него с палитра и четки в ръце. Дворът с високата ограда, кучетата, железните врати и ключалки, дъгообразните прозорци, сандъците, покрити с чудновати килими, и най-сетне необикновеният стопанин, седнал неподвижно пред него — всичко му направило странно впечатление. Прозорците като че ли нарочно били така закрити, затулени в долната си част, че пропускали светлина само отгоре. „Дявол да го вземе, колко хубаво е осветено сега лицето му!“ — казал си баща ми и с настървение започнал да го рисува, сякаш се страхувал да не изчезне това благоприятно осветление. „Ама че сила! — повтарял си той. — Ако успее да предам дори и половината от това, което представлява сега, той ще унищожи всичките ми светци и ангели: те ще избледнеят пред него. Каква дяволска сила! Той просто ще изскочи от платното, дори ако остана само отчасти верен на природата. Какви необикновени черти!“ — повтарял си той непрекъснато, като работел с все по-голям жар и вече сам виждал как оживявали някои черти върху платното. Но колкото повече се доближавал до оригинала, у него се засилвало някакво тягостно, тревожно чувство, което сам не можел да си обясни. Въпреки това бил решил да изобрази с абсолютна точност и най-незабележимата чертичка и израз. Най-напред се заел да изпипа очите. В тях имало толкова сила, че изглеждало невъзможно и да помисли да ги предаде такива, каквито били в действителност. Но той решил на всяка цена да разкрие и най-незначителната чертичка и отсянка в тях, да разгадае тайната им... Но щом четката му започнала да ги улавя и да се задълбочава в тях, в душата му се появило такова необикновено отвлечение, такова необяснимо безпокойство, че трябвало за известно време да захвърли работата и след това да се залови отново. Най-сетне не можел повече да понася, чувствувал, че тия очи пронизвали душата му и ѝ причинявали необяснима тревога. На втория и на третия ден усещането се засилило. Дострашало го. Той хвърлил четката и заявил категорично, че повече не е в състояние да го рисува. Неописуема промяна настъпила у странния лихвар, когато чул това. Хвърлил се в краката на баща ми и го замолил да довърши портрета, защото от това зависела съдбата и оставането му в света, че чертите му започнали

вече да оживяват върху платното, че ако той ги предадял точно, животът му щял да се запази по свръхестествен начин в портрета и така нямало безвъзвратно да изчезне, че трябвало да остане в света. Баща ми изтръпнал при тия думи: сторили му се толкова загадъчни и страшни, че той хвърлил и четката, и палитрата и хукнал презглава навън.

Цял ден и цяла нощ мисълта за случилото се не му дала покой, а призори лихварят изпратил портрета по някаква жена, единственото същество, което му прислужвало; тя връчила портрета и казала, че господарят ѝ не го иска, връща го и няма да плати нищо за него. Същата вечер той научил, че лихварят умрял и вече се готвели да го погребат по обичаите на неговата религия. Всичко това му се сторило много загадъчно. Трябва да кажа, че оттогава в характера му настъпила осезателна промяна: той се чувствувал необяснимо възбуден, нервен и скоро извършил такава постъпка, която никой не очаквал от него. От известно време произведенията на един от учениците му започнали да привличат вниманието на няколко души специалисти и любители. Баща ми винаги го смятал за талантлив и се отнасял към него с особени симпатии. Но неочаквано изпитал завист. Всеобщото внимание и разговорите около него започнали да го дразнят. Най-сетне като капак на всичко баща ми научил, че на ученика му предложили да нарисува картина за новопостроена богата църква. Той кипнал: „Не, няма да позволя на тоя сополанко да възтържествува! — заявил той. — Рано, драги, си решил да ни закопаеш нас, старите! Слава богу, още имам сили. Ще видим кой кого по-скоро ще закопае.“ И искреният, честен по душа човек си послужил с интриги и машинации, които дотогава му били противни; най-сетне издействувал да се обяви конкурс за картината, така че и други художници да участвуват със свои творби. След това се заключил в стаята си и се хванал с настървение за четката. Сякаш искал да вложи тук всичките си сили, цялото си същество. И наистина се получило едно от най-хубавите му произведения. Никой не се съмнявал, че той ще спечели конкурса. Картините били представени и всички пред неговата изглеждали както нощта пред деня. Но неочаквано един от комисията, ако не се лъжа някакво духовно лице, направил оценка, която поразила всички. „Наистина в картината на художника има много талант — казал той, — но в лицата няма святост; напротив, има дори нещо демонско в очите,

сякаш нечестиво чувство е направлявало ръката на художника.“ Всички погледнали и не могли да не се убедят в правотата на тия думи. Баща ми се спуснал към картината си, сякаш искал да провери сам вярна ли е тая обидна оценка, и с ужас забелязал, че почти на всички лица е предал очите на лихваря. Те гледали така демонски погубващо, че и той неволно потреперал. Картината била отхвърлена и за свой неописуем яд баща ми чул, че конкурсът е спечелен от неговия ученик. Невъзможно е да се опише с каква ярост се прибрал вкъщи. Едва не пребил майка ми, разпъдил децата, строшил четките и палитрата си, грабнал от стената портрета на лихваря, поискал нож и заповядал да запалят огън в камината, като се канел да го нареже на парчета и да го изгори. И тъкмо замахнал да го реже, в стаята влязъл негов приятел, живописец като него, веселяк, винаги доволен от себе си, който никога не се увличал от нереални мечти, работел с желание всичко, което му поръчвали, а с още по-голямо желание си хапвал и пийвал.

— Какво правиш, какво ще гориш? — казал той и се приближил до портрета. — Моля ти се, това е едно от най-хубавите ти произведения. Това е лихварят, който наскоро умря, изключително си го направил. Просто си му бръкнал в душата. Очите му никога през живота си не са гледали така, както гледат на твоята картина.

— Сега ще видя как ще гледат от огъня — казал баща ми и замахнал да хвърли портрета в камината.

— Почакай, за бога! — рекъл приятелят му и го възпрял. — По-добре ми го дай, щом толкова ти боде в очите.

Отначало баща ми упорствувал, но накрая се съгласил и веселякът, крайно доволен от подаръка, отнесъл портрета със себе си.

След излизането му баща ми изведнъж се почувствувал по-спокоен. Сякаш заедно с портрета от душата му паднала някаква тежест. Сам се учудил на своето злобно чувство, на завистта си и на явната промяна в характера си. А след като размислил над постъпката си, натъжил се и рекъл:

— Бог ме наказва: заслужено отрекоха картината ми. Замислих я с цел да погубя брата си. Демонското чувство на завист направляваше четката ми, демонско чувство трябваше да се отрази и в нея.

Той веднага отишъл да потърси бившия си ученик, прегърнал го силно, поискал му прошка и се опитал колкото може да заглади вината си пред него. Работата му потръгна отново спокойно както преди; но

лицето му често ставало замислено. Молел се по-дълго, по-често изпадал в мълчание и вече не се изразявал толкова рязко за хората; грубите прояви на характера му се смекчили. Скоро едно обстоятелство го потресло още повече. Дълго време не се бил виждал с приятеля, който му поискал портрета. Тъкмо се канел да го навести, когато неочаквано той влязъл в стаята му. След като поприказвали за това-онова, приятелят му казал:

— Е, братко, ти ненапразно искаше да изгориш портрета. Дявол да го вземе, в него има нещо необикновено... Не вярвам в магии, но ти си прав: в него се крие нечиста сила.

— Как? — казал баща ми.

— Ами откакто го окачих в стаята си, почувствувах такава мъка... идеше ми да заколя някого. Никога не съм страдал от безсъница, а сега изпитах не само безсъние, но и такива кошмари... не мога да ти кажа кошмари ли бяха, или нещо друго: сякаш таласъм ме души и все ми се привижда проклетият старец. Изобщо не мога да ти опиша състоянието си. Подобно нещо не ми се е случвало никога досега. Ходех като смахнат през тия дни: изпитвах страх, имах чувството, че нещо неприятно ще ми се случи. Струва ми се, че не мога да кажа на никого блага, сърдечна дума, като че някой ме шпионира. И щом дадох портрета на племенника си, който сам ми го поиска, почувствувах, че сякаш някакъв камък изведнъж падна от плещите ми и ето изведнъж станах весел. Ех, братко, дявола си изрисувал ти!

Баща ми го слушал много съсредоточено и когато той свършил, запитал:

— Сега портретът у твоя племенник ли е?

— Ами, у племенника! И той не изтърпя — казал веселякът. — Старецът скачал от рамката, разхождал се из стаята — и изобщо ми ги разказва едни такива, дето умът ми не може да ги побере: да знаеш, душата на лихваря се е вселила в тоя портрет. Щях да го сметна за луд, ако сам донякъде не бях го изпитал. Та той взел, че го продал на някакъв колекционер, който също не можал да го изтърпи и също го пласирал на някого.

Този разказ направил силно впечатление на баща ми. Той се замислил сериозно, изпаднал в отчаяние и най-сетне напълно се уверил, че четката му станала оръдие на дявола, че нещо живо от

лихваря наистина се е вселило в портрета и сега безпокои хората: внушава им дяволски намерения, отклонява художника от правия път, причинява страшни мъки от завист и така нататък, и така нататък. Трите нещастия, които го сполетели след това, трите ненадейни гроба — на жена му, дъщеря му и на малолетния му син — той сметнал за божие наказание и решил на всяка цена да напусне суетния свят. Щом навърших девет години, той ме настани в Художествената академия, уреди сметките с длъжниците си, оттегли се в един уединен манастир и наскоро след това стана монах. Там той учудил всички монаси със суровия си начин на живот и неотстъпното спазване на всички манастирски правила. Игуменът на манастира научил за дарбата му и поискал от него да нарисува най-главната икона в черквата. Но смиреният монах заявил категорично, че не е достоен да хване четката, защото я осквернил, че преди това трябва да пречисти душата си чрез труд и големи лишения, за да заслужи правото да се залови с такава работа. Не искали да го принуждават. А той гледал да води колкото е възможно по-суров живот в манастира. Най-сетне и тоя живот му се сторил неподходящ и недостатъчно суров. Игуменът го благословил и баща ми се оттеглил в едно пустинно място, за да остане съвсем сам. Там си направил килия от клони, хранил се само със сурови корени, пренасял камъни от едно място на друго, от изгрев до залез-слънце стоял с вдигнати към небето ръце и четял непрекъснато молитви. С една дума, сякаш търсел да постигне всички възможни степени на търпението и онова непостижимо самоотричане, примери за което могат да се намерят единствено в житията на светците. Така дълги години той измъчвал тялото си и същевременно го подкрепял с живителната сила на молитвата. Най-сетне един ден отишъл в манастира и казал твърдо на игумена: „Сега съм готов. Ако благослови бог, ще изпълня своето дело!“ Взел за сюжет раждането на Христа. Цяла година работил над него, не излизал от килията си, хапвал по малко сурова храна и непрекъснато се молел. В края на годината картината била готова. Тя била истинско чудо на изкуството. Трябва да кажа, че и монасите, и игуменът не разбирали кой знае колко от живопис, но всички били смаяни от необикновената святост на лицата. Чувството за божие смирение и кротост в лицето на пречистата майка, наведена над младенеца, задълбоченият разум в очите на божия младенец, които сякаш вече прозирали далече напред, тържественото

мълчание на поразените от божие чудо царе, нападали в краката му, и накрая светата неопишуема тишина, която обгръщала картината — всичко това било разкрито с такова съчетание на сила и могъща красота, че впечатлението от картината било пленяващо. Всички монаси паднали на колене пред новата икона, а развълнуваният игумен рекъл: „Не, не може човек само с помощта на човешкото изкуство да сътвори такава картина: святата висша сила е направлявала твоята четка и с благословията на небето е осъществено твоето дело.“

През това време аз завърших учението си в Академията, получих златен медал и заедно с него радостната надежда, че ще замина за Италия — най-хубавата мечта на двадесетгодишния художник. Оставаше ми само да се сбогувам с баща си, с когото не бях се виждал вече дванадесет години. Право да си кажа, бях забравил дори как изглежда. Слушал бях, че водел строго праведен живот, и предварително си представях, че ще видя един бездушен отшелник, чужд на целия свят освен на килията и молитвата, изнемощял, изпит от непрекъснат пост и бдение. Но колко се смаях, когато пред мен се изправи прекрасен, почти божествен старец. Върху лицето му не се забелязваше и следа от изтощение; то излъчваше чиста, небесна радост. Бяла като сняг брада, леки, почти въздушни коси със същия сребрист цвят падаха живописно върху гърдите и гънките на черното му расо и стигаха чак до връвта, с която беше препасана сиромашката му калугерска дреха; но най-много се смаях, когато чух от устата му такива думи и разсъждения за изкуството, които, откровено казано, ще пазя дълго в душата си и искрено бих желал всеки мой събрат да направи същото.

— Очаквах те, сине — каза той, когато приближих да ме благослови. — Пред тебе е пътят, по който отсега нататък ще тръгне твоят живот. Той е чист, не се отклонявай от него. Ти имаш талант; талантът е най-скъпият дар от бога — не го погубвай. Изследвай, преценявай всичко, което видиш, подчини всичко на четката си, но гледай навсякъде да търсиш вътрешния смисъл и най-вече се стреми да постигнеш дълбоката тайна на творчеството. Блажен е избраникът, който я владее. За него няма незначителни неща в природата. Художникът-творец е еднакво велик както в малкото, така и във великото; недостойното у него не изглежда като недостойно, понеже през него прозира прекрасната душа на твореца и то вече е получило

съвършен израз, минало е през чистилицето на душата му. Изкуството загатва на човека за божествения, небесния рай и затова то се извисява над всичко останало. Защото както тържественият покой стои над всяко житейско вълнение, създанието над разрушението, а ангелът само заради чистата си йевинна и светла душа се извисява над всички безбройни сили и горди страсти на сатаната, така и съвършеното творение на изкуството стои по-високо от всичко на света. Принеси му всичко в жертва и го обикни с цялата си страст. Не с оная страст, която е изпълнена със земни желаня, а с тиха, небесна страст; без нея човек не може да се възвиси над земното и да отрони чудните звуци на успокоението. Защото съвършеното творение на изкуството се появява в света за успокоение и примирение на всички. То не може да все ропот в душата, а като звучна молитва се стреми вечно към бога. Но има мигове, мрачни мигове...

Той се спря и аз забелязах, че светлото му лице неочаквано помръкна, сякаш в този миг през него мина някакъв облак:

— Има един неприятен случай в живота ми — каза той. — И досега не мога да си обясня какъв беше тоя странен образ, който възпроизведох върху платното. Това сякаш беше някакво дяволско видение. Зная, че хората отричат съществуването на дявола, и затова няма да говоря за него. Само ще кажа, че го рисувах с отвращение и изобщо не изпитвах любов към работата си. Стремях се да си наложа да работя и да остана безропотно верен на природата. Не създадох творба на изкуството и затова всеки, който я погледне, се изпълва само от тревожни, бурни чувства, а не от чувството на художника, защото и от тревогата на художника лъха покой. Разправяха ми, че този портрет се предавал от ръка на ръка и сеел тягостни чувства, пораждал у художника завист, мрачна омраза към неговия събрат, злобна жажда да преследва и угнетява. Да те пази бог от тия страсти! Няма по-страшно нещо от тях. По-добре сам да понесеш цялата мъка на всички възможни преследвания, отколкото да хвърлиш върху някого дори сянката на преследване. Пази душата си чиста. Който носи в себе си талант, трябва да бъде по душа по-чист от всички останали. На всеки друг могат да се простят много неща, но на талантливия не. Ако човек се появи навън с чисти празнични дрехи, достатъчно е да бъде опръскан само с едно петно кал от някоя кола и веднага всички ще го наобиколят, ще го сочат с пръст и ще приказват, че е немарлив, докато

същите тия хора не забелязват многобройните петна по делничните дрехи на другите минувачи. Защото по делничните дрехи петната не личат.

Той ме благослови и ме прегърна. Никога през живота си не съм се чувствувал така възвисен духовно. Притиснах се до гърдите му повече с уважение, отколкото със синовно чувство и го целунах по разпилените сребристи коси. В очите му блесна сълза.

— Изпълни, сине, една моя молба — каза ми той, преди да се разделим. — Може би ще ти се случи да видиш портрета, за който ти разказах. Ще го познаеш веднага по необикновените очи и неестествения им израз — унищожи го на всяка цена...

Кажете ми, можех ли да не дам клетва, че ще изпълня тази молба? Цели петнайсет години не ми се случи да видя портрет, който поне що-годе да отговаря на описания от баща ми, и ето сега неочаквано на тая публична продан...

И преди да завърши думите си, художникът се извърна към стената, за да погледне още веднъж портрета. Извърнаха се мигом и струпалите се около него да го слушат и затърсиха с очи портрета. Но той не беше вече на стената. Неясна глъчка и шум минаха по цялата тълпа и веднага след това се чу ясно думата: „Откраднат!“ Някой се бе възползувал от прикованото внимание, с което хората слушаха разказа, и беше успял да го измъкне. Дълго време след това присъстващите недоумяваха дали наистина бяха видели тези необикновени очи, или това беше само мираж, явил се за миг пред очите им, уморени от дългото разглеждане на старинни картини.

[1] Старинна лампа — от името на френския фабрикант Quenquet. — Б.р. ↑

[2] Жанрова картина (*фр.*). — Б.р. ↑

Издание:

Заглавие: Страшната прокоба

Преводач: Маргарита Миланова; Филип Гинев; Атанас Далчев;
Константин Константинов; Лиляна Минкова; Илиана Владова

Година на превод: 1987

Език, от който е преведено: руски

Издание: първо

Издател: Издателство „Радуга“; ДИ „Народна култура“

Град на издателя: Москва; София

Година на издаване: 1987

Тип: сборник

Националност: руска

Печатница: Отпечатано в СССР

Отговорен редактор: Весела Сарандева

Художествен редактор: Пьотр Ивашченко

Технически редактор: Валерия Гунина

Художник: Сергей Алимов

Коректор: Татьяна Прокопиева

ISBN: 5-05-001235-X

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/16318>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.